

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Hatalom, szociális identitás, kognitív alternatívák

A kollektív cselekvés integratív megközelítése

Csernus Fanni

PhD értekezés

Témavezető:

Dr. habil. Bigazzi Sára

Pszichológia Doktori Iskola

Szociálpszichológia Doktori Program

2023

Tartalom

Bevezetés	5
Előzmények	5
Kutatói célkitűzés	6
1. A kollektív cselekvés elméleti megközelítései	10
1.1. Tömeglélektantól a kollektív cselekvésig	10
1.2. A kollektív cselekvés modern megközelítései	14
1.2.1. A kollektív cselekvés paradigmatis kiindulópontja: individuum vagy kollektíva	15
1.2.2. Út a kollektív cselekvés integratív elméletéig	18
1.3. Kollektív cselekvés az online terekben	19
2. Identitás és cselekvés	23
2.1. A kontextusba ágyazott identitás	24
2.2. A szociális identitás	26
2.2.2. Kulturális identitás	29
2.3. A szociális identitás és a cselekvés viszonya	30
2.3.1. Kognitív alternatívák	32
2.4. Relatív depriváció	35
2.5. Elaborált szociális identitás modell	37
2.5.1. Radikalizálódás	39
2.5.2. Empowerment	40
2.6. Alternatív identitás-fogalmaktól a cselekvésig	41
2.6.1. Átpolitizált kollektív identitás	42
2.6.2. Véleményalapú csoporttagság	43
2.7. Szociális és kommunikációs háló	44
3. A rendszer és a hatalom szociális reprezentációja	48
3.1. Szociális reprezentáció, a kontextusba ágyazott tudás alkotása	48
3.1.1. Szociális reprezentáció elmélete mint metaelméleti keret	49
3.1.2. Kollektívbeli szociális reprezentáció	50
3.1.3. Folyamatok és struktúra	54
3.1.4. Kommunikáció és cselekvés	55
3.2. Társadalmi rendszer és cselekvés	58

3.2.1. Társadalmi rend reprezentációk	58
3.2.2. Az igazságosság és igazságtalanság formái	59
3.2.2.1. Észlelt igazságtalanság és rendszerigazolás	62
3.2.3. Észlelt instabilitás, ágencia, hatékonyság	67
3.2.3.1. Igazságtalanság, hatékonyság és identitás, a SIMCA modell	71
3.3. Hatalom-értelmezések	74
3.3.1. Paternalizmus	78
3.3.2. Hatalomba vetett bizalom	79
3.3.3. Szociális reprezentáció és hatalom	80
3.4. A kollektív cselekvés háttérében álló érzelmi motivációk	84
4.1. Lokális és globális változás	92
4.2. Cselekvés mint a történelem alkotója és következménye	94
4.3. Rendszerigazolás Magyarországon	97
4.4. Média és cselekvés	102
5. A kutatás célja	109
6. Első Kutatás - A társadalmi rendszer észlelése és a kollektív cselekvésben való részvétel	112
6.1. Az első kutatást megelőző kérdések	112
6.2. Kutatási módszer	112
6.2.1. Minta	112
6.2.2. Alkalmazott módszerek és leíró eredményeik	113
6.2.2.1. Társadalmi terek: szociális és kommunikációs háló	114
6.2.2.2. Kognitív alternatívák	114
6.2.2.3. Kollektív cselekvés	116
6.2.2.4. A hatalom szociális reprezentációja: a politikai szereplőkről alkotott kép	122
6.2.2.4.1. Állam	122
6.2.2.4.2. Kormány	123
6.2.2.4.3. Civil szervezetek	123
6.3. Leíró eredmények - változók közötti kapcsolatok és asszociációk	124
6.3.1. Társadalmi terek és kognitív alternatívák	124
6.3.2. Társadalmi terek és kollektív cselekvés	125
6.3.3. Kognitív alternatívák és kollektív cselekvés	128
6.3.4. Kommunikációs terek, kognitív alternatívák és kollektív cselekvés a politikai állásfoglalás tükrében	131

6.3.5. A hatalom reprezentációja	135
6.3.5.1. Az állam szociális reprezentációja	137
6.3.5.1.1. Az állam szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás	139
6.3.5.1.2. Az állam szociális reprezentációjával összefüggő változók	140
6.3.5.2. A kormány szociális reprezentációja	143
6.3.5.2.1. A kormány szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás	146
6.3.5.3. A civil szervezetek szociális reprezentációja	149
6.3.5.3.1. A civil szervezet szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás	152
6.3.5.3.2. A civil szervezet szociális reprezentációjával összefüggő tényezők	153
6.4. Diskusszió	155
6.5. Kitekintés	161
7. Második kutatás - Azonosulás, a társadalom észlelése és kollektív cselekvés	162
7.1. Kutatási kérdés	162
7.2. Kutatási módszer	163
7.2.1. Minta	163
7.2.2. Alkalmazott módszerek és az egyes változók leíró eredményei	163
7.2.2.1. Kognitív alternatívák: a társadalmi rendszer jogtalanságának és instabilitásának észlelése	164
7.2.2.2. Szociális identitás	166
7.2.2.3. Közösségek	167
7.2.2.4. Kommunikációs síkok	169
7.2.2.5. A hatalom szociális reprezentációja	170
7.2.2.6. Kollektív cselekvés	173
7.3. Leíró eredmények - változók közötti kapcsolatok és asszociációk	181
7.3.1. Három csoport a szociális identitás és kognitív alternatívák alapján	181
7.3.2. Azonosulás, kognitív alternatívák és cselekvés	184
7.3.3. A hatalom reprezentációja	187
7.3.3.1. A hatalom szociális reprezentációja	188
7.3.3.2. A hatalom és az ahhoz kapcsolódó érzelmek	193
7.4. Diskusszió	196
7.5. Limitációk	201
8. Összegzés és kitekintés	202
Összegzés	202

Kitekintés	208
Köszönetnyilvánítás	209
Bibliográfia	210
Online források	236
Függelék	239
Ábra- és táblázatjegyzék	239
Az asszociációs elemzések során alkalmazott független változók kódolt listája	240
Hayes féle mediációs elemzés - társadalom észlelt igazságtalansága, instabilitása és társadalmi fellépés	243
Iramuteq elemzések	246
Mediációs folyamatok	251
Melléklet – Alkalmazott kérdőívek	264

Bevezetés

Doktori értekezésem homlokterében a kollektív cselekvéssel kapcsolatban álló szociálpszichológiai dimenziók állnak, amelyek sokrétűségét és összefüggéseit konstruktivista integratív megközelítésen keresztül vizsgálom. A szociális erőforrások mellett a kutatásban jelentős szerepet tölt be a szociális identitás és a kognitív alternatívák, így a társadalmi rendszer észlelt igazságtalansága és instabilitása, illetve a főbb hatalmi aktorokról és magáról a hatalom fogalmáról alkotott szociális reprezentációk feltérképezése, valamint mindezek összefüggése a kollektív cselekvéssel. Ennek mentén a kérdőíves vizsgálatok a kollektív cselekvésben a nemzetközi tanulmányok alapján jelenleg alkalmazott potenciálisan befolyásoló erővel bíró tényezőket járják körül, elsősorban a Pécsi Tudományegyetem Társadalompszichológiai Kutatócsoportja által kialakított eszközök, szemléleti háttér segítségével.

Előzmények

Korábbi egyetemi kutatásaimban is jelentős szerepet töltött be a hatalmi egyenlőtlenségek jelensége, különösen a nemek között fennálló, a nőket hátrányosan érintő különbségek mentén. Kezdetben a családon belüli erőszak problémakörével foglalkoztam, majd kiszélesítve kutatási területemet, szakdolgozatomban a magyar feminista aktivista közösséghez tartozást és annak egyéni életutakra gyakorolt hatásait vizsgáltam. A nők társadalmi helyzetének mélyebb megismerése során egyre inkább az a kérdés foglalkoztatott, hogy a társadalomban uralkodó normákat és szerepeket, viszonyokat és kapcsolatokat hogyan lehetne érdemlegesen megérteni vagy értelmezni. Doktori tanulmányaim kezdetekor elsősorban ez állt az érdeklődésem középpontjában, majd kutatási témám idővel kibővült annak felismerésével, hogy a nők hátrányos megkülönböztetése csakúgy, mint az előítéletek és a negatív diszkrimináció megjelenésének más formái, rendszerszintű dinamikák mentén jönnek létre és maradnak fenn. Az, hogy csoporttagságaink alapján hogyan helyezük el magunkat, és hogyan helyeznek el mások minket a társadalom szövetében, illetve a csoportazonosulásaink és a többségi

társadalomban uralkodó narratívák alapján milyen lehetőségeket látunk a pozíciónk és a rendszer megváltoztatására, többek között a szociális identitásunk, a kognitív alternatíváink és a szociális reprezentációink függvénye. Mindezek dinamikáját meghatározzák azok a hatalmi viszonyok, amelyek között létrejönnek, újrateremtődnek, fennmaradnak vagy átalakulnak. A hatalom ugyanakkor nem a társadalom feletti, azon kívül álló statikus jelenség, annak megteremtése, megőrzése vagy megváltoztatása a társadalmi dinamikák útján jön létre, így egyfajta kölcsönhatást eredményezve. Ahogyan Foucault fogalmaz:

„a hatalmi viszonyok mélyen a társadalmi kapcsolatokban gyökereznek, nem pedig a társadalom ‘fölött’, mint egy kiegészítő szerkezet rekonstruálódna, amelynek radikális eltörléséről talán csak álmodozni lehet. A társadalomban élni annyit tesz, mint úgy élni, hogy a mások cselekedeteire irányuló cselekvések lehetségesek – és folyamatosak. [...] Amennyiben azt mondjuk, hogy nem létezhet társadalom hatalmi viszonyok nélkül, az nem jelenti azt, hogy ami már kialakult, szükséges, sem azt, hogy a hatalom a társadalmak szívében végzetes lenne, így azt aláásni nem lehet.”¹ (Foucault, 1982: 791)

E koncepcióból kiindulva határoztam meg kutatói célkitűzésemet, hogy mélyebb megismerést szerezzek azzal kapcsolatban, mi vezet a cselekvéshez, így magához a változáshoz, a struktúra felismeréséhez és alakításához.

Kutatói célkitűzés

Ahogy de la Sablonnière, Taylor és Caron-Diotte is rámutat a *The Psychology of radical social change* c. tanulmánykötetben, a düh és a forradalom korszakában élünk (de la Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018).

Az orosz fennhatóság alól függetlenedni akaró volt szovjet tagköztársaságok mozgalmaitól (Rózsák forradalma – Grúzia, 2003; Tulipánok forradalma – Kirgizisztán, 2005; Narancsos forradalom – Ukrajna, 2005) Közel-Keleten és Észak-Afrikában terjedő új identifikációs változások társadalmi rendet megkérdőjelező átalakulásától a 2010 és 2015 között

---

¹ „That is to say, power relations are rooted deep in the social nexus, not reconstituted “above” society as a supplementary structure whose radical effacement one could perhaps dream of. In any case, to live in society is to live in such a way that action upon other actions is possible-and in fact ongoing. [...] For to say that there cannot be a society without power relations is not to say either that those which are established are necessary or, in any case, that power constitutes a fatality at the heart of societies, such that it cannot be undermined.” (Foucault, 1982: 791)

futótűzként terjedő Arab tavaszon keresztül a 2018-tól máig tartó dél-amerikai megmozdulásokon át, a dél-európai országokat is érintő gazdasági megszorítások elleni tüntetéseken keresztül (Olaszország 2011-2013; Görögország, Portugália, Spanyolország, 2011 vagy 2018-tól a „sárgamellényesek” Franciaországban) a háborúellenes vagy a katalán, hongkongi, illetve kurd függetlenségért harcoló, valamint a nők jogaiért küzdő (Ni una menos Dél-Amerikában a családon belüli erőszak ellen, a 2018–19-es egyesült államokbeli Women’s March, vagy a 2022-es amerikai megmozdulások a biztonságos és legális abortuszhoz való jog szövetségi védelmének visszaállításáért folyik, ahogy a 2020-21-es lengyel abortusztörvénnyel szembeni) tüntetésekkig bezáróan, több földrésznyi példa engedi látni: 2010 óta forrong a világ.

E jelenségek által felvetett kérdések kezelése a társadalomtudomány interdiszciplináris megközelítését követelik, egyetlen tudományág sem alkalmas arra, hogy minden felmerülő kérdésre – legyen szó akár a politikatudományról, a közgazdaságtanról, szociológiáról vagy pszichológiáról – önálló választ adjon ezekre az összetett kérdésekre (de la Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018).

Doktori kutatásomban ezért igyekszem a kollektív cselekvés sokrétű jelenségének kisebb szegletére helyezni a fókuszot. A kollektív cselekvéshez szükséges mobilizációt Charles Tilly úgy definiálja: „*az a folyamat, amelynek során egy csoport kollektív kontrollt szerez a cselekvéshez szükséges erőforrások felett.*”² (Tilly, 1977: 10), ezért vizsgálataim során engem az érdekelt, mitől függ, ki igényli és tudja ezt a kontrollt megszerezni és használni. Milyen szerepet tölt be ebben a hatalom és az egyén, illetve a csoport kapcsolati dinamikája, a társadalmi rendszerről alkotott kép, annak észlelt igazságtalansága és megváltoztathatósága, mi segíti elő, hogy az adott közösség a társadalom ágens alkotóelemeként tekintsen magára és végül hogyan tekint önmagára a képviseleti értékrend és viselkedés-készlet alkalmazója.

A kutatás témája azonban még így is rendkívül kiterjedt, emiatt a vizsgált változók kiválasztása során Henri Tajfel szociális identitás elmélete és kognitív alternatívák fogalma nyújtotta a kiindulási pontot (Tajfel, 1978, 1981; Tajfel & Turner, 1979, 1986), vagyis a csoport mentén történő azonosulás és a rendszer észlelt illegitimitásának és instabilitásának

---

² „Mobilization is the process by which a group acquires collective control over the resources needed for action.” (Tilly, 1977: 10)

szerepe abban, hogy amennyiben az egyének nincs lehetősége individuális úton változtatni saját negatívnak ítélt csoporttagságán, kollektív szinten milyen megküzdési stratégiái lehetnek annak függvényében, rendelkezésére állnak-e kognitív alternatívák. A kognitív alternatívák akkor jönnek létre, ha az emberek jogtalannak és instabilnak érzik a körülöttük lévő társadalmi rendszert. Így jelentős szerepet kapnak az illegitimitással, észlelt jogtalansággal foglalkozó megközelítések, köztük a rendszeigazolás elmélete is (Jost & Banaji, 1994; Jost, Banaji & Nosek, 2004), ahogyan a hatékonyság és az észlelt ágencia is (Gore és Rotter, 1963; Scott, 1976; McCarthy & Zald, 1977; Klandermans, 1986; Bandura, 1989; Kelly & Breinlinger, 1996; van Zomeren et al., 2004; Caprara & Vecchione, 2013). Kutatási célkitűzésemben emellett meghatározó Steve Reicher munkája, amely a megmozdulások létrejöttében a szociális identitás és a csoportközi viszonyok dinamikus megközelítése mellett a hatalomra helyezi a hangsúlyt (Reicher, 1984, 1996a, 1996b, 2001; Stott & Reicher, 1998, 1998a, 1998b; Drury & Reicher, 2000, 2009, 2018).

Mindezen szakirodalmi apparátus alapján kutatásomat úgy építettem fel, hogy az a kollektív cselekvés háttérében álló három elméleti pilléren nyugszik, melyeket az alábbi formában fogok bemutatni:

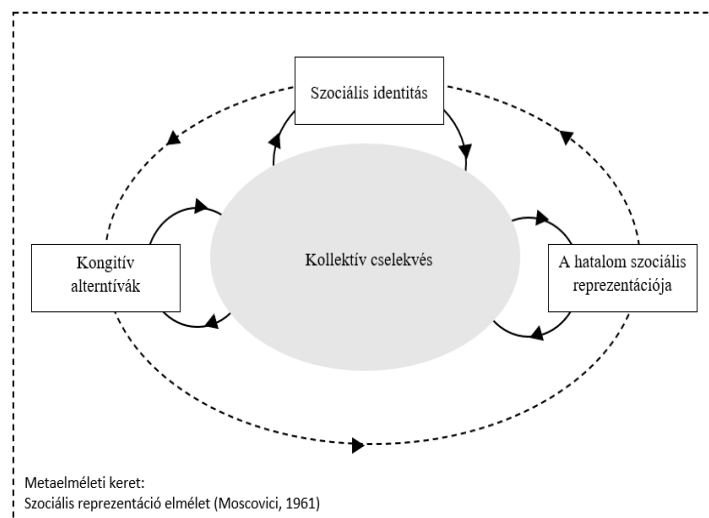
1. *Szociális identitás*: A kontextus és az identitás dinamikus viszonyrendszerének rövid bemutatása után Henri Tajfel (1981) szociális identitás elméletét ismertetem, melynek kapcsán kitérek a kognitív alternatívákra. A fejezetben a szociális identitás kapcsán röviden megjelenik a kultúra szerepe is, ahogyan az észlelt igazságtalanságon keresztül a relatív depriváció fogalmi keretét is vázolom, csakúgy, mint a szociális identitás elméletén alapuló alternatív identitásfogalmakat és azok cselekvésfokuszú megközelítését. Egyfajta átvezetésként jelenik meg a fejezet zárásaként a szociális háló és a kommunikáció szerepe a cselekvésben, ami hidat képez a szociális reprezentációkon nyugvó következő fejezethez.

2-3. *A társadalmi rendszer és a hatalom szociális reprezentációja*: A rendszer, illetve a hatalom vizsgálatának metaelméleti keretét Serge Moscovici (1961) szociális reprezentáció elmélete biztosítja, így mindkettő vizsgálata során az azokról alkotott szociális reprezentációk feltérképezése volt a célom. Az elméleti háttér részletesebb ismertetését követően, ahogyan az identitás esetében, ezúttal is a kontextus és a kommunikáció/interakció szerepét emelem ki. Ezt követően a rendszer és a hatalom kerül elméleti áttekintésem középpontjába.

2. *A társadalmi rendszer szerepe* a fent említett kognitív alternatívákon keresztül jelenik meg (Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1986), így a társadalmi rend reprezentációjának rövid leírását követően annak észlelt igazságtalanságára, illetve a rendszerigazolás igényének cselekvésben betöltött szerepére mutatok majd rá, mielőtt a tajfeli koncepció másik meghatározó elemére, a stabilitására, hatékonyságra és ágenciára helyezném a hangsúlyt, illetve a mindezeket magában foglaló integratív elméleti megközelítésekre térnék át.

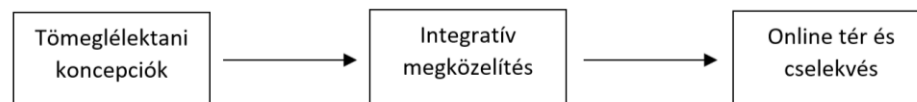
3. *A hatalom-értelmezések* esetében röviden kitérek a politikai kontextus cselekvésben betöltött meghatározó szerepére, majd a hatalom és az uralkodó szociális reprezentációk között fennálló kapcsolatot vázolom, így annak reprezentációalkotó vagy -fenntartó szerepét. E fejezetben – a későbbiekben bemutatásra kerülő kutatási eredmények okán – röviden a hatalom implicit szabályozó szerepét a paternalizmus mentén, illetve (a kurrens kutatásokban ugyancsak fontos ösztönző szerepet betöltő) bizalom kapcsán is röviden említem. Végül e két fejezet kitekintéseként kitérek arra, hogy az uralkodó társadalmi rendszer és hatalmi viszonyrendszer okán kialakult észlelt igazságtalanságra adott eltérő érzelmi válaszreakciók miként öltönek testet a cselekvések más-más formáiban.

Összegezve tehát azt feltételeztem, hogy 1) a szociális identitás 2) az uralkodó társadalmi rendszer észlelt igazságtalansága és stabilitása, 3) a hatalomról alkotott szociális reprezentációk, illetve a mindezeket átszövő szociális kapcsolatok (így a szociális és kommunikációs háló) összefüggésben állnak a kollektív cselekvésben való részvételi hajlandósággal (1. ábra).

1. ábra – A kutatás főbb dimenziói

Mielőtt azonban részletesebben vázolnám a hipotézis alapját nyújtó szakirodalmi háttérrel, fontosnak tartom, hogy röviden kitérjek a kollektív cselekvés összetett elméleti megközelítésére, melyet három főbb szakaszon keresztül fogok bemutatni a tömeglélektantól, annak kritikai megközelítését nyújtó modernkori koncepciókon át az utolsó évtized online aktivizmusáig (2. ábra).

2. ábra – A kollektív cselekvés elméleti megközelítése

1. A kollektív cselekvés elméleti megközelítései

1.1. Tömeglélektantól a kollektív cselekvésig

A kollektív cselekvésre irányuló tudományos figyelem fokozott megjelenése a 19. század végéhez köthető, az irracionálisnak és erkölcstelennek vélt tömegkép megjelenésével és pszichológiai magyarázatával, így „a tömeg szellemére” vonatkozó tézis megjelenésével (van Ginneken, 1992). A tömegpszichológiai kutatások főként a francia III. Köztársaság egyes területeihez és Olaszországhoz köthetők, mint például Sighele (1895), Taine (1878), Le Bon (1913/2018) és Gabriel Tarde (1890, 1895) értekezései, melyek a tömeg eredetét a tömeg ösztöneiben és a tömeges utánzásban keresték (Vámbéry, 1904). E koncepciókban a tömeget az egyének pusztasokaságánál (Fromm, 1969/2002: 105) homogénebb csoportként írják le, így hangsúlyozva a tömeg deindividualizáló erejét, a szuggesztió által tudatától megfosztott egyén képét, ami a tömeg erőszakos cselekedeteiben testesül meg, majd végső soron, ahogyan arra Le Bon (1913/2018) rámutat: a „primitív kommunizmus” visszaállításhoz vezet. A felelősségtudat elvesztése, a hipnózis szimbolikája és a lelki fertőzés jelensége egyaránt magában foglalja a kor analitikus, lélektani aspektusát és egyfajta biológiai perspektívát (Le Bon, 1913/2018), mely tovább bontakozik Freud (1920, 1995b) tömegképében és az azt egyesítő libidinózus jellegű kötelékben, illetve az ödipusz-komplexus fogalmának átkeretezésében, ami a tömeg és a vezető, mint az én-ideál kiterjesztése és mint ősapa passzív-mazochisztikus kapcsolatában jelenik meg (Freud, 1920,

Erős, 2017). Ezáltal, ahogyan azt Adorno (2006) és Erős (2016) is megfogalmazta Freud anticipatorikus munkája kapcsán: Freud „*pontosan előrevetítette a fasiszta tömegmozgalmak sajátosságait, várható felemelkedésüket, mégpedig pusztán pszichológiai kategóriák segítségével*” (Adorno, 2006: 9), így „*[...] már jó évtizeddel a fasizmus németországi hatalomra jutása előtt Le Bon nyomdokain 'feltalálta' Hitlert, a vezért mint Leviathánt, mint szeretve gyűlölt apapótlékot, aki szoros libidinózus kötelékben, vérközösségben kovácsolja össze híveit.*” (Erős, 2016: 20)

E koncepciók bár úgy tűnhetnek, mint a modern kor megközelítéseiből már egyre inkább kivesző „gondolatkísérletek”, de Steve Reicher (2017) amellett, hogy kritikával illeti szerepüket, egyszersmind hangsúlyozza is: a mai elméletekhez vezető történelmi és tudományos folyamat részeként tekint rájuk. Reicher kiemeli, hogy ezek a megközelítések, melyek a tömegre úgy mutatnak rá, mint „veszteségek” forrására, legyen szó akár az identitásról, a szocializációról, a rációról vagy az erkölcsről, még napjainkban is időről-időre magyarázatként tűnnek fel mind a tudományos, mind a köznapi diskurzusokban (Reicher, 2017).

A tömeglélektan elméleti keretének folyamatos bővítése amellett, hogy alapját nyújtotta a jelenkor szociálpszichológiai koncepcióinak és vizsgálatainak, a gyakorlatban is alkalmazott a tömegek kontrollálását célzó módszerek, a hatalom parancsvégrehajtásban megjelenő szerepét vizsgáló ismert szociálpszichológiai kutatások teoretikus kiindulópontjául is szolgált (pl. Hoggett & Stott, 2008; Stott & Reicher, 1988, 1998a, 1988b; Milgram, 1974; Zimbardo, 1971). Míg a szűkebb értelemben vett tömeg pszichológiai megközelítése főként a csoportban végbemenő feltételezett deindividualizációra és szervezetlenségre összpontosít, addig a tömegek valamivel tágabb értelemben vett szociológiai megközelítése az új normák felbukkanását, vagyis egy új közös felfogás és értékrend létrejöttét állítja középpontba (van Ginneken, 1992). Amellett, hogy a kurrens pszichológiai és diszkurzív munkák a tömeglélektan elméleti keretét Moscovicihez hasonlóan egyfajta elméleti alappillérként tekintik, kritikai aspektusból is megközelítik annak patológikus tömegképét (Moscovici, 1986; Bozatzis & Teliou, 2018; Reicher, 2017; Drury & Reicher, 2018).

Reicher (2016)³ három fő aspektus mentén támadja a tömeglélektan évtizedeken át uralkodó elméleti keretét. (1) Először is szembe megy az illogikus, tudatát veszített tömegképpel, szerinte a tömegben való viselkedés alapvetően ésszerűbb, racionálisabb és társadalmilag szervezettebb alapokon nyugszik, mint ahogy azt Le Bon megfogalmazta.⁴ (2) Konceptiója szerint amellett, hogy a tömeg nem feltétlenül anonim, a homogenitás sem jellemzi, több (al)csoporthoz tartozhat benne. Példaként emel ki egy tüntetésen résztvevő csoportosulást, amelynek részét képezhetik radikálisabb és békésebb résztvevők egyaránt. (3) Végül, kritikával él azzal szemben, hogy Le Bon konceptiója csupán a tömegre összpontosít, nem a csoportközi interakciókra és dinamikákra. A tömegekkel szemben működő egy outgroup, gyakran az uralkodó osztály, amellyel kontrasztban határozza meg magát a csoport (Reicher, 2016).

Reicher (2016, 2017) megközelítése szerint a démonizált tömegkép a hatalom eszköze, ami által az autoritás palástolja a vele szemben megfogalmazott vádakat és hitelteleníti magát a hírforrást. Ennek kockázata többek között, hogy ha kizárólag a veszélyes tömegképre fókuszálunk, figyelmen kívül hagyjuk a csoporton belüli diverzitást és a csoporton belüli működésen túl ignoráljuk a csoportközi interakciókat és dinamikákat is, amelyek működtetik a cselekvés irányát, intenzitását, alakulását és növelik hitelességét. A kollektív cselekvésben való részvétel „szenvédélyt” vált ki, ám Reicher megközelítésében, ez a Le Bon szerinti értelmét veszített érzelmi túltöltöttséggel szemben abból gyökerezik, hogy a résztvevők az állami vezetés hatalma által befolyásolt „gyalogok” helyett, sokkal inkább ágens cselekvőkként tekintenek magukra, akik „történelmet írnak”. (Reicher 2016: válasz 13) Ahogyan ő fogalmaz tehát: „Általánosságban elmondható, hogy a klasszikus tömegpszichológia kevésbé a tényleges jelenségeken alapul, hanem egy félelmetes fantázián, hogy mit tehetnek a tömegek.”⁵ (Reicher, 2017: 596). A tömeglélektan elméleti

---

³ Stephen Reicher on Crowd Psychology (2016): <https://www.socialsciencespace.com/2016/02/stephen-reicher-on-crowd-psychology/> (Utolsó letöltés: 2022.07.01)

⁴ Le Bon nem vetette el annak gondolatát, hogy a tömegek eszmék mentén cselekszenek, ugyanakkor ezek múltékonyságát hangsúlyozta (pl. lelkesedés), illetve alapeszmékként tekintett rájuk, amelyek a hiten és öröklött szokásokon nyugszanak (pl. vallásos hiedelmek), és rendkívül leegyszerűsített formában jutnak el a tömegekhez, mivel a népszerűség ára sok esetben a teljes átalakulás. lásd még Elias Canetti: Tömeg és hatalom! (1960/1991) vagy Pataki Ferenc: A tömegek évszázada (1998)

⁵ „More generally, classical crowd psychology is based less on the actual phenomena than on a fearful fantasy regarding what crowds might do.”(Reicher, 2017: 596)

hiányosságainak kiküszöbölése érdekében Reicherék megalkották az ESIM modellt (Drury & Reicher, 2000), amelyet részletesebben az Identitás és cselekvés fejezetben fejtek ki (2. fejezet).

Reicher (2017) tehát a tömegek kutatására a szociálpszichológia meghatározó területeként tekint, ami alakítja a diszciplínával kapcsolatos ismereteinket és tudásunkat azáltal, hogy képes feltárni azokat a társadalmi és politikai tényezőket, illetve hatásokat, melyek formálják a kutatók által feltett kérdéseket és válaszokat. Emellett egy olyan módszertani stratégia lehetőségét nyújtja, amely a való világ jelenségein keresztül világít rá az elméleti keretre és annak gyakorlatba történő átültethetőségére.⁶ Mindezek mellett, új elméleti megközelítést, fogalmi paradigmát hoz létre, így világítva rá alapvető pszichológiai folyamatokra és konstrukciókra, melyek az egyéni és egyszersmind kollektív (vagy kollektív és egyszersmind egyéni) jelenségek mélyebb megismerését teszik lehetővé, mert ahogyan azt írja „*túl éles különbséget teszünk*”⁷ e kettő között (Reicher, 2017: 595). Végül, de nem utolsósorban lehetővé teszi, hogy betekintést nyerjünk a mindennapi társadalmi valóság létrehozásában, megszilárdításában és megváltoztatásában szerepet játszó társadalmi viszonyokba, folyamatokba. Kiegészítésként pedig a kutatási szenvedély szerepét említi, ami bármely terület mélyebb megismerésének egyik legmeghatározóbb eleme.

Mindezek alapján – és számos további, itt nem részletezett elemzés nyomán – érthető, hogy a tömeglélektan elméleti alapjainak megteremtése után az elmúlt évtizedekben a tömeges megmozdulások és a kollektív cselekvés elméleti és pszichológiai motivációinak tárgyalása a médiában és a politikai diskurzusban is egyre nagyobb teret nyert, csakúgy, mint a szociálpszichológia diszkurzív területein, illetve a továbbiakban részletesebben is bemutatásra kerülő szociális identitás elméletéhez kapcsolódóan (pl. Reicher, 1984; Reicher & Potter, 1985; Wetherell & Potter, 1988; Potter & Halliday, 1990; van Dijk, 1993; Drury & Reicher, 2000; Stott & Drury, 2000; Drury, 2002).

---

⁶ Ennek kapcsán hangsúlyozza a „laboratóriumi körülményeken” túlmutató tapasztalások szerepét, illetve a tudományos irodalmi apparátus mellett olyan a társadalmi valóságot alakító vagy fenntartó eszközök megismerését, mint a sajtóorgánok, vagy regények.

⁷ „That is, by drawing too sharp a distinction between the collective and the individual, we may be hiding the true ideological impact of psychology.”

1.2. A kollektív cselekvés modern megközelítései

A kollektív cselekvés vizsgálata széles tudománytörténeti és diszciplináris háttérrel rendelkezik. A társadalmi mozgalmak kutatásában és értelmezésében azonban jelentős változás állt be a nyolcvanas években. Snow és Benford (1988) a változás során hangsúlyozza, hogy már nem csupán a meglévő strukturális berendezkedésekből, létező ideológiákból vagy eseményekből kinövő eszmék és társadalmi jelentéstartalmak hordozóiként tekintettek e cselekvésekre, hanem egyre inkább a résztvevőket mint ágens szereplőket vizsgálták, akik aktívan részt vesznek a szervező, antagonista és a báméskodó csoportok megalkotásában és fenntartásában egyaránt (Snow & Benford, 1988). Erre mutat rá az „institucionalista” megközelítésekből fokozatosan a “behaviorizmus” felé történő elmozdulás is (Brunczel, 2015)⁸.

Snow és Benford (1988) szerint a kollektív cselekvési keretek értelmezési funkciót töltenek be azáltal, hogy leegyszerűsítik a „külvilágot”. Ennek célja többek között – a potenciális résztvevők és követők mozgósítása mellett – a korábban említett báméskodók támogatásának megszerzése és az antagonisták demobilizálása is (Snow & Benford, 1988). „Így a kollektív cselekvési keretek olyan cselekvés-orientált hiedelmek és jelentések halmazai, amelyek inspirálják és legitimálják egy társadalmi mozgalmi szervezet (*Social Movement Organization – SMO*) tevékenységét és megmozdulásait”⁹ (Benford & Snow, 2000: 614). A társadalmi mozgalmak létrejöttéből tehát gyakran olyan társadalmi mozgalmi szervezetek (SMO) alakulnak (például: People for the Ethical Treatment of Animals – PETA, Greenpeace vagy Amnesty International), amelyek gyakran nemzethatárokon túl is elősegítik a további mobilizációt (McCarthy & Zald, 1977; McAdams & Scott, 2005; Smith & Wiest 2012; Almeida, 2019).

A kollektív cselekvés szemantikus megközelítése diszciplinánként és vizsgálati területenként eltérő, nincsen egyetlen tudományos értelemben vett legitim meghatározása, ugyanakkor gyakran alkalmazott definíciója olyan tevékenységként írja le, amelyet a csoport képviselőjeként valósít meg az egyén, és amelynek célja a csoport helyzetének

---

⁸ Brunczel, B. (2015): Új institucionalizmus a politikatudományban. <http://real.mtak.hu/28685/3/%C3%9Aj%20institucionalizmus.pdf> (Utolsó letöltés: 2023.02.10)

⁹ „Thus, collective action frames are action-oriented sets of beliefs and meanings that inspire and legitimate the activities and campaigns of a social movement organization (SMO).” (Benford & Snow, 2000: 614)

előmozdítása (Wright, Taylor & Moghaddam, 1990). Tarrow 2011-es definíciója szerint a kollektív cselekvés célja társadalmi változás előidézése, amely egy kirekesztett közösség és a gazdasági, illetve politikai elit között tartósan fennálló interakcióból gyökerezethető (Tarrow, 2011).

1.2.1. A kollektív cselekvés paradigmatis kiindulópontja: individuum vagy kollektíva

A kollektív cselekvés tágabb magyarázatához egyaránt hozzátartoznak az individuumra és a kollektívára fókuszáló koncepciók, melyek főként az elmélettörténeti kezdetben, de gyakran napjainkban is egymástól elhatárolva kerülnek értelmezésre. Míg az első főként az egyéni személyiségjellemzők, illetve az egyéni döntéshozatali folyamatok mentén közelíti meg a cselekvési hajlandóságot, addig az utóbbi csoportszintű elméleti keretben csoportközi kontextusba ágyazva határozza meg az aktivitás kérdéskörét (Kelly & Breinlinger, 1996). Mancur Olson (1965) amerikai közgazdász *A kollektív cselekvés logikája* c. munkája elsősorban egyéni perspektívából közelíti meg az aktivitást, a cselekvés mozgatórugóját pedig a költség-haszon elemzésben látja. Koncepciója szerint az egyén célja, hogy minél kisebb költségek árán minél nagyobb előnyre tegyen szert, így a racionális csoporttagokat a potyautas magatartás jellemzi, igyekeznek a közhaszonból úgy kivenni a részüket, hogy annak biztosításában minél kisebb mértékben vegyenek részt. Pontosan ezért Olson úgy gondolta, hogy ritka a sikeres kimenetelű kollektív fellépés, hiszen elsősorban mindenki a saját érdekeit tartja szem előtt, illetve a csoport méretének, így az egyének „láthatatlanságának” növekedésével a potyautas szerep is egyre könnyebben betölthetővé válik (Olson, 1965).

Olson elméleti kerete bár alapját nyújtja a kollektív cselekvés vizsgálatának, de egyes megközelítések vitatják annak keretezését. Továbbra is a racionalitás mentén, de már annak kollektív értékelése figyelhető meg Marwell és Oliver (1993) koncepciójában, mely szerint a kollektív cselekvés megértése nem vezethető le egyéni szintre, a csoportfolyamat modelljét igényli, mivel annak alapja a kölcsönös érdekek és az összehangolt fellépés potenciális előnyeiben keresendő (Marwell & Oliver, 1993). A költség-haszon elemzés Klandermans (1984, 1986) elvárás-érték modelljében is megjelenik mind egyéni, mind a csoportdinamikai tekintetben. Munkája során elsősorban a szakszervezeti tevékenység kapcsán a konszenzus-mobilizációt és a cselekvés-mobilizációt vizsgálta, egyrészt egy

holland szakszervezet tervezett átszervezésével kapcsolatos konfliktusos helyzet, másrészt két kollektív munkaszerződésről szóló tárgyalás mentén. A konszenzuson alapuló mobilizáció során a szakszervezet megismertette tagjaival a tervezett cselekvés céljait, arra törekedve, hogy ezek eléréséhez elnyerje a tagok támogatását. Ez a folyamat ugyan szükséges alapja a (közös) cselekvés létrejöttének, de önmagában nem bizonyult elégségesnek, mert a racionális munkavállalók nem csupán az adott cél kívánatossága mentén hozták meg döntésüket, hanem megvalósításának költségeit és hasznát is mérlegelték. Ezért szükség volt a cselekvés-mobilizáció folyamatára is, amelyben a szakszervezet megpróbálta meggyőzni tagjait arról, hogy a fellépés haszna meghaladja a költségeket, így érdemes részt venni abban. Klandermans (1986) e vizsgálatában a cselekvésben való részvétel három motívumát írta le: a célmotívumot, a társadalmi motívumot és a jutalmazási motívumot, amelyek mind erőteljes hatást gyakorolnak a részvételi hajlandóság kialakulására.

Hirsch (1990) azonban nem ért egyet a költség-haszon elemzések, kalkulációk szerepét hangsúlyozó koncepciókkal, mivel meglátása szerint azok figyelmen kívül hagyják a csoportfolyamatokat, azt sugallják, hogy a tiltakozáshoz való csatlakozás vagy az abban való tartós részvétel elsősorban elszigetelt egyének költség-haszon számításán alapszik. Megközelítésében a csoportfolyamatok hajlandóságot teremtenek a személyes jólét feláldozására, mivel az egyén akkor csatlakozik egy csoporthoz, ha ideológiai elkötelezettséget érez annak ügye iránt, és hiszi, hogy azt csak intézményi kereteken kívül eső eszközökkel lehet elérni, akár az önös érdekek alávetése révén. Ennek alapján négy csoportfolyamatot különböztet meg: a tudatosság növelését, a kollektív empowermentt, a polarizációt és a csoportos döntéshozatalt. Hirsch (1990) a tudatosság növelésének folyamatában kiemelt szerepet ad az információ és tudás szabad áramlásának, ezért azokban a csoportokban, amelyekben ez akadályozottan vagy egyáltalán nem megy végbe, nehezebben alakulhat ki kollektív cselekvés. (Erre a magyar kontextusban a média szerepén keresztül láthatunk majd példát.) A tudatosság növelésének facilitatív részeként emeli ki a hierarchia hiányát, a laza strukturális felépítést, ami a felmerülő kérdések és érvek könnyebb megosztása által az aktuális intézményi rendszer legitimitásának megkérdőjelezését teszi lehetővé (Rosenthal & Schwartz, 1989). Hirsch szerint míg a tudatosságnövelés a mozgalom potenciális erejére mutat rá, addig az empowerment folyamata láthatóvá és

számszerűsíthetővé teszi annak mértékét. Ha nagyobb létszámban hajlandók az egyének feláldozni saját érdekeiket a közösség ügyéért, akkor nagyobbak tűnik a siker esélye, ami motiválóan hat, így egyre többen és többen állnak be mögé („bandwagon-effektus”) (Hirsch, 1986). Ennek tükrében a polarizáció lehet produktív és kontraproduktív egyaránt, mivel mindkét felet meggyőzi arról, hogy a másikéval szemben az ő álláspontja a legitim (Coleman, 1957). Az intézményesített fellépés és a döntéshozók megkérdőjelezése újszerű cselekvési formákhoz vezethet, ami kiszámíthatatlanul fokozódó konfliktust szülhet, a felek narratívája polarizálódhat, ami bizalmatlanságot, a fellépés intenzitásának eskalációját és sokszor a célok elhomályosodását, meg a költségek emelkedését is eredményezheti (Kriesberg, 1973). Ez ugyanakkor elkerülhető, és a polarizáció elősegítheti a célok elérését, ha a tudatosság növelésével és a kollektív empowerment megteremtésével a csoporttal való azonosulás kellően erős, a tagok hisznek benne, hogy a fellépés költségeit közösen viselik majd, így fenyegetettségre adott válaszként a félelem helyébe a düh lép (Cosser 1956, 1967; Edelman, 1971), ami nagyobb kohézióhoz vezet (Coleman, 1957). A kollektív döntéshozatal jelentős szerepet játszik a résztvevők elkötelezettségének fenntartásában. Annak során a tagok megbeszélik, hogy a fellépést milyen formában folytassák, ami hozzájárul ahhoz, hogy a célokkal és eszközökkel folyamatosan azonosulni tudjanak, mert a konszenzuális döntések még az egyéni ellenérzéseket is felülírhatják, így köthetik a tagokat a tervek megvalósításához, alávethetik egyéni érdekeiket a csoporténak, ezáltal a csoporttagság megerősödik és fennmarad (Rosenthal & Schwartz 1989).

A kollektíva vagy individuum látszólagos versenyével szemben azonban Reicher (2017) arra mutat rá, hogy e kettő egymástól elválaszthatatlan és a fent vázolt hasadék talán nem is olyan mély, mint ahogyan azt korábban gondoltuk. Erre mutatnak rá a modern kollektív cselekvési megközelítések is, melyek az egyént csoporttagsága mentén működő ágensként közelítik meg, akinek célja a csoport státuszának, hatalmi helyzetének és befolyásának előmozdítása, helyreállítása (Tajfel, 1978, 1981; Tajfel & Turner, 1979, 1986; Wright, Tylor & Moghaddam, 1990). Ennek megfelelően tehát az aktív egyének célja lehet például a rendszerszintű negatív diszkrimináció ellen történő fellépés, legyen annak alapja akár származás, vallás, szexuális orientáció vagy nemi identitás.

1.2.2. Út a kollektív cselekvés integratív elméletéig

A hatvanas évek részben a távközlés és média fejlődése miatt a szabad információáramlás megfelelő táptalajnak bizonyult a világszinten is releváns változások elindulásához. Gondolhatunk akár a szexuális forradalomra, a feminizmus második hullámára, háborúellenes tüntetésekre, környezetvédelmi, ökológiai és nőjogi mozgalmakra, az afroamerikai kisebbség elnyomása ellen vagy az 1969-ben a homoszexuális emberekkel szembeni rendőri túlkapások miatt kirobbanó tüntetésekre (Anderson, 1996). Európai kitekintésben mindenképpen említendő a párizsi nanterre-i egyetemen 1968-ban kirobbant diáktüntetés, amely az egyetemi oktatás körülményeivel szemben (túlzsúfoltság, felszereltség hiánya, oktatás minősége, diszkrimináció stb.) emelt szót, és ugyancsak meghatározó szerepet töltek be az olaszországi diákmozgalmak és egyetemfoglalások például Pisában, Torinóban, Trentóban,¹⁰ ahogy az „élhetőbb szocializmusért” küzdő prágai tavasz is. Ezen megmozdulások szakirodalma és szociológiai, politikatudományi, filozófiai tárgyalása sok évtizedes múltra tekint vissza. Amiért azonban nem mellőzhető kérdés az euro-amerikai társadalmakban felhalmozódott társadalmi tiltakozás-potenciál, az számunkra és most is jelentéssel bír.

A fent említett világviszonylatban is jelentős tüntetések esetében ugyanis nem csupán a megmozdulók száma jelentette az erőt, hanem a jól körülhatárolt és világos cél. Ahogy arra van Zomerenék rámutatnak, a kollektív fellépés esetében nem a résztvevők száma, hanem célja és a csoport státuszának megváltoztatása iránti igény számít (van Zomeren, Postmes & Spears, 2008). A megmozdulás sikerességében emellett fontos annak hosszabb távú fenntartása is, amelyben jelentős szerepet tölt be az elkötelezettség, ami Klandermans szerint a kitartás előfutára (Klandermans, 1997). Kollektív cselekvésnek számítanak a tömeges politikai megmozdulások, mint demonstráció, tüntetés, de akár egyéni látszatot keltő cselekvés is lehet „kollektív”, például egy petíció aláírása során vagy egy szavazás alkalmával (Van Zomeren et al., 2008). Van Zomeren a kollektív cselekvés háttérében álló motivációk három, az elmúlt évek kutatásait átható, főbb szempontját emeli ki: a szociális

---

¹⁰ Britannica. Student protest and social movements, 1960s to '80s. Britannica. Forrás: <https://www.britannica.com/place/Italy/Student-protest-and-social-movements-1960s-to-80s> (Utolsó megtekintés: 2022.07.02)

identitás elméletet (pl. Tajfel, 1981; Brown, 2019), a relatív depriváció elméletet és az észlelt és érzékelt igazságtalanságot (pl. Smith és Pettigrew, 2015), valamint hozzáfűzi az önhatékonyságról szóló elképzeléseket (pl. Bandura, 2001). A kilencvenes évektől kezdődően az integratív elméleti keret kidolgozása került a kollektív cselekvés vizsgálatának homlokterébe (pl. Kawakami és Dion, 1995; Simon et al., 1998), ezáltal az említett motivációs tényezők párhuzamos alkalmazása (pl. Simon et al., 1998; Mummendey et al., 1999; Simon & Klandermans, 2001; Stürmer & Simon, 2004a; van Zomeren et al., 2008;). Ezek az integratív megközelítések az elmúlt néhány évtizedben egyre explicitebben már a szociális identitás elmélet mentén ragadták meg a kollektív cselekvés jelenségét. Mielőtt azonban az integratív megközelítés során alkalmazott főbb dimenziókat részletesebben is bemutatnám, a kollektív cselekvés elméleti megközelítésének újabb szakaszára mutatok rá röviden, így az online aktivizmus vizsgálati megközelítését vázolom röviden.

1.3. Kollektív cselekvés az online terekben

Doktori kutatásom bár az online aktivizmusra speciális kutatására nem tér ki részletesebben, de a jelenség említését mindenképpen szükségesnek tartom, tekintve, hogy a kollektív cselekvés elméleti megközelítésének folyamatos változásában jelentős szerepet tölt be. Elég, ha a bevezetésben többek között említett Arab tavasz során vizsgált szerepére gondolunk (Smidi & Shahin, 2017), értelmezve azt akár elsődleges vagy a tágabb politikai, gazdasági kontextusba ágyazott másodlagos szerepként (Fuchs, 2012), mindenesetre az online tér kétségkívül a kollektív cselekvések vizsgálatának egyre meghatározóbb területévé vált az elmúlt években, kezdetben szerepe elsősorban mint a tájékoztatás vagy információforrás eszközeként ragadható meg, azonban az ezredfordulótól számítva egyre inkább vált a cselekvés és az interakció terévé (Kiss, 2013).

A huszadik század végén a kommunikációs technológia nagyléptékű fejlődésével, az internethasználat globális elterjedésével új típusú transznacionális mozgalmak jelentek meg, amelyek középpontjában az embereket világszerte érintő társadalmi ügyek, így például az emberi jogok érvényesítése, a fenntarthatóság és a klímaválság állnak (Almeida, 2019), ami amellet, hogy a lokális cselekvési tereket is befolyásoló országhatárokon átívelő

információáramlás, elköteleződés vagy bevonódás lehetőségét teremtette meg, újabb kockázatokat és kérdéseket vetett fel.

Az online aktivizmus kezdeti vizsgálatai a cselekvés létrejöttében az anonimitás okozta deindividualizációs folyamatokat hangsúlyozták, így a Reicher és munkatársai által megfogalmazott (1994, 1995) deindividualizáció szociális identitásmodelljét (SIDE) alkalmazva, mely szerint a tagok anonimitása miatt is kiemelkedővé válik a csoport szerepe az identitás meghatározásában, így a tagok erősebb azonosulást élhetnek meg, és a csoport normarendszerét internalizálják. Amennyiben az egyének névtelenek maradhatnak egy adott külső közegben (de a belső csoport számára azonosíthatók maradnak), az nemcsak a szociális identitásuk szerinti cselekvést mozdítja elő, de a csoporton kívüli hatalom felülbírálását is lehetővé teszi (Reicher & Levine, 1994; Reicher, Spears & Postmes, 1995; Christopherson, 2007). Ahogyan azonban arra Kende és munkatársai (2016) rámutatnak, az online teret egyre kevésbé jellemző anonimitás okán annak további vizsgálataira van szükség (Kende, van Zomeren, Ujhelyi, & Lantos, 2016).

Az online aktivizmus kutatásai során megjelenik annak pesszimista, a fizikai cselekvést gátló, illetve annak pozitívabb, vagyis az aktivizmust elősegítő (sőt, azt önmagában is már kollektív cselekvésként értékelő) megközelítése. Az előbbire példa a „slacktivismus” fogalma, ami az alacsony költségű, alacsony kockázatú aktivizmus megnevezése, többek között az online petíciók aláírásának vagy egy csoport Facebookoldalának „lájkolására/kedvelésére” szoktak alkalmazni (Christensen, 2011; Schumann & Klein, 2015). Schumann & Klein (2015) szerint ezek a típusú cselekvések csökkentik az olyan offline fellépésekben való részvételt, mint a demonstrációk, aminek egyik oka, hogy a tagokra megerősítően hat, annak érzését kelti, hogy hozzájárultak a csoport sikeréhez, megelégedve az online gesztussal.

Ezzel szemben helyezhetőek el azok a koncepciók, melyek az online aktivizmus olyan pozitív megközelítését hangsúlyozzák, mint az információáramlás, véleménynyilvánítás és figyelemfelkeltés, illetve a csoportidentitás kiépítésében (pl. véleményalapú identitás) és fenntartásában játszott meghatározó szerep, ami segíti a cselekvések fizikai megjelenését, ahogyan az empowerment folyamatokat is (Rainie et al., 2012, Tufekci & Wilson, 2012; Thomas et al., 2015; McGarty et al., 2014; Smidi & Shahin, 2017). Smidi és Shahin (2017)

az arab tavasz esetében összetett szerepet tulajdonít a Facebook, Twitter, YouTube és más hasonló kommunikációs felületeknek, melyek „elhitették” az emberekkel, hogy van beleszólásuk a közügyekbe, egyfajta empowerment folyamatot generáltak. Emellett a közösségi média lehetővé tette a nagy embertömegekkel történő kapcsolatfelvételt, a szerveződést és mozgósítást, végül, globális kiterjedtsége az arab nemzetek közötti információmegosztáson túl a tiltakozások közvetítését is lehetővé tette, így globális összefogást és támogatást eredményezett. Mindezen folyamatokat a nemzethatárok és a zárt politikai rendszer – melynek cselekvésben betöltött szerepére a későbbiekben részletesebben is kitérek – megnehezítette vagy egyenesen ellehetetlenítette volna. Radsch & Khamis (2013) az arab tavaszban a nők szerepvállalását vizsgálta fiatal arab nőkkel, így újságírókkal, bloggerekkel és aktivistákkal készített interjúk során. A kutatás rámutatott arra, hogy az interjúalanyok számára az online felületek lehetővé tették, hogy a közösségi médiát a vezetés, az ágencia, valamint az empowerment új formáinak megvalósítására használják egy olyan kontextusban, ami nem csupán politikailag zárt, de a nők számára a cselekvés potenciális terei szinte elérhetetlenek. Radischékhöz hasonlóan Greijdanus és munkatársai (2020) az online aktivizmus offline fellépésre gyakorolt pozitív hatását hangsúlyozzák. A közösségi médián történő kommunikáció aktivizmusra gyakorolt három következményét emelik ki, (1) az egyéni nézőpontok összekapcsolása a fellépés háttérben álló ügyekkel, (2) aktivista közösségek szerveződése, így a közösen osztott valóság megosztása a csoporton vagy értékközösségen kívül állókkal, végül (3) az online aktivizmust az offline aktivizmushoz kötik, ezáltal a közösségi média fizikai aktivizmust facilitáló szerepét (pl. hirdetések, szervezés, események megosztása stb.) hangsúlyozva. Összegezve tehát arra mutatnak rá, hogy a tömeges tiltakozások egyre inkább alulról szerveződő formában jönnek létre, ennek okán szervezésük fokozatosan kevésbé igényli a formális kereteket.

Hasonló és az internethasználatot differenciáltan kezelő eredmény látható Kende és munkatársainak (2016) a közösségi média „közösség megerősítő” funkciója kapcsán írott munkájában, ami a passzív felhasználással vagy a kizárólag konkrét célú instrumentális alkalmazásával szemben az online beszélgetésekbe kapcsolódást, az információ-előállítást és megosztást, a csoportidentitás kifejezését, illetve a kapcsolati tőke építésének célját egyaránt jelöli – melynek szerepére a szociális és kommunikációs háló cselekvésben

betöltött szerepéről szóló fejezet során részletesebben is kitérek majd. Ez utóbbira példa a posztolás, megosztás, kommentelés. Vizsgálati eredményeik arra mutattak rá: a közösségi média ilyen alkalmazása, különösen annak interaktív hálózatépítő és a csoport iránti elköteleződést növelő formája motiválón hat az egyénekre, hogy kollektív cselekvések útján érjenek el társadalmi változásokat (Kende, van Zomeren, Ujhelyi & Lantos, 2016).

Új típusú, az országhatárokon átívelő transznacionális mozgalmakhoz hasonló jelenséget ír le O'Toole és Gale (2010) birminghami és bradfordi etnikai kisebbségekhez tartozó fiatalokkal végzett vizsgálata is, mely az előbbiekhöz hasonlóan az online tér szerepére mutat rá. A politikai pártokkal, illetve a képviseleti demokráciához kapcsolódó aktivitási formákkal szembeni szkepticizmus és kiábrándultság jellemezte fiatalokat a részvétel hagyományos formái helyett inkább a „glokális” (a transznacionális és diaszpóráktól eltérő) politika foglalkoztatja. A politikai döntéseik alapját nem az adott párttal való azonosulás biztosította, sokkal inkább annak lokális vagy globális politikai céljai és értékrendje (O'Toole & Gale, 2010). A globális fellépés egyik alapját az új technológiai háttér, így a média és kommunikációs források biztosítják, amelyek lehetővé teszik az aktivisták számára, hogy a blogíráson, kampányokon és weboldal készítésen keresztül közvetlenül foglalkozzanak globális problémákkal (O'Toole & Gale, 2010).

Összegezve tehát: bár az online tér kollektív cselekvésben betöltött szerepe kapcsán említhetjük annak „pesszimista”, a fizikai térben megjelenő cselekvést csökkentő vagy elfojtó megközelítését, de egyre dominánsabban tűnnek elő azok a narratívák, melyek inkább a lehetőségeket látják az online felületekben, így akár az információáramlás és hozzáférés, bevonódás, szolidaritás, empowerment elősegítése útján. Az információáramlás kapcsán ugyanakkor fontos kitérni az „echo chamber” (visszhang kamra) (Sunstein, 2001) kifejezésre is, ami a közösségi média korlátozó hatását hangsúlyozza. A jelenség a homogenizáló hatású nézőpontoknak való kitettségre hívja fel a figyelmet, ami a hasonló gondolkodású felhasználók csoportjainak kialakulásához vezethet, így okozva polarizációt. Cinelli és munkatársa (2021) szerint a visszhang kamra következtében a felhasználók véleménye, politikai beállítottsága vagy meggyőződése egy témával kapcsolatban megerősítést nyer a hasonló értékrendű emberekkel való ismételt interakciók során, így befolyásolhatja a politikai döntéshozatalt és kommunikációt, ahogyan a (főként, de nem

kizárólag) polarizáló nyilvános viták és diskurzusok irányát is. Ezt a hatást elősegíti az is, hogy, amint arra Lazarsfeldék már az 1940-as években is rámutattak: az emberek hajlanak arra, hogy olyan információforrásokat válasszanak, melyek saját nézőpontjukat erősítik (Lazarsfeld, Berelson & Gaudet, 1944). Cinelliék kutatásai szerint a visszhangkamra gyakran homofil mintákhoz és a hasonló gondolkodású felhasználók felé történő információtorzításhoz vezet (Cinelli, Morales, Galeazzi, Quattrociocchid & Starnini, 2021)

Az online tér napról-napra változó technológiai alakulása, egyszersmind strukturális változása és bővülése a csatlakozás és cselekvés potenciális lehetőségeinek újabb formáit nyújtja csakúgy, mint a mindezen folyamatokat újra és egyre differenciáltabban értelmező megközelítések folyamatosan szélesedő palettája, mely hivatkozása itt alig több, mint utalás. Ugyanakkor az online tér bármely perspektíváját is ragadjuk meg, nem hagyható figyelmen kívül a cselekvés és cselekvési vágy új formáinak megjelenése, így tehát érdemes lehet – ahogyan arra O’Toole és Gale (2010) is rámutatnak – az identitásalapú megközelítéseket kizorító jelenségek helyett inkább azok hasznos kiegészítéseként kezelni, így további mélyebb és differenciáltabb vizsgálatuk feltétlenül szükséges.

2. Identitás és cselekvés

Az identitás fogalma a kollektív cselekvés vizsgálatokor több szempontból is elsődleges. Az emberek alkalmazkodnak társadalmi közegükhöz, viszonyrendszereikben megjelenő önképük, kötelező és vállalt csoporttagságaik, hatalmi pozícióik, értékeik és moralitásuk, illetve egyéni és a kollektivitással összhangban lévő cselekvéseik kölcsönösen behatárolják egymást. Ahogy az új cselekvési mezők akár új önképet, csoporttagságot, moralitást eredményezhetnek, az új identitástartalmak és folyamatok új cselekvési lehetőségeket tárhatnak az egyének elé. Az empowerment fogalma is egy hasonló gondolatmenetre épül. Az identitás szerepe elsődleges akkor is, amikor a csoport iránti elköteleződés, bevonódás és így a csoporttal közös érdekvédelmi és szolidáris cselekvésekben való részvétel mögötti motivációkat említjük.

Az identitás elméleti fogalmának társadalmi, társas vetülete többé-kevésbé jelen van minden identitáselméletben, mégis egyes elméletek erősebben kötik az egyént önmeghatározásának

kontextusához. Ebben a fejezetben ezeket az elméleteket mutatom be, előrejelezve a kényszerű válogatást e rendkívül szerteágazó területen.

2.1. A kontextusba ágyazott identitás

A társadalmi közegébe ágyazott egyén mindennapjaiban való működésében a szociális közegében felkínált tartalmak és tudások mentén képes létezni. Azon szociálpszichológiai elméletek közé tartoznak a szimbolikus interakcionista is, amelyek az identitás – mely estében ös-szelfről beszélnek – társadalmi közegéhez való kötöttségét hangsúlyozzák. Az elméleti keret megalkotója William James (1890), aki az identitás értelmezésekor különbséget tett az „I” – vagyis egy reflexív reaktív, spontán és szubjektív én-rész –, illetve a csoporttól és azok tagjaitól eredeztethető visszajelzések és interakciók alapján születő reaktív szociális én-rész, vagyis a „me” között (Evans, 1990). Mead (1934), az elméleti keret egyik legkiemelkedőbb alakjának megközelítése szerint önmagunk megtapasztalása mindig csak mások tükrében valósulhat meg közvetett formában, ugyanazon társadalmi csoport (melynek maga is tagja) más tagjainak egyéni vagy a közösségi nézőpontjából. Az egyén *„csak akkor válik önmaga tárgyává, ha figyelembe veszi más egyének hozzáállását önmagához egy olyan társadalmi környezetben vagy tapasztalati és viselkedési kontextusban, amelyben mind ő, mind ők (mások) részt vesznek.”*¹¹ (Mead, 1934: 138). A szelf kialakítása a releváns másokkal folytatott interakciók során jön létre.

Fontosnak tartom itt megemlíteni Vigotszkijt (1986), aki Meadet nem ismerve, de ugyanabban az érásban, hasonlóan az egyén tudatát társadalmi kapcsolatainak eredményeként definiálta, így ő is a szelf szociogenetikus kialakulását hangsúlyozta. Ugyan mindketten az interakciók aktív internalizációjában és az én/másik dialógusban látták azokat a szimbolikus mezőket, amelyekben az ember szelfjének kialakításához szükséges erőforrásokat és azok korlátjai megjelennek, azonban máshova helyezték a hangsúlyt: míg Mead a szociogenezis eredményére, a dinamikus rendszer alkotta szelf és a társadalom közötti viszonyra, addig Vigotszkij az elme és a személyiség mint szociogenetikus termékek kifejlődésére fókuszált (Valsiner & van der Veer, 1988).

---

¹¹ „...and he becomes an object to himself only by taking the attitudes of other individuals toward himself within a social environment or context of experience and behavior in which both he and they are involved.”

Az ötvenes évektől válik a társadalomtudományokban népszerűvé az identitás fogalma, leginkább Erikson munkái nyomán (Gleason, 1983). Erikson (1968, 1980, 2002) pszichoszociális fejlődéelméletében mind a nyolc szakaszban kiemeli a társadalmi kontextus szerepét. Elméletében a társadalmi környezet szerepe kiemelkedő az egyes szakaszokat jellemző krízisek kimenetelében. Ahogy az egyénnek, úgy a kontextusnak is vannak olyan pozitív erőforrásai, amelyek segítik a krízissel való megküzdést (Erős, 2001). Az identitással foglalkozó elméletalkotók között a későbbiekben sokan az eriksoni identitás koncepciót használják. Így például Penuel és Wertsch (1995), akik szerint az identitás egy érzés az emberekben folytonosságuk megtapasztalásaként, amely egy választott és pozitív kimenetelű jövő felé irányul. Mások inkább azt az eriksoni gondolatot követik, hogy az identitás egy folyamat, az egyén közösségi kultúrájával való egyeztetés, amely során választ ad arra, ki ő, és mi az, ami számára fontos lehet (Erikson 1968, 1980 in Gleason 1983, in Sökefeld, 1999).

Ervin Goffman (1956) a szelfet az ember homlokzata mentén értelmezte, amit interaktív kontextusa strukturál. Goffman (1974) szerint nemcsak mások korlátozzák és kínálnak fel lehetőségeket, hanem a helyzetek normatív keretei is. Az interakciók intézményesített kontextusa behatárolja a szereplőket, akik önmaguk mások felé történő „bemutatásának” minél koherensebb formájára törekednek. Goffman szerint a szelf egy jelenetből születő dramaturgiai hatás lesz, célja egy pozitív, társadalmilag elismert homlokzat kiépítése és fenntartása, ami közvetíti mások felé, mit várhatnak el tőle. E kommunikációkban a szelfek egy közös rituális kódot kezdenek el alkalmazni, együttműködnek, a jelenet a szereplők közös valóságának a kiépítésévé válik. Míg Goffman a mikrokontextushoz és a személyközi interakciókhoz köti a szelf és az identitás létrejöttét, Parsons (1951) a szerepviszonyok, a normativitás és a csoportközi helyzetek társadalmi rendszerébe helyezi, ahol a strukturális szerepviszonyok és a hozzájuk köthető hatalmi pozíciók mentén érhető utol. Mindezen megközelítések vázlatos jelzése a személyközi és csoportközi relációk belátásának folyamatába nyújt betekintést, ami tovább vezet doktori kutatásom és perspektívám egyik legmeghatározóbb sarokkövéhez, a szociális identitás elméletéhez.

2.2. A szociális identitás

A szociális identitáselmélet (social identity theory - SIT) Henri Tajfel nevéhez köthető, aki eképpen definiálja a szociális identitást: „*az egyén énképének az a része, amely abból a tudásból fakad, hogy egy társadalmi csoporthoz tartozik, mely tagság számára értékkel és érzelmi jelentőséggel bír.*”¹² (Tajfel, 1981: 255). A saját és a másik csoport közötti érték differenciálok elsajátítása része a szocializáció általános folyamatának, ezáltal születik meg a mi és ők. A szociális identitást tehát Tajfel (1981) úgy definiálja, mint egy egyén énfogalmának azon részét, amely az egyén társas csoport(ok)ban lévő tagsági viszonyaiból ered, és az azokról alkotott tudása, az ahhoz kapcsolódó érték és érzelmi töltet függvénye. A kontextusban utolérhető kategóriák mentén történő azonosulások és ellenazonosulások létrehozzák azt a kategorizációs rendszert, amely mentén aztán az egyén a szociális összehasonlítás folyamatával élve önmagát, hovatartozását megpróbálja pozitívan értékelni. Tajfel paradigma-teremtő elméletében (Tajfel, 1981) abból a feltevésből indult ki, hogy az egyén cselekvése csakis azzal a kontextussal összefüggésben értelmezhető, amelyekben megszületik. Elméletével az volt a szándéka, hogy megpróbálja elmagyarázni „*mennyire rugalmas az emberi faj saját társadalmi közegeinek létrehozásában és ahogy viszonyul e közegekhez*”¹³ (Reicher, 2004: 921).

Jan Assmann megközelítésében a kollektív identitás fogalmát használja: „*a társadalmi hovatartozás tudata, amit kollektív identitásnak nevezünk a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik ezekben a beszéd közvetítésével, pontosabban egy közös szimbólumrendszer használata révén osztozunk...*” (Assmann, 2018/1992: 142). Assmann különbséget tesz az egyéni, személyes és kollektív identitás között. Míg az első az egyénben az önmagát másoktól megkülönböztető vonásokról alkotott kép, amely a fizikai létezéssel és az alapszükségletekkel kapcsolatos, addig a személyes identitás az egyén szerepeinek, tulajdonságainak és képességeinek kerete, ami az egyén társadalmi elismertségére és besorolhatóságára tereli a fókuszot. Mindkettő szocializáció révén keletkezik, és ezzel párhuzamosan a társadalom kialakulását segíti elő. Végül, de nem utolsósorban a társadalom

---

¹² „that part of the individuals' self-concept which derives from their knowledge of their membership of a social group (or groups) together with the value and emotional significance of that membership”

¹³ „The task of social psychology is to explain the flexibility of human beings in creating and relating to their social worlds.” (Reicher, 2004: 921)

az egyén alkotóeleme (és fordítva), illetve társadalmi konstruktum, a kollektív identitás szimbolikusan alakul ki, és a „mi” azonosságot tükrözi, vagyis azt a képet, amit egy csoport önmagáról nyújt és amellyel a tagok azonosulnak, ezáltal tudatosult társadalmi hovatartozásról beszélhetünk. A kollektív identitás befolyása és ereje akkor tud jelentős lenni, ha a tagok tudatában is dominánsan jelen van, hatást gyakorol a gondolkodásukra és a cselekvésükre (Assmann, 1992/2018).

Tajfel tanítványa, Breakwell (1986, 1993) nem húz markáns választóvonalat a személyes identitást és szociális identitás közé, az előbbit az utóbbiból eredezteti és a kettő folyamatos kapcsolatát hangsúlyozza, így a jelenlegi személyes identitás, a múltbeli személyes és szociális, illetve a jelenlegi szociális identitás interakciójának a következménye, illetve fordítva. Breakwell (1986, 1993, 2001) *Identitás Folyamat Elmélete (Identity Process Theory – IPT)* az identitást dinamikus „társadalmi terméként” írja le, ami pszichológiai folyamatokban él, és ahogy arra Tajfel is rámutat, csakis társadalmi és történelmi kontextusában értelmezhető. Szerkezetét tekintve interperszonális hálózatokban, csoportokban és szociális kategóriákban való tagság mentén jelenik meg, illetve folyamatait illetően értékrendeket és hiedelmeket alkot, amik a szociális reprezentációkban, társadalmi normákban, illetve szerepekben jelennek meg, melyek meghatározzák a kontextus függvényében folyamatosan változó tartalmi- és érték-dimenziót. Mindezek mellett a cselekvés alapvető fontosságú szerepét hangsúlyozza, amin keresztül az identitás manifesztálódik, és ami doktori kutatásom középpontjában áll (Breakwell, 2010).

2.2.1. A kategorizáció szerepe

Tajfel kategorizáció elméletében már jelen van a leegyszerűsítetten újreszervezett világ észlelési kategóriája, a különbségek percepciója és tárgyiasulása, értéktelítettsége (Tajfel, 1981). A kategorizációból kiinduló koncepcióként nevezhetjük meg például a pozícionálás elméletét. Davies és Harré (1991) megközelítése – melynek célja a statikus szerepekkel ellentétben egy dinamikus modell kidolgozása – többek között a feminista posztstrukturalizmus, nyelvészet és szociálpszichológia tudományos területeiből eredeztethető, ugyanakkor Wittgenstein és Vigotskij mellett magában hordozza a goffmani szerepelméletet is (McVee, Silvestri, Barrett & Haq, 2018). Eszerint a világ értelmezésének

elsajátítása saját magunk értelmezésén keresztül történik, így (1) az embereket magukban foglaló és kizáró kategóriák elsajátításának, majd (2) a különféle diszkurzív gyakorlatok révén a kategóriákhoz való jelentéstársítás folyamatának útján, amit (3) az én kategóriák és történetek alapján végbemenő pozicionálása, végül (4) önmagunk kategóriák alosztályainak tagjaként értelmezése követ. Ez a felismerés a saját kategóriáink iránti érzelmi elköteleződéshez és az adott csoporthoz tartozó erkölcsi rendszer internalizálásához vezet (Davies & Harré, 1990). Davies és Harré 1990-ben a *The Journal for Theory of Social Behaviorben* így definiálják a pozicionálás elméletét: „*Ha egy adott pozíciót sajátként foglal el, az ember elkerülhetetlenül annak a helyzetnek a nézőpontjából látja a világot, és annak tekintetében az adott képeket, metaforákat, történetvonalakat és fogalmakat, amelyek relevánssá válnak az adott diszkurzív gyakorlatban, amelyben elhelyezkednek*”¹⁴ (Davies & Harré, 1990: 46). Vagyis a pozicionálás lehetővé teszi számunkra, hogy a választás jogával élő, ágens szubjektumként tekintsünk magunkra.

A rendszerszintű normativizáló tendenciáknak és a történelmileg gyökerezett társadalmi értékeknek szerepe alapvető a társadalmi kategorizációban és a kategorizációs kritériumok megalkotásában egyaránt. A kategóriák a társadalmi életet szabályozó szociális konstruktumokra, tartalmakra épülnek, amelyek lehetővé teszik a társadalomban uralkodó értékek megóvását. A különböző valóság-töredékek eltérő társadalmi kategorizációs rendszereket használnak, mivel azok a konkrét társadalmi csoportok kontextusában lévő valóság reprezentációjában születnek (Doise, 1978). Ahogy azt Brewer és Yuki *Culture and Social Identity* (2007) című összegzésükben írják, a szociális identitás beágyazódik a kulturális értékekbe és gyakorlatokba, ami ahhoz vezet, hogy a csoporton belüli határok és a csoporton kívüli közösségek közötti különbségek kultúrspecifikussá válhatnak.

A közösséggel való azonosulás képessége által tehát az egyén egy nagyobb társadalmi egység részeként tekint magára, ami egyfajta referenciakeretként szolgál, és egyaránt jellemzi kölcsönös együttműködés és kötelezettség. Ez szabályozza és tartja fenn az egyén és társadalmi csoportjai között a kapcsolatot, és vezethet ahhoz, hogy az egyén saját

---

¹⁴ „Once having taken up a particular position as one’s own, a person inevitably sees the world from the vantage point of that position and in terms of the particular images, metaphors, story lines and concepts which are made relevant within the particular discursive practice in which they are positioned.” (Davies és Harré, 1990: 46)

kultúrájának norma- és értékrendszerét felértékeli (Levine & Campbell, 1972). Az alábbiakban röviden a kollektív identitás kultúrán keresztül történő megközelítéseire térek ki.

2.2.2. Kulturális identitás

Assmann a kultúra, illetve a kultúra fenntartásához szükséges folyamatokat a fiziológiai folyamatokkal helyezi párhuzamba. Megközelítése szerint a kultúra olyan, akár a csoport immunrendszere, ami a keringést biztosítja, vagyis a személyközi érintkezés a kulturális értelmet, a közös értékeket, tapasztalatokat és értelmezéseket tartja keringésben, ezáltal a társadalom „*szimbolikus értékvilágát*” megteremtve, illetve a szociális identitást biztosítva és újraalkotva (Assmann, 1992/2018: 143). A kulturális identitás mentén egy adott csoport tagja sémával rendelkezik arra vonatkozóan, hogy egy adott kulturális csoporthoz tartozik, amely mentén az egyén meghatározza magát a történelmi események, értékek, célok, attitűdök és viselkedési normák alapján (Usborne és Taylor, 2010; Taylor, 1997).

Bár a kultúra és identitás kapcsolatában is megjelenik az individuum és kollektíva kétpólusú elméleti kerete, így az individualista és kollektivista társadalom képe, mely szerint míg az előbbit az autonómia és az én másoktól való megkülönböztetése, addig az utóbbit a csoport iránti lojalitás, a társadalmi beágyazottság jellemzi¹⁵ (Hofstede, 1980; Triandis, 1989; Triandis, Chan, Bhawuk, Iwao & Sinha, 1995), e koncepció kritikai megközelítése az elmúlt években egyre hangsúlyosabbá vált (Brewer & Yuki, 2007). A nyugati társadalmak vizsgálatán túl (Brewer & Chen, 2007; Tajfel & Turner, 1979; Hogg, Abrams, Otten & Hinkle, 2004) egyre átfogóbb képet kaphatunk a kultúrközi megközelítések mentén arról, hogy a kollektívizmus nem csupán a „kollektivistának tartott” társadalmakat (pl. kelet-ázsiai országokat) jellemzi (Oyserman, Coon & Kimmelmeier, 2002). Kitayama és Cohen (2010) álláspontja szerint minden társadalomnak egyaránt meg kell felelnie az egyéni és a szociális identitásra vonatkozó szükségleteknek, és biztosítania kell mind az egyéni önérdék, mind a kollektív érdekek és jólét közötti kapcsolódást (Kitayama & Cohen, 2010). Ez azonban nem feltétlenül történik meg, doktori értekezésem egyik fő komponense, hogy ennek biztosítását

---

¹⁵ E koncepciót egyéni szinten is adaptálták idiocentrikus és allocentrikus fogalmakat alkalmazva (Triandis, Bontempo, Villareal, Asia & Lucca, 1988), illetve az independent és interdependent terminust használva (Márkus és Kitayama, 1991) miszerint az allocentrikus és interdependent személyek nagyobb hajlandóságot mutatnak a kollektív cselekvési formákba történő bevonódásra.

miként észlelik az egyének, illetve annak potenciális hiánya vagy megléte hogyan kapcsolódik a cselekvéshez.

A világos kulturális identitás esetében az egyének képesek pontosan meghatározni, mit jelent az adott nemzet/csoport tagjának lenni, mi a közös a csoporttagokban, és milyen hosszú távú, releváns célokkal rendelkezik a közösség (de la Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018). A kulturális identitás sem statikus (Sussman, 2000; Adams és Markus, 2001), s bár lassan, de folyamatosan változik is, így a formális és informális kommunikáció során alkalmazkodik az aktuális kontextushoz, ezért a kulturális identitás rövid időre megszakadhat, csak hogy nem mindegy, ez a törés milyen mértékű (de la Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018). Taylor a gyarmatosítás mentén megfogalmazott megközelítése szerint például egy jelentős társadalmi, politikai változás a teljes kulturális identitást veszélyeztetheti, amelynek sérülése kihathat mind a személyes identitás egyértelműségére, mind pedig a pszichológiai jólétre (Taylor, 1997). Emellett hangsúlyozza, hogy a társadalom domináns csoportjai és a vertikális multikulturalizmus alsó szintjére szorított közösségek közötti túlzott hatalmi különbségek „*kulturális vákuumot*” hoznak létre, amely csökkenti az önbecsülést (Taylor & Kachanoff, 2015). Összegezve tehát, a világos és koherens személyes identitás – ami magasabb szintű önbecsüléssel, ezáltal pszichológiai jóléttel jár együtt (Baumgardner, 1990; Campbell, 1990; Osborne & Taylor, 2010) – szükséges feltétele a világos és átlátható kulturális identitás. Chandler és Lalonde (1998) szerint egyértelmű kulturális identitás nélkül az egyén elveszíti kulturális értékeivel kapcsolatos hosszú távú céljait, amelyek a folytonosság alapját adják. A kultúra kollektív cselekvésben betöltött szerepének szakirodalmi háttere még újkeletű (van Zomeren & Louis, 2017), azonban lévén a kollektív identitás része, így annak fenyegetettsége esetén feltételezhetően a lentebb vázolt cselekvési alternatívákhoz vezethet.

2.3. A szociális identitás és a cselekvés viszonya

Tajfel, bár nem használja a reprezentáció szót, elméletében a körülöttünk lévő valóság észlelésében és értelmezésében látja a csoportközi konfliktusok megértéséhez szükséges kulcsot, így a csoportköziség értelmezéséhez is, amihez nem szükséges, hogy hadseregek álljanak egymással szemben, elég, ha egy ember egy helyzetben csoportidentitását aktiválva van jelen és cselekszik, így téve a társas helyzetet társadalmivá vagy inkább szociálissá.

Tajfel párhuzamba állítja az interperszonális – csoportközi helyzetértelmezés kontinuumát a viselkedések variabilitása-uniformitása kontinuummal. A csoportközi helyzetértelmezés hasonló viselkedést vált ki a csoport tagjai között más csoportokkal szemben, míg az interperszonálisnak észlelt helyzet lehetővé teszi a tagok viselkedése közti variabilitást más csoportok tagjaival szemben. Továbbá minél inkább egy társadalmi helyzet értelmezése a csoportközi pólus felé közelít, annál jobban úgy fognak bánni a csoport tagjai a másik csoport tagjaival, mint egyetlen társadalmi kategória megkülönböztethetetlen elemeivel anélkül, hogy számolnának az egyéni különbségekkel (Tajfel, 1981).

Breakwell (2015) az identitás és a cselekvés viszonyában az identitás fenyegetettség szerepét is hangsúlyozza. Konceptiója mentén a nyugati kultúrákban az egyén célja az önbecsülés, a folytonosság, az „egyediség” és az énhatékonyság fenntartása. A fenyegetettség érzése ezeket érték és tartalmi dimenziók mentén egyaránt veszélyeztetheti. A tartalmi dimenzióra példa a rasszizmus, míg az értékdimenzióra példaként említhető a csoport megalázása. A fenyegetettség intenzitása attól is függ, hányan és kik érintettek benne. Ha mindenki érintett, az észlelt fenyegetés kisebb és könnyebben fordul cselekvésbe. Breakwell megkülönbözteti a fenyegetettséggel való megküzdés három szintjét: az intrapszichikus, az interperszonális és a csoportközi szintet. Míg az első szinten az egyén érzelmi és kognitív stratégiákat aktivál, az interperszonális szinten viszonyrendszerei mentén próbálja csökkenteni a fenyegetettséget a passing, a behódolás, a negativizmus, az izoláció eszközeivel, viszont a csoportközi megküzdés jelenti a lehetséges kollektív cselekvéseket. Ezen a szinten említi (1) a többszörös csoporttagságot, ami védelemként szolgálhat, amikor az egyént egyik csoporttagsága mentén fenyegetés éri, (2) csoporttámogatásról ír, amelyre példa lehet az öngyógyító csoport vagy a tudatosságnövelés, végül ezen belül a megküzdés harmadik típusa (3) a csoportfellépés. Breakwell a kollektív cselekvés sikerességéhez Moscovici kisebbségi befolyásolás koncepcióját emeli be elméletébe (Breakwell, 2015). Moscoviciék e fogalom mentén kifejtik, hogy a kisebbségben lévő csoport akkor tud hatékonyan kiállni az érdekei képviselőjéért, ha diakronikus és szinkronikus konzisztencia jellemzi tagjainak viselkedését és rugalmas az érdekképviselőben. Amennyiben rugalmatlan, a hatalom megpróbálja hitelteleníteni, érvei helyett idioszinkronikus jellemzők mentén (naturalizáció) diszkreditálhatja magát a csoportot vagy törekvéseit (Moscovici & Mugny, 1983).

A kollektív identitás tehát összefüggésben áll a kollektív cselekvési hajlandósággal. Gamson (1991) három beágyazott réteggként tekint a kollektív identitásra: szervezeti, mozgalmi és szolidaritási réteggként. Időnként ezek a különböző rétegek olyan szorosan integrálódnak, hogy egységgé állnak össze, vagyis egy szolidaritási csoportból egy széles körben is támogatott mozgalom jön létre, amely a mozgalmat és annak értékeit megtestesítő szervezetté alakul át a már korábban említett „social movement organizationné” (SMO). A mozgalombeli demokratikus részvétel legjobb hosszú távú garanciájának a kollektív identitást tartja, amely amellet, hogy reprezentációt nyújt az „*egyén saját sorsának kollektív közvetítőjéről*”¹⁶, még/már aktivitásra és együttműködésre is ösztönöz (Gamson, 1991: 49). Arra pedig, hogy a szociális identitás mentén mi befolyásolhatja a fellépés formáját, Tajfel kognitív alternatívákról szóló elmélete adhat választ.

2.3.1. Kognitív alternatívák

A körülöttünk lévő valóság észlelésével és értelmezésével magyarázza Tajfel (1978) azt is, mit tehet egy egyén, ha egy csoportba tartozása nem járul hozzá pozitívan az identitásához. Leírja, hogy önmagában az alacsony státusz, illetve a hátrányosabb helyzetű csoporthoz tartozással járó szociális identitás nem feltétlenül vezet cselekvéshez, mindaddig, ameddig nem társul annak észlelésével, hogy „*a létező társadalmi valóság nem az egyetlen lehetséges, és alternatívák elképzelhetőek és talán elérhetőek is*”¹⁷ (Tajfel, 1978: 93).

Ha az egyén a csoporthatárokat átjárhatónak észleli és/vagy nem áll fenn érdekkonfliktus a csoportok között, vagyis lehetségesnek tartja, hogy valaki egy társadalmi pozícióból, csoportból egy másik pozícióba, csoportba lépjen át, akkor az *egyéni mobilitás* stratégiájával fog élni, vagyis egyfajta felfelé törekvéssel. E stratégiának az alkalmazásával azonban az egyén saját csoportjának alacsony státusza nem változik. Ha a csoporthatárok – gazdasági, etnikai, vallási, nemzeti, születés szerinti rétegződések – merevekként észleltek, vagy törvények, szabályok, büntetések, társadalmi normák védik azokat, a társadalmi rendszerre vonatkozó eltérő percepció fogja meghatározni, hogy az egyén ezúttal már

---

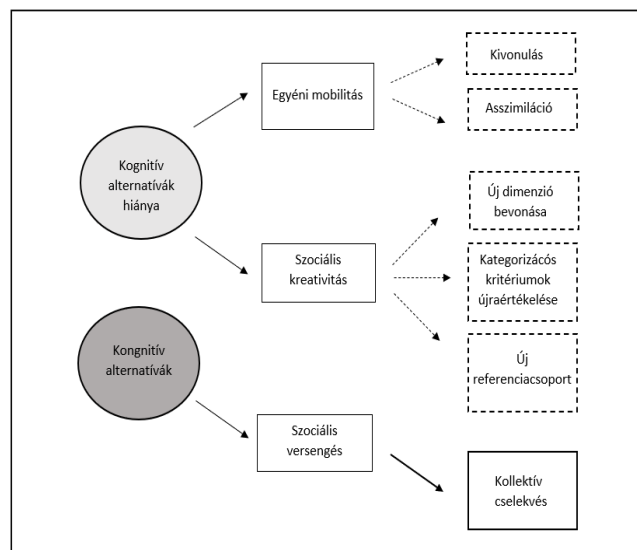
¹⁶ „The best long-run guarantor of democratic participation in a movement is a collective identity that incorporates the idea of people as collective agents of their own destiny, and adopts a practice that encourages them to be active and collaborative.” (Gamson, 1991: 49)

¹⁷ „the existing social reality is not the only possible one and that alternatives to it are conceivable and perhaps attainable” (Tajfel, 1978: 93)

csoportstratégiában gondolkodva milyen cselekvésekbe kezd (Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1986).

Tajfel (1978) szerint, ha a társadalmi rendszert jogosnak és/vagy stabilnak észleljük, nem lesznek kognitív alternatíváink, s arra törekedhetünk, hogy saját csoportunk megítélésén vagy a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyén változtassunk, a rendszerszintű változás azonban nem valósul meg (Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1986). Ezt *szociális kreativitásnak* nevezi. A kreativitás célja a saját csoport pozíciójának javítása. E stratégiához Tajfel különböző taktikákat sorol fel, mint új dimenziók bevonása a szociális összehasonlítás során, a kategorizációs kritériumrendszer átértelmezése (az afroamerikai mozgalmak „Black is beautiful” szlogenje); vagy új/más referenciacsoportokkal való összehasonlítások, amelyek mentén a csoport tagjai pozitívabban élhetik meg hovatartozásukat.

Ugyanakkor, ha a csoport jogtalanak és/vagy instablnak észleli az őt körülvevő társadalmi rendszert, elkezd kognitív alternatívákban gondolkodni, és a *szociális versengés* eszközét alkalmazva olyan kollektív cselekvésekbe kezd, amelyek célja az egész társadalmi rendszer megváltoztatása. A jogos/jogtalan és stabil/instabil dimenziók közti viszonyt nem tisztázza, csak annyit mond, hogy kölcsönösen kihatnak egymásra. Amikor a társadalmi rendszert jogtalanak észlelik az emberek, előbb-utóbb a stabilitása is megkérdőjeleződik és fordítva (Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1986).

3. ábra – Tajfel kognitív alternatívák elmélete

Tajfel elmélete a kognitív alternatívákról egyrészt a szociális identitás elméletből, másrészt Hirschman (1970) *Exit, Voice, and Loyalty* című munkájából indul ki. A kivonulás és a tiltakozás eszköze összekapcsolódik a „szociális mobilitás” és a „szociális versengés” eszközével. A hirschmani elemzés ugyanakkor inkább a két lehetőség hatékonyságával foglalkozik, azok hogyan képesek a különböző intézmények hanyatlását megelőzni. Ahogy azt Tajfel is hangsúlyozza Hirschman nyomán a csoportközi attitűdökben és viselkedésben megmutatkozó tiltakozás nem csupán egy csoport helyzetének megváltoztatására irányulhat, legyen az a csoport helyzetének változtatása vagy más csoportokkal való relációjának változása. A tiltakozás olyan csoportokban is megjelenhet, amelyek megpróbálják fenntartani vagy erősíteni a status quot. A Hirschman által gazdasági perspektívából megközelített kivonulás (amikor egy adott helyzetből egyszerűen kilépünk) a tiltakozás ellentéte. Mivel a kivonulás sokszor az egyszerűbb útnak tűnik, így annak lehetősége csökkentheti a tiltakozás hatékony alkalmazását, csakúgy, ahogyan a hűség csökkenti a kivonulás valószínűségét. Azonban Hirschman szerint mégis előfordul, hogy az egyének a tiltakozás eszközét választják. Ennek két okát nevezi meg: (1) a kivonulás nyújtotta biztonságot hajlandóak kockáztatni a minőség javítására tett erőfeszítések bizonytalanságáért; (2) úgy vélik, hogy képesek befolyásolni azt a szervezetet vagy vállalatot, amelyhez tartoznak, illetve amelytől vásárolnak. E befolyásolás vagy annak észlelése különösen fontos szerepet tölt be a kollektív cselekvés modern vizsgálataiban, ahogyan a szociális identitás modell is áttörést jelentett a szociálpszichológiai elméletalkotásban (Duncan, 2012; Mummendey et al., 1999; Stürmer és Simon, 2004a).

Doktori kutatásom szempontjából a szociális identitás elméleti hátterének egyik legfontosabb eleme a cselekvés predikciója. Ezen elmélet és a szelf-kategorizáció keretet ad azon társadalmi helyzetek megértésének, amelyekben külső-belső csoport kategorizációja megy végbe, és e csoport-hovatartozások alapján jön létre a cselekvés. A szociális identitás ugyanis nem kizárólag a különbségtétel, így az előítéletek és diszkrimináció alapjául szolgálhat, hanem a társadalmi változást célzó kollektív fellépés létrejöttéhez is vezethet, ezáltal strukturális változást idézve elő (Simon & Klandermans, 2001)

2.4. Relatív depriváció

Az egyén tehát az adott kontextusban releváns és elérhető kategóriák mentén azonosul, illetve ellenazonosul, kategorizációs rendszert hoz létre, így lehetővé téve a szociális összehasonlítás folyamatát, ami során megpróbálja önmagát és hovatartozását pozitívan értékelni. Ez azonban, ahogy arra korábban már kitértem, nem minden esetben lehetséges, előfordul, hogy helyzetét egy másik csoporttal összevetve igazságtalanabbnak, méltánytalanabbnak értékeli, vagy pont az összehasonlítás teszi lehetővé, hogy kevésbé észlelje hátrányosnak.

Mead (1934) az egyén identitásának alapjául szolgáló szervezett közösséget az „általános mások” kifejezéssel jelöli. Az általános másoktól differenciáltan kerül megjelölésre a referenciacsoportként szolgáló „jelentős mások” kategóriája. Az egyén szocializációjának sarkalatos pontjaként nevezi meg ennek az ismeretnek elsajátítását (Mead, 1934). A jelentős mások viselkedési elvárásai mögött ugyanis az általános mások (a társas közösség) általános normái húzódnak meg (Morel et al., 2000). Merton Mead koncepcióját alapul véve határozza meg a relatív depriváció fogalmát. Eszerint az emberek a jelentős mások standardjait veszik alapul az önértékelés során, vagyis ők jelentik a referenciacsoportot (Merton, 1949/1968: 40). Emellett, ahogyan arra Tajfel (1981) is rámutat, az emberek inkább hasonló, a társadalmi rendszerben nem nagy távolságra elhelyezkedőkkel hasonlítják inkább össze magukat.

Runciman (1966) arra világít rá, hogy a másokhoz viszonyított megfosztottság érzéséhez négy szükséges és elégséges feltétel együttjárására van szükség: (1) az egyénnek valami nem áll rendelkezésére, (2) az egyén úgy látja, hogy más emberek rendelkeznek azzal, (3) az egyén maga is rendelkezni akar azzal a dologgal, végül (4) az egyén megvalósíthatónak látja annak birtoklását (Kelly & Breinlinger, 1996).

Ferge Zsuzsa (1987) *Társadalmi struktúra – társadalmi hátrány* című munkájában kitér arra, hogy a szubjektív depriváció valamilyen mértékben mindig feszültség hordozó, ezért az objektív deprivációnál erősebben jelezheti előre az igényt a társadalmi változásokra, így a status quo fenntartása is könnyebb, ha a társadalom nem kérdőjelezi meg az adott rendszer legitimitását. Ez akkor fordulhat például elő, ha a csoport/egyéni saját deprivált helyzetének felismerésétől és annak realizálását elősegítő eszközöktől meg van fosztva (Ferge, 1987).

Erre lehet példa a független sajtó ellehetetlenítése, ami az uralkodó narratíván túlmutatóan alternatív perspektívát nyújthat. – Erre a továbbiakban még részletesebben is kitérek.

Az észlelt igazságtalanság szociálpszichológiai vizsgálatának Crosby (1976) szerint másik alappillére (a méltányosság mellett) a jogosultság érzésének fennállása. Megközelítése szerint a harag abban az esetben alakul ki, ha az egyén úgy gondolja, hogy jobb körülményeket érdemelne (Crosby, uo.). Emellett a relatív depriváció következményeként jelenhet meg a már korábban is említett önértékelés csökkenése (Walker, 1999), melyben az eszközfosztottság ténye is szerepet kaphat.

A szakirodalom különbséget tesz az egyéni szintű relatív depriváció (amely esetében az egyén más egyénekhez képest nélkülözött helyzetben érzi magát) és a kollektív relatív depriváció között (utóbbinál az egyén úgy érzi, hogy csoportja hátrányban van más csoportokhoz képest, v.ö. Kelly & Breinlinger, 1996/2012). Ez a különbségtétel a fentebb részletezett személyes és szociális identitás között fennálló elméleti különbségekből eredeztethető. Erre a különbségtételre már 1966-ban Runciman is rámutatott az egoisztikus és fraternalisztikus relatív depriváció fogalmainak megteremtésével. Az egoisztikus RD (ERD) az egyén saját csoportján belül végzett összehasonlítása alapján elégedetlenséget érez, ami egyfajta megfosztottsággal jár együtt, ami az intra- és interperszonális viselkedés magyarázatára szolgál. Ezzel szemben a fraternalisztikus relatív depriváció (FRD) ingroup-outgroup összehasonlításán alapszik és a viselkedésben a csoport szintjén fejeződik ki.¹⁸ Ahogyan Runciman rámutat arra, hogy az FRD olyan társadalmi cselekvést ösztönöz, amelynek célja a társadalom alapvető strukturális megváltoztatása (Runciman, 1966, Walker & Pettigrew, 2011), úgy Walker és Smith szerint a hátrányos megkülönböztetés olyan csoportközi érzelmeket generálhat, amelyek motiválják a kollektív fellépés létrejöttét (Walker & Smith, 2002; Crosby, 1976). Az egyéni szinten tapasztalt relatív deprivációt összevetve a csoportalapúval tehát az utóbbi megbízhatóbban jelzi előre a politikai megmozdulást és a társadalmi rendszer megváltoztatására irányuló cselekvési hajlandóságot (Vanneman & Pettigrew, 1972).

---

¹⁸ E koncepció mentén kissé más terminológiát alkalmazva Walker és Smith különbséget tesz az egyéni szinten tapasztalt relatív depriváció (IRD) és a csoportközi értelemben vett relatív depriváció (GRD) között (Walker & Smith, 2002).

A relatív depriváció közvetlen cselekvésre gyakorolt hatását azonban egyes vizsgálatok megkérdőjelezzik. Schmitt, Widaman és Maes nyugat- és kelet-német viszonyrendszerben végzett longitudinális vizsgálataik során nem találtak a fraternalisztikus relatív depriváció és a tiltakozások között fennálló viszonyt. Eredményük azt sugallja, hogy a kollektív cselekvés a tartós szenvedés és az önrendelkezés hiánya miatt kialakult érzelmi stressz következményeként jön létre, amit viszont az ERD és FRD együttesen befolyásol. Ezenfelül eredményeik alapján azt feltételezik, hogy a tiltakozás létrejöttében a potenciális változás/megváltoztathatóság is szerepet játszik (Schmitt, Widaman & Maes, 2010). Ez a feltételezés kutatásaimban kardinális szerepet tölt be, így a jogtalan érvényesülés, illetve az ágencia, a változtatásra való képesség mentén. Mindezen megközelítések szorosan kapcsolódnak az empowerment folyamatához, ami Reicherék elaborált szociális identitás modelljében is meghatározó szerepet tölt be (Drury & Reicher, 2000; Drury & Reicher, 2018).

2.5. Elaborált szociális identitás modell

Az elaborált szociális identitás modell (ESIM) célja, hogy megmagyarázza a tömegjelenségeknél a konfliktus dinamikáját (Drury & Reicher, 2000). A kutatások rámutattak arra, hogy a kollektív cselekvésben való részvétel során az empowerment (képessé tételként fordítjuk magyarrá, ezzel viszont kiveszik a hatalmi pozíció megváltoztatása) identitásváltozás következik be, amely a cselekvés után is fennmarad. A modell mind a szociális identitáselmélet (Tajfel, 1978), mind a szelf-kategorizációs elmélet (Turner et al., 1987) elvein egyaránt alapszik, így teret enged a csoportos interakciók fontosságának és a megmozdulásokon jelen lévő különböző alcsoportok közötti dinamikus kölcsönhatások szerepének (Drury & Reicher, 2000; Reicher, 2001). A koncepció tehát rámutat arra, hogy a szociális identitás(ok) nem csupán kifejezésre kerülnek a tömegcselekvések útján, hanem azokon keresztül fejlődnek és változnak is egyaránt, ezáltal a szociális identitás nem csupán a cselekvés oka, hanem annak következménye is, ami bizalomra és együttműködésre ösztönöz, így a kogníciós és relációs mellett affektív átalakulások is megfigyelhetők. Mindezeket egyesítve a tömeg tagjai közös elképzelésekkel bírnak arról, hogy a világnak milyennek kell lennie, ami az annak eléréséhez szükséges felhatalmazottság érzésével lehetővé teszi, hogy a vízióból valóság legyen, így „kollektív

önmegvalósítást” eredményezve (CSR). (Reicher & Haslam, 2006; Reicher, 2017).

Az ESIM három fő pillére a (1) kontextus, melyet az egyik csoport cselekedetei alapján kell értelmezni egy másik csoport cselekedeteihez viszonyítva. A következmények gyakran váratlanok, mert például a tömeg tagjainak fellépését ellentétesen értelmezhetik külső csoportok (például a rendőrség, a hatósági érdekek, a bíraskodás stb). (2) A szociális identitás magyarázza a kollektív cselekvést, aminek így nemcsak előfeltétele lesz, de eredménye is az empowerment: a tömeg tagjai azonosulnak a tömeggel mint entitással, társadalmi helyzetüket ennek mentén értelmezik. A viselkedés feletti kontroll – a tömeglélektani koncepciókkal szemben – nem elvész, hanem a tömeggel mint csoporttal való azonosulás reprezentációi és értékei vezérlik. A tömeg tagjai továbbra is önérdkek mentén cselekszenek, de ezek az érdekek immár a kollektív azonosulás érdekei is (Drury & Reicher, 2018). (3) Az identitás, a szándék és a következmény közötti kapcsolat relevanciája az a mód, ahogyan egy csoport önmagát azonosítja, meghatározza szándékait és cselekedeteit. Ennek megfelelően, ha a szociális identitást a társadalmi pozicionálás szempontjából definiáljuk, a tömeges esemény során bekövetkező társadalmi helyzet változásának a szociális identitás változásához kell vezetnie, ami a cselekvés változásához vezet (Drury & Reicher, 2018). Ez a koncepció döntő szerepet tölt be kutatásom elméleti felépítésében, rávilágítva az értekezés elején feltüntetett dinamikus ábrára, mely a lineáris vagy ok-okozati viszonyal szemben az identitás és a cselekvés dinamikus viszonyát hangsúlyozza.

Drury és munkatársai (2015) az empowerment fogalmánál a szubjektív hatalom jelentőségét emelik ki. Az empowermentt az alábbi formában definiálják: „*Az empowerment arra utal, hogy a résztvevők megértik, hogy képesek átalakítani a társadalmi kapcsolatokat.*”¹⁹ (Drury, Evripidou & Van Zomeren, 2015: 6). A szubjektív hatalom tehát azon túl, hogy a cselekvés előzményeként, előrejelzőjeként, illetve közvetítőként vizsgálható, a cselekvés hatásaként, kimeneteként is releváns szerepet tölt be (Drury et al., 2015).

Koncepciójuk szerint az ESIM modell előnye más korábbi kollektív cselekvésre fókuszáló elképzelésekkel szemben, hogy nem csupán az előzményekre utal, hanem annak

---

¹⁹ „Empowerment refers to participants’ understanding of their ability to transform social relations.” (Drury, Evripidou & Van Zomeren, 2015: 6)

következményére is rámutat (Drury, Evripidou & Van Zomeren, 2015). Az ESIM az empowerment dinamikáját tűzte ki vizsgálata céljával. Reicher és munkatársai az ESIM kidolgozása során különböző tömegjelenségekben megjelenő szociálpszichológiai jelenségeket vettek alapul: diáktüntetőket (Reicher, 1996b), a helyi adózás elleni tömegtüntetőket (Stott & Reicher, 1998), futbalszurkolók megmozdulását (Stott, Hutchison & Drury, 2001) stb. Minden esetben azt tapasztalták, hogy az események kezdetén egy relatíve heterogén tömeg gyűlt össze, amely zömében magát „mérésékelt” megmozdulóként definiálta. A tömeg tagjai azonban a hatósági közbelépések eredményeként (amelyek a tömeget homogén és veszélyes csoportként kezelték és a csoport legitimitását alapjaiban utasították el), egyre inkább egységessé váltak, ami a radikalitás eszkalációját vonta maga után. Ennek a mintának a kifejtése során az ESIM három elemet foglal magában: koncepciókat, feltételeket és dinamikát (Drury & Reicher, 2009, 2018), melyeket saját felvételem és értelmezésem során is figyelembe vettem.

2.5.1. Radikalizálódás

A koncepciót tekintve a szociális identitás lehetővé teszi, hogy az egyének másokhoz képest elhelyezzék, pozicionálják magukat, valamint cselekvési alternatíváikat. Ugyanakkor ezzel együtt mások is pozicionálják őket, aminek mentén adott esetben korlátozzák a csoport tevékenységét (Reicher, 1996a). A tömegkonfliktusok kialakulásához szükséges feltétel kettős: (1) egyrészt a résztvevők kategorizációjához szükséges reprezentációk aszimmetriáját tartalmazza, például a rendőrség és tüntetők között. Minden csoport az adott helyzetben saját viselkedését legitimnek, míg a másikat illegitimnek tartja. (2) Másrészt a hatalmi aszimmetria, amely összegezve ahhoz szükséges, hogy a külső csoport – ebben az esetben a rendőrök – saját legitimnek ítélt viselkedését a másik csoportra kiterjessze, rákényszerítse, erre példa a szervezettség, a létszámbeli fölény vagy a kordonok (Drury & Reicher, 2018). Mindezek mellett jelen van egyfajta dinamika, így az outgroup részéről érkező homogenizáló cselekvési formák. Például azok a rendőri gyakorlatok, amelyek nem definiálják a csoporton belül található alcsoportokat, közös „sorsot” ítélnék az egész tömegnek, ezáltal a kollektív én kiterjesztéséhez, a viszonylag heterogén tömeg homogenizációjához vezetnek. Sőt, amennyiben ezt a rendőri intézkedést nemcsak válogatás nélkülinek tekintik, hanem illegitimnek is (például a tiltakozás jogának

megtágadása vagy erőszakos fellépés), akkor az egész tömeg egyesülni fog a rendőrséggel szembeni ellenállás érzésében, vagyis az új tömegegység tartalmává a külső csoporttal való szembenállás válik (Drury & Reicher, 2018). Összegezve tehát: az általánosítás egyfajta rendőrség-ellenes attitűdhez vezethet azok részéről, akik alapvetően a békésebb eszközökben hisznek. Megoldásként Reicher a *Social Science Bites*-nek 2016-ban adott interjújában a facilitatív rendőrségi eljárást nevezi meg, egy olyan rendfenntartó szervezeti működést, ami a kollektív fellépésnek már a kezdeti pontjában a tömegen belüli csoportok feltérképezését választja, így az eltérő identitásokat keresi a homogenizálás helyett (Reicher, 2016).

2.5.2. Empowerment

Az egyre erősödő csoportidentitás a kollektív cselekvéssel összefűzve azonban nem csupán a radikalizáció, hanem az empowerment háttérében álló szociálpszichológiai motivációk megértéséhez is közelebb vihet. Rappaport definíciója szerint az empowerment folyamata egy mechanizmus, „*amellyel az emberek, szervezetek és közösségek hatalmat gyakorolnak saját életük felett.*”²⁰ (Rappaport, 1987: 122). Kelly és Breinlinger női aktivistákkal végzett kutatásában Jardim (1993) koncepcióját hangsúlyozzák, amely szerint a self-empowering folyamatok nagyobb valószínűséggel mennek végbe azokban a csoportokban, amelyeket nagyobb egyenlőség jellemez (Kelly & Breinlinger, 1996/2012).

Az empowerment kutatása két területre oszlik: az észlelt támogatás szerepére és a kollektív önértékelés folyamatára. Amikor fennáll a közös önkategorizáció, fennáll az egység érzése, akkor a résztvevők tudják, hogy támogatásban részesülnek, ha cselekszenek, ami aktivitásra ösztönzi őket. A csoport az outgrouppal szemben védőhálóként működik az egyén számára. Ez abban az értelemben „kognitív”, hogy a támogatás észlelésének nem kell pontosan a valóságra épülnie. A kollektív cselekvés útján a csoport arra törekszik, hogy a tömeg tagjai által osztott értékek objektív, kézzelfogható valósággá váljanak (Drury, Evripidou & van Zomeren, 2015). A sikeres kollektív fellépés során egy olyan rendszer válik elérhetővé, amelyben az identitás már nem rendelődik alá más csoportokénak, helyette elismeréssel,

---

²⁰ „Empowerment is viewed as a process: the mechanism by which people, organizations, and communities gain mastery over their lives.” (Rappaport, 1987: 122)

ágenciával rendelkezik, így a csoportközi viszonyrendszerek is átalakulnak. Ezáltal az empowermentt mind inputként, mind a cselekvés outputjaként értelmezhető.

Ugyanakkor, ahogy arra Bigazzi, Serdült és Bokrétás a magyarországi és olaszországi roma közösségekkel és fiatal munkanélküliekkel szerzett tapasztalataik alapján rámutatnak, a kollektív cselekvés önmagában nem mindig elég, ahhoz, hogy az empowerment növelését célzó beavatkozások hatása hosszú távon is érvényesülni tudjon (Bigazzi, Serdült & Bokrétás, 2019). Az empowerment folyamatában és az annak elősegítését célzó programok hatékony integrációjában a kontextus mellett hangsúlyozzák az adott közösség, a többségi társadalom és a kisebbség számára befolyással rendelkező személyek (például: szociális munkások, pedagógusok, közösségfejlesztők) bevonásának szerepét is. Ez lehetővé teszi hatalmi pozíciójuk dekonstrukcióját, így az alternatív szociális reprezentációk kialakítását, továbbá a többség szerepére hívják fel a figyelmet. A többségi empowerment folyamatok során a csoport képessé válik domináns pozíciójának feladására, a kisebbségi szempontok szem előtt tartásával észreveszi a rendszerszintű változtatások szükségességét és lehetőségét. Ehhez azonban meg kell erősítenie identitását, ami növeli az önbecsülést, a perspektíva-felvételt, a nyitottságot és mentalizációt, ezzel párhuzamosan pedig csökkenti a pszichológiai távolságot és a deperszonalizációt. Emellett egy kontextus-specifikus empowerment megközelítést javasolnak, amely lehetővé teszi az adott környezetben gyökerező kulturális tárgyakkal és témákkal kapcsolatos ismeretek megváltoztatását, így a képességek felismerését és elismerését. Mindez pedig lehetővé teszi a cselekvést (Bigazzi, Serdült & Bokrétás, 2019). Az elaborált szociális identitás modell a SIT elméleti kertének sokrétű alkalmazhatóságába nyújt betekintést. A továbbiakban az azonos gyökerekről fakadó, mégis szerteágazó, a cselekvés háttérében álló motivációkat fokozatosan kikristályosító „alternatív identitás fogalmakra” fogok még röviden kitérni.

2.6. Alternatív identitás-fogalmaktól a cselekvésig

A kollektív cselekvésben való részvétel esetében eddig elsősorban a kisebbségi csoporttagságon keresztül mutattam rá, azonban nem kizárólag azok vesznek részt társadalmi fellépésekben, akiknek pozitív identitása fenyegetett, státusza a rendszer szövetén belül veszélyeztetett, hanem sokszor olyan egyének vagy közösségek is, akik az adott ügygel „azonosulnak”, így egyfajta (a Drury és Reicher (2000, 2018) elméletében már

bemutatott) erőteljesen heterogén „tömeget” alkotva vesznek aktívan részt a megmozdulásban.

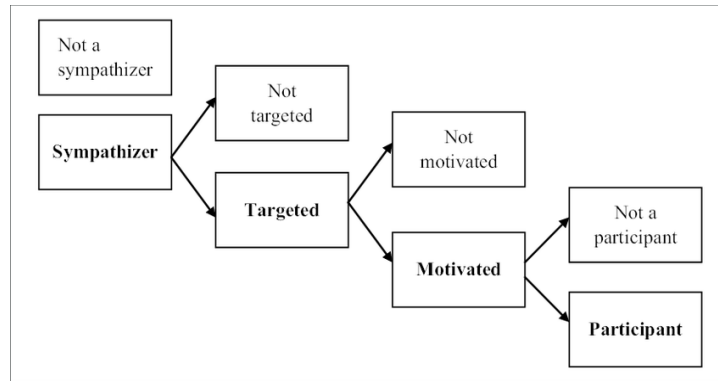
2.6.1. Átpolitizált kollektív identitás

A relatív depriváció és a kollektív cselekvés kapcsolatának összefüggését a fentebb bemutatott eredmények az egoisztikus relatív depriváció tapasztalatával szemben a fraternalisztikus relatív depriváció szerepét hangsúlyozzák. Foster és Matheson (1999) azonban mind az egyéni, mind a csoportalapú relatív depriváció szerepét relevánsnak tartják. Koncepciójuk szerint azok az egyének erősebben motiváltak a cselekvésben való részvételre, akik mindkét típusú relatív deprivációt tapasztalják, ekkor válik „a személyes politikaivá” (van Stekelenburg & Klandermans, 2013: 888).

Ahogy azt van Zomeren és Iyer (2009) is megfogalmazta: a kétezres évek eleje óta újjáéledt az érdeklődés a társadalmi igazságosság szociológiai és szociálpszichológiai vizsgálatai iránt. Ez a kutatási terület a kollektív cselekvés feltárásában elsősorban a hátrányos helyzetű csoportok esetében került interpretációra. Azonban, ahogy arra Stürmer és Simon is rámutatott (2004a), a relatív depriváció és az igazságtalanság nem mindig elégséges előrejelzője az aktivitásnak, sokszor az átpolitizált kollektív identitás megbízhatóbb prediktornak bizonyul, ez a fajta politikai küzdelem pedig az ágencia érzésével jár együtt (Simon & Klandermans, 2001). Összegezve tehát a SIT kereteinek kiterjesztésével alkotott átpolitizált identitás elmélet során a csoporttagok kifejezett motivációja kerül a fókuszba egy hatalmi vagy politikai küzdelemben való elköteleződés során (Simon & Klandermans, 2001).

Ennek cselekvésben betöltött szerepét van Stekelenburg és Klandermans (2013) – van Zomerenékhez hasonlóan – egy többlépcsős modell mentén dolgozták ki. Az első lépésben az emberek a társadalmi mozgalom potenciális résztvevőivé válnak azáltal, hogy annak politikai céljaival és stratégiáival szimpatizálnak. E lépés során csupán egyfajta szemléletbeli támogatást láthatunk, valós cselekvésre még nem kerül sor. A második lépésben az emberek a társadalmi mozgalom mobilizációs kísérleteinek célpontjává válnak, vagyis itt még mindig nem beszélhetünk valós aktivitásról, de nagyobb eséllyel jutnak az aktivitást ösztönző erőforrásokhoz. A harmadik lépésben motiválttá válnak bizonyos társadalmi mozgalmi tevékenységekben való részvételre, itt a szándékon túl már megjelenik

a motiváció is. Végül a szándékok fokozatosan valós cselekvési térbe kerülnek át, így az egyén bevonódik, és a szimpátiából tényleges fellépésre kerül sor (Klandermans & Oegma, 1987, van Stekelenburg & Klandermans, 2013). A folyamatot Klandermans és van Stekelenburg tanulmányában (2013) publikált ábra illusztrálja.

4. ábra – van Stekelenburg és Klandermans kollektív cselekvési modellje²¹

2.6.2. Véleményalapú csoporttagság

A szociális identitás elméleti kiterjesztéséről beszélhetünk a véleményalapú csoporttagság esetében is. Bliuc és munkatársai (2007) a vélemény alapján történő azonosulás figyelembevételével a cselekvési hajlandóság hatékonyabb predikciójáról számoltak be (Bliuc, McGarty, Reynolds & Muntele, 2007; McGart, Bliuc, Thomas & Bongiorno, 2009). Ez az elméleti keret lehetőséget nyújt az ingroup határainak bővítésére azáltal, hogy a csoporttagságnak nem feltétele a hátrányos megkülönböztetésben való osztozás, sem a fenyegetettségben, illetve diszkriminatív megkülönböztetésben való közvetlen érintettség. Romániában és Ausztráliában végzett vizsgálataik alapján azt találták, hogy a véleményalapú azonosulás megbízható és erős előrejelzője a politikai cselekvési szándéknak, így mind a szociális identitáson, mind az átpolitizált kollektív identitáson alapuló cselekvési vizsgálatok eredményeit kiegészíti. Mivel a vélemény könnyen verbalizálható, illetve az azonos értékeken, normákon és hiedelmeken nyugvó csoporthoz tartozás konszenzuális, így az könnyen válhat azonosulási ponttá és a cselekvés alapjává, azonban limitációját a vélemények, illetve az értékek változékonysága és múltékonysága jelentheti (Bliuc et al., 2007). Erre a típusú azonosulásra lehet példa a Budapest Pride

²¹ Forrás: Stekelenburg, J. & Klandermans, B. (2013). The Social Psychology of Protest. Current Sociology. 61. 886-905. 10.1177/0011392113479314.

felvonulás, amelyen Magyarországon átlagosan 20-25 ezer ember vesz részt, hogy kiálljon az LMBTQI emberek jogaiért és hátrányos megkülönböztetésük felszámolásáért. A tömegben résztvevők jelentős része közvetlenül ugyan nem érintett, azonban hisz abban, hogy az emberi jogok mindenkit egyformán megilletnek.

Ahogy arra az online aktivizmus fejezetében utaltam, a vélemény homogenizálódása azonban kockázatokat is hordozhat magában (Lazarsfeld, Berelson & Gaudet, 1944). Polyák és munkatársai (2022) az „információs buborékok” magyarországi megjelenését vizsgálták a különböző hírforrásokon keresztül. Az *Information Patterns and News Bubbles in Hungary* című tanulmányukban rávilágítanak arra, hogy a sokrétű és diverz hírforrások teszik lehetővé, hogy az emberek a közélettel tisztában legyenek, a versengő megközelítések révén tudatos állampolgárokként hozzák meg döntéseiket, alakítsák véleményüket (Polyák, Urbán & Szávai, 2022). Vizsgálataik szerint a magyar médiastruktúra fokozatos átalakítása révén egyre fokozódó polaritás figyelhető meg. Bár az elérhető médiafelületek száma jelentős, de azokat erőteljes centralizáció jellemzi, így a kormány és a kormánypártok számára nagyobb tér nyílik arra, hogy a politikai üzeneteiket a választók szélesebb köréhez eljuttassák (Polyák et al., 2022) így hatva a cselekvés potenciális formáira. Erre a továbbiakban a magyar kontextus leírásakor részletesebben kitérek majd.

Legyen szó tehát akár kollektív identitásformákról, akár a véleményt alakító befolyásoló tényezőkről, így például az információáramlásról – a kapcsolati háló a kollektív cselekvési vizsgálatok esetében sem hagyható figyelmen kívül. Az interperszonális kapcsolatok jelentős funkciót töltenek be kutatásaimban, így az alábbiakban röviden a cselekvés kapcsán vázolom szerepüket.

2.7. Szociális és kommunikációs háló

A nyolcvanas évektől a szociális háló szerepe a kollektív cselekvések vizsgálatában egyre jelentősebbé vált (Almeida, 2019). A csoportokhoz tartozás háttérben álló okok vizsgálata elsősorban a potenciálisan elérhető „haszon” mentén ragadta meg a jelenséget (Moreland & Levine, 1982; Levine, Moreland & Ryan, 1998), így mutatva rá arra, hogy az önkéntes szerveződésekhez való tartozás egyik legerőteljesebb pozitív hozadéka társasági jellegű előnyökhöz és a közösségi tevékenységekben fokozott részvételhez köthető (Sullivan, 1983; Moreland, Levine & Cini, 1993).

E csoporttagságok során, ahogyan arra Reicher rámutat, az emberek tapasztalataik értelmezésekor többféle befolyásoló forrással szembesülnek, így különböző tapasztalatokkal és azok eltérő narratíváival, ezáltal különböző cselekvési alternatívák tárulnak fel előttük. Ezek önmagában még nem nyújtják a cselekvés elégséges magyarázatát, de a „mobilizációs” perspektíva rámutat az interakció és az információ forrásával való kapcsolat szerepében az informátor személyének fontosságára, így egy megbízható ingroup-forrásra, aki az információk elkendőzése helyett tájékoztatást nyújt (Reicher, 2017).

Krinsky és Crossley (2015) szerint egy adott mozgalommal való értékazonosulás önmagában nem elégséges motiváció a cselekvésben való részvételhez, a szervezetek által nyújtott közösségi háló is szükséges hozzá (Krinsky & Crossley, 2015), vagyis a már meglévő referenciacsoportok, családi, baráti, munkahelyi és szomszédsági kapcsolatok egyaránt (Dixon & Riscigno, 2003). E közösségek jelentős szerepet töltenek be abban, hogy az egyén ne csupán azonosuljon az értékekkel, de részt is vegyen az azokhoz kapcsolódó megmozdulásokban (Almeida, 2019). Ahogyan arra Dixon és Riscigno is rámutat, a már létező hálózatok biztosítják a társadalmi mozgalmakat, csakúgy, mint a munkaerő-mobilizációs folyamatok alapjait, legyen az intézményen belüli vagy intézményközi, állami vagy magánszektor. Ezek a közösségi kapcsolatok teszik lehetővé a tagok toborzását, az információ és kultúra áramoltatását, valamint a potenciális résztvevők döntéshozatalának befolyásolását (Dixon & Riscigno, 2003).

Hasonló álláspontot képvisel Diani (2011) is, akinek megközelítése szerint a társadalmi mozgalmakat tekinthetjük kapcsolati hálózatoknak is, amelyek informális összeköttetést nyújtanak olyan egyének és szervezetek sokaságának, akik amellet, hogy közös kollektív identitással rendelkeznek, konfliktusos kérdések mentén hatnak is egymásra. Diani a hálózatépítés és identitásképzés területén jelentős szerepet tulajdonít az online illetve számítógépes kommunikációnak (computer mediated communication, CMC) is, amely hatással van (1) a mozgalmi szereplők (egyének és szervezetek) viselkedésére; (2) a résztvevők és a szervezeteket egymáshoz fűződő viszonyának és (3) a kölcsönös azonosulás és szolidaritás érzésének fenntartására, amely amellet, hogy összeköti a résztvevőket, a mozgalom fennmaradását is biztosítja még az idő alatt is, amikor konkrét mozgósítás nem

megy végbe. Mindezek mellett a földrajzi határokat is szélesíti, csakúgy, ahogy a nyilvános tér kiterjedtségét (Diani, 2011).

Az egyén környezetében és kapcsolati hálózatában megtalálható adott mozgalom értékrendjével azonosulók száma, csakúgy, mint e kötelékek erőssége erőteljes prediktorai a potenciális részvételi hajlandóságnak (Almeida, 2019; Snow et al., 1980; Passy, 2001). Emellett Snow és munkatársai (1980) azt is kiemelik, hogy a kiegyenlítő, vagyis az eltérő álláspontot képviselő hálózatok hiánya is befolyásoló erővel bír, éppúgy, mint a társadalmi kapcsolatok zárt vagy nyitott hálózatának mértéke. Elvetik azt a fajta tradicionális elképzelést, amely szerint a mozgalmak a toborzás, a célok és az ideológia függvénye lenne, mivel azok esetenként ellentmondásosak lehetnek. A Krisna-tudatú szervezetek toborzását vizsgálva rámutatnak arra, hogy a mozgósítás a szervezeti struktúra változásainak függvényében alakul. Mindezek ellenére a diszpozíciós változók teljes ignorálását sem javasolják, inkább azok hálózati perspektívába integrálását tartják előremutatónak, vagyis a jelenlegi és potenciális résztvevők közötti normatív, instrumentális és affektív kötődések alapján történő megközelítést (Snow, Zurcher & Ekland-Olson, 1980).

A bevonás személyessége mellett Almeida (2019) összegzésében a kapcsolat minőségét is hangsúlyozza, vagyis, ha a bevonódást facilitáló személy közeli barát vagy családtag, a csatlakozásra vonatkozó kérés valószínűleg meggyőzőbb, ahogyan az is meghatározó, ha az egyén számára releváns személyek passzívak, így nagyobb az esélye annak, hogy ő sem válik aktívvá (Almeida, 2019). Ahogy a tiltakozásban való részvétel az alacsony kockázatról (például egy egyetemi gyűlés) a magas kockázat (például egy épület elfoglalása vagy egy autoriter kormány elleni tiltakozás) irányába mozdul el, az aktív közösségi hálózatokba való mélyebb integráció a részvétel erőteljesebb előrejelzőjévé válik (Almeida, 2019: 110-111). Erre mutat rá Almeida 2005-ös tanulmánya, amiben leírja, hogy az aktivitás kialakulását nehezítő tekintélyelvű politikai környezetben mind az autoriter rendszer és az azzal szembeni kiállás, mind a szociális háló és az interakció szerepet játszik. Az aktivisták intenzív, szemtől szembeni interakciója és az elnyomó kormány demokratizálása/leváltása iránti elköteleződésük megosztása motiválja a résztvevők aktivitását (Almeida, 2005). A bevonódás során a kapcsolat minőségének szerepére hívja fel a figyelmet Florence Passy (2003) is, amikor a szociális háló kollektív cselekvésben betöltött szerepének három

funkcióját nevezi meg vagy a szocializációs funkció keretében a szociális identitás és a hálózat kölcsönösen egymásra gyakorolt hatását emeli ki. Az egyének kulturális orientációja a rituálékon, szimbólumokon, normákon és hagyományokon keresztül társadalmi interakciók hálójában alakul ki, ezáltal teret biztosítva a jelentéstartalmak közvetítésének és az identitás kiépítésének, valamint szilárdításának – így megalapozva a cselekvéshez szükséges kezdeti hajlandóságot (Passy, 2003). E ponton fontos hangsúlyozni a kommunikáció szerepét is: a hálózatok jelentéseket hoznak létre, amelyek integrálódnak az ében, amiket azután az egyének kommunikálnak mások felé, fenntartva a folyamatot és a potenciális cselekvést. Emellett a hálózatok lehetőséget nyújtanak a bevonódásra azáltal, hogy összekapcsolják a potenciális résztvevőket egy mozgalmi szerveződéssel. E szakaszban Passy a bizalom jelentőségét hangsúlyozza, amely döntő lehet abban, hogy egyes kötelek miatt meghatározóbbak az értékközösség megteremtésében és az aktivitásban, mint mások. Végül a döntésformáló funkció mentén a kollektív cselekvéshez csatlakozási döntést is a többi résztvevő tevékenysége befolyásolja (Passy, 2003).

A tudásátadás, így a kommunikáció szerepét Dixon és Roscigno (2003) is hangsúlyozzák, meglátásuk szerint például egy ellenzéki csoportidentitás csak annyiban szembetűnő, amennyiben azt valamilyen módon képes továbbadni a csoporttagoknak és a potenciális résztvevőknek (Dixon & Roscigno, 2003). Egy nagy egyetemi kampuszon lezajlott munkássztrájk elemzése kapcsán azt a következtetést vonták le, hogy a kollektív cselekvésben való részvételt mind a státusz, mind a szereplők hálózati beágyazottsága meghatározza, mindezek befolyásolhatják a döntéshozatali folyamatokat az információkon, a panaszok megosztásán és az identitásépítésen keresztül, így hatással lehetnek a bevonódás mellett a cselekvés intenzitására is (Dixon & Roscigno, 2003). Snow és Benford (1988) a kollektív cselekvés létrejöttében a kommunikáció, a jelenségek „keretezésének”, értelmezésének a szerepét hangsúlyozzák. Konceptiójuk alapja, hogy a mozgalom hívei közös perspektíváik mentén megtárgyalják, valamilyen problémás állapot kialakulását, amelyet megváltoztatandóként határoznak meg, ezalatt megnevezik vagy feltárják annak okait, alternatív megoldásokat fogalmazznak meg, illetve másokat is cselekvésre ösztönöznek (Benford & Snow, 1988). Az igények, célok és alkalmazni kívánt eszközök tervezése pedig csakúgy, mint azok időzítése, egy átfogó társadalmi mozgalmi stratégia részét képezik (Maney et al. 2012; Meyer & Staggenborg, 2012; Almeida, 2019).

Összegzésként tehát a társadalmi mozgalmak szoros összefüggésben állnak kapcsolati hálózatokkal, melyek informális összeköttetést nyújtanak a közös kollektív identitással rendelkező egyéneknek (Diani, 1992). Amint azt Almeida leírta, az egyén környezetében és kapcsolati hálózatában megtalálható adott mozgalom értékrendjével azonosulók száma és e kötelékek erőssége az egyik legjobb prediktorai a potenciális részvételi hajlandóságnak (Almeida, 2019). Ahogy arra több kutatás is rámutatott, a cselekvésben való részvételhez a közösségi háló is szükséges, így a már meglévő családi, baráti, munkahelyi és szomszédági kapcsolatok egyaránt, amelyek referenciacsoportokként szolgálnak, lehetővé teszik az értékazonosulás és a szociális identitás felerősödését, ezáltal nagyobb részvételi valószínűséget segítenek elő a kollektív megmozdulásokban (Krinsky & Crossley, 2015; Dixon & Riscigno, 2003; Almeida, 2019). A bevonódás révén a kapcsolati hálózatok lehetővé teszik a kommunikációs és jelentéstartalmak áramlását (Passy, 2003). Kutatásomban ezen elméleti megközelítéseket fogom operacionalizálni mind a szociális háló kiterjedtségén, mind a kommunikációs tér nyitottságán, illetve a közösen osztott, az egyén számára fontos értékeken keresztül.

A továbbiakban a szociális és kommunikációs hálókból létrejött és azokon keresztül közösen osztott tartalmak mentén a szociális reprezentáció metaelméleti keretét fogom vázolni, mielőtt a fentebb említett kognitív alternatívák kapcsán a társadalmi rendszer és a hatalom szociális reprezentációjára térnék ki.

3. A rendszer és a hatalom szociális reprezentációja

3.1. Szociális reprezentáció, a kontextusba ágyazott tudás alkotása

A reprezentáció/reprezentálás folyamata során alkotjuk tudásunkat, amennyiben az anyagi tárgyakat, embereket, azok csoportjait vagy önmagunkat, ahogy az elvont fogalmakat értelemmel ruházzuk fel (Moscovici, 1961, 1988, 2000; Jovchelovitch, 1996; Marková, 2003, 2008). Az új, adott helyen és időben funkciót nyerő vagy fontossá váló jelenségeket a közegünkben/környezetünkben már meglévő, másokkal osztott, konszenzuális tudásainkon, szociális reprezentációinkon keresztül értelmezzük, horgonyozzuk le, azoktól különböztetjük meg. Vagyis: csakis a „már ismert mentén” vagyunk képesek megérteni az

ismeretlent. A már ismert – de még a saját világunkban ismeretlen is – társadalmi, történelmi kontextusonként és kultúránként eltérő lehet (Bigazzi, 2015).

E kontextushoz kötött tartalom az adott (kultúr)közeg interszubjektív terében megjelenő kommunikációs aktusokon keresztül jön létre. Ahogyan arra fentebb is utaltam, adaptív, társas lényként célunk, hogy a körülöttünk lévő valóságot minél hasonlóbban éljük meg a számunkra releváns másokkal, minél jobban megértjük egymást és összehangoltan cselekedjünk e társas térben. Lehet, hogy egy csoportba (kultúrába) tartozó emberek, azonos kommunikációs tereik okán hasonló reprezentációkban gondolkodnak, de az is lehet, hogy hasonló reprezentációkban gondolkodó emberek egymásra találhatnak és csoporttá válnak (lásd véleményalapú csoporttagság, átpolitizált kollektív identitás). Valószínűsíthető, hogy a hasonló reprezentációs mezők mentén találkozó heterogén tömeg a hasonlóságok felismerése során válik közösséggé, akár e folyamatban közösségi szinten polarizálva egyébként egyénileg moderált véleményeit (Moscovici & Zavalloni, 1969). Emiatt meglátásom szerint a kölcsönös és dinamikus viszonyok vizsgálata lenne fontos: 1) tudás, attitűd, tartalom; 2) azonosulás és 3) kommunikációs síkokban való részvétel között.

3.1.1. Szociális reprezentáció elmélete mint metaelméleti keret

A szociális reprezentáció elmélete leginkább konstruktivista, metaelméleti keretként jelenik meg a disszertációmban. A fenti fejezetekben látható volt, ahogy maga a kollektív cselekvés fogalma, szociális reprezentációja tudományosan is átalakul a kutatók, elméletalkotók társadalmi és történelmi pozícióján keresztül, és válik a francia kommün harcainak és tömegjelenségeinek burzsoá megértésére szolgáló, fenyegető deindividualizált tömeg jelenléte elméleti megközelítésből racionális közösségi aktussá. Ebben az egyének azonosulnak, bevonódnak és saját érdekeikért, amelyek a csoport érdekei is, kiállnak, azoknak hangot adnak, szembeszállva az igazságtalanságot fenntartó hatalmi pozíciókkal. Maga Reicher (2016) a fentebb már említett *Social Science Space*-nek adott interjújában (Social Science Space, 2016) beszél arról, hogy miért kezdett el a tömegjelenségekkel, kollektív cselekvéssel foglalkozni. Az interjút azzal a személyes tapasztalatával kezdi, mely szerint elsőéves egyetemistaként, miközben a tömeglélektan elméleti keretét tanulta, épp egy egyetemfoglaláson vett részt és nem értette az elméletet, számára a részvétel az egyik legnagyobb, legtudatosabb és morálisan legmeghatározóbb élmény volt, amit addig átélt. Hasonló, még általánosabban a csoportokról alkotott tudományos pszichológiai

megközelítés, reprezentáció, számos is létezik, amelyek szerint a csoportokban való részvétel negatív az egyén számára (Reicher, Jogdand & Ryan, 2015) – de talán lényeges itt a bevonódás átélése és tudatosítása, interiorizált kollektív identitás megformálódása.

A csoportba vagy egyénbe helyezett belső „torz” valóság értelmezése impliciten szemben áll egy önmagában létező külső és így objektívnek címkézett realitással. Ugyanakkor ez a feltételezett önmagában létező objektív realitás fölényében egy többé-kevésbé lokális térben létrejött, kulturálisan hasonló emberek közötti konszenzus eredménye (Putnam, 1990; Wagner, 1998). Az a tömeg- és csoportkép, amelyik az egyén érdekeivel szembehelyezkedik (Reicher, Jogdand & Ryan, 2015) gyakran egy individualista kultúrközegben élő egyének (tudósok) terméke. Reicherék (2015) a szelf (és a szelf érdekeinek) újradefiniálását ajánlják, hogy megértsük a csoportban való működés és a kollektív cselekvésben résztvevők között megélt dinamikát. A szociális reprezentáció metaelméletként segíthet tehát rávilágítani általánosságban az interszubszejtivitásra és a kulturális különbségekre, ahogy disszertációm specifikusabb kérdéseire is, mint a kollektív cselekvés vagy cselekvésképtelenség mögött álló reprezentációs különbségekre, a hatalommal kapcsolatos vélekedésekre vagy az adott kultúra közösség társadalom reprezentációjától a saját énhatékonyságának észleléséig számos másra is.

3.1.2. Kollektívbeli szociális reprezentáció

Durkheim (1917) a kollektív reprezentáció fogalmi apparátusának kidolgozásával törekedett a szociológia, mint önálló diszciplína helyének a tudományos közegben való kivívására. Durkheim a reprezentációkat a szociológia sajátos vizsgálati tárgyaként kezelte. Ezekre úgy tekintett, mint a társadalomról vagy a természeti környezetről alkotott kollektív képzetekre. Ide sorolta a hagyományokat, a mítoszokat, a szabályokat, a vallási és erkölcsi rendszereket, az istenképet, a tér- és időkezelést, felfogást és a nyelvet. Jelentős különbséget tett az individuum és a csoport között abban a tekintetben, hogy a tömeglélektani elméletekhez hasonlóan a társadalomban egyfajta csoporttudatot látott működni, illetve fenntartotta az egyén és a társadalom közti dualizmust, megkülönböztetve az egyéni és a társadalmi reprezentációkat. A kollektív reprezentációk Durkheim számára elsősorban történeti jellegűek, míg az ábrázolásokat kollektívnek, kényszerítőnek és normatívnak tekintette, egyfajta társadalmi tényként kezelte azokat, addig Moscovici (1961, 1988) a szociális

reprezentációkkal nemcsak a társadalmi rétegzettségére és a kommunikáció szerepére hívta fel a figyelmet, hanem a dinamikus változásra is, figyelembe véve „*a modern élet reprezentációs diverzitását, feszülését, vagy akár konfliktusát*“²² (Rose, Efraim, Gervais, Joffe, Jovchelovitch & Morant, 1995: 3).

Moscovici (1961, 1988) ugyanakkor reflektál a konszenzuális jelentések, reprezentációk mértékére és minőségére, különbséget téve hegemónikus, emancipatorikus és polemikus reprezentációk között. Míg a durkheimi *kollektív reprezentációkhoz* hasonló hegemón reprezentációk kényszerítő hatásúak a csoportra nézve, tehát öröklődnek, normatívak, egységesek és megkérdőjelezhetetlenek, a csoporttagok feltétel nélküli elfogadására épülnek és a különböző társadalmi csoportokban egységes kép él az adott jelenségről, fogalomról, addig az *emancipatorikus reprezentációk* a csoportok közötti szabad eszmecsere eredményeként jönnek létre, így sokkal kevésbé kötöttek (dogmatikusak), egyes elemei a csoportok között hasonló vagy azonos értelmezést kapnak, viszont más tulajdonságaik differenciáltak, de összeegyeztethetők. Végül a *polemikus reprezentációk* az antagonista csoportok közötti társadalmi konfliktusból származnak, a csoportok közötti konfliktusokat éltetve. E reprezentációk eltérései nem összeegyeztethetők. Propaganda- vagy ideológiai harcok során gyakran aktiváltak, az uralkodó narratíva megerősítését szolgálják (Gillespie, 2008). Ahogyan Farr fogalmaz: „*Durkheim a társadalmi reprezentációk elméletének őse, míg Moscovici az alapítója.*”²³ (Farr, 1998: 275).

A szociális reprezentációk esetében nem beszélhetünk a valóság teljes mértékben konszenzuális újratermeléséről, a konszenzus mértéke gyakran változó. Ugyanakkor a kontextus teszi lehetővé egymás megértését, emellett rávilágít a társadalmi valóság egyénre gyakorolt hatalmára is, aki egy adott kisebbségi csoporthoz tartozása révén aktiválódhat, ezáltal egy ágens csoport tagjaként képessé válhat az őt körülvevő valóság megkérdőjelezésére vagy cselekvésre a változásért (Bigazzi, Csernus, Siegler, Bokrétás, Serdült, Illea, Giourga, Kahraman, Takács, 2021). A reprezentációs különbségek tehát, inkonzisztens ötletek, ambivalens gondolatok, amelyek egymásnak feszülnek, és a

---

²² „It could not account for the centrality of representational diversity, tension and even conflict in modern life.“ (Rose et al., 1995: 3)

²³ „Durkheim is an ancestor of the theory of social representations whilst Moscovici is its founder.“ (Farr, 1998: 275)

szociális reprezentációk mély struktúrájában találhatóak, ezt nevezzük kognitív polifáziának, ami rávilágít a tudás közösséghez – amiben létrejött – és a társadalmi kontextushoz kötődésének erejére. Mivel a tudás és a közösség, illetve a kontextus egymástól elválaszthatatlan, így miként a társadalmi feltételek változnak, változik a tudás is (Moscovici, 1961, 2008; Jovchelovitch, 2002, 2007). Ez tükrözi az egyének ágenciáját is, ahogy a versengő reprezentációk között aktiválódnak, vagyis alkalmazkodnak vagy ellenállnak a társadalmi változásoknak (Batel, 2012).

Marková (2008) megközelítésében a szociális reprezentáció elmélete a kölcsönös függőségekben és e függőségek dinamikában tárja fel a jelenségek társadalmi valóságát. A társadalmi jelenségek és alkotói között kölcsönhatásokat, míg a kommunikáció terén sokrétűséget feltételez. *„Azt sugallja, hogy a hagyományos fogalmak jelentése, mint például az interakció, a gondolkodás, a kommunikáció, a feszültség, az ‘objektivitás’, új fogalommal alakul át, amelyek egy új tudáselméletben értelmezendők.”*²⁴ (Marková, 2008: 470). Tehát a kollektív reprezentáció szociális reprezentációvá való terminológiai elmozdulásának oka, ahogyan Gillespie fogalmaz: *„a késő modernitás tudásállapota pluralisztikusabb és széttöredezetebb, mint Durkheim elmélete szerint.”*²⁵ (Gillespie, 2008: 375)

A társadalmi csoportok a társadalmi jelenségek megértésében eltérnek egymástól, e jelenségek értelmezése alkotja szociális identitásukat. *„A domesztikált világ mindig egy adott csoport világa, és egyben annak az oka is, amely egy csoportot sajátossá tesz.”*²⁶ (Wagner, 1998: 306). Wagner konstruktív eseményként utal a szociális reprezentáció elaborációjának folyamatára, amikor is egy objektumot vagy jelenséget megneveznek, attribútumokkal és értékekkel ruháznak fel, így beépítve a társadalmilag értelmezett világba, válik társas jelenséggé. A cselekvés jelöli ki a határt az ismeretlen és a már domesztikált világ jelenségei között (Wagner, 1998: 307). A szociális identitás közvetlen következménye az adott csoportban megosztott reprezentációknak, így a jelenségek értelmezése, közös

---

²⁴ „Rather, it suggests is that the meanings of traditional concepts, like, for example, interaction, thinking, communication, tension, ‘objectivity’, among others, have been transformed into new concepts that make sense within a novel theory of knowledge.” (Marková, 2008: 470)

²⁵ „The reason for the shift of terminology is because the state of knowledge in late modernity is more pluralistic and fragmented than theorised by Durkheim.” (Gillespie, 2008: 375)

²⁶ „A domesticated world is always a world for a specific group and at the the same time the reason which makes a group specific.” (Wagner, 1998: 306)

megértése lehetővé teszi a kommunikáció és az együttműködés létrejöttét. Ahogy Duveen fogalmaz:

„a reprezentációk a kommunikáció termékei lehetnek, ugyanakkor reprezentációk nélkül nem jöhet létre kommunikáció. Éppen ezért a kölcsönös kapcsolat miatt a reprezentációk is változhatnak, szervezetük és struktúrájuk stabilitása függ az őket fenntartó kommunikációs minták következetességétől és állandóságától.“²⁷ (Duveen, 2000: 12-13).

Az emberi érdeklődés változása új kommunikációs formákat generálhat, ez új reprezentációk megjelenését facilitálhatja, amelyek egy korábbi struktúra átalakítása által válnak stabilá. A szociális identitás létrejöttének sarkalatos pontja a csoportközi különbségek észlelése, ami a szociális reprezentáció elméleti keretében a jelenségek és objektumok differenciált értelmezéséhez vezethető vissza. Ahogyan arra Wagner és munkatársai rámutatnak, a csoportok kölcsönösen biztosítják egymás számára az egymástól való megkülönböztetés alapját (Wagner, Duveen, Farr, Jovchelovitch, Lorenzi-Cioldi, Marková & Rose, 1999).

Serge Moscovici a szociális reprezentáció fogalmát így is definiálta:

„Értékek, gondolatok és gyakorlatok rendszere, amelynek kettős funkciója van: elsőként olyan rend kialakítása, amely lehetővé teszi az egyének számára az anyagi és társadalmi világban való eligazodást és annak elsajátítását; másodsor pedig lehetővé teszi a kommunikációt a közösség tagjai között azáltal, hogy biztosítja számukra a társadalmi csere kódját, valamint kódot világuk különböző aspektusainak, illetve egyéni és csoportos történelmük egyértelmű megnevezéséhez és osztályozásához“²⁸ (Moscovici, 1973, p. xiii in Wagner et al., 1999: 96).

A szociális reprezentáció egyszerre társadalmi, szociális és individuális, szakítva az eddigi dualisztikus, a társadalmat és az egyént egymástól elhatároló elméletekkel. A reprezentációk egyrészt szociális interakciók, másrészt az egyéni kogníciók eredményei (Howarth, Andreouli & Kessi, 2014). E paradigma elsősorban az észak-amerikai egyetemekkel

---

²⁷ „Representations may be the product of communication, but it is also the case that without representation there could be no communication. Precisely because of this interconnection representations can also change, the stability of their organization and structure is dependent on the consistency and constancy of the patterns of communication, which sustain them.” (Duveen, 2000: 12-13)

²⁸ „system of values, ideas and practices with a twofold function: first to establish an order which will enable individuals to orient themselves in their material and social world and to master it; and secondly to enable communication . . . by providing a code for social exchange and a code for naming and classifying unambiguously the various aspects of their worlds and their individual and group history” (Moscovici, 1973, p. xiii in Wagner et al., 1999: 96).

szemben nagyobb hatást gyakorolt Latin-Amerikában, Európában és Ázsiában (Marková, 2008). Az elmélet ekkénti hatása mögött feltételezett okok egyike, hogy míg az angolszász világban a reprezentáció (representation) nyelvi fogalma inkább a létrejött termékre (képre, gondolatra), addig más nyelveken magára az alkotás folyamatára (representing) helyezi a hangsúlyt.

3.1.3. Folyamatok és struktúra

Moscovici a szociális reprezentációnak, s vele a tudás alkotásának, formálásának két folyamatát határozza meg, amelyeken keresztül az ismeretlent ismerőssé alakítjuk, a lehorgonyzást és az tárgyiasítást.

„Az első mechanizmus arra törekszik, hogy az idegen ideákat lehorgonyozza, hétköznapi kategóriákra és képekre redukálja, ismerős kontextusba helyezze. Így például egy vallásos ember egy új elméletet vagy egy idegen viselkedését megpróbálja saját vallási értékeihez igazítani. A második mechanizmus célja ezek tárgyiasítása, vagyis az absztrakt valamit csaknem konkrétá alakítani, az elmében lévőit átalakítani a fizikai világban létező valamivé.”²⁹
(Moscovici, 2000: 42)

A lehorgonyzás során az ismeretlent a már meglévő tudásba, „*értékek hierarchijába és azok működésébe*” illesztjük be (Moscovici, 1961/2008: 104) a megnevezés és az osztályozás alfolyamatai mentén, így névvel látjuk el az addig ismeretlent és más ismert tartalmi kategóriák prototípusaival összevetve generalizálunk és partikularizálunk, megkeressük a közös és az egyes kategóriáktól való megkülönböztetéseket. A tárgyiasítás folyamata során az addig „láthatatlan észlelhetővé” válik (Farr, 1984: 386), vagy valami absztrakt konkrétá, „*beépülve így a társadalmi valóságba*” (Moscovici, 1961/2008: 106, 1984; Farr, 1984; Abric, 1996; Billig, 1988).

A szociális reprezentáció a strukturalista megközelítés szerint – ami elsősorban Jean Claude Abric nevéhez, illetve és az általa képviselt Aix-en-Provence-i iskolához köthető – szerkezetileg két részre osztható: figuratív magra és perifériás rendszerre (Abric, 1993).

---

²⁹ „The first mechanism strives to anchor strange ideas, to reduce them to ordinary categories and images, to set them in a familiar context. Thus, for instance, a religious person tries to relate a new theory or the behaviour of a stranger to a religious scale of values. The purpose of the second mechanism is to objectify them, that is, to turn something abstract into something almost concrete, to transfer what is in the mind to something existing in the physical world.” (Moscovici, 2000: 42)

Röviden összegezve e két szerkezeti részt, míg a figuratív magot stabilitás, koherencia és a változással szembeni rezisztencia jellemzi, addig a periférikus rendszert a flexibilitás, az adaptív működésmód és a viszonylagos heterogenitás (Abric, 1993). Az ideológiákhoz hasonló hegemon ábrázolások az idő múlásával bizonyos fokig változatlanok maradnak, így a figuratív mag változatlanul dominál. Más reprezentációk, különösen azok, amelyek ellenzik az uralkodó rendet, vitatottabbak, így ezek esetében a perifériás elemek kerülnek a fókuszba (Abric, 1993). A szociális reprezentáció átalakítása Abric szerint csak akkor lesz hatékony, ha a figuratív mag átalakul (Abric, 1993). A szociális reprezentáció átalakulásának, változásának gondolata ihleti azon koncepciókat és vizsgálatokat, amelyek a kollektív cselekvésben az érdekek, az identitások és a lehetőségek vitáját, küzdelmeit látják (Sammut & Howarth, 2014).

3.1.4. Kommunikáció és cselekvés

Mivel a kommunikáció kardinális szerepet játszik a szociális reprezentációk alakításában, fenntartásában és terjedésében egyaránt, a szociális reprezentáció egy közösségre jellemző kollektív jelenségként a gondolatok és érzések együttese, amelyet az egyének napi beszélgetésükben és cselekedeteikben építenek fel, fejeznek ki, és amely egy társadalmi csoport tárgyát képezi, éppen ezért a szociális reprezentáció a konstruktivista és diszkurzív megközelítéseken egyaránt nyugszik (Wagner, 1998; Wagner et al., 1999). A (percepció és) kommunikáció során az emberek a tárgynak tulajdonságokat és jelentéseket tulajdonítanak, ezáltal az adott objektumot csoportjuk vagy társadalmuk világnézetének részévé teszik. Az összehangolt cselekvés a kommunikációhoz hasonlóan a világról alkotott tudás megosztására, az ismeretek mélyítésére, azok rendszerezésére és egységesítésére kínál lehetőséget.

„A szociális reprezentáció elmélete a kezdetektől a tudás politikájáról, a társadalmi kapcsolatokról és a társadalmi változásokról szóló elmélet volt. A szociális reprezentációk lehetővé teszik a párbeszédet, hozzájárulnak a közösségi identitáshoz és táplálják a csoportok közötti konfliktusokat, ellátják információval a mindennapok politika színtereit, a jog normarendszerét, az intézményi és politikai vitákat³⁰.” (Howarth, Andreouli & Kesi, 2014: 4).

---

³⁰ „From its very beginning social representations theory was a theory about the politics of knowledge, social relations and social change. Social representations enable dialogue and argumentation; they support

Azonban pont e funkciók mentén Howarthék azt is hangsúlyozzák, hogy nem csupán a cselekvés és a változás irányába motiválhat a párbeszéd, a politikai viták és a szociális identitás, hanem éppen ellenkezőleg, tartalma függvényében akár passzíválhat is (Howarth, Andreouli & Kesi, 2014). A kulturális, politikai, vallási sajátosságok által meghatározott csoportok fenntartják a homogén kommunikációt. Ez rámutat arra, hogy a véleményalapú csoporttagság szempontjából az emberek inkább beszélgetnek hasonló véleményű, értékrendű egyénekkkel, ahogy preferálják a politikai, vallási meggyőződésükhöz közel álló újságokat, amelyek megerősítik őket a világról alkotott képükben, ahelyett, hogy az ellentétes vélemények mentén lehetőségük nyílna a stabil reprezentációik felülírására. A kommunikáció szempontjából viszonylag zárt társadalmi csoportok mindezek alapján feltételezhetően kialakítják saját értelmezésüket az ismeretlen vagy fenyegető jelenségekről (Wagner et al., 1999).

A szociális reprezentációk kutatása a társadalmi jelenségek széles skálájának megértéséhez vezet. Haste (2012) megközelítése a politikai pszichológia területén három célt nevez meg. Egyrészt az integrált perspektívák keresését, másrészt annak mérlegelését, hogy a kutatás új eszközei hogyan változtatják meg az adott területet, végül annak feltárását, hogy miként lehet hatékonyan felhasználni a jelenlegi olykor hiányos megközelítéseket (így példaképpen a pszichológia olykor kultúra és kontextus nélküli koncepcióit és a politikatudomány individuális jellemzőket figyelmen kívül hagyó rendszerszintű felfogását) egy átfogóbb koncepció kialakításához. Ennek mentén a politikai pszichológia aspektusából az aktivitás és a részvétel megértéséhez a társadalmi kontextus és a kulturális háttér figyelembevételét javasolja (Haste, 2012). E gondolat akcentuációja céljából javasolják Howarthék a politikai részvétel konceptualizálását olyan formában, amely érzékeny a csoportok közötti kapcsolatok összefüggéseire, dinamikájára és sajátosságaira. Howarth, Andreouli és Kesi (2014) az SRT (Social Representation Theory) alkalmazását javasolja a részvétel feltérképezésének hatékony megoldásaként, mivel egyszerre kínál kontextuális és dinamikus megközelítést a politikai részvétel mélyebb megismeréséhez. A politikai részvétel gyakran kapcsolódik a politikai tagsághoz, e téren az állampolgársági státusz emelik ki, amely biztosítja a politikai jogok megszerzéséhez és gyakorlásához szükséges

---

community identities and fuel intergroup conflicts; they inform the politics of the everyday and the normative politics of legal, institutional and policy debates” (Howarth, Andreouli és Kesi, 2014: 4).

feltételeket (Howarth et al., 2014). Marshall (1964) állampolgársági modellje szerint a részvétel egyrészt az állampolgárok politikai jogaira utal, kiegészítve olyan szociális jogokkal, mint a jólét, másrészt polgári jogaikra, mint a szabadság és a szólásszabadság. Ez alapon az állampolgárságot három elemre osztja: polgári (egyéni szabadsághoz szükséges jogok), politikai (politikai hatalom gyakorlása – törvényhozás, önkormányzati tanács) és társadalmi részként (gazdasági jólét és biztonság – oktatás, szociális szolgáltatások) hivatkozik rájuk.

Ez a koncepció ugyanakkor a formális tagság értelmezési keretei közé (úgy, mint etnikai és polgári tagság) szorítja a befogadás és a kirekesztés folyamatainak kérdéseit. Amint Howarthék (2014) kimutatták, az elismerés nemcsak az állami intézmények kérdése, hanem olyan nem formális csoportoké is, amelyek a marginalizált csoportok társadalmi státuszát védik vagy azok társadalmi elfogadásáért küzdenek. Yasemin Soysal (2004) például kritikával él a nemzetállami keretek szűken szabott egységként értelmezésével szemben, különösen az olyan globális folyamatok esetében, mint a bevándorlás. Ez a megközelítés dichotomizálja az állampolgár és idegen/bevándorló fogalmait, amely egyre nehezebben értelmezhető a fokozatosan megjelenő transznacionális intézményi rendszerek és diskurzusok között, és amelyek folyamatosan megkövetelik az állampolgárságról eddig alkotott koncepcióink felülírását. A területi állam és a nemzeti egység – mint a egyének kollektív identitásának, jogainak és kötelességeinek forrása – kereteit tágítva nemzetközi kódexek és törvények legitimálják és támogatják az emberi jogok biztosítását, amelyek egyetemes jogokat tulajdonítanak a személynek, illetve *„egyre inkább a legitim cselekvés világszintű indexét képezik, és hegemon nyelvet biztosítanak a nemzeti hovatartozáson túlmutató jogok megfogalmazásához.”*³¹ (Soysal, 2004: 334). Ennek tükrében hangsúlyozza Howarth, Andreouli és Kessi (2014), hogy a legfőbb kérdés nem az, hogy *„ki az állampolgár”*, hanem az, hogy *„ki az aktor/cselekvő”*, illetve még inkább az, hogy *„ki van legitim politikai szereplőként elismerve”*. *„Mi vagy ki határozza meg, hogy ki az illetékes politikai aktor?”* (Howarth et al., 2014: 12).

---

³¹ „Even though they are frequently violated as a political practice, human rights increasingly constitute a world-level index of legitimate action and provide a hegemonic language for formulating claims to rights beyond national belonging.” (Soysal, 2004: 334)

E megközelítések a szociális identitás egyre tágabban értelmezett kereteiben is megjelenhetnek, így a mikroközösségektől, a nemzeti azonosuláson át akár egészen az emberiséggel való identifikációig szélesítve határaikat. Kutatásomban e perspektívából a korábban vázolt kognitív alternatívákkal összefüggésben, így a társadalmi rendszerről alkotott szociális reprezentációk viszonyában vizsgálom kollektív cselekvésben betöltött szerepüket.

3.2. Társadalmi rendszer és cselekvés

3.2.1. Társadalmi rend reprezentációk

A 2010-es évek elejétől, a gazdasági világválság következtében megnövekedő társadalmi problémák miatti mozgalmak számának emelkedésével (pl. Arab tavasz, 2010; Occupy, 2011) megnőtt a száma azoknak a szociális reprezentáció elméleti keretben végzett tanulmányoknak is, amelyek a társadalmi rendszerrel és annak jogtalanságával kezdtek el foglalkozni (Joffe & Staerklé, 2007; Jovchelovitch, 2007; Duveen, 2008; Gillespie, 2008; Wagner, Holtz & Kashima, 2009; Staerklé, 2009, 2013, 2015; Elcheroth, Doise & Reicher, 2011; Sammut, 2011; Staerklé, Clémence & Spini, 2011). A szociális reprezentáció elmélete sokat segít abban, hogy megértsük a társadalmi rend megkérdőjelezésének vagy fenntartásának folyamatait (Staerklé, 2015), főleg, ha ezt az átállás és a kisebbségi befolyás elméletével (Moscovici, 1980) együtt próbáljuk értelmezni. Moscovici a megfelelés és az átállás viselkedéseit a többség és kisebbség közti társas befolyásolás formáihoz köti. Feltételezése szerint egy következetes kisebbség befolyásolása a többségihez hasonló mértékű, de az ítéletek és vélemények változásának mélyebb szintjeit érinti, míg a többségi befolyásolás nem. Minél intenzívebb a kisebbség által generált konfliktus, annál radikálisabb lesz a befolyásolás által elért változás (Moscovici, 1980).

A változás és stabilitás közötti kölcsönösség a szociális reprezentáció metaelméletének egyik sarokköve (Duveen, 2001; Marková, 2000), ami a társadalmi rend reprezentációjára is alkalmazható, ezáltal mindkét paradigmát, a konszenzusra és a konfliktusra épülő elméleti megfontolásokat is magában foglalja. A konfliktuselméletek perspektívájából például a társadalmi egyetértést aktívan, folyamatosan és stratégikusan produkálni kell, ahhoz, hogy hegemonikus reprezentációk születhessenek (Augoustinos & Walker, 1998), ugyanakkor ahhoz, hogy az állampolgárok aktívan képesek legyenek részt venni a társadalmi rendről

szóló vitában, egyfajta konszenzuális referenciát kell arról alkotniuk, mi az, ami vita tárgya lehet, például a közösségi alapú kötelességek vagy az egyéni érdekek prioritása (Finkel & Moghaddam, 2005). Staerklé társadalmi rend reprezentációinak modellje szerint (Staerklé, 2009, 2015) eltérő társadalmi reprezentációk eltérő kognitív folyamatokkal vannak összefüggésben.

A normatív, így erkölcsi, kulturális (nem számszerűsíthető tulajdonságok) és kategoriális, így anyagi, kézzelfogható és (számszerűsíthető) tulajdonságok alapján a társadalmi rend modelljében négy társadalmi rend reprezentáció megkülönböztetését teszik lehetővé: morális rend, szabadpiac, társadalmi diverzitás és strukturális egyenlőtlenségek, amelyek a társadalmat irányító alapelvekről szóló hétköznapi és politikai viták mögött álló referenciakeretként jelennek meg, a társadalmi rend négy normatív modelljeként szolgálnak. E normatív modellek mindegyikét különböző hiedelemrendszerek (autoriter/demokratikus; meritokrácia/méltányosság; multikulturalizmus/rasszizmus; egyenlőség/társadalmi dominancia) legitimálják (Staerklé, 2009).

A társadalmi rend elfogadottságával tehát azt a kötőanyagot vizsgáljuk, ami összetart egy emberi közösséget. Jogossága annak függvénye, mennyire érzi úgy az adott közösség, a társadalom, hogy a fennálló struktúra/társadalmi rend saját értékei, normái és hiedelmei szerint szerveződik. A legitimitás megköveteli annak önkéntes elfogadását, hogy a társadalmi intézmények, gyakorlatok és hiedelmek jogosak és megfelelőek. A legtöbb legitimitációs elmélet végül egyetért abban, hogy a társadalmi rendet nem lehet kizárólag a hatalom és a kényszer alapján fenntartani, sem instrumentális motívumok, például önérdék vagy csoportérdék alapján. Ehelyett a legitimitás megköveteli a beleegyezés és az önkéntes elfogadás valamilyen formáját, amelyben a közösség tagjai az intézményekre, a társadalmi gyakorlatokra és a széles körben elfogadott hiedelmekre úgy gondolnak, mint amik „helyesek”.

3.2.2. Az igazságosság és igazságtalanság formái

A jogosság/jogtalanság kérdésköre mentén Lewin (1948) azt vizsgálta, hogy annak észlelése miként hat az egyénekre és csoportokra, milyen szerepe van a társadalmi kontextusnak, az általuk értelmezett körülöttük lévő valóságnak. Később Lewin tanítványa Morton Deutsch tett különbséget (1975) az igazság észlelésének három szintje között: megkülönböztetve a

disztributív, procedurális és retributív igazságosságot. A disztributív igazságosságot úgy definiálta, mint „*az olyan feltételek és javak elosztása, amelyek befolyásolják az egyéni jólétet*”³² (Deutsch, 1975: 137), tehát magában foglalja a javak és jutalmak elosztásának igazságosságát és igazságtalanságát, ezáltal a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek elfogadhatóságát, valamint a státushierarchiák legitimitását (Staerklé, 2015), rámutatva arra, hogy a jólétnek nemcsak pszichológiai, hanem fiziológiai, gazdasági és társadalmi aspektusai is vannak (McClelland & Opatow, 2011). Perrucci és Wysong (1999) négy típusú tőkét különböztetnek meg, amelyek hiányában a disztributív igazságtalanság érzete alakulhat ki. A *fogyasztási tőke* egyfajta életszínvonal, amely magában foglalja a jövedelmet, a munkahelyi és pénzügyi biztonságot, az élelmiszert és a víz elérhetőségét, a lakhatást, ruházatot, fizikai biztonságot, egészségügyi ellátást, oktatást, a mobilitás lehetőségét és a szórakozást, amelyek egy csoport tagjai számára többé-kevésbé elérhetőek. A fogyasztási tőkében nagy különbségek vannak országok, etnikai csoportok, dolgozói csoportok vagy nemek között. A *befektethető tőke* az „*amit valaki arra használ, hogy több tőkét generáljon*” (Perrucci & Wysong, 1999: 10), ami mozgósítható, visszaforgatható tartalék. E tőkeformában a különbségek még nagyobbak az előbb említett csoportközi törésvonalak mentén. A harmadik azon *társas és szakmai kompetenciák tőkéje*, amelyek az oktatás és képzés, valamint a családi, közösségi és munkahelyi környezetben szerzett tapasztalatok eredményeként alakulnak ki. Deutsch (2006/2011: 197) Perruccit és Wysongot idézi (1999: 14), akik rámutatnak, hogy „*A készségtőke legfontosabb forrása a mai társadalomban azokon az elit egyetemeken található, amelyek a kiváltságos osztály számára a bizonyítványokat biztosítják... A magas jövedelmű és vagyontermelő szakmákban dolgozó személyek a piaci értéket nem csupán maguk, hanem a saját és a családtagjaik számára is igyekeznek megóvni, gyermekeik számára, akik hasonló területekre lépnek majd be.*”³³ Végül a *társadalmi tőke* a társas, társadalmi kapcsolatok hálója (család, barátok, szomszédság, ismerősök), akikkel az emberek információt cserélhetnek, akikre számíthatnak és akik segítségével növelhetik tőkéjüket. A társadalmi tőke különböző

---

³² „[...]is concerned with the distribution of the conditions and goods which affect individual well-being” (Deutsch, 1975: 137)

³³ „The most important source of skill capital in today’s society is located in the elite universities that provide the credentials for the privileged class... People in high-income and wealth-producing professions will seek to protect the market value not only for themselves, but also for their children, who will enter similar fields.” (Perrucci & Wysong; 1999: 14 idézi Deutsch, 2006)

csoporttagságok mentén változik, és a hátrányos helyzetű csoportok, illetve egyes kisebbségek (idősek, etnikai és vallási csoportok, nők) kevesebb társadalmi tőkével rendelkeznek (Perrucci & Wysong, 1999).

Nemcsak az eredmények jogtalanságát észlelhetik az emberek, hanem azokat a folyamatokat is, amelyek oda vezetnek. A procedurális igazságosság észlelése a hatalom legitimitására fókuszál, amely az államhatalom és intézményeinek (végrehajtó és törvényhozó hatalmi ágak, bíróságok) elfogadása és az azoknak való engedelmesség formáiban nyilvánul meg. Ez nem csupán megelőzheti a disztributív döntéseket, hanem azok környezetét is képezi, mivel a hatóságok legitimnek tekintése megkönnyíti a társadalmi szabályozást. A legitimitás gyökerei a hatóságok és intézmények által alkalmazott döntéshozatali eljárások igazságosságának értékelésében, az emberek és a hatóságok közötti társadalmi kapcsolatokban rejlenek (Tyler, 2001).

Tyler (2001) szerint a másokkal való méltányos bánásmód azt kommunikálja egy közösség tagjai számára, hogy az a csoport, amelyhez tartoznak, értékes, magas státuszú csoport, így a szociális identitásukon keresztül ők is magas státuszúak, ami kedvezően hat az önértékelésre és az önbecsülésre. A méltányos eljárás módok az emberek számára fontosabbnak érződnek, mint az elosztási (disztributív) igazságosság, s ha ezeket az emberek igazságtalannak érzik, akkor a hatalomba, vezetésbe és azok intézményeibe vetett bizalom eltűnik. A méltányos eljárások egyik minősége, hogy a döntések által érintett célcsoportokat bevonják a döntéshozatalba (Deutsch & Coleman, 2000). A méltányosságot elsősorban olyan kritériumok alapján értékeli, mint a részvételi lehetőség, a semlegesség és a méltóságteljes bánásmód. Mindezek alapján Tyler a társadalmi konfliktusok konstruktív megoldásában az eljárás észlelt igazságosságának szerepét hangsúlyozza, ami nem azt jelenti, hogy az eredmények ne lennének fontosak, de szerepük nem kizárólagos (Tyler, 2000).

Végül a retributív (büntető) igazságosság a társadalmi kontrollról szól, illetve, hogy a hatalom gyakorlóit, az intézményeket hogyan válaszolnak a morális szabályok, normák megszegésére, milyen intézményi válaszok születnek a deviáns viselkedésekkel kapcsolatban (Deutsch, 2006/2011). A retributív igazságszolgáltatásban is jelentős különbségek mutatkoznak társadalmi pozíció mentén, az elmúlt években például rengeteg

tanulmány mutatott rá arra, hogy az etnikai kisebbségekhez tartozó egyének ugyanazért a normaszegésért sokkal nagyobb büntetést kapnak, mint a többségi társadalomhoz tartozó társaik.

A morális kizárás Deutsch elméletében azt jelenti, hogy azoknál, akikre nem az adott morális közösség tagjaiként tekintünk, közben a közösségen belüli normákat nem vonatkoztatjuk, az így bekövetkező morális kizárás pedig az elnyomás legveszélyesebb formája (Deutsch, 2006/2011). A társadalmi rend igazságának érzete e három igazságosság összefüggő szerveződése, az uralkodó társadalmi renddel kapcsolatos pozíciók valószínűleg ezen igazságosság-felfogások mentén szerveződnek (Staerklé, 2015). Egy adott társadalmi rend különböző okok miatt vitatható: egyenlőtlenségeket generál (disztributív igazságosság), az állampolgárok nem bíznak a kormányukban (procedurális igazságosság) vagy az intézményi kontrollt és elnyomást túlzottnak tartják (retributív igazságosság). Ahogyan azt Howard Zinn (1994) is leírja, az emberek olykor még az erős nyomás ellenére is az igazságtalanság láttán kiállnak függetlenségükért, ennek lehetőségében látja Zinn a reményt. Ám sokszor az igazságtalanságok realizálása és az ellenük történő fellépés akadályozottá válik, az azzal való szembenézés elmarad, aminek egyik oka a rendszer igazolásának igényében keresendő.

3.2.2.1. Észlelt igazságtalanság és rendszerigazolás

Az észlelt igazságtalanság szerepe többek között megjelenik a társadalomlélektan és politikai pszichológia racionalitás-elméleteiben, ahogy a krízisteóriákban, konfliktuselméletekben, illetve a tömeg és hatalom igazságosság-feltételeinek a filozófiai, közgazdaságtani ágazataiba, így John Rawls vagy Amartya Sen jelentős munkásságában. Jelen értekezésben szűkített spektrumban a szociálpszichológia elméleti köréből csupán arra térek ki, aminek hatását vagy relevanciáját kutatásaimban alkalmaztam.

Deutsch szerint (2006/2011) az egyén felfogását arról, mihez van joga, legalább öt tényező határozza meg: (1) a társadalomban uralkodó reprezentációk az igazságosságról; (2) találkozás az uralkodó igazságosság reprezentációkkal, polemizáló reprezentációkkal; (3) az egyén saját elégedettségében bekövetkező változás érzékelése (pl. növekvő elvárások). (4) annak észlelése, hogy a magához hasonlókat mit érnek el – Festinger (1954) és Gurr (1970)

nyomán a hozzánk hasonlókkal hasonlítjuk össze magunkat, és az leginkább akkor eredményez relatív deprivációt, ha ezek a hasonló mások hirtelen érnek el többet –, végül (5) saját alkupozíciójának észlelése, ami során a hatalmi viszonyok újra definiálására törekszik. Deutsch elmélete szerint tehát az áldozat igazságtalanság-érzését leginkább azzal lehet „felébreszteni”, ha delegitimáljuk az igazságtalanságokat igazoló domináns ideológiákat; új ideológiákat, modelleket és referenciacsoportokat mutatunk, amelyek lehetővé teszik, hogy elképzeljék saját státuszuk változásának lehetőségét, serkentve így a reményt, illetve a helyzet megváltoztatására tett sikeres erőfeszítéseket, melyek csökkentik a fenyegetettség érzetét és növelik az alkupozíciót (Deutsch, 2006/2011).

Az igazságtalanság észlelését azonban nagyban akadályozza a Melvin J. Lerner (1978) által megfogalmazott igazságos világba vetett hit (just-world hypothesis), vagyis, hogy az egyén hajlamos az őt körülvevő világot igazságosnak észlelni a fenyegetettsége csökkentése érdekében. E célból a többségi vagy elnyomó csoportokat sokszor felmenti, elhiszi, hogy az egyenlőtlenségek mögött racionális okok állnak, és mindenki érdemei szerint kerül elbírálásra (Lerner & Miller, 1978). Ennek alapján tehát az ember hajlik rá, hogy az őt körülvevő rendszert igazolja, mely jelenséget a rendszerigazolás elmélete (System justification-SJN/SJT) részletesen kifejti (Jost & Banaji, 1994).

A rendszerigazolás olyan pszichológiai folyamatokra mutat rá, melyek a status quo megőrzéséhez járulnak hozzá még akkor is, ha ez az egyén vagy csoport érdekeivel ütközik (Jost & Banaji, 1994). Ezáltal összefüggést feltételeztek a jobboldali tekintélyelvűség, az igazságos világba vetett hit, a protestáns munkaetika, a hatalmi távolság és a társadalmi dominancia-orientáció esetében (Jost, Banaji & Nosek, 2004), illetve a politika ideológiát is integrálták kutatásukba, ami meghatározhatja az egyén hajlandóságát a változásra és az egyenlőtlenségek racionalizálására (Jost & Krochik, 2014). Josték (1994) leírják, hogy az emberek többek között sztereotípiák és ideológiák alkalmazásával implicit és explicit módon egyaránt igazolják a rendszer felépítésének főbb pilléreit, így a politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedést (Jost & Banaji, 1994). Ez teszi lehetővé számukra, hogy az életet értelmesnek, tervezhetőnek és biztonságosnak tartsák (Lantos, 2021 – interjú John Josttal). Ez a fajta igazolási folyamat, ami egyfajta palliatív megoldása lehet a fenyegetettségnek, bizonytalanságnak, kiszámíthatatlanságnak azonban csökkenti a csoportalapú harag kialakulását, és negatívan hat a csoport hátrányos megkülönböztetésével

szemben kialakuló fellépés valószínűségére (Jost, Chaikalis-Petritsis, Abrams, Sidanius, van der Toorn & Bratt, 2012).

Josték a rendszerigazolás háttérében Berger és Luckmann (1966) alapján az alábbi okokat nevezik meg: (1) episztemikus motiváció, vagyis a bizonyosság, a struktúra, az ellenőrzés és ezáltal a kiszámíthatóság vágya (2) egzisztenciális motiváció, így a biztonság iránti vágy, végül (3) kapcsolati motiváció, a hasonló gondolkodású, értékrendű másokkal való kapcsolódás. Az egyének között fennálló kapcsolat által a status-quo legitimitása nagyobb valószínűséggel marad fenn, mivel annak megkérdőjelezése a konfliktusok vagy akár a csoporttagság elvesztését is eredményezheti. A motivációkhoz hasonlóan az indoklás esetében is három motívumot különböztetnek meg, amelyek a hátrányos helyzetű csoportok tagjai számára ellentmondásba ütközhetnek: (1) az „ego-igazolást”, ami individuális szinten a kedvező énkép kialakításának és fenntartásának szükségességét és a legitim egyéni szereplőként való öndefiníciót írja le; (2) „csoport-igazolást”, vagyis a saját csoportról alkotott kedvező kép kialakításának és fenntartásának vágyát és a csoport cselekedetének legitimitását, amely elméleti keretét Tajfelhez (1981) vezetik vissza; végül (3) a „rendszerigazolást”, amely a status quo legitimitációjának a társadalmi és pszichológiai igényére mutat rá, vagyis, hogy azt tisztességesnek, kívánatosnak és elkerülhetetlennek tartsa az egyén. Ezen az elméleti kereten belül látható, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai csak akkor vesznek részt társadalmi változást eredményező megmozdulásokban, ha az ego-igazolási illetve a csoport-igazolási motívumok felülírják a rendszerigazolás igényét (Jost & Banaji, 1994; Jost, Banaji & Nosek, 2004). Emellett van der Toornék (2015) a tehetetlenség („powerlessness”) érzése mentén kimutatták, hogy az pozitívan összefügg a hatalom észlelt legitimitásával. Az anyagi kiszolgáltatottság esetében a felettes vélt legitimitásával, az általánosságban vett tehetetlenség esetében a gazdasági rendszer és kormányzati szervek észlelt legitimitásával, ami feltételezhetően a rendszer fenntartásához járul hozzá (van der Toorn, Feinberg, Jost, Kay, Tyler, Willer & Wilmuth, 2015).

Jost, Banaji & Nosek (2004) kutatásai szerint tehát előfordul, hogy a rendszerigazolási motívumok felülírják az ego- és csoport-igazolási motívumokat. Kutatásukat összegezve Josték (2004) kitértek arra, hogy a rendszerigazolás elmélete egyértelműen foglalkozik annak lehetőségével, hogy (1) van egy ideológiai indíték a fennálló társadalmi rend igazolására, (2) e motívum legalább részben felelős az alacsonyabb státusz

internalizálásáért, mindez (3) legkönnyebben a tudatosság implicit szintjén vagy tudattalan szinten figyelhető meg, és (4) paradox módon néha a társadalmi rend által leginkább hátrányos helyzetűek között a legerősebb. Elmondható tehát, hogy a rendszerigazolás egyfajta kognitív disszonancia-redukció okán jön létre (Festinger, 1962) ez eszköz alkalmazása akkor valószínűbb, ha az adott csoport tagjai a rendszert stabilnak, megváltoztathatatlanak érzélik (Jost et al., 2012), illetve, ha az ego- és csoportigazolási motívumok felülíródnak a rendszermotívum által.

E koncepcióban azonban a kognitív disszonancia elmélete mentén Owuamalam és munkatársai (2016) ellentmondást fedeztek fel, mivel a koncepció szerint a megküzdés e típusa akkor érvényesül, ha az egyén vagy csoport számára fontos hiedelem ütközik a valósággal, ha azonban a hátrányos helyzetű csoportidentitás esetében gyenge attitűdpreferencia figyelhető meg, akkor a disszonancia sem feltétlenül jön létre (Owuamalam, Rubin & Spears, 2016). Összegezve tehát: a szerzők nem tartják kellően megalapozottnak azt a felvetést, miszerint a gyenge személyes vagy csoportérdekekkel rendelkező és a rendszertől vagy hatalomtól erőteljesebben függő emberek a nagyobb mértékű disszonancia okán hajlamosabbak lennének a rendszerigazolásra. Ahhoz, hogy feloldják ennek paradoxonát, Owuamalamék megalkotják a SIMSA modellt (Social identity model of system attitudes), ami a szociális identitás alapú magyarázatok során a rendszert támogató attitűdökre magyarázatul szolgálhat. A koncepció szerint a csoportalapú motívumok és érdekek kellően erős motivációi a rendszerigazolásnak, így a korábbi autonóm rendszerigazolási motivációnál erősebb előrejelzők. A koncepció nem az adott marginalizált csoport érdekeivel szemben, hanem annak megfelelően értelmezi az igazolás jelenségét, így három főbb esetet különítve el: (1) a társadalmi valóság elfogadása és felismerése arra kényszeríti az adott csoportot, hogy realizálja objektív státuszát, ami a szerzők szerint a rendszer egyfajta igazolásaként értelmezhető; (2) igazolást kínálhat a tágabban értelmezett társadalmi rendszer (melynek az előnyös helyzetben lévő csoport is tagja) mint az ingroup kiterjesztése, ezáltal más külső csoportokkal szemben az összehasonlítás során előnyösebb helyzetet teremtve – hasonlóan a tajfeli szociális kreativitás fogalomhoz (Tajfel & Turner, 1986); (3) végül a rendszerigazolás háttérben állhat annak reménye, hogy a társadalmi rendszer jövőbeni javulást fog hozni csoportjuk státuszában, így szociális identitásuk pozitívabb értékelést nyer. Ennek tükrében a status quo

igazolása nem megy feltétlenül szembe a hátrányos helyzetű csoport érdekeivel. Rendkívül fontos, hogy a SIMSA különbséget tesz a rövid és hosszú távú stabilitás között. A rövid távú stabilitás arra mutat rá, hogy az adott csoport tagjai jelenlegi tevékenységeik függvényében megváltoztathatónak tartják-e a státushierarchiát, míg a hosszú távú stabilitás azt vizsgálja, hogy egyáltalán megváltoztathatónak tartják-e azt a rendszert, ami a státuszpozíciókat biztosítja hosszú távon. Mindezek tükrében az igazolás egyfajta költséges rövidtávú megoldásként is értelmezhető, ami ugyanakkor hosszú távon a változás lehetőségét hordozza magában (Owuamalam, Rubin & Issmer, 2016; Owuamalam, Rubin & Spears, 2018).

A stabilitás szerepe tehát nem hagyható figyelmen kívül a cselekvési motivációk vizsgálata során. Ahogyan azt Tajfel (1981) szociális identitás elméletéből kiindulva feltételezi, ha egy adott csoport az őt körülvevő rendszert igazságtalannak és megváltoztathatónak, tehát instabilnak észleli, rendelkezésére állnak azok a kognitív alternatívák, amelyek lehetővé teszik, hogy „szociális versengés” eszközéhez nyúljon, ami a rendszer makroszintű változásához és kollektív fellépéshez vezet (Tajfel & Turner, 1986). A rendszer megváltoztathatóságának érzékelése, az ágens és a hatékonyság mentén is értelmezhető. Vagyis, hogy egy rendszer megváltoztatható-e, függvénye lehet annak, hogy kellőképpen hatékonyan tartja-e magát az adott csoport a változás eléréséhez. A kilencvenes évek óta alkalmazott kollektív cselekvés vizsgálatokban az eredetileg Bandura (1997) munkáján alapuló csoporthatékonyság fogalma került a fókuszba. Van Zomeren, Postmes és Spears (2008) megállapította, hogy a csoport saját hatékonyságával kapcsolatos meggyőződései a kollektív cselekvési szándék és a viselkedés közepes erősségű előrejelzői. Annak érzése, hogy az egyén vagy csoport hatással van az őt körülvevő környezetre „*izgalmas és lelkesítő*”³⁴ (Drury, Evripidou & van Zomeren, 2015: 6). Doktori kutatásaimban az észlelt ágens cselekvésben betöltött szerepének mélyebb megértésére törekedtem, így a továbbiakban röviden vázolólok annak munkám szempontjából legmeghatározóbb megközelítéseit.

---

³⁴ „exciting and exhilarating” (Drury, Evripidou & van Zomeren, 2015: 6)

3.2.3. Észlelt instabilitás, ágencia, hatékonyság

A rendszer észlelt instabilitása a szakirodalomban főként a csoport saját ágenciájának percepcióján keresztül jelenik meg. A stabilitás fogalmát Tajfelék (1986) úgy definiálják, mint a rendszer megváltoztathatóságának észlelését, vagyis,

“elérhetőek-e a tényleges kimenetel kognitív alternatívái – elképzelhető-e más kimenetel.[...] Ahol a státuszviszonyokat megváltoztathatatlanak, a dolgok rögzült rendjének részének tekintik, ott a társadalmi identitás biztos. Bizonytalanná válik, amikor a dolgok fennálló állapotát kezdi megkérdőjelezni.”³⁵ (Tajfel & Turner, 1986: 22).

A rendszer stabilitásának/instabilitásának észlelése tehát elválaszthatatlan kapcsolatban áll a szociális identitással, így az, hogy a csoport tagjai megváltoztathatónak tartják-e a rendszert, szoros összefüggésben áll azzal, képesnek tartják-e saját magukat annak megváltoztatására, vagyis hatékony, ágens szereplőkként tekintenek-e magukra. A hatékony cselekvési képességre a továbbiakban röviden egyéni, csoportalapú és kontextuális, fókusz mentén térek ki.

Bandura (1989) szerint az én-hatékonyság magában foglalja, hogy az egyének képesek elérni céljaikat és ellenőrzés alatt tartani az életükben végbemenő folyamatokat és eseményeket, vagyis hisznek önmagukban. Rotter (1954, 1966) szerint a megerősítés viselkedésre gyakorolt hatása részben attól függ, hogy az egyén azt saját viselkedésétől függőnek tekinti (belső kontroll, pl. erőfeszítések), vagy annak következményeként, attól függetlenül érzékeli-e (külső kontroll, pl. szerencse) (Rotter, 1966; Scott, 1976). Míg az előbbi esetben saját tettei következményeként érzékeli azokat, így személyes ellenőrzése alatt állónak észleli, addig az utóbbi arra ösztönz, hogy a körülötte zajló eseményeket saját ágenciájától függetlenül végbemenőként lássa (Kelly & Breinlinger, 1996). Mirels (1970) tovább részletezi e koncepciót, a skála kétdimenziós felépítésére helyezve a hangsúlyt, amelynek egyik végpontja a már említett internalizált kontroll, a másik pedig a külső, externalizált (I-E). A kontroll érzésének alapját vizsgálva egy 23 itemből álló skála tesztelése során két faktort azonosított, az egyén saját élete feletti és a politikai

---

³⁵ „The crucial factor in this distinction is whether cognitive alternatives to the actual outcome are available—whether other outcomes are conceivable.[...] Where status relations are perceived as immutable, a part of the fixed order of things, then social identity is secure. It becomes insecure when the existing state of affairs begins to be questioned.” (Tajfel & Turner, 1986: 22).

intézményekre gyakorolt hatásának faktorait (Mirels, 1970). Gore és Rotter (1963) afroamerikai főiskolai hallgatók szegregációellenes megmozdulásokon való részvételét vizsgálva arra az eredményre jutott, hogy a belső kontroll a mozgalomban való nagyobb részvételi hajlandósággal jár, illetve radikálisabb cselekvési formák felé mutatott nagyobb nyitottsággal áll összefüggésben (Gore és Rotter, 1963; Kelly & Breinlinger, 1996; Scott, 1976).

Ugyancsak az ágencia individuális szintjét hangsúlyozza Ajzen és Fishbein (1980) indokolt cselekvés elmélete (TRA), ami elsősorban a szándék mentén jelzi előre a cselekvést, így főként az akaratlagos viselkedésre fókuszál. Azonban ahogyan az a korábban vázolt koncepciókból is látható, külső tényezők is befolyásolhatják a cselekvést. A TRA alapján megfogalmazott tervezett viselkedés elmélete (TPB) (Ajzen, 1991) olyan viselkedések magyarázatával és mélyebb feltárásával foglalkozik, amelyek felett az egyének nem rendelkeznek teljesen tudatos ellenőrzéssel. A tervezett viselkedés elmélet esetében is az egyén azon szándéka, hogy egy adott viselkedést végrehajtsa, mivel a szándék előrejelezheti az erőfeszítést, amit az egyén a viselkedés végrehajtása érdekében hajlandó tenni, azonban az akaratlagosság mellett a külső források és lehetőségek is fontos szerepet játszanak a cselekvés létrejöttében (pl. idő, pénz, képesség). A koncepció szerint tehát a szándék, a lehetőségek és erőforrások együtt az emberek viselkedésmódok felett gyakorolt tényleges kontrollját jelentik. Tehát a viselkedési teljesítmény (annak megvalósulása) együttesen függ a szándéktól és a képességtől, vagyis a viselkedéskontrolltól. Ugyanakkor Ajzen (1991) hangsúlyozza, hogy ezek objektív birtoklásánál az észlelésük fontosabb szerepet tölt be a szándékokra és a cselekvésre gyakorolt hatásukban. A tervezett viselkedés elmélete szerint az észlelt viselkedéskontroll a viselkedési szándékkal együtt közvetlenül alkalmazható a viselkedés létrejöttének előrejelzésére, ehhez azonban az kell, hogy az észlelt kontroll, vagyis a képességek és lehetőségek tárháza, nagyjából reális keretek között legyen. A tervezett viselkedési elmélettel szemben ugyanakkor előfordulhat, hogy az észlelt viselkedéskontroll a cselekvésre közvetlen hatást gyakorol (kimarad a szándék), vagy kizárólag a szándékon keresztül jön létre, vagyis az erőforrások szerepe csekély vagy lényegtelen.

Kelly és Breinlinger (1996) az egyéni motivációk és az aktivitás kapcsán kiemelik a cselekvés gyakoriságának, a tapasztalatoknak a szerepét, melyek összefüggésben állnak az

újabb fellépések létrejöttével, egyfajta szélesebb kontroll érzésével (Kelly & Breinlinger, 2012) – illetve korábbi munkájukban felhívják rá a figyelmet, hogy a hatékonyság és a kontroll érzésének megértését teszi lehetővé, ha a cselekvéshez hasonlóan a csoporttagság és identitás mentén vizsgáljuk azokat, így mind a szociális, mind az egyéb kontextuális változókat fontosnak tartják Kelly és Breinlinger (1996).

Hornsey és munkatársai (2006) egy újabb perspektívát emelnek a hatékonyság és a cselekvés kutatásába, annak tágabb értelmezését támogatva, így a releváns külső csoportok (például kormányzati vezetők, politikai döntéshozók) feletti befolyás észlelésén túl a hatékonyság alternatív értelmezését nyújtják, melyek különösen fontos szerepet töltenek be az olyan kiterjedtebb célú (például globalizáció elleni) megmozdulások vizsgálata esetében, ahol makroszintű változás elérésének esélye csekély (Hornsey, Blackwood, Louis, Fielding, Mavor, Morton, O'Brien, Paasonen, Smith, & White, 2006). Hornseyék (2006) globalizáció-ellenes és társadalmi igazságosságért küzdő csoportokkal végzett kutatásai alapján alátámasztották Simon és munkatársainak (1998) kettős út modelljét, és három kritérium mentén bővítették az előrejelzés potenciális tényezőit: (1) azok a személyek, akik már tagjai aktivista közösségeknek, nem a hatalomra gyakorolt nyomás sikerének okán vesznek részt újabb és újabb megmozdulásokon, hanem annak függvényében, hogy a jelenlegi vagy legutóbbi fellépés hatékonyan erősítette-e meg a mozgalmat és az abban résztvevőket, ezáltal hozzásegítve a hosszú távú cél eléréséhez; (2) azok, akik nem tagjai egy adott megmozdulásnak, annál inkább cselekszenek, minél nagyobb a valószínűsége a szélesebb közönség (tehát a harmadik fél) befolyásolásának és az attitűd nyílt kifejezésének (Hornsey et al., 2006). Az első és második kritérium közötti különbség oka összetett. Előfordulhat, hogy a már aktív személyek a csoportidentitásuk mentén törekszenek a közösség megerősítésére, míg azok, akik nem tagok, a tágabb társadalmi problémákra, mások meggyőzésére vagy egyéni okok mentén értékek kifejezésére törekszenek. Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy akik már tagjai egy mozgalomnak, hosszú távon látják annak működését, aminek eszköze az erős közösség kiépítése, míg azok, akik nem tagok, rövidebb távon gondolkodnak; (3) végül a szerzők kifejtik, hogy az aktivistaként való identifikáció volt a legerősebb előrejelzője a cselekvésnek, ami arra utal, hogy az önkategorizációs folyamatok jelentősen befolyásolják az egyén saját maga viselkedésével szemben támasztott elvárásait, szándékait (Hornsey et al., 2006). E kutatás limitációjaként azonban maguk a

szerzők is hangsúlyozzák, hogy viszonylag elvont, makroszintű célokat kitűző közösségekről van szó, így feltételezhető, hogy egy konkrét cél esetében (pl. lokális szinten) ez a modell másként működik, a cél kevésbé az értékek kifejezése, és talán a hatalom befolyásolásának esélye is nagyobb.

A politikai hatékonyság fogalmát elsőként Campbell, Gurin és Miller (1954) definiálták, mint annak érzését, hogy az egyén politikai cselekvése hatással van vagy hatással lehet a politikai folyamatokra, tehát az ő megfogalmazásuk szerint, képes eleget tenni „*állampolgári kötelezettségeinek*”³⁶ (Campbell et al., 1954: 187 idézi Caprara & Vecchione, 2013). Ahogyan Caprara és Vecchione (2013) ezt a koncepciót idővel kibővítették, világossá vált, hogy a politikai hatékonyság az egyén saját észlelt ágenciája mellett a politikai rendszerhez való viszonyulást is magában foglalja (Caprara & Vecchione, 2013: 42). E kétdimenziós felfogás következtében jelentek meg azok a koncepciók, amelyek megkülönböztetik a belső és a külső politikai hatékonyságot, differenciálva az egyén saját észlelését azzal kapcsolatban, képes-e elérni a kívánt politikai célt attól a meggyőződésétől, hogy a politikai rendszer egyéni és kollektív befolyásolása során megváltoztatható-e az (Caprara & Vecchione, 2013). Caprara és Vecchione azt a konzekvenciát vonják le, hogy a személyiség és a demokrácia összefügg egymással, így a demokrácia erősödésének meg kell teremtenie a feltételeket az egyéni potenciál kialakulásához, ahogy az egyén politikai szerepvállalásának hozzá kell járulnia a politikai folyamat demokratizálódásához (Caprara és Vecchione, 2013).

A kollektív cselekvés háttérében álló motivációk feltárásában van Zomeren és munkatársai duális modell alkalmazását javasolják (van Zomeren, Spears, Fischer & Leach, 2004). Elméletük szerint az érzelmi indíttatás mellett az észlelt hatékonyság szerepe is meghatározó. Az erőforrás-mobilizáció elmélete a csoporttagok azon észlelt hatékonyságára helyezi a hangsúlyt, mint a cél eléréséhez szükséges erőforrások, eszközök megszerzése, illetve az egyének bevonására, mozgósítására vonatkozó képesség (Klandermans, 1986; McCarthy & Zald, 1977). Ebből a szempontból a csoport hatékonysága – az a meggyőződés, amely szerint a csoporttal kapcsolatos problémák kollektív erőfeszítések útján megoldhatók

---

³⁶ „feeling that individual political action does have or, can have, an impact upon the political process, namely, that it is worthwhile to perform one's civic duties.” (Campbell, Gutin, & Miller, 1954: 187)

– a kollektív cselekvés előrejelzésének meghatározó részét képezi. Vagyis a csoport tagjainak hinniük kell abban, hogy a csoport az összefogás által képes elérni célját, illetve rendelkezik az ahhoz szükséges erőforrásokkal és eszközökkel (van Zomeren et al., 2004). Mindezen megközelítések mentén a hatékonyságot van Zomerenék (2008) csoport- és politikai alapon is beemelték SIMCA modelljükbe (van Zomeren et al., 2008), illetve Van Zomeren és Iyer (2009) három lépcsőfokon keresztül vázolták a cselekvéshez vezető utat, melyben a fent említett koncepciók főbb elemei megtalálhatók: (1) az alacsonyabb státuszú csoport realizálja helyzetét az osztársadalmi rendszerben, érzékeli a magasabb státuszú csoport és az ingroup között feszülő áthatolhatatlan határokat; (2) a saját csoport alacsonyabb státuszát illegitim, jogtalan jelenségként értékeli, ezáltal képes az aktuális status quon túlmutató alternatívákban gondolkodni; végül (3) a csoport instabillnak érzékeli a rendszer működését, így a rendszerre megváltoztathatóként tekint, ami az ágencia érzését hordozza magában (van Zomeren & Iyer, 2009). Doktori kutatásom elméleti megközelítésében a SIMCA modell szerepe meghatározó, így a továbbiakban a hatékonyság mentén, részletesebb kitekintés keretében fontosnak tartom bemutatni.

3.2.3.1. Igazságtalanság, hatékonyság és identitás, a SIMCA modell

A fent összegzett potenciális motivációs tényezőket és a korábban említett átpolitizált kollektív identitás jelenségét köti össze a cselekvéssel a van Zomeren és munkatársai (2008) által kidolgozott integratív modell, a kollektív cselekvés szociális identitás-modellje (SIMCA). A megközelítés a cselekvés létrejöttében az igazságtalanság, a hatékonyság és az identitás szerepét tárja fel. A koncepció azt magyarázza, hogy (1) a csoportalapú igazságtalanság észlelése hogyan alakul át erőteljes csoportalapú érzelmekké, amelyek előrevetítik a kollektív cselekvést, illetve (2) azokat a folyamatokat, amelyek révén a szociális identitás átpolitizálódik, továbbá e kettő összefüggését (van Zomeren, Postmes & Spears, 2008).

Van Zomerenék megközelítése egy kétszintű folyamatra épül, amelynek első szintje arra mutat rá, hogy a szociális identitás, a csoportalapú érzelmek – például a harag – és a csoporthatékonyságra vonatkozó hiedelmek együttesen határozzák meg a kollektív cselekvésben való részvételi hajlandóságot. A második szint esetében a kollektív cselekvésben való tényleges részvétel, és az ezzel járó interakció más aktivistákkal,

átpolitizálja a szociális identitást. Ahogyan arra a SIMCA modell rámutat, a szociális identitás meghatározó szerepet tölt be a cselekvésben: annak erősödése, a csoportnormák erősebb betartása révén a kollektív cselekvésben való részvétel erősebb motivációjához vezet, illetve a csoportalapú érzelmek által az igazságtalanság erősebb észleléséhez, valamint a hatékonyság erőteljesebb érzésével társul. Emellett arra is kitér, hogy a korábban említett SMO-knak ahhoz, hogy cselekvésre ösztönözzék az egyént, a szociális identitás tartalmát kell átpolitizálniuk, mivel ez az erősebb belső cselekvési kötelezettség érzésén keresztül még inkább motiválja a fellépést (van Zomeren, Postmes & Spears, 2008). A SIMCA-ból levezetett kétszintű modell arra utal, hogy az átpolitizált identitással rendelkezőknek más motivációjuk lehet a kollektív cselekvésre, mint azoknak, akiknél ez a folyamat nem megy végbe. (1) Az észlelt igazságtalanság és az átpolitizált identitás erősebb hatást fejt ki, mint ezek hiányában az igazságtalanság és identitás; (2) míg az identitás mind az esetleges, mind a strukturális hátrányok elleni fellépést előrejelezi, addig az igazságtalanság és a hatékonyság érzése inkább az esetleges hátrányok elleni cselekvést vetíti előre; (3) mind a három prediktornak egyedi, közepes erősségű hatása van a kollektív cselekvésre a kutatásuk konklúziója szerint (van Zomeren, Postmes & Spears, 2008). A SIMCA modell az észlelt igazságtalanságot elsősorban csoportközi szinten a depriváción keresztül tárja fel, így a csoportalapú egyenlőtlenség szubjektív észlelése által.

Jost és munkatársai (2017a) ugyan a modellről elismerően írnak, de kritikai megközelítésük szerint annak elméleti és módszertani kerete figyelmen kívül hagyja az ideológiai és rendszerszintű tényezőket. Szerintük a kollektív cselekvés vizsgálatának magában kell foglalnia mind a strukturális társadalmi, mind az ideológiai folyamatokat (Jost, Becker, Osborne & Badaan, 2017a). Jost és munkatársai (2017a) a SIMCA modell kiegészítését, így a rendszerigazolás elméletének integrálását javasolják, elsősorban annak motivációs tényezőivel, illetve differenciáltabb összefüggések beemelésével, így a hátrányos vagy privilegizált csoportazonosulás, csoporthatékonyság és érzelmek mentén, hangsúlyozva, hogy a hátrányos helyzetű csoporttal azonosulás esetében a csoporthatékonyság, a rendszer- és csoport-alapú harag máshogy fejtheti ki hatását a cselekvésre, mint az előnyösebb helyzetben lévő csoporttagok esetében. A kritikai észrevételek másik része, így az ideológia szerepe a SIMCA későbbi kibővítésében az erkölcsi meggyőződések és identitástartalmak

mentén jelenik meg, azon keresztül, hogy az egyén vagy csoport mit képvisel vagy mivel szemben helyezkedik el (van Zomeren, Kutlaca & Turner-Zwinkels, 2018).

Van Zomeren legújabb koncepciója tehát, amelyet Agostinivel dolgozott ki (2021) a kollektív cselekvést továbbra is a SIT mentén közelíti meg. Az identitás, a moralitás, legitimitás és hatékonyság négyesével ábrázolják a cselekvés kiindulópontját. A kétkamrás modell, ahogyan ők is fogalmazzák, a tüntető vagy a cselekvésben résztvevő *„dobogó szívét a szociális identitás és erkölcs kettős kamrájaként ábrázolja, amelyek a metafora folytatásaként együttműködnek a test körül pumpált vér oxigénellátásában, hogy elősegítsék az érzelmi élményt”*³⁷ (Agostini & van Zomeren, 2021: 5). Ez a fajta „érzelmi élmény” megjelenhet a korábbiakban már említett és a továbbiakban részletesebben is vizsgálandó igazságtalanság okán kialakult harag formájában, illetve az ágencia érzésén keresztül motiválhatja a csoport hatékonyságába vetett hitet. Ezek segítik az egyéneknek megérteni és kezelni a csoport helyzetét és facilitálják a kollektív cselekvést (Agostini & van Zomeren, 2021).

Összegezve tehát, az identitás és a hatékonyság egyaránt hozzájárulnak a cselekvés előrejelzéséhez. A fent említett koncepciók eltérő megközelítések mentén így az egyéni, a csoportalapú és a politikai hatékonyságon keresztül mutatnak rá arra, hogy az észlelt ágencia különböző típusai miként vezetnek cselekvéshez. Míg egyes megközelítések a hatékonyság és hatalom összefüggését hangsúlyozzák, mások a csoport érdekein vagy az egyéni célok elérésén keresztül ragadják meg a fogalmat. Kutatásom mind az egyéni ágenciát, mind a makroszinten észlelt rendszer stabilitását magában foglalja. Meglátásom szerint legyen szó bármely megközelítésről, a hatalom meghatározó szerepet tölt be a cselekvés létrejöttében, mivel nem csupán a status quo fenntartásában résztvevő, lokális térben működő politikai hatalomként értelmezhető, hanem aktív szerepet játszik a tudásunk formálásában, az uralkodó narratívák, szociális reprezentációk alakításában is (legyen szó akár nemzet- vagy kultúra-specifikus, akár globális kérdésekről, akár magáról a cselekvésről).

---

³⁷ „portrays the protester’s beating heart as reflecting the dual chambers of social identity and morality, which, to continue this metaphor, collaborate to oxygenate the blood pumped around the body to foster the emotional experience of group-based injustice (e.g., anger) and the belief in the efficacy of the group, both of which help individuals understand and deal with the group’s situation and motivate collective action” (Agostini & van Zomeren, 2021: 5)

3.3. Hatalom-értelmezések

A hatalom megközelítése rendkívül szerteágazó történelmi és diszciplináris határokon átívelő, csupán a 20. század meghatározó gondolkodói közül néhányat kiemelve, Adler, Weber, Parsons, Dahrendorf, Foucault, Coleman, Lenski, Wrong, Beetham, vagy Elias mind a hatalom mélyebb megismerésére törekedtek, így annak újabb és újabb rétegeire világítva rá. Én mindezen elméletalkotók közül most Foucault életművét ragadnám ki, ami magában hordozza a dinamikus viszonyrendszereket és egyszersmind a hatalom törékenységét. Kezdeti időszakában a hatalom fogalma inkább az intézményekhez kapcsolódott (*Felügyelet és büntetés*, 1990), ezzel szemben *The subject and power* (1982), című későbbi munkájában a hatalmat visszaköti az egyénhez, egyfajta internalizált hatalom reprezentációról ír, ami mindenkiben jelen van, és aminek létezése a cselekvés függvénye:

„Az a valami, amit Hatalomnak neveznek, nagybetűvel vagy anélkül, és amelyről feltételezik, hogy koncentrált vagy diffúz formában egyetemesen létezik, nem létezik. A hatalom csak akkor létezik, ha a cselekvésben megjelenik, még akkor is, ha az állandó struktúrákra ható lehetőségek szétszórt mezőjébe illeszkedik. Ez azt is jelenti, hogy a hatalom nem a beleegyezés függvénye. Önmagában nem a szabadságról való lemondás, nem a jogok átruházása, nem az egyesek és mindenki hatalmának kevesekhez való delegálása (...); a hatalmi viszony lehet előzetes vagy állandó beleegyezés eredménye, de természeténél fogva nem a konszenzus megnyilvánulása.”³⁸
(Foucault, 1982: 788).

Összegezve tehát: a hatalom viszonyokban létezik, amihez elengedhetetlen a másik cselekvő személy, aki felett hatalmat gyakorlunk, és a válaszok, reakciók, cselekvések, amellyel e másikkal való viszonyunkat fenntartjuk. A hatalom gyakorlása nem feltétlen agresszió, inkább a cselekvő másokra reagálás, a cselekvési tereikre gyakorolt hatás, amit Foucault a kormányzás terminusával ír le, így kibővítve a politikai struktúrákra vagy az államok irányítására vonatkozó kormányzás és hatalomfelfogást.

---

³⁸ „The exercise of power is not simply a relationship between partners, individual or collective; it is a way in which certain actions modify others. Which is to say, of course, that something called Power, with or without a capital letter, which is assumed to exist universally in a concentrated or diffused form, does not exist. Power exists only when it is put into action, even if, of course, it is integrated into a disparate field of possibilities brought to bear upon permanent structures. This also means that power is not a function of consent. In itself it is not a renunciation of freedom, a transference of rights, the power of each and all delegated to a few (which does not prevent the possibility that consent may be a condition for the existence or the maintenance of power); the relationship of power can be the result of a prior or permanent consent, but it is not by nature the manifestation of a consensus.”(Foucault, 1982: 788)

„A 'kormányzat' nem csupán a politikai struktúrákra vagy az államok irányítására utalt; inkább azt a módot jelölte meg, ahogyan az egyének vagy csoportok viselkedését irányítani lehet [...] Nemcsak a politikai vagy gazdasági alávetettség legitim formáira terjedt ki, hanem a többé-kevésbé megfontolt vagy kiszámított cselekvési módokra is, amelyek más emberek cselekvési lehetőségeire voltak hivatva hatni. Ebben az értelemben kormányozni annyit jelent, mint mások lehetséges cselekvési terét strukturálni.“³⁹ (Foucault, 1982: 789-790)

Deutsch (1973) különbséget tesz versengő és együttműködő hatalom között, az első a kontroll, a dominancia és a kizsákmányolás hatalma, a második a másik hatalmának erősítése, ami minden résztvevő javát szolgálja. Hatalom koncepciójában annak alapjai olyan erőforrások, mint a vagyon, státusz, méret, fegyverek, intelligencia, tudás, szervezési képesség, belső egység, tisztelet, szeretet és szövetségesek. Már az is a hatalom reprezentációjáról szól egyáltalán, mire tekintünk hatalmi erőforrásként, mire épül maga a hatalmi viszony. A hatalom akkor hatékony, ha képes kontrollálni és birtokolni ezeket az erőforrásokat, ha azokat arra használja, hogy másokat befolyásoljon, vagy erőforrásokat hasznosítható hatalommá alakítson, illetve jól ítéli meg, mikor és milyen helyzetben használja a hatalmát. Míg a magasabb státuszú csoportok hatalmuk és így elégedettségük fenntartására tesznek erőfeszítéseket, az alacsonyabb státuszú csoportok fognak nyomást gyakorolni a hatalmi viszony megváltoztatására. A hatalom, így a status quo fenntartása érdekében a magasabb státuszú csoportok (1) élhetnek a szisztematikus terror eszközeivel, melyek létrehozzák és végrehajtják a társadalom intézményeit szabályozó törvényeket, szabályokat és eljárásokat, (2) kontroll alatt tarthatják az intézményeket (például a család, iskola, egyház, média), melyek az embereket a hatalmi egyenlőtlenségek elfogadására szocializálják és indoktrinálják, végül (3) élhetnek interaktív hatalommal, amikor a nagyobb hatalommal rendelkező egyének folyamatosan ismételt viselkedése megerősíti az alacsonyabb státuszú egyének státuszát. Mindezek mellett még megjelenhet az önbeteljesítő

---

³⁹ „'Government' did not refer only to political structures or to the management of states; rather, it designated the way in which the conduct of individuals or of groups might be directed [...] It did not only cover the legitimately constituted forms of political or economic subjection but also modes of action, more or less considered or calculated, which were destined to act upon the possibilities of action of other people. To govern, in this sense, is to structure the possible field of action of others. The relationship proper to power would not, therefore, be sought on the side of violence or of struggle, nor on that of voluntary linking (all of which can, at best, only be the instruments of power), but rather in the area of the singular mode of action, neither warlike nor juridical, which is government.” (Foucault, 1982: 789-790)

jóslat is stratégiaként, amikor az elnyomottak elnyomásból eredő viselkedését felhasználja az elnyomó, hogy igazolja az elnyomást (Deutsch, 1973).

A hatalmi dinamikák elméleti kerete és vizsgálati megközelítése rendkívül sokrétű, így az alábbiakban ennek csupán egy szegmensére térek ki, vagyis olyan elméleti koncepciók és meghatározó kutatási eredmények közül emelek ki néhány itt relevánsat, amelyek a hatalom és a kollektív cselekvés viszonyára mutatnak rá, majd a hatalom és a szociális reprezentáció kapcsolatára térek ki.

Deutsch (2011) szerint a hatalom egyik fegyvere, hogy az igazságosságra ideológiákat gyárt, amelyekkel saját hatalmi pozícióját hitelesíti. Ezt hangsúlyozza Csepeli (2015) is, amikor leírja, hogy „*a hatalommal való szembeszegülést elsősorban a hatalom delegitimációja könnyíti meg*” (Csepeli, 2015: 206), e szembeszegülés formáiként nevezi meg a passzív ellenállást és a lázadást (Csepeli, 2015). Az azonban, hogy a potenciális cselekvési formák közül melyikkel él az egyén vagy a csoport, lehetőségének is függvénye. McAdam és Tarrow (2018) is kifejtik, a mozgalmak időzítését és kimenetelét erőteljesen alakították a változó lehetőségek, így a politikai rendszerek intézményi struktúrájában bekövetkezett változások, a politikai preferenciák, a politikai szereplők, illetve szövetségeseik, ezáltal meghatározva azt is, hogy az egyének milyen mértékben tudnak hozzájutni a hatalomhoz és befolyásolni a társadalmi rendszer alakulását (McAdam & Tarrow, 2018). Ahogyan azt Almeida (2019) is hangsúlyozza, az államok különböző típusai sokszor meghatározzák a kollektív cselekvés lehetőségeit és formáit, ezért fontos, hogy azokat az aktuális hatalmi viszonyok figyelembevételével vizsgáljuk. Az elnyomó kormányzat, amely nem engedi meg az állampolgároknak, hogy autonóm szervezeteket alakítsanak vagy nyilvánosan gyülekezzenek, óriási akadály a társadalmi mozgalmak létrejöttében. A demokratikusabb államok ezzel szemben feltételezhetően tolerálják a megmozdulásokat, illetve csillapításukat az elnyomás „lágyabb” formáival érik el, például a tömegmédia manipulációjával vagy a tüntetések engedélyeztetésének megnehezítésével (Almeida, 2019). McAdam és Tarrow (2018) a stabil politikai kontextus mentén három, a forradalmak korai eredményeit összegző nézőpontot emelnek ki: az első az állam erejére, centralizáltságának vagy decentralizáltságának a fokára helyezi a hangsúlyt, a második az állam vagy hatalom kihívóival vagy potenciális ellenfeleivel szemben alkalmazott

stratégiájára (például elnyomás), míg a harmadik a rendszer általános felépítésére és a tiltakozás annak megváltoztatásában betöltött szerepére összpontosít. Példaként Tocqueville (1955) munkáját emelik ki, aki Franciaországot és az Egyesült Államokat állítja szembe egymással a centralizáltság mentén, ami az egyik országban az autonómia és az intézményi részvételi lehetőség csökkenése révén erőszakos konfliktusokhoz vezetett, a másikban a civil társadalom és a helyi kormányzatok erejének növelése és a közügyekben való részvételi lehetőség biztosítása útján csökkentette a konfrontációt, növelte a demokratikus működésmód kialakulását és fenntartását (McAdam és Tarrow, 2018). Eisenger megállapítása szerint a viták leginkább ott alakulhatnak ki, ahol a helyi politikai rendszer „nyitott” és „zárt” jellemzői egyaránt megjelennek (Eisinger, 1973; McAdam és Tarrow, 2018).

„Az adatok azt sugallják, hogy a tiltakozás egy paradoxonnal jellemezhető rendszerben virágzik. A tiltakozás paradoxona abból áll, hogy míg egyrészt úgy tűnik, hogy a tiltakozás a rendszer bizonyos zárt jellemzőire adott válasz, addig csak olyan rendszerekben fordul elő tartósan, ahol más jellemzők nyitottak.”⁴⁰ (Eisinger, 1973: 28)

A tiltakozás nem jön létre vagy legalábbis kisebb a valószínűsége ott, ahol sem toleranciára, sem reakcióra nem talál. Ugyanakkor olyan közegben sem valószínű, ahol a kormányzat nem csak reagál, hanem előre látja és kielégíti a szükségleteket, így a döntéshozók könnyen megszólíthatók a tiltakozás gyakran nehéz és rögzös eszköze nélkül is. McAdam és Tarrow (2018) hasonló eredményre jutottak Észak- és Dél-Olaszország összehasonlításában. Míg a polgári mozgalmak tömegpártokba torkolltak a jobban iparosított északon, addig délen ugyanezek a mozgalmak erősebbek és sokszor erőszakosabbak is voltak (McAdam és Tarrow, 2018). Doowon Suh (2001) a koreai fehérgalléros munkásmozgalmak mentén hangsúlyozza a politikai lehetőségek cselekvésekben játszott szerepét, ugyanakkor azt is kiemeli, hogy ezeknek nem az objektív, hanem az észlelt mértéke okozza az aktivizálódást. Emellett a lehetőségek szerepét hangsúlyozza, ha a kudarc a kormány hajthatatlanságával kerül magyarázatra, az a kormányellenes érzelmek felerősödéséhez, ezáltal cselekvéshez vezethet, ugyanakkor a tiltakozásnak tulajdonított siker növeli a szolidaritást, így táplálhatja

---

⁴⁰ „The data have suggested in effect that protest flourishes in a system marked by paradox. The paradox of protest is that while on the one hand it appears to be a response to certain closed system characteristics, it only takes place on a persistent basis in systems in which other characteristics are open.” (Eisinger, 1973: 28)

a további cselekvést (Suh, 2001). A kríziselméletek és tiltakozási potenciál mentén megjelenő felmérések, a rendszerszintű és szervezetlogikájú értelmezések sokasága (Putnam, Oakeshott, Ferrero, Habermas, Sartori, Mills, Locke, Laski, Mitchels, Marcuse, Hobbes, Kaplan, Weber stb. elméletei) nehezen teszik lehetővé a megfelelő értelmezési bázis kialakítását, ezért értekezésem elméleti háttérének leírásában is a kutatásom számára releváns forrásműveket emeltem ki.

A cselekvést elfojtó hatalmi berendezkedések azonban nem mindig explicit formában öltönek testet, előfordul, hogy burkoltan, a védelem vagy a közérdek nevében jelenítődnek meg. Kutatási eredményeim alapján fontosnak tartom, hogy röviden kitérjek a paternalizmus eltérő elméleti megközelítéseire is.

3.3.1. Paternalizmus

A paternalizmus etimológiai gyökere a latin „pater” („apa”) szóhoz nyúlik vissza, a fogalom általában az egyéni szabadság és a tekintély-alapú társadalmi kontroll közötti versengő követeléseket foglalja magában, így például az egyéni jogok és a szociális védelem párhuzamos igényét, illetve azok kielégítésének jogilag és társadalmilag elfogadott eszközeit (Thompson, 2013). Gerald Dworkin (1971) szerint olyan beavatkozások tartoznak ide, amelyek az egyén cselekvési szabadságát korlátozzák, azzal igazolva azt, hogy annak célja a nyomás alatt álló személy jólétének és érdekeinek biztosítása, szükségleteinek kielégítése. A paternalizmusnak tehát központi kérdése az emberi szabadság és autonómia korlátozásának legitimitása. Bár Mill (1959) a saját fizikai erkölcsi javak megteremtése és elérése esetében antipaternalisztikus elveket vall, koncepciójában a károkozás felülírhatja az egyéni autonómiát, mikor a „kárelv” alapján a hatalom gyakorlását a másik akaratán kívül eső beavatkozást indokoltnak tartja, ha az más számára annak akaratán kívül kárt okozhat (Szerletics, 2017). Millel szemben Kant heteronómnak, „idegen törvényűnek” nevez minden olyan akartot, ami az egyénen önmagán kívül esik. Thompson azt írja: *“A kormányok, a munkaadók, a családok, a szakemberek és az intézmények képviselői gyakran alkalmazzák a kár elvét, hogy igazolják a paternalizmust azon az alapon, hogy az egyén vagy az egyének egy csoportja az élet valamely lényeges területén nem képes hatékony*

*önmenedzselésre.*⁴¹ (Thompson, 2013) Ugyanakkor a paternalizmus csökkentheti az autonómia érzését, ezzel együtt az ágenciát is, ami hatással lehet a kollektív cselekvési hajlandóságra. – A kortárs politikatudományi és szervezetszociológiai szakirodalom ezt az aspektust emeli ki leggyakrabban. – Tehát, ha az egyén vagy csoport egy adott vezető jelentős kontrollal ruház fel, akiben egyfajta gondoskodó, jóindulatú döntéshozót lát, az destruálhatja észlelt ágenciáját. Kutatásomban a hatalom szociális reprezentációjának asszociációs vizsgálatai mellett megjelenik a hatalomba vetett bizalom változója is, így a továbbiakban röviden e fejezetben kiemelem cselekvésben betöltött szerepét.

3.3.2. Hatalomba vetett bizalom

A cselekvés lehetőségét biztosíthatja a bizalom is, egyrészt a tagok egymás irányába, másrészt a hatalmi aktorok felé mutatott bizalma. Kahan (2002) szerint a bizalom és a viszonzásba vetett hit kapcsolatban áll a kollektív cselekvési hajlandósággal, ahogyan a demokratikus működésmóddal is (Kahan, 2002). E kölcsönösséget a törvény elősegítheti azáltal, hogy növeli a bizalmat. Kahan tagadja azt a koncepciót, amely szerint az egyén kizárólag saját nyereségének maximálizálására törekszik. Sőt, a törvényi nyomást, ami a fenyegetés eszközét alkalmazza, kimondottan destruktívnak tartja, mivel azt a benyomást kelti, hogy a csoport tagjai nem bízhatnak egymásban, a másik egyén önkéntes hozzájárulásában és viszonzásában (Kahan, 2002).

A „csúszós lejtő” modell (Kirchler, Kogler & Muehlbacher, 2014) az adófizetés háttérben egyaránt nevez meg gazdasági és pszichológiai okokat. E koncepció szerint az adófizetést a hatóságok iránti bizalom (adóhatóság jóindulata, szakmai elkötelezettsége), illetve annak hatalma (befolyása, ellenőrzésének és szankcióinak szigorúsága) garantálja. Ennek megfelelően az adófizetés két motivációs dimenzióját írja le a modell. Egyik esetben önkéntes együttműködés, a tudás, a személyes és társadalmi normák, valamint az észlelt igazságosság, míg a másik esetben a lebukástól való félelem, egyfajta kikényszerített jogkövető magatartás áll a közszolgáltatásokhoz való anyagi hozzájárulás mögött. A „csúszós lejtő” kifejezés a hatalom (befolyás, erő) és a bizalom kölcsönös hatására utal. Az

---

⁴¹ Thompson, L. J. (2013) Paternalism: <https://www.britannica.com/topic/paternalism>: „Agents of governments, employers, families, professionals, and institutions often apply the harm principle to justify paternalism on the ground that an individual, or a class of individuals, lacks the capability for effective self-management in some essential aspect of life.” (Utolsó letöltés: 2022.05.30.)

egyik dimenzió csökkenése a másik csökkenését idézheti elő. Ennek megfelelően a modell az adófizetési hajlandóság növelése érdekében a hatalom növelését és a bizalom építését javasolja.

Kim (2014) közép- és délkelet-ázsiai adatok alapján elemezte a bizalom és a kollektív cselekvés viszonyát. Vizsgálatai arra mutatnak rá, hogy az informális és nem a formális politikai részvétel szempontjából számít az általános bizalom. Ennek oka, hogy az olyan informális politikai cselekvési formák, mint a petíció, a bojkott és a demonstráció, csoportszintű jelenségek, míg a szavazás, illetve az abban való részvétel a szavazat leadása során individuális szinten megy végbe, mindez nem feltétlenül jár együtt interperszonális kapcsolatokkal. Emiatt a másokba vetett bizalom szerepe a szavazásban, illetve az annak során hozott döntésben csekély. Ami viszont ebben az esetben is kimagasló szereppel bír, az a politikai aktorokba (szűkebben a döntéshozó elitbe) vetett bizalom. A hatalommal szemben megjelenő szkepticizmus csökkenti annak az esélyét, hogy az egyén az adott pártra szavaz az adott választáson. Az informális eszközök esetében (bojkott, petíció vagy demonstráció) azonban az általános bizalom kerül előtérbe. Nagyobb valószínűséggel vesz részt ezekben, ha bízik abban, hogy mások is hozzájárulnak a közös célhoz. Ez, ahogyan arra korábban utaltam, összefüggésben áll a szociális hálóval, annak kiterjedtségével és minőségével. Vagyis Kim összegzése alapján, akik kevésbé szkeptikusak, nagyobb valószínűséggel vesznek részt az adott politikai cselekvésben (Kim, 2014). A bizalom az adófizetés esetében tehát nyújthatja a cselekvés alapját, ugyanakkor a bizalmatlanság is motiválhatja az egyéneket, például a szavazásban való részvétel útján (Jonäll & Arvidsson, 2019, Kim, 2014).

3.3.3. Szociális reprezentáció és hatalom

A szociális reprezentáció elmélete konstruktivista megközelítésben a minket körülvevő világ megalkotása, így a cselekvés, a kommunikáció, az interakció függvényében alakul. Amint arra Caroline Howarth (2006) is rámutat – hasonlóan Foucault és Deutsch hatalomképéhez – a szociális reprezentációk nem csupán befolyásolják cselekvéseinket, hanem létre is hozzák azokat (Howarth, 2006). Azonban az, hogy mely reprezentációk válnak hegemón reprezentációkká, már erőteljesen magában hordozza a hatalmi viszonyokat is.

Az erősen hierarchizált társadalmakban a hatalom által közvetített hegemon reprezentációk normatívvá válnak, így a hátrányos helyzetben lévő csoportok mások normái, reprezentációi szerint kénytelenek élni az életüket, sőt idővel a hatalom vagy többségi társadalom róluk alkotott reprezentációit is kénytelenek internalizálni. Erre szolgálhat példaként az eredetileg Clark házaspár afroamerikai gyerekekkel végzett vizsgálata, amely rámutat arra, hogy a kisebbségi csoport-hovatartozáshoz kapcsolódó negatív érzelmek már egészen fiatal korban megmutatkoznak (Clark & Clark, 1950). Hasonló folyamatot vehetünk észre az internalizált szexizmus vagy az internalizált homofóbia esetében is, amikor a hatalmi erőforrásokból kiszorult csoportok, így a nők vagy LMBTQI személyek kénytelenek elfogadni és értékrendjük részévé tenni a többségi vagy hatalmi narratívát még akkor is, ha az a számukra kirekesztő és hátrányos.

Mindezek fényében elmondható, ahogyan azt Howarthék (2014) is leírják, hogy a részvétel több, mint eltérő nézőpontok, ideológiák közlése, például szavazás vagy más „politikai” cselekvés útján. A részvételt úgy értelmezhetjük, mint hatalmat, amely reprezentációk konstruálását és közvetítését teszi lehetővé más reprezentációk fölött. Az ilyen típusú hatalmat általában magasabb szociopolitikai státuszú csoportok kapják meg, amelyek megalkotják a normatív gondolkodás alapjait (Howarth, Andreouli & Kessi, 2014). Howarthék (2014) megközelítése szerint tehát a szociális reprezentáció inkább politikai, semmint kollektív/társadalmi. Ahogyan azt Marková (2000) kifejti, mind a szociális reprezentáció, mind a kommunikáció elméletében a társadalmi változás fogalma központi helyet foglal el, alapját olyan ismeretelmélet nyújtja, amely a gondolkodás, a kommunikáció és a cselekvés közötti dinamikus és kölcsönös függésen nyugszik. Emiatt a kultúrába és történelembe beágyazódás során egyrészt stabilitáshoz vezethet, másrészt a csoportok és egyének tevékenységei, konfliktusai révén új jelenségeket hozhatnak létre. A dialogicitás mentén a szociális reprezentációk jelentésalkotásra képesek, amely a társadalmi változások jelenségeinek vizsgálatában releváns szerepet tölt be (Marková, 2000). Tehát a kommunikáció, a párbeszéd lehetőséget ad a társadalmi szereplőknek arra, hogy elképzeléseik megvitatása által alakítsák szociális reprezentációikat. Ugyanakkor, ahogyan arra Howarthék (2014) Paula Castro (2012) gondolatain keresztül rámutatnak, a jelentésalkotás során egyes szereplők hangja erősebben érvényesül. Így (ahogy a párbeszéd tehetetlenséghez, a status quo fennmaradásához vagy annak elismeréséhez vezethet) a

státuszkülönbség nyomán háttérbe szorított kisebbségi hangok miatt e diszkrepancia el nem ismerése társadalmi változások gyújtópontjául is szolgálhat (Howarth et al., 2014).

A hatalom nagyban függ a neki tulajdonított legitimitástól, amit a szociális reprezentációk határoznak meg, vagyis az egyén számára releváns csoport által képviselt szociális reprezentációk vagy támogatják és elismerik, vagy aláássák a hitelességét, és az általa közvetített értékeket is. A szimbolikus tudásunk tehát amellet, hogy meghatározza cselekvésünk határait, a másik erejének, hatalmának kereteit is kijelöli.

“A hatalom tehát a világgal való kapcsolat szubjektív internalizálásán keresztül tud hatékonyan működni, amely a másokkal való kommunikáción keresztül formálódik.”⁴²

Negura, Plante & Lévesque, 2019: 5).

A hatalom tekintetében tehát egy dinamikus kapcsolatot láthatunk. A hatalmi pozícióban lévő egyén vagy csoport határozza meg az uralkodó szociális reprezentációkat, ugyanakkor a közösség azáltal, hogy egy vezetőt illegitimként határoz meg, szimbolikusan megfoszthatja a hatalmától, így a domináns narratíva létrehozásának lehetőségétől. A szociális reprezentáció elméleti kerete lehetővé teszi a politikai részvétel kiterjesztett értelmezését, egy a top-down elméletekkel szemben sokkal inkább bottom-up perspektíva mentén. Annak vizsgálata során a kultúrába ágyazva, a lokális kontextus figyelembevételével és a tudásfolyamatok dinamikus jellegére tekintettel a társadalmi részvétel folyamatában. A szociális reprezentáció paradigmája elősegíti a részvételi hajlandóság elemzését, mint a sajátos reprezentációk megteremtésének és közvetítésének formája, ezáltal lehetővé teszi, hogy amint azt Howarthék (2014) is leírják, a politika jelentése kiszélesedjen, magában foglalva a mindennapi interakciókat és a szimbolikus hatalmi viszonyokat.

Az SRT keretébe ágyazott kollektív részvétel politikai pszichológiája lehetőséget teremt az uralkodó kapcsolatok és a hegemon kapcsolatok fenntartásának, ugyanakkor teret nyit annak megismerésének is, hogy e normák, felépített rendszerek miként dönthetőek meg, írhatóak felül (Howarth et al., 2014). A szociális reprezentációk tehát mind a lehetőségeket, mind a korlátokat magukban hordozzák. Természettől adótnak, legitimnek, stabilnak, ugyanakkor

---

⁴² „Power is therefore effective through the subjective internalization of one's relationship with the world, which is shaped through communication with others.” (Negura, Plante és Lévesque, 2019: 5)

megkérdőjelezendők is mutatják a status quót, új normák és törvények igényével állnak elő, ezzel ösztönözve az innovációt, a változást. Caroline Howarthék a változásról úgy fogalmazzák: „*a stabilitás és a változás közötti dinamikus kapcsolat teszi a szociális reprezentációelméletet különösen alkalmassá a társadalmi változások és a részvétel tanulmányozására*”⁴³ (Howarth et al., 2014: 6-7).

Összegezve tehát: a hatalom, illetve a fent leírt hatalmi dinamikák önmagukban, kontextusukból kiragadva nem értelmezhetők. Erre mutat rá A.Gergely András is: “*A politika antropológiai megközelítésének egyik legközvetlenebb területe épp a döntéshozatali mechanizmus, a szervezeti kultúra és a kultúrában szerepet vivő szervezet viszonya, beleértve vagy fókuszpontba emelve a tényleges szereplőket. E szereplői színpad rendszerint sosem csak önmagában áll, hanem mindig körülveszi a szcéna egésze, a múltbéli tapasztalat, a jelképtár, a jelentések és kommunikációs folyamatok hosszú távú, rétegzett mechanizmusa is.*” (A.Gergely, 2014: 6). E „rétegzett mechanizmusra” mutat rá a hatalom cselekvésekben betöltött összetett szerepe is. A cselekvés a rendszer megváltoztatása mentén a hatalmi viszonyokra is hat, ezáltal az uralkodó normák és értékek alakítására, mely alapján hatása bőven túlnyúlhat egy adott nemzet határain, lokálisból globálissá válva. A hatalomról alkotott kép a kollektív cselekvésre több irányból is kifejtheti hatását. Többek között beszélhetünk szerepéről úgy, mint a cselekvés motiváló vagy gátló tényezőről, illetve helyezhetjük rá a hangsúlyt úgy, mint az uralkodó szociális reprezentációk alkotójára, legyen szó értékekről, normákról, az ingroup-outgroup viszonyának narratívájáról vagy a tudás alakításáról. A hatalmi aktoroknak tehát lehetőségük van hegemon szociális reprezentációk alkotására, potenciális irányok kijelölésére, illetve a cselekvés konstruálására vagy éppen dekonstruálására, ami a rendszer reprezentációjának tekintetében és a cselekvés létrejöttében alapvető fontosságú. Ahogyan Hunyady György *Történeti és politikai pszichológia* című átfogó kötetének összegző tanulmányában megfogalmazza: „*a politikai pszichológia exportja: amit mi tudunk és ők nem*” (Hunyady, 1998: 691-694).

---

⁴³ „It is this dynamic relationship between stability and change that makes social representations theory particularly appropriate for the study of social change and participation.” (Howarth et al., 2014: 6-7)

A rendszer és hatalom észlelt igazságtalansága okán kialakuló kollektív cselekvési vizsgálatok egyik sarokköve a korábban már többször említett érzelmek (Coser 1956, 1967; Edelman, 1971; Crosby, 1976; van Zomeren et al., 2008; Agostini & van Zomeren, 2021; Jost et al., 2012; Jost et al., 2017) szerepe, melyek, ahogyan azt Salk, Jost, Sümer és Clore (2012) is megfogalmazzák, nemcsak egyénekre és csoportokra irányulhatnak, hanem társadalmi rendszerekre is (Solak et al., 2012), vagy Deutsch (2006/2011) megközelítésében hatalmi viszonyokra. Ahogyan azt a fentebb említett modellek is leírják (SIMCA, Kétkamrás modell) ezek az érzelmi válaszreakciók előrevetíthetők, hogy az egyén vagy csoport milyen cselekvési lehetőséget választ, így azok eltérő fellépési formákban való manifesztációjának rövid áttekintésére törekszem.

3.4. A kollektív cselekvés háttérében álló érzelmi motivációk

A kollektív cselekvés korai vizsgálatai az érzelmeket pejoratív formában közelítették meg, és elsősorban annak irracionális, dehumanizáló hatására helyezték a hangsúlyt. A kilencvenes évek végére és a kétezres évek elejére az érzelmek szerepe a kollektív cselekvésben megváltozott, egyre összetettebb vizsgálati területté nőtte ki magát. Módszertanilag azonban elmondható, hogy ez a fajta megközelítés is az egyéni és kollektív elemeket párhuzamosan alkalmazza.

Collins (1990, 2004) a már korábban többször említett költség-haszon szempontjából közelíti meg az egyéni érzelmeket, amelyek pozitív alakulásához fontos a megfelelő csoporttagság. Nem csupán a szolidaritás „ragasztójaként” (Collins, 1990: 28) tekint az érzelmekre, de az „interakciós rituálék” koncepciójával is magyarázza a közösségi cselekvéseket, legyen szó akár dohányzásról, társadalmi rétegződésről vagy szexről (2004). A sikeres rituálék létrehozzák a csoporttagság szimbólumait, és ezzel együtt pozitív érzelmi energiákkal ruházzák fel az egyént. Ezzel szemben a sikertelen rituálék „elszívják” az érzelmi energiát. Pontosan ezért az egyén célja, hogy minél több olyan helyzetben legyen része, amelyben kulturális tőkéje a legjobb érzelmi „energia haszonnal” jár (Collins, 2004). Az egyéni érzelmi okok és haszon mellett tehát fontos, hogy a csoporttevékenységekben megjelenjen a csoporttagok között osztott, közös érzelmi motiváció.

Ahogy Jasper (1998) is megfogalmazza „*Az érzelmek biztosítják a szociális életet, beleértve a társadalmi mozgalmakat is.*”⁴⁴ (Jasper, 1998: 398). Az érzelmek a vágyak kielégítésének kísérői mellett azok alkotói is, jelen vannak elképzeléseinkben, identitásunkban és érdeklődésünkben. A mozgalmakban érzelmeket lehet átélni és megerősíteni, amelyek gyakran együttjárnak azon törekvésekkel, hogy az intuitív víziók explicit ideológiákká alakuljanak (Jasper, 1998). E cselekvésben betöltött érzelmek kategorizációjára törekszik Jasper (1998, 2006, 2018), aki különbséget tett kiváltó hatású és reaktív érzelmek, illetve ezek kombinációi – melyet ő „hangulatnak” nevez – között. A cselekvés kapcsán az alábbi érzelmeket nevezi meg. (1) Elsősorban kiváltó erejű érzelmek: pl. gyűlölet, szeretet, szolidaritás, gyanakvás, bizalom és tisztelet; (2) Elsősorban reaktív érzelmek: pl. harag, veszteség, bánat, felháborodás, szégyen; (3) Hangulatok: együttérzés, szimpátia, szánalom, cinizmus, depresszió, lelkesedés, büszkeség, irigység, félelem, öröm, remény és rezignáltság, ami a cinizmushoz hasonlóan csökkentheti a változás bekövetkezésének esélyét (Jasper, 1998). E koncepció fokozatosan alakult (Jasper, 2006), majd idővel öt kategóriát különböztetett meg Jasper (2018): a reflex érzelmeket, a késztetéseket, a hangulatokat, végül a cselekvés alapját adó érzelmi elkötelezettséget, illetve az erkölcsi elkötelezettséget. Amellett, hogy a ráció és az érzelmek cselekvésre gyakorolt együttes hatására hívja fel a figyelmet, hangsúlyozza az interakció és a kölcsönösség szerepét is (Jasper, 2006, 2018), ami a csoportközi érzelmek elméletének alapja.

3.4.1. Csoportközi érzelmek (IET) és cselekvés

A fent írtak mentén tehát az individuális értékeken és értékeléseken túl a csoporttagság is jelentős hatást gyakorolhat az adott érzelmek kialakulására. A Smith által 1993-ban kidolgozott Intergroup Emotions Theory (IET) szerint (mivel a releváns csoporttagságok – amelyekkel az egyének a mindennapjaikban pszichológiailag azonosulnak – az ember identitásának részei), az ingroupot érintő tárgyak vagy események akkor is válhatnak ki érzelmi reakciókat, ha az egyén individuális szinten nem érintett. Ennek oka, hogy az adott helyzetben releváns csoport a személy „szelf-aspektusává” válik (Smith & Mackie, 2015). Bármely csoport szolgálhat a társadalmi azonosulás eszközeként, a „kiterjesztett-én” perspektíváját nyújtva, sőt az, hogy mikor melyik csoporttagság aktivizálódik,

---

⁴⁴„Emotions provide social life, social movements included.” (Jasper, 1998: 398)

helyzetenként is eltérő lehet (Tajfel, 1981; Smith, 1993; Smith & Mackie, 2008; Smith & Mackie, 2015). Ahogyan azt Smith és Mackie (2008) is írják, a csoportok közötti érzelmek általában olyan cselekvésekhez vezetnek, amelyek kifejezetten a csoportok között kialakult helyzethez kapcsolódnak. Ilyen például az arra irányuló vágy, hogy az egyik csoport szembeszálljon a másikkal, elkerülje azt vagy éppen kapcsolatba lépjen annak tagjaival. Ide tartozhat a domináns kormányzati apparátus teljes csoportot érintő döntéshozatalának elfogadása, vagy az azzal szemben történő pozicionálás, ellenállás. Ily módon a csoportok közötti érzelmek túlmutathatnak önmagukon és értékelések mentén kollektív cselekvést eredményezhetnek (Smith & Mackie, 2008; Simon és Klandermans, 2001; van Stekelenburg & Klandermans, 2013).

Az egyik legismertebb, legmeghatározóbb érzelmi motiváció a rendszer változtatását célzó cselekvés mögött az annak észlelt igazságtalansága okán kialakult düh, harag és felháborodottság (Coser 1956, 1967; Edelman, 1971; Crosby, 1976; van Zomeren et al., 2008; Agostini & van Zomeren, 2021; Jost et al., 2012; Owuamalam et al., 2016; Jost et al., 2017). Erre példa Montada és Schneider (1989), illetve Leachék (2006) kutatása, akik marginalizált helyzetű csoportok észlelt igazságtalansága mentén, az egyéni érdekeken túlmutatva arra világítottak rá, hogy míg a harag és a felháborodottság érzése a politikai fellépést motiválja, addig a büntudat elsősorban a kompenzáció formájában proszociális cselekvésekhez vezet (Leach, Iyer & Pederson, 2006; Montada & Schneider, 1989). Hasonló eredményeket kapott Smith, Cronin és Kessler (2008) is egyetemi oktatók bérezésével kapcsolatos kutatása. Míg a harag a tiltakozási hajlandósággal állt kapcsolatban, addig a csoportalapú szomorúság a szervezeti lojalitás csökkenésével járt. A félelem és a szorongás bár gyengébb eredményekkel, de a megnövekedett szervezeti lojalitással függött össze (ami az intézmény, mint egyfajta védelem forrásával köthető össze). Ugyancsak a harag szerepét emelik ki Miller és munkatársai (2009) az egyetemisták tandíjemeléssel kapcsolatos cselekvési hajlandóságában. Emellett azonban egy integratív modellt is nyújtanak, amelyben a csoporthatékonyság szerepe is feltűnik, így több variációt magyarázva (Miller, Cronin, Garcia & Branscombe, 2009).

Miller és munkatársai (2009) emellett a félelemnek is jelentős szerepet tulajdonítanak, annak gátló hatásán keresztül. Millerék azt vizsgálták, hogy a félelem miként gátolja a harag

motivációs hatását, ezáltal hogyan csökkenti a cselekvésben való részvétel valószínűségét. Eredményeik szerint a félelem szupresszív hatása a harag és a kollektív cselekvés kapcsolatában akkor lép fel, ha a félelem és a harag érzése pozitívan korrelál. Egy tisztességtelen, igazságtalan helyzetben a harag és a félelem nagy valószínűséggel összefügg, ebben az esetben ugyan a harag pozitív közvetlen hatást gyakorol a cselekvésre, ezt könnyen elnyomhatja a félelem által okozott negatív közvetett hatás (Miller, Cronin, Garcia & Branscombe, 2009). Ugyanakkor Miller (2006) a csoportközi érzelmekről szóló elméleti keretre alapozva kutatásain keresztül azt is megállapítja, hogy azok, akik dühről számolnak be, kisebb kockázatot észlelnek a kollektív cselekvésben, mint azok, akik félnek (Miller, 2006).

A marginalizált helyzetű csoportok hátrányos megkülönböztetése ellen létrejött kollektív cselekvés esetében a harag mellett már említettem a büntudat proszociális fellépésben betöltött szerepét (Montada & Schneider 1989; Leach et al., 2006), amire a „fehér büntudat”⁴⁵ cselekvéssel kapcsolatos vizsgálatai is rámutattak. Iyer és munkatársai (2003) leírják, hogy az elsősorban inkább a kompenzációra törekvést vonja maga után, mint a rendszer szintű változtatást, így az egyenlőség előmozdítását célzó erőfeszítéseket, például a lehetőségek növelését elősegítő programok támogatását kevésbé (Swim & Miller, 1999; Iyer, Leach & Crosby, 2003). Ennek kapcsán fontosnak tartom említeni Jovchelovitchék (2013) rio de janeiró-i favellákban végzett munkáját, melyben az általánosságban alkalmazott segélyprogramokkal szemben az alulról felfelé építkező szervezetek szerepét hangsúlyozzák. Kutatásuk alapján a kívülről érkezett, majd a kitűzött cél teljesítését követően kivonuló vagy megszűnő fellépéssel szemben a tartós változás belülről érhető el (Jovchelovitch & Priego-Hernández, 2013). Ugyancsak a büntudat szerepére mutat rá Doosje és munkatársainak (1995) holland hallgatók részvételével végzett vizsgálata, amelyben a kollektív büntudat és a jóvátételi szándék közötti összefüggést az Indonéziával, mint egykori holland gyarmattal való viszony mentén mérték. Kutatásuk az ingrouphoz kötődés szerepére hívta fel a figyelmet, mely a külső források hitelességének

---

⁴⁵ ami a fehérek meg nem érdemelt kiváltságainak elismerésén, rasszista attitűdök vagy viselkedések létezésének elismerésén és/vagy mások rasszista attitűdjéért vagy viselkedéséért való felelősségérzetten alapszik (Iyer, Leach & Crosby, 2003; Grzanka, Frantell & Fassinger, 2020)

megkérdőjelezésével járt együtt, így a kompenzációs hajlandóságot is csökkentette.⁴⁶ Ha azonban a csoport elismerte múltbeli viselkedését és annak következményeit, akkor azonosulástól függetlenül anyagi kompenzációt javasolt a hátrányt elszenvedett külső csoportnak (Doosje, Ellemers & Spears, 1995).

A nemzeti azonosulás következtében megjelenő felelősségvállalásra mutat rá a 2019-ben publikált tanulmányunk (Bigazzi, Csernus, Serdült, Takács, Bokrétás & Géczy, 2019), ami rávilágított arra, hogy a glorifikáció mint a nemzeti azonosulás egyik formája,⁴⁷ összefüggésben áll a különböző csoportokat érintő általános előítéletekkel és a felelősségvállalás hiányával. Így korábbi negatív cselekedetek elkövetéséért, illetve a jelenben is működő folyamatos konfliktusos viszonyokért vállalt felelősség alacsonyabb mértékével, valamint a felmentő stratégiák alkalmazásának nagyobb gyakoriságával, például a felelősség háritásával, az áldozati csoport hibáztatásával és a külső kényszerre hivatkozás erkölcsi igazolásával. A glorifikáció eltérő mértékben függött össze a belső csoport múltbeli vétkeiért, így a holokausztban való részvételért, illetve a roma kisebbség és nem roma többség között fennálló csoportközi konfliktusban vállalt felelősséggel. Kutatásunkban kontrollváltozóként bevontuk egy hősi segítő karakterét, Ocskay László történetének rövid leírását, aki a holokauszt alatt több ezer ember életét mentette meg. Az eredmények szerint a múltbeli csoportnormák ellen fellépő heroikus segítő történetek segíthetnek növelni a kollektív felelősséget a csoport vétkeiért, illetve összefüggésben állhatnak a magasabb empátiával, de a felelősségvállalás nem feltétlenül általánosítható a mai konfliktusokra, illetve a jelen kor marginalizált csoportjai iránt mutatott empátia megjelenésére (Bigazzi et al., 2019).

---

⁴⁶ Ez rámutat a pozitív szociális identitás megőrzésére való törekvésre, illetve a rendszerigazolásra (Tajfel & Turner, 1986; Jost & Banaji, 1994).

⁴⁷ ami az ingroup felsőbbrendűségét hangsúlyozza és a nemzeti szimbólumok, szabályok és vezetés tiszteletben tartásával jár, illetve azt másoktól is megköveteli (Roccas et al., 2006) – „We refer to this as glorification of the national group. Glorification is thus defined as viewing the national in-group as superior to other groups and having a feeling of respect for the central symbols of the group such as its flag, rules, and leadership. An individual who is highly identified in this sense believes that the in-group is better and more worthy than other groups and that group members should adhere to all the group’s rules and regulations and feels insulted if others do not show the utmost respect for the group’s symbols” (Roccas et al., 2006: 700).

A büntudathoz hasonló proszociális viselkedéshez vezet az empátia, a szimpátia és a sajnálat is (Davis 1980, 1983; Batson & Coke, 1981; Bachelor, 1988). Több vizsgálat is rámutatott arra (Batson & Coke 1981, Batson & Ahmad, 2009; Batson, Ahmad & Stocks, 2016), hogy az empátia, mint proszociális érzélem, nem csupán ahhoz járul hozzá, hogy az egyének felvegyék a hátrányos helyzetben lévő személy vagy csoport perspektíváját, hanem anticipatorikus hatással bír a cselekvési hajlandóságra (Batson, Chang, Orr & Rowland, 2002). Thomas és McGarty (2017) tanulmányában különbséget tesz az „adni” és „cselekedni” fogalmak között. A kollektív adományozást „jóindulatú támogatásként” kezelik, míg a kollektív cselekvést „aktivista támogatásként”. E megnyilvánulási formák két különálló, de egymással összefüggő cselekvést képviselnek. Az „adás” esetében a jóindulatú támogatók olyan proszociális érzések motivációjára – mint az együttérzés – a csoportközi segítségnyújtás eszközéhez nyúlnak (például adományozás formájában). Az „aktivista támogatás” esetében, ami kutatásukban ritkábban jelent meg, a korábban már említett felháborodás szerepét emelték ki, ami többek között petíciók aláírásához, lobbizáshoz, gyűléseken való részvételhez vezethet. Azok, akik részt vettek ilyen típusú megmozdulásokban, általában a jóindulatú támogatást is nyújtottak, tehát a cselekvési terük átfogóbb volt, emellett megfigyelhető volt, hogy az egyenlőtlenség átpolitizálódott, vagyis beágyazódott a hatalmi viszonyok rendszerébe. Eredményeik komplexitása okán Thomasék szerint érdemes a fentitől eltérő kategorizálást alkalmazni (Thomas & McGarty, 2017).

Ugyancsak egy komplexebb megközelítést ajánl, Kashima és Laham (2014). A cselekvés mögött álló gyakran összetett vagy kevert érzelmek miatt, az egyén által átélt érzelmek adott kombinációjának bevonásával vizsgálják a cselekvést, így egyfajta személyközpontú módszert alkalmazva. Kutatásaikban az érzelmi motivációt Ausztráliában a menedékkérők, ausztrál lakosok és a kormány viszonylatában, míg Kanadában az őslakos és a nem őslakos népesség, illetve a kormány kontextusában tapasztalható csoportközi egyenlőtlenségek mentén térképezték fel. A szimpátia akkor váltott ki cselekvési vágyat, ha más érzelmekkel együtt (pl. harag és/vagy szégyen) tapasztalta meg a személy (Fernando, Kashima, & Laham, 2014).

Az érzelmek, illetve a proszociális cselekvés vagy politikai fellépés kapcsolatának komplexebb megközelítésére mutat rá Feischmidt Margit és Zakariás Ildikó (2018) civil

szervezeti segítőkkel, önkéntesekkel készített interjúkon alapuló kutatása is, mely szerint a politikai cselekvés és az önkéntesség között kétirányú kapcsolatot fedezhető fel: (1) mások szenvedésének és szükségleteinek észlelése, illetve az arra adott közvetlen válaszreakcióként megjelenő segítségnyújtás a „jótékonyág politizálásához” vezethet, vagyis a politikai szereplők felelősségének felismeréséhez, így politikai kritika megfogalmazásához; (2) „a politika jótékonyágba fordul”, ami azt jelenti, hogy egyes politikai álláspontok képviselője, így például a kormánykritikus hozzáállás, segítségnyújtást eredményezhet, ezáltal a jótékonyág a „lázadás” vagy politikai cselekvés egyik eszközeként jelenik meg. Lantos Nóráék (Lantos, Kende, Becker & McGarty, 2020) kutatásai is a sajnálatot, mint az aktivitást kiváltó érzelmi motivációt vizsgálták. Eredményeik szerint a sajnálat a proszociális viselkedési szándékon túl, felháborodáshoz hasonlóan, kollektív cselekvési szándékhoz is vezethet. Ez azonban elsősorban a gazdaságilag marginalizált csoportok esetében volt megfigyelhető, melynek egyik okaként nevezik meg az igazságtalanság felismerését. Ezzel szemben a politikailag és társadalmilag hátrányosan megkülönböztetett csoportoknál a sajnálat kevésbé erős prediktora volt a kollektív cselekvésnek, mint a felháborodás (Lantos, Kende, Becker & McGarty, 2020).

A kollektív cselekvési hajlandóság megjelenésénél, ahogyan arra a fent kiragadott példák is rámutatnak, az érzelmek sarkalatos szerepet töltenek be, legyen szó akár annak proszociális megnyilvánulási formájáról, az adományozásról, illetve segítségnyújtásról vagy a rendszer megváltoztatását célzó politikai fellépésről. Egyes koncepciók a harag, míg mások a sajnálat, vagy ezek kombinációját helyezik a fókuszba, ezáltal nyújtva árnyaltabb képet. Azonban fontos szem előtt tartani, pontosan milyen csoportról van szó és azok között milyen viszonyok állnak fenn (a múltban vagy a jelenben elszenvedett sérelmek, gazdasági, politikai vagy társadalmi fenyegetettség megélése), hisz a cselekvés és érzelmi motivációk kapcsolata bonyolultabb lehet annál, semmint, hogy egyes érzelmek egyes cselekvéseket hoznak létre, azok mellett, hogy folyamatosan változnak kombinálódnak, ahogyan az identitás is alakul. Emellett párhuzamosan is jelen lehetnek, egyszerre nyilvánulva meg az igazságtalannak észlelt rendszer „áldozatai” felé, valamint a rendszer fölött valós vagy vélt hatalommal bíró csoportok irányába. Kutatásomban ez utóbbival kapcsolatban fogom vizsgálni. Az identitás, az érzelmek, a cselekvés, a rendszerről és hatalomról alkotott szociális reprezentációink között fennálló folyamatosan változó kapcsolat megértéséhez

szükség van annak a társadalmi, politikai és gazdasági kontextusnak az értelmezésére, melyben mindezek kialakulnak, fennmaradnak, átalakulnak és hatnak egymásra, így az elméleti bevezetés záró fejezetében a kontextus szerepét hangsúlyozom.

4. A változás kontextusa

A változás létrejöttében nem hagyható figyelmen kívül többek között a társadalmi, gazdasági és politikai kontextus szerepe sem. Ahogyan arra Bigazzi is rámutat:

„Naivitás lenne azt állítani, hogy a különböző formális és informális társadalmi beavatkozások önmagukban elegendő hatótényezők lennének a változás előidézéséhez. Véleményem szerint nem a 'jó akarás' mértéke és minősége határozza meg a változást, hanem az a szélesebb, gazdasági folyamatok által meghatározott környezet, társadalompolitikai irányvonal, amelyben létrejön. Ez ad teret, lehetőséget a változásnak.“ (Bigazzi, 2013: 15).

Tilly meghatározása szerint a lehetőségek: *„egy csoport és a körülötte lévő világ kapcsolatára vonatkoznak”*⁴⁸ (Tilly, 1977: 11). E lehetőségek mentén definiálja a kollektív cselekvés fogalmát is: *“A kollektív cselekvés az érdekek, a szervezethez, a mozgósítás és a lehetőségek változó kombinációinak eredménye.”*⁴⁹ (Tilly, 1977: 11). Összegezve tehát, a kontextus, a lehetőségek és a kollektív cselekvés dinamikus kapcsolatban állnak egymással, s ha az emberek az adott kontextus nyújtotta politikai lehetőségek okán szerveződnek és mozgósítanak, akkor megnő az esélyük arra, hogy újabb lehetőségekre tegyenek szert (McAdam, 1999). Almeida (2019) *Social Movements: The Structure of Collective Mobilization* című átfogó könyvében McAdam és Tarrow (2018) munkája alapján öt konkrét kontextuális lehetőséget nevez meg, amelyek kollektív cselekvés mentén elérhetővé válhatnak: (1) az alacsonyabb státuszú csoportok a cselekvés következtében hozzáférhetnek az intézményi erőforrásokhoz; (2) a konfliktus az elit között, instabillá teheti a hatalmi viszonyokat; (3) a változó politikai irányvonalak/választások lehetőséget kínálhatnak a marginalizált társadalmi csoportok számára, (4) A kormányzati elnyomáson való lazítás, végül (5) a centralizált hatalmi rendszerrel szemben lehetőségként jelenhet meg, amikor több hatalmi erőközpont van a rendszeren belül (Tarrow, 2011; Almeida, 2019). Ha az öt

---

⁴⁸ „Opportunity concerns the relationship between a group and the world around it. Changes in the relationship sometimes threaten the group's interests.” (Tilly, 1977: 11)

⁴⁹ „Collective action results from changing combinations of interests, organization, mobilization and opportunity.” (Tilly, 1977: 11)

említett lehetőség közül több párhuzamosan van jelen, a mozgósítás intenzitása is jelentős lehet, adott esetben egy tiltakozási hullámot is eredményezhet, míg ezek parallel fennállásának hiánya a mozgalom fokozatos kiégését vonhatja maga után. Többek között a csoportok közötti határok túlzott zártsága tehát amellet, hogy izolációhoz és az előítéletek stabilizálódásához vezethet, a cselekvés és így a változás létrejöttét is akadályozhatja (Bigazzi, 2013). E határok átjárhatóságát többek között a társadalmi, politikai és gazdasági kontextus, illetve az azokban uralkodó narratíva határozza meg, így a fellépés vagy megmozdulás kiindulópontját eredményezve.

4.1. Lokális és globális változás

Almeida (2019) szerint ahhoz, hogy egy nagyobb országos szintű fellépés társadalmi megmozdulásnak minősüljön, nem elég nagy embertömegeket mozgósítania (sőt a hosszú távú fenntartás így még nehezebbé válhat), legalább egy évig kell fennmaradnia, amiben segítséget nyújthat a hálózatban megjelenő kötelékek és a kollektív identitás kialakítása és megerősítése (Almeida, 2019). E megközelítés alapján a kollektív cselekvés hat szintjét különíti el: (1) az ellenállás mindennapos formáit; (2) helyi mozgalmakat, melyek helyi vagy regionális szinten harcolnak meghatározott és erősen körülhatárolt célokért; (3) nemzeti társadalmi mozgalmakat, melyek általában az adott nemzet nagyobb területére kiterjednek, formális szervezeteket vagy lazán kapcsolódó hálózatok szövetségeit ölelik fel, céljuk pedig a társadalmi, politikai reformok, illetve a közvélemény megváltoztatása; (4) tiltakozási hullámok, amiket gyors terjedés jellemez és akkor fordulnak elő, ha több társadalmi mozgalom vagy társadalmi csoport hosszabb időn át, szélesebb földrajzi területen (például országosan) tartós tiltakozásba kezd, jellemző rá, hogy egyre konfrontatívabb eszközökhöz nyúl; (5) forradalmi mozgalmak, melyek gyakran az elnyomó rendszerekből nőnek ki és elsődleges célként a meglévő politikai rendszer és a kormányzás intézményeinek megdöntését tűzik ki maguk elé; végül (6) transznacionális társadalmi mozgalmak, amik országhatárokon átívelően, legalább két országban mozgósítanak. Míg a forradalmi mozgalmak intenzitásukban a legerőteljesebbek, addig a transznacionális mozgalmak kiterjedtségükben meghatározóak. Ilyenek voltak például a 19. század végi és 20. század elején a nők szavazati jogáért folytatott küzdelmek Európa-szerte.

A globális fellépés egyre nagyobb jelentőségét hangsúlyozza Waddell (2013) GAN, vagyis Global Action Network fogalma is, amely többszereplős működés mellett a civil szervezetek kezdeményezéséhez vezethető vissza. E hálózatok célja általában a globális közjavak előállítása és védelme, amelyek gyakran erkölcsi alapokon nyugszanak és céljuk például olyan fenntartható gyakorlatok és értékek bevezetése, mint a béke megteremtése, a diverzitás értékének védelme, az egyenlőtlenségek felszámolása vagy az egészségügy javítása. A GAN-ok tehát rendszerszintű változást idéznek elő egy kiterjedt hálózat – kormányok, cégek, civil szervezetek – mozgósításán keresztül. E hálózatokat az jellemzi, hogy egyszerre jelenhetnek meg regionális, nemzeti és nemzetközi szintereken. Tevékenységeik az erőszakmentességgel, a sokszínűséggel és a határokon való átíveléssel írhatók le, legyen szó tudásmegosztásról, erőforrás-mozgósításról, oktatásról vagy konfliktuskezelésről. Glasbergen (2010) GAN-okon végzett vizsgálatai alapján kettős célt társít azokhoz, egyrészt a szereplők egy adott diskurzus, paradigma köré szervezését, másrészt a konkrét cselekvések kidolgozását. Ahhoz, hogy egy GAN fejlődni tudjon, szükség van egy olyan vezetésre, amely képes közös jövőképet, küldetést, víziót teremteni. Fontos, hogy (1) lehetőségeit elsősorban a kérdés jellemzői és az érintettek köre határozza meg; (2) a belső koherencia létrejötte a tagságtól és a vezetéstől függjön; (3) az, hogy képesek-e változást eredményezni, attól is függ, hogy képesek-e bevonni a kormányzati szervezeteket küldetésükbe és tevékenységeikbe; (4) a hatékony GAN-ok a laza hálózatokat vertikálisan szervezett szakmai szervezetté változtatják. Ha a GAN nem csak a változás forrása, hanem előmozdítója is akar lenni, a flexibilitással szemben a stabilitás játszik nagyobb szerepet (Glasbergen, 2010).

A globális megmozdulások mellett azonban a lokális kontextus sem hagyható figyelmen kívül. Fine szerint (2010) a társadalmi rend kialakításában a helyi struktúrák szerepe meghatározó, így azon csoportoké, amelyek kollektív múlttal és jövővel rendelkeznek, és amelyek behatárolt térbeliségük mellett a személyes kapcsolatok hálózatán alapulnak. Kritizálja azokat a szociológiai koncepciókat, amelyek az interakciót a helyi hagyományoktól függetlenként kezelő mikroszociológiai tanulmányokként jelentek meg, csakúgy, mint azokat, amelyek a kultúra vizsgálata során figyelmen kívül hagyják a cselekvés és választás szerepét. A lokalitást egyfajta színpadként írja le, amelyen a társadalmi rend létrejön, illetve egy olyan szemüveggént vagy lencseként ábrázolja, amely

lehetővé teszi a cselekvési formák kiválasztásának megértését, így az etnográfiai vizsgálatokat is a folyamatban lévő kultúrák olvasataiként kezeli. Megközelítése szerint a csoport életének folyamatos és hivatkozási jellemzőin, így a térbeli, kapcsolati és történelmi jellemzőkön keresztül érthető meg, hogy azok miként generálnak cselekvést. A helyi gyakorlatokra a társadalmi elvárások befolyásolásán és az egymás közötti kapcsolatok alakulásán keresztül a csoport alakítóiként, így a kulturális kiterjedés alapjaként tekint (Fine, 2010).

Egy csoport cselekvése tehát nem értelmezhető annak kontextuális elemei nélkül, például történelmi, gazdasági, politikai közegéből kiragadva. Legyen az transznacionális társadalmi mozgalom az emberi jogok érvényesüléséért vagy egy helyi megmozdulás egy gyár építése ellen, az a társadalmi közeg, melyben a lehetőségek, így a hatalomról, rendszerről vagy cselekvésről alkotott szociális reprezentációk létrejönnek és alakulnak, meghatározza azokat a fellépéseket, melyek újabb lehetőségeket teremtenek a cselekvésre, ezáltal a kontextus megváltoztatására.

4.2. Cselekvés mint a történelem alkotója és következménye

Ahogy arra Fine (2010) is rámutat, a kontextus cselekvésben játszott meghatározó szerepe túlmutat a földrajzi határok értelmezési keretén. Azt, hogy egy adott csoport milyen megküzdési stratégiákat, cselekvési alternatívákat választ, a történelmi mintázatok is erősen befolyásolják. Tehát a fent említett cselekvéssel kapcsolatba hozható motivációk kiindulópontjaként tekinthetünk egy adott csoport múltban átélt tapasztalataira, így a hatalmi viszonyokban fennálló egyenlőtlenségek észlelésének, az érzelmi állapotoknak, a szociális hálónak, az észlelt hatékonyságnak és igazságtalanságnak, a szociális identitásnak, a kognitív alternatíváknak egyaránt kiinduló pontja és egyszersmind következménye is egy adott nemzet történelmi múltjának narratívája.

Egyes koncepciók az identitás létrejöttében kulcsfontosságú szerepet tulajdonítanak az élettörténetnek és az elbeszélő képességnek, így a személyes identitás a személyes múlt értelmező értékelése mentén szorosan kapcsolódik az életről alkotott normatív elképzelésekhez (Freeman & Brocmeier; 2001). Ahogy az egyénit felváltja a kollektív, vagyis amint a vizsgálat fókuszába a szociális identitás kerül, úgy kerül egy csoport

kollektíven átélt múltja és annak értékelése is a társadalmi fellépés háttérébe. Halbwachs (1925) kollektív emlékezet fogalmával az emlékezés társadalmi meghatározottságát emelte ki, vagyis annak szocializációs folyamatokon keresztül, így a kommunikáció és az interakció útján történő kialakulását. Emellett arra is rámutat, hogy ahogyan a múlt meghatározza a jelen, a jelen dinamikái is meghatározzák a múltat: az emlékezet kollektív, ami a kommunikáció által maradhat fenn (Halbwachs, 1941 idézi László, 2003). Jan Assmann Halbwachs kollektív emlékezet fogalmából kiindulva különbséget tett kommunikatív és kulturális emlékezet között, mint azok a közelmúltra vonatkozó és a távoli múlt szimbolikusan fenntartott, az emlékezet által valósággá váló formái között (Assmann, 1992/2018).

László János e koncepciók alapján fogalmazta meg a történetek konstrukciójának jelentésalkotó szerepét. A narratívumok – események időbeli és oksági koherenciával rendelkező beszámolói – jelen vannak minden társadalomban, korban, átívelnek a történelem, illetve kultúra határain, így téve láthatóvá az eseményeket és hatást gyakorolva a jövőre (László, 2012). A szociális identitással való kapcsolatukról László így ír:

„Megállapítottuk, hogy a kommunikatív emlékezetben időről időre a kollektív emlékezet átdolgozása, illetve a történelem szociális reprezentációja zajlik. Ezek a reprezentációk narratív alakot öltenek, és a társadalmi csoportokban a csoportok identitásszükségeinek megfelelően naiv történelem-történetekként, néphistóriákként működnek.” (László, 2003: 54).

Korábbi munkájukban (László, Ehmann & Imre, 2002) általános és középiskolai diákokból, valamint egyetemi hallgatókból álló mintán a legpozitívabbnak és legnegatívabbnak értékelt magyar és európai esemény elbeszélését vizsgálták. A kutatás egyik meghatározó eredménye, hogy rávilágít a győztünk-vesztettünk dichotóm meghatározásra, ami a „csak győztünk” klaszter esetében elsősorban a nagyon távoli, honfoglaláshoz köthető, ezzel szemben a „csak veszttünk” sokkal inkább a huszadik századhoz, Trianon és a világháborúk kapcsán. Emellett elsősorban a törökök és a Habsburgok képében megjelent a „győztünk, de végül veszttünk” narratíva is. Mindezek az eredmények rámutatnak arra, hogy a magyar történelmi narratívában a dicsőséges múltat és a kezdeti sikereket időről-időre vereségek követik. Ez veszélyezteti a nemzeti identitás kiegyensúlyozottságát és biztonságát, ami kollektív áldozati szerepet eredményez, ami az azonosulás által akkor is létrejöhethet, ha az egyén személyesen nem élte át az adott traumát, így az akár generációk

sorozatán is átörökíthető. Ennek fenntartásához járul hozzá a kollektív emlékezet, a társadalmi intézmények és a kommunikáció (László, Ehmann & Imre, 2002; László, 2003, 2012). László Jánosék történelemkönyveken végzett vizsgálataiból is kirajzolódott a sérülékeny magyar nemzeti identitás, amely erősen kötődik a távoli dicsőséges múlthoz, amelyet viszont vereségek és veszteségek követtek. Ez a közelebbi múltban is megjelenik, a forradalmak győzelmekkel kezdődnek, majd elnyomásba torkollnak és a kedvező fordulatokba vetett reményben végződnek, melyben megjelenik a félelem és a kezdeti lelkesedést követő csalódás, majd szomorúság is (László, 2012). Emellett a negatív eseményekben megfigyelhető a felelősségelhárítás és a kollektív áldozati szerep, amely a pozitív szociális identitás megőrzésén túl egyfajta morális felsőbbrendűséget eredményez, ami az erkölcsi igazolás megszerzése mellett legitimálja a csoport agresszív fellépését, ezáltal csökkentve az annak következtében kialakuló büntudatot, és növelve az előítéletet, az empátia, illetve a proszociális viselkedés hiányát. Amennyiben a csoport saját szerepét, ágenciáját a sikertelen múltbeli eseményekben nem ismeri el vagy külső csoportnak tulajdonítja azokat, az defenzív identitásra és a történelmi traumák alacsony mértékű elaborációjára enged következtetni (László, 2012).

Vincze Orsolya és Kőváriné Somogyvári Ildikó (2003) a nemzeti identitás szociális reprezentációjának megjelenését Gárdonyi Géza *Egri csillagok* és Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című művében vizsgálták. Az Egri csillagokban a magyarokról alkotott pozitív kép rajzolódik ki (pl. bátor, hősiesség, becsületesség), mely szociálpszichológiai kompozícióját jellemzi, a karakterek egyoldalúsága és a cselekvéseikbe kódolt idealizált, gyakran leegyszerűsített csoporttulajdonság, ami lehetővé teszi az azonosulást mind a karakterekkel, mind az általuk együttesen alkotott csoporttal, erősítve a csoportidentitást. A kőszívű ember fiaiban a kép ennél árnyaltabb, az elfogultság azonban itt is tetten érhető, mivel a nem magyar szereplők részéről szinte kizárólag negatív értékű cselekvések láthatók. Hangsúlyozandó az is, hogy a magyar szereplők tettei nagyrészt pozitív kimenetelűek, ellentétben a nem magyarokéval. Ez ugyan nem felel meg a fenti „vesztettünk, de győztünk” narratív sémának, itt sokkal inkább a „győztünk (kognitívan és morálisan), de veszítettünk” minta látható. A moralitás és a kognitív siker azonban idealizált képet nyújt, ezáltal egy vonzó csoportidentitást kínál (Vincze & Somogyvári, 2003; László, Vincze & Somogyvári, 2003)

Az ágencia szerepe a kollektív cselekvés mellett a múlt reprezentációjának vizsgálataiban is megjelenik, ahogy arra László János (2012) is rámutat. Ez a narratív konstrukció egyik legfőbb kategóriája, amely a feladat végrehajtására és a korábban már említettek mentén a cél elérésére mutat rá, magában foglalva többek között a hatékonyság, a kompetencia és az aktivitás kategóriáit. A vereség erkölcsi győzelemként történő értelmezésének mint megküzdési stratégiának megerősítése, a „csak győztünk” narratíva távoli múlthoz, míg a „csak veszítettünk” közeli múlthoz kötése, illetve mindezen mintázatok és a kollektív áldozati szerep átadása, a sikertelenségek esetében a felelősség hárítása és a defenzív identitás jelenléte elfojthatja az adott csoport cselekvési hajlandóságát (László, Ehmann & Imre, 2002; László, 2003, 2012; Vincze & Somogyvári, 2003).

4.3. Rendszerigazolás Magyarországon

A múlt észlelése mellett a jelen társadalmi rendszerének értelmezése is meghatározza a cselekvést. Az aktuális politikai, gazdasági és társadalmi kontextusba ágyazott hatalmi viszonyok és azok reprezentációja hatással van arra, miként alakítjuk interperszonális viszonyainkat, hogyan látjuk a minket körülvevő rendszert, mit definiálunk illegitimként, az észlelt jogtalanság esetén annak igazolására vagy megváltoztatására törekszünk-e.

A fentebb ismertetett rendszerigazolással kapcsolatos vizsgálatok elsősorban nyugat-európai és amerikai kontextusban kutatják a jelenséget, ahol a meritokrácia, a kapitalizmus egyik legmeghatározóbb ideológiai kerete stabil alapját nyújthatja annak fenntartásában (Jost, Chaikalis-Petritsis, Abrams, Sidanius, van der Toorn & Bratt, 2012).

Van der Toorn, Berkics és Jost (2010) az észlelt igazságosság kapitalista és posztoszocialista kontextusban történő feltárására a munkahelyi méltányosság és egyenlőség amerikai és magyar mintán végzett összehasonlító módszerét alkalmazták. Az eredményekből kirajzolódott, hogy hasonlóság mutatkozik a két ország között abban, hogy igazságosabbnak és kielégítőbbnek ítélték meg a méltányos, de egyenlőtlen munkahelyi bérelosztást, mint az egyenlő, de igazságtalan alapokon nyugvót (van der Toorn, Berkics & Jost, 2010). Ugyanakkor a magyar minta rendszerigazolása alacsonyabb mértékű volt, mint az amerikaié, aminek egyik lehetséges okaként van der Toornék (2010) a magyarországi status quo kétértelműségét nevezik meg, ami a szocialista időszakhoz kapcsolódó gazdasági

biztonság felértékelődéséből és a kapitalista rendszer legitimitásával és méltányosságával való egyetértés párhuzamos jelenlétének kettősségéből fakadhat.

Ahogy arra korábban a rendszer reprezentációjáról és annak kollektív cselekvésben betöltött szerepéről írt fejezetben kitértem, a rendszerigazolás hiánya a nyugati társadalmakban feltételezi az aktuális rendszer megváltoztatásának igényét és az annak elérése érdekében tett erőfeszítéseket. Cichocka és Jost (2014) azonban rámutatnak e megközelítés és feltételezett összefüggés korlátaira, amint azt kelet közép-európai kontextusban vizsgálják. Ugyan a posztoszocialista régiókban a rendszerigazolásnak hasonló társadalmi, kognitív és motivációs előzményei és következményei vannak, mint a nyugati társadalmakban, az igazolás hiánya nem feltétlenül vezet kollektív fellépéshez, különösen a politikai rendszer észlelt illegitimitásának esetében. Megközelítésük szerint a rendszerigazolás, mint egyfajta „tüneti kezelés”, pozitív következményeinek így az episztemikus, egzisztenciális vagy kapcsolati szükségletek kielégítésének feladása akkor fordulhat elő, ha a status quo önmagában nem kínál kellő bizonyosságot vagy stabilitást, vagyis annak alkalmazása sokkal inkább fenyegető. E hiány emellett összefüggésben állhat a posztoszocialista régiókban tapasztalható politikai cinizmussal, „panasz kultúrával”, apátiával, politikai elidegenedettséggel és tanult tehetetlenséggel, ami a hatékony fellépésbe vetett hit hiánya révén a politikai aktivizmus alacsony fokában ölt testet (pl. Mannarini, Legittimo és Talo, 2008). Mindezek tükrében a tanulmány szerzői szerint elmondható, hogy feltételezhetően a politikai rendszer igazolásának bizonyos fokú fennállása szükséges alapja az abba vetett hitnek, hogy a rendszerre hatást lehet gyakorolni, ami a konkrét cselekvést eredményezheti. A rendszerigazolás hiányának hátterében Cichockaék (2014) három potenciális okot neveznek meg: (1) egyes rendszerek, különösen, melyeket autoriter működés jellemez, nehezebben igazolhatók, mint mások; (2) a politikai rendszer legitimitásának hiánya más típusú rendszer igazolását eredményezheti (pl. vallási rendszer); (3) az igazolás kinyilvánítása akadályozott egy olyan kulturális kontextusban, ahol a panasz, a negativitás (Hunyady, 2009; Macek & Marková, 2004) és a cinizmus normatívvá vált.

Egy olyan társadalmi és politikai kontextus, melyet az átláthatóság és elszámoltathatóság helyett az önkényesség okán a szabályok átláthatatlanságát eredményezi, könnyen a kontroll hiányához vezethet (pl. Marková, 2004). Mindez a tanult tehetetlenséggel (Seligman, 1975)

összefüggésben álló alacsonyabb elégedettséget, elidegenedést, szorongást vonja maga után. Ebben az esetben egyfajta igazolásul és feloldásul szolgálhat az is, ha a rendszert megváltoztathatatlanak észleli az adott csoport, így csökkentve a rendszer észlelt kiszámíthatatlanságát és közösen osztott társadalmi valóságképet alkotva. Mindezek alapján Cichockaék (2014) azt feltételezik, hogy a posztkommunista társadalmak „a régi (frusztráló, de ismerős) rendszer és az újabb kapitalista rendszer” (Cichocka et al., 2014: 15) között feszülő ellentétben helyezhetők el.

Cichocka és Jost (2014) mindezek alapján arra a feltételezésre jutnak, hogy a rendszerigazolás két ellentétes hatást fejt ki a politikai elkötelezettségre: (1) amennyiben a rendszerigazolás hozzájárul az uralkodó status-quoval való elégedettséghez, vagyis a társadalmi és politikai változás iránti igény csökkenéséhez, úgy összefüggésük negatív irányú; (2) ha a rendszer igazolása pozitívan kapcsolódik a politikai hatékonyság érzéséhez, vagyis az egyén vagy csoport azt észleli, hogy a politikai rendszer társadalmi igényekre reflektál, úgy inkább ösztönzően hat a politikai elköteleződésre, így tehát a politikai rendszer bizonyos mértékű igazolását feltételezi. Cichocka és Jost azzal zárják tanulmányukat: „*Sajnos úgy tűnik, hogy a rendszerigazolás alacsony szintje nem feltétlenül ösztönöz kísérleteket arra, hogy megváltoztassák a jelen frusztráló körülményeit.*”⁵⁰ (Cichocka & Jost, 2014: 17-18)

E koncepció meghatározó elemeként emelném ki a társadalmi és politikai rendszer egymástól potenciálisan eltérő szerepét a cselekvés létrejöttében, melyek bár szoros kapcsolatban állnak egymással, mégis e kutatások szerint más-más jelentéstartalmak hordozói lehetnek, így igazolásuk is különböző következményekkel járhat. Felmerül a kérdés, hogy ha a rendszerigazolás elméletének részletesebb vizsgálata során a kelet-közép-európai kontextusra nem egyfajta paradoxonként tekintünk, hanem annak társadalmi és politikai rendszer definíciójának mélyebb megismerésére törekszünk (így bevonva például az ideológia kérdését is), előfordulhat-e az, hogy a társadalmi rendszer igazolásának hiánya és a politikai rendszer bizonyos fokú legitimitációjának (a reflexióba vetett bizalom

---

⁵⁰ „Unfortunately, it would appear that low levels of system justification do not necessarily inspire attempts to change the frustrating circumstances of the present.” (Cichocka & Jost, 2014: 17-18)

formájában) együttese játszhat szerepet a cselekvésben. E gondolat implicit formában magában hordozhatja a külső és belső kontroll kérdését is, így egy adott csoport belső hatékonyságának és a külső csoport (politikai döntéshozók) potenciális válaszreakciójának jelentőségét. Mindezek mentén Cichocka és Jost (2014) tanulmányukban ösztönzik a politikai hatékonyság okainak és következményeinek mélyebb feltárását a rendszer megváltoztathatóságának megítélésében, melyre az elmúlt években egyre több kutatás keretében került és kerül napjainkban is sor.

Kelemen, Szabó, Mészáros, László és Forgas (2014) egy országos magyar reprezentatív mintán demográfiai és politikai változók mentén vizsgálták az igazságos világról alkotott hiedelmeket, a rendszerigazolás, a tekintélyelvűség és a kognitív stílus megjelenését.⁵¹ A kutatás célja volt, hogy feltérképezze ezek potenciális összefüggéseit, illetve azt, Magyarországon az említett változókban van-e eltérés a nyugati társadalmakban végzett kutatások eredményeitől. A rendszerigazolás esetében azt az eredményt kapták, hogy a magyarokat, ellentétben a nyugati demokráciában élőkkel, nem jellemezte a rendszerigazolás motívuma, pesszimizmust mutattak azzal a feltevéssel kapcsolatban, hogy a rendszer az emberek érdekeit szolgálná. A rendszerigazolás emellett mérsékelt kapcsolatban állt az igazságos világba vetett hittel és szignifikáns kapcsolatban a tekintélyelvűséggel és a lezárás egyes változóival. A politikai preferencia tekintetében, a szélsőjobboldali Jobbik szavazói alacsonyabb mértékű rendszerigazolást mutattak, mint a konzervatív jobboldali Fidesz-KDNP szavazói. Náluk azonban az MSZP szavazói is szignifikánsan magasabb pontszámot értek el. Hozzájuk hasonló eredmények voltak láthatók a liberális pártok szavazóinak az esetében is (Kelemen, Szabó, Mészáros, László & Forgas, 2014). Az Európai Szociális Felmérés (ESS) 2002 és 2018 között gyűjtött adatai alapján Szabó és Lönnqvist (2021) a pártpreferencia alapján vizsgálta a rendszerigazolás

---

⁵¹ A kutatásban vizsgált kognitív stílus definícióját a szerzők Messickhez kötik, akinek meghatározása szerint azt a kifejezést takarja, ami az információfelvétel és szerveződés konzisztens mintázatára vonatkozik (Messick, 1976). Kruglanski (1989) szerint az emberek a lezárás iránti igényükben eltérnek egymástól, egyesek nyitottabbak arra, hogy előnyben részesítsék bizonyos kérdésekben a gyors, kategorikus válaszokat a zavar elkerülése érdekében. Ők gyakrabban megfontolatlanok, ugyanakkor magabiztosabbak döntéseikben, mint azok, akik ezt a típusú lezárást elkerülik (Webster & Kruglanski, 1994 idézi Kelemen et al., 2014). A tekintélyelvűség esetében elmondható, hogy azok, akiket annak magasabb foka jellemez hajlamosabbak alárendelni magukat a csoport vezetőinek, betartják és védik az adott közösség szabályait és normáit, illetve agresszívebben lépnek fel azokkal szemben, akik nem engedelmeskednek vagy veszélyeztetik a rendszert (Altemeyer, 1996).

mértékét. Kutatásuk megerősítette, hogy a magyar társadalmat általában a rendszerigazolással szemben annak degradációja jellemzi. Emellett a pártpreferencia tekintetében – a korábbi eredményekhez hasonlóan – az volt látható, hogy a kormánypártra szavazók körében volt a legerősebb az igazolás mértéke, mind az MSZP (2008-ig), mind a Fidesz (2010-től) esetében. A Jobbik szavazói, akik a Fideszhez hasonlóan jobboldaliak, de pártjuk nem volt hatalmon, nem hitték igazságosabbnak a rendszert, mint a baloldali szavazók (Szabó & Lönnqvist, 2021). Jost és Kende 2020-ban publikált eredményei, melyek két országos reprezentatív mintán végzett kutatáson alapulnak, arra mutatnak rá, hogy a magukat jobboldaliként azonosítók magasabb pontszámot értek el a rend és a struktúra, valamint a rendszerigazolás iránti igény tekintetében, mint a baloldaliak, emellett mind általános értelemben, mind a gazdasági rendszer igazolása terén magasabb pontszámot értek el, mint a baloldali és liberális kitöltők, ugyanakkor a Fidesz szavazók e kutatás szerint is erőteljesebb igazolást mutattak, mint a Jobbik szavazók (Jost & Kende, 2020).

Hunyady (2018) ennek az elméletnek háttérében többek között a társadalmi egyenlőségért és emberi jogokért vívott harcok történelmi mozgatórugóját, a konfliktusok dinamikájának demokratikus viszonyok közötti értelmezését, az egyenlőtlenségek és azok stabilitásának kulcsfontosságú problémaként történő definiálását, illetve a célok elérésének észlelt potenciálját nevezi meg, ezzel nem tagadva a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek létezését és azok többségi érdekek által történő fenntartását. Összességében tehát a rendszerigazolás elméletére amerikai koncepcióként tekint, ahogy Hunyady fogalmaz: *„egy gazdasági húzóerőt képviselő, világháborúban próbált, szuperhatalmi pozíciót élvező sikeres társadalom öntudatával és összefogásával szembeül és szembesít (legalább is így volt ez az ezredforduló évtizedeiben)”* (Hunyady, 2018: 275). Ezzel szemben Magyarország kontextusában érzékelhető volt, hogy a világháború végének közeledtével, a *„rendszerek világrendszere felbomlik”*, az egyenlőség elvét a kommunizmus *„kompromittálta”*, a fejlődés lehetőségét megkérdőjelezte a múlt, a demokrácia csupán időnként sejlett fel, de nem valósult meg, ahogy a vagyon és a jog biztonsága sem *„Ilyen körülmények között – melyeket képtelenség pusztán a posztkommunista kategóriával jellemezni – könnyűszerrel elképzelhető, hogy félresiklik a rendszerváltás szociális, majd piacgazdasági demokrácia programja”* (Hunyady, 2018: 276). Hunyadyék magyar közgondolkodást mérő reprezentatív kutatásai rámutatnak arra, hogy a társadalomkritikus attitűd mellett a szociális

biztonság hiánya okán kialakuló elégedetlenség és a demokrácia igénye jelenik meg, nem pedig a gazdasági-politikai viszonyok elismerése. Alapvetően tehát a rendszerigazolás elmélete az amerikai kontextusból történelmileg gyökerező, a rendszerváltozó ideológiából építkezve impliciten előfeltételez olyan tartalmakat, amelyek Magyarországon az ideológia történetisége miatt másképp alakultak (Hunyady, 2018).

A korábbi fejezetekben már kitértem az uralkodó szociális reprezentációk és hatalmi dinamikák szoros összefüggésére, így a társadalmi rendszer észlelt igazságosságának, vagy stabilitásának uralkodó narratívájára mutatva rá, ami befolyásolja cselekvési alternatíváinkat. Értekezésem zárásaként az aktuális magyar kontextust e viszonyrendszeren keresztül mutatom be.

4.4. Média és cselekvés

Míg az elmúlt években az uralkodó politikai narratíva mentén egyre erőteljesebben jelent meg a politikai színtéren az Európai Unióval, „Brüsszellel” való szembenállás⁵², addig az Európai Bizottság legutóbbi, 2022-ben megjelent úgynevezett jogállamisági jelentése⁵³ szerint Magyarországon még mindig jelentős problémák vannak a jogállami működéssel, így a korrupcióval és a korrupciós ügyek átfogó kivizsgálásának hiányával, a társadalmi és szakmai egyeztetés nélkül zajló, felgyorsult jogalkotási folyamatokkal, a bíróságokra nehezedő politikai nyomással, a civil társadalom elé állított akadályokkal és többek között a közszolgálati média függetlenségét biztosító működési keretek figyelmen kívül hagyásával.⁵⁴ Mindezek, illetve a jelentésben megjelenő további rendszerszintű problémák, ahhoz vezettek, hogy az Európai Bizottság 2022 áprilisában feltételelességi (jogállamisági) eljárást indított Magyarországgal szemben. A jogállamisági jelentés természetesen nem tér ki az aktuális magyar társadalmi kontextus minden részletére, de egyfajta összegzését

---

⁵² European Commission (2017.04.26.). Hungary: Commission takes legal action on Higher Education Law and sets record straight on 'Stop Brussels' consultation. Forrás: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEX_17_1116 (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

⁵³ Európai Bizottság (2022.07.13.). Jogállamisági jelentés. Forrás: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/41_1_193993_coun_chap_hungary_hu.pdf (Utolsó letöltés: 2022.08.06.)

⁵⁴ Euronews (2022.07.13.). Jogállamisági jelentés: nincs jelentős előrelépés a magyarországi korrupcióellenes küzdelemben. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2022/07/13/jogallamisagi-jelentes-nincs-jelentes-elorelepes-a-magyarorszagi-korrupcioellenes-kuzdelem> (Utolsó letöltés: 2022.08.06.)

nyújtja annak a politikai és társadalmi atmoszférának, amelyben az uniós narratíva szerint az elmúlt években létrejöttek kollektív cselekvések Magyarországon. Az alábbiakban e problémák egyes elemeinek részletesebb kifejtésére törekszem.

Krekó Péterék (2018) a pluralizmus magyarországi és lengyel megjelenését vizsgálták, bevonva koncepciójába a populizmus fogalmát. E kifejezés jelentős történelmi múltjára és sokrétű értelmezési kereteinek (D' Eramo, 2013/2017; Federica Caso és Catalin Hamilton, 2015). részletes leírását jelen értekezésben nem kísérem meg, az alábbiakban Krekó Péter „törzsiesség” fogalmának rövid bemutatására szorítkozom csupán. Krekóék szerint mind a lengyeleket, mind a magyarokat jellemzi a korábban említett történelmi áldozati szerep, mely okozói elsősorban a szuperhatalmak, a szuverenitás elvesztésének, illetve egyfajta másodlagosságának érzése az Európai Unióban (Krekó, Molnár, Juhász, Kucharczyk & Pazderski, 2018). Így Krekóék mindkét ország esetében a jelenleg hatalmon lévő kormánypártok céljaként a nemzeti identitás alapú önbecsülés felerősítését és a bevándorlókkal, illetve az EU-val szembeni fenyegetettség érzésének növelését nevezik meg, valamint a tőlük való védelmezői szerep kialakítását. Ennek alapján *„napjaink fő jobboldali populistá irányzata nem a gazdasági populizmus, hanem az identitásalapú félelmeket és a nacionalista érzelmeket veszi célba. A jobboldali populizmus a nemzet, és nem az osztály fogalmát használva mozgósít, egyesít és megoszt.”*⁵⁵ (Krekó et al. 2018: 10). Krekóék megközelítése szerint a populizmust jellemzi, hogy a „köznépet” egyfajta homogén csoportként kezeli, ugyanakkor annak akaratára a szuverenitás forrásaként tekint, ami a politikai akarat mozgatórugója. Emellett a politikai antielitizmus is részét képezi, mely abban a koncepcióban ölt testet, hogy egyes csoportok jogtalanul a saját hasznuk érdekében gyakorolnak hatást az intézményrendszer és az állam fölött. Végül, de nem utolsósorban megjelenik benne a manicheizmus világnézete is, mely szerint *„a politika a jó és a rossz végső harcaként”* kerül értelmezésre, így kizárva a kompromisszum lehetőségét. A homogenizált csoportkép révén a politikai megosztottságot szükségtelennek tekinti, ami a nemzeti egységet veszélyezteti, így a populizmus egyfajta antipluralizmushoz vezet. Kutatásaik során azonban a politikai antielitizmus mellett az elitizmus jegyei is feltűntek,

---

⁵⁵ „...today's main right-wing populist trend is not economic populism, it rather targets identity-based fears and nationalist sentiments. Right-wing populism mobilizes, unites and divides using the concept of the nation and not that of the class.” (Krekó, Molnár, Juhász, Kucharczyk & Pazderski, 2018: 10)

mint az a meggyőződés, hogy az elit tagjai az ország megfelelőbb vezetését nyújtják, mint más választott politikusok. Vizsgálataikkor a manicheizmus világnézetének egy sajátos mintázata és a tekintélyelvűség kombinációja rajzolódott ki a magyar és a lengyel mintán, amelyet tribalizmusnak (törzsiességnek) neveztek, ami az előbbi szélsőséges jegyeit és az utóbbi, vagyis az erős vezetőbe vetett bizalmat hordozza magában, így az erős vezető körüli centralizációt és a többi „törzs” elutasítását – e mintázat mindkét társadalomban feltűnt. A törzsiességet jellemzi, hogy tagjai „nem osztják a demokratikus attitűdöket, tekintélyelvűek, politikailag intoleránsak és bizonyos mértékig elitisták”⁵⁶ (Krekó et al., 2018: 11). Ez a gondolatiság túlmutat a populizmuson, sem az emberközpontúság, sem az elitellenesség nem jellemzi, ellenben az antipluralizmussal és az etnocentrizmus egyes jegyeivel párosul. Krekóék szerint (2018) inkább ez a fajta törzsiség, mint maga a populizmus jelent alapvető veszélyt a képviseleti demokráciára (Krekó, Molnár, Juhász, Kucharczyk & Pazderski, 2018).

A magyar politikai életben a Fidesz-KDNP kormány 2010 óta megszakítás nélkül kétharmados többséggel vezeti az országot. Ennek egyik meghatározó okaként nevezi meg Polyák Gábor (2019) és Krekó Péter (2022) a média szerepét. A médiarendszer és az információ, illetve politikai üzenet mentén a „hardver és szoftver” hasonlatával élnek (Polyák, 2019; Krekó, 2022) Polyák a *Media in Hungary: Three Pillars of an Illiberal Democracy* című munkájában az Orbán Viktor (2017) által alkalmazott „illiberális demokrácia” (2014) médiára gyakorolt hatását írja le. A magyar médiarendszer elmúlt években tapasztalható átalakulását Polyák (2019, 2022) három pillérre helyezi, így annak alapját adja (1) a kereskedelmi és a közszolgálati média felügyeletéért felelős szervezetek függetlenségének csökkenése, vagy hiánya, (2) az erőforrások elosztásának befolyásolása, illetve (3) a „*a nyilvános információkhoz való hozzáférés és a politikai napirend ellenőrzése révén*” az információs környezet befolyásolása, irányítása (Polyák, 2022: 36), ezáltal hangsúlyozva a médiapiac kitettségét a politikai, illetve üzleti erőviszonyoknak és céloknak. A „*médiarendszer jelentős részének tartós instrumentalizálása a kormánypártok*

---

⁵⁶ „Tribalism is beyond populism: tribalists do not share democratic attitudes, they are authoritarian, politically intolerant and, to a certain extent, elitist.” (Krekó et al., 2018: 11)

*számára*⁵⁷ (Polyák, Urbán & Szávai, 2022: 134-135), valamint a „médiaökoszisztéma” átalakulásának következményei láthatók Polyákék 2020-as reprezentatív kutatásának eredményeiben, mely szerint a megnevezett médiafelületek fogyasztóinak közel 53%-a szerteágazó (kormánypárti, szürke zónás és nem kormánypárti) felületekről informálódnak, azonban több mint 33%-uk kizárólag vagy túlnyomórészt kormánypárti médiából tájékozódik. Ez a kizárólagossági arány a nem kormánypárti média esetében 7,8%. A szürkezónás média esetében ez az arány 1% (melynek fogyasztói inkább az ellenzéki szavazók, de annak kormánytól való erős függése okán az ellenzéki szavazók könnyebb elérését teszi lehetővé).

Krekó (2022) is kiemeli a média és az információ szerepét a jelenlegi magyar kormányzás hosszú ideje fennálló hatalmi pozíciójával kapcsolatban, többek között a Guriev és Treisman (2022) „információs autokrácia” terminusával írva le azt a jelenséget, ami az információ manipulálására épülő politikai stratégia. A média-infrastruktúra ebben az esetben is egyfajta „hardverként” jelenik meg, ami a domináns narratíva „szoftver” közlésében és terjesztésében játszik meghatározó szerepet. Az ilyen típusú információs rendszereket nem jellemzi az erőszak és az elnyomás direkt formái, elégséges a társadalom pszichikai mező, ideológia, valóságteremtés uralása. (lásd. Almeida (2019) szélsőségesen „zárt rendszer”) (Krekó, 2022). Emellett a szimbolikus és a gazdasági tőke közötti kettősség funkcionalitására is utal a szerző, rámutatva arra, hogy leginkább azokban a társadalmi rétegekben kiemelkedő az ilyen rendszerek támogatottsága, melyek gazdaságilag kevésbé, inkább a valóságteremtés és az identitáspolitika, azaz a szimbolikus tőke mentén élvezik a rendszer előnyeit. Krekó (2022) kiemeli a média centralizációjának, az egyszerű, célzott és intenzív formában terjesztett kampányüzeneteknek, az ellenségkép gyártásnak, illetve a 21. századi módszerek, így a dezinformáció és a 20. századra jellemző propaganda szerepét. A mindezek következtében kialakult „lágy cenzúra” (Polyák, 2019) rámutat a véleményalakítás szerepére, mely összefüggésbe hozható a korábban bemutatott véleményalapú csoporttagság létrejöttével, ami összefüggésben állhat a kollektív cselekvési hajlandóság irányával, így nem csupán a társadalmi változásért, hanem akár az uralkodó

---

⁵⁷ „After 2010, the dominant instruments of Hungarian media policy were the structural state interventions aimed at permanently instrumentalising a significant part of the media system for the ruling parties.” (Polyák, Urbán & Szávai, 2022: 135)

status quo fenntartásáért tett erőfeszítésekkel. A média tehát a véleményformálás lehetősége és az uralkodó szociális reprezentációk kialakításában betöltött szerepe által, illetve az identitás formálása révén a kollektív cselekvésben, mind az uralkodó hatalmi struktúra átalakításában, mind annak fenntartásában jelentős szerepet tölt be.

Mindezen kontextuális tényezők – az exkluzív áldozati szerepet fenntartó domináns narratívák, a történelmi traumák elaborációjának hiánya, a felelősségelhárítás, a rendszer igazolásának hiánya, az észlelt stabilitás és tanult tehetetlenség mentén megjelenő ágencia hiánya, a média centralizációja és polarizálódása – tetten érhetők az elmúlt évek megmozdulásaiban, melyek egyre kevesebb sikerrel és a résztvevők számának csökkenésével jártak. Erre mutat rá az is, hogy az elmúlt évek legnagyobb tömeget megmozgató tüntetéssorozata, ami egyes számítások szerint több mint százezer embert készített kollektív fellépésre, 2014 októberéhez köthető, amikor Varga Mihály nemzetgazdasági miniszter bejelentette, hogy 2015-től a kormány minden megkezdett gigabyte elektronikus adatforgalom után 150 forint adót vet ki a felhasználókra. Az országszerte, sőt Varsóban is kiterjedt tüntetéssorozat és a Fidesz székháznál történt radikálisabb megmozdulások hatására és azok ígért folytatására válaszul október 31-én Orbán Viktor a Kossuth Rádióknak adott interjújában bejelentette, hogy az internetadó a tervezett formában nem vezethető be, és 2015. elején nemzeti konzultációt terveznek indítani a témában (Kisbenedek, 2015). Ezt követően az elmúlt évek nagyobb megmozdulásai között említhető még, a teljesség igénye nélkül, a 2017 tavaszán heteken át zajlott „Lex CEU” néven ismertté vált megmozdulás-sorozat (Kalas, 2017), ami az ellenzéki politikusok mellett⁵⁸ a Magyar Tudományos Akadémia tagjait is cselekvésre ösztönözte⁵⁹, a 2018-as „rabszolgatörvény” elleni tiltakozás-sorozat (Kovács-Angel, 2018; Mikecz, 2019), a Színház- és Filmművészeti Egyetem (SZFE) autonómiájának megvédéséért indított tüntetések és szolidaritási hullám⁶⁰, ezek azonban maximum részsikereket értek el. 2017-

---

⁵⁸ Lásd. Ism. (2017.04.21.). CEU-Már az Alkotmánybíróság előtt van az LMP beadványa: Forrás: Népszava online: https://nepszava.hu/1127195_ceu-mar-az-alkotmanybirosag-elott-van-az-lmp-beadvanya (Utolsó letöltés: 2022. 08. 22.)

⁵⁹ Lásd. HVG (2017.06.13.). Megírták Sólyomék az Ab-nak, miért alkotmányellenes a lex CEU. HVG online. Forrás: https://hvg.hu/itthon/20170613_solyom_laszlo_alkotmanyellenesseg_lex_ceu_ab (Utolsó letöltés: 2022.11.22)

⁶⁰ Lásd. HVG. SZFE-tüntetés cikkek. HVG online. Forrás: <https://hvg.hu/cs/SZFE-tuntetes> (Utolsó letöltés: 2022.11.22)

ben a Mércse (Diószegi-Horváth, 2017) majd 2020-ban a HVG (Fekő, 2020) is arról számolt be, hogy az internetadó elleni megmozdulások óta nem volt olyan kollektív fellépés, ami meghátrálásra készítette volna a kormányt. – Bár azóta hasonlóan nagyléptékű tiltakozásként nevezhető meg a Fudan-tüntetéssorozat (Illés,2021), illetve a gyermekvédelminek nevezett törvény elleni tüntetés, de ugyan az utóbbi esetében elmondható, hogy a választásokkal egy időben tartott népszavazás érvénytelenül zárult, teljes és átfogó sikereket azóta sem sikerült elérni. – A jövő kérdése, hogy az elmúlt néhány év legnagyobb tömegeit országszerte megmozgató és jelenleg is tartó tüntetések, polgári engedtlenségek és sztrájkok sorozata az oktatásért és a pedagógusok jogaiért végül milyen eredménnyel zárulnak majd.

Mikecz Dániel, politológus, a Republikon Intézet vezető kutatója a HVG-nek adott interjújában (Fekő, 2020) elmondja, hogy a tüntetések sikerét nagyban befolyásolja, hogy a cél, amiért létrejön mennyire konkrét és véghezvihető. Egy törvénytervezet benyújtása elleni tiltakozás nagyobb valószínűséggel vezethet sikerhez, mint egy már létező jogszabály módosítását célzó. Mikecz szerint 2014-ben az internetadó elleni megmozdulásokkor még kommunikációs zavar jöhetett létre a kormányon belül, ezt követően azonban (ahogyan ő fogalmaz) az ellenségkép lehetővé tette a potenciálisan konfrontatív ügyek „háttérhatalomhoz” való kötését. Kiemeli továbbá, hogy Magyarországon egy alacsonyabb létszámú tüntetés esetén könnyen kialakul az a narratíva, hogy az embereket az adott ügy nem érdekli, így nincs is értelme. A tömeg mérete azonban csak akkor fontos tényező – ahogyan arra Almeida (2019) is utal –, ha a megmozdulás célja nem korlátozott. Mikecz (2020) hozzáteszi, hogy nem csak az ügy a fontos, hanem az is, hogy az azokban való részvétel során érték közösségben lehetünk. *„A kollektív cselekvés segít kialakítani kollektív identitást is. Ezt a funkciót látja el a Békemenet is.”*(Mikecz interjú, 2020)

A CÖF és CÖKA (Civil Összefogás Fórum és Civil Összefogás Közhasznú Alapítvány) által 2012 óta szervezett Békemenetre 2021. október 23-án rendezett megmozdulásának célja a Gyurcsány Ferenc korábbi miniszterelnök visszatérésének veszélyére való figyelemfelhívás mellett az volt, hogy megmutassák: *„sokan állnak a nemzeti önállóságot védő magyar kormány mögött”* és, hogy *„megvédjék Magyarországot a globalista-liberális erőktől és pénzügyi köröktől”*, amelyek *„az Orbán Viktor vezette kormány megbuktatásával olyan életformát vezetnének be, amelyet a magyar emberek elutasítanak.”* (Balácsi, 2021). A 2022. március 15-i menet üzent a *„magyar baloldalnak”* és *„Brüsszelnek”*, illetve a

„*'Soros Györgyöknek', akiknek célja egyértelműen restaurálni a 2010 előtti szocialista-liberális időszakot*” (Máté, 2022). Bár a résztvevők száma az eltérő hírportálok szerint más-más (Bogatin, 2022; MTI, 2022), ahogyan többször felmerül a résztvevők szállításának és tudatos részvételüknek kérdése is (MTI, 2021) az mindenesetre egyértelműen látható, hogy Magyarország egyik legnagyobb tömegét megmozdító politikai eseményről van szó.

E megmozdulási formák mellett azonban érdemes szem előtt tartani, hogy a cselekvés nem csupán tüntetések, vonulások és petíciók formájában jöhet és jött létre az elmúlt években, így említve akár olyan a tudatosítás és tudásátadás eszközeivel élő vagy hosszabb távon működő megjelenéseit, mint például a Közélet Iskolája, ami részvételi akciókutatások mellett a kritikai pedagógia eszközét alkalmazva a jogtudatosításon keresztül vonja be a közéleti részvételbe azokat is, akik az aktív politizálás lehetőségéből kiszorulnának (Csoszó, Fernengel & Udvarhelyi, 2021). Vagy e listát folytathatjuk a szolidáris gazdaság alapján működő szerveződésekkel, melyek a velünk szemben álló gazdasági, ökológiai és egyszersmind ideológiai fenyegetésekkel szemben egy olyan átfogó programban látják a gazdaság rendszerszintű átalakítását, mely az alulról és lokálisan szerveződő közösségek hálózatában ölt testet, így foglalva magában a „társadalmi vállalkozás”, „szövetkezet” vagy „szociális gazdaság”, „ökofeminizmus és társadalmi reprodukció”, „szakszervezeti mozgalmak” kifejezéseket és irányvonalakat (Gagy, 2020).

A fent leírt megközelítések csupán villanásnyi képet nyújtanak a kollektív cselekvések kialakulásának rendkívül összetett folyamataiba. Legyen szó akár a szociális identitásról, a szociális és kommunikációs hálóról, a hatalom vagy a rendszer szociális reprezentációjáról, illetve a mindezek szövetét nyújtó kontextus szerepéről, e dimenziók egymással való viszonyát egyetlen lineáris ok-okozati kapcsolat helyett sokkal inkább egy kölcsönös folyamatként írhatjuk le. Ahogyan az identitás, a hatalom és a rendszer reprezentációja hatással van egymásra és a cselekvésre, úgy a cselekvés is meghatározza mindezeket, ezáltal egy folyamatosan alakuló dinamikus egységet alkotva. Kutatásaimmal e dinamika mélyebb megértésére törekszem.

5. A kutatás célja

A kollektív cselekvés elsősorban azokra a cselekvési formákra utal, amelyek célja egy egész csoport helyzetének, így státuszának, hatalmi pozíciójának előmozdítása (Tajfel & Turner, 1979; Wright, Taylor & Moghaddam, 1990), de célja lehet továbbá a csoportos igazságtalanság megszüntetése vagy megelőzése is. Mindezek érdekében az egyén felléphet akár individuális szinten, például petíció aláírásával, kollektív formában, többek között tüntetések, demonstrációk, sztrájk vagy polgári engedetlenség útján, illetve szervezeti szinten, akár SMO-k létrehozásával és résztvevők bevonásával is nyomást gyakorolhat (Gamson, 1991; Klandermans, 1997; van Zomeren, Postmes, Spears, 2008; van Zomeren & Iyer, 2009). A kutatásomban alkalmazott kollektív cselekvés terminusa mindezen definíciók és a politikai fellépés (Leach, Iyer & Pedersen, 2006) mentén a jelenleg uralkodó társadalmi rendszer (norma és értékrendszer, politikai hatalom, gazdasági működés) részleges vagy teljes megváltoztatását célzó fellépésekre utal (Zittoun, 2018; Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018). Ahogy a szociális identitás, a kognitív alternatívák és a kollektív cselekvés kapcsolatát a fent írt szakirodalmi apparátus szerint dinamikus viszony hatja át, úgy kutatói megközelítem szerint a rendszer egyes elemei is e kölcsönösen összefüggő és folyamatosan változó viszonyba rendezhetők, ezáltal az egyes területekre gyakorolt hatás túlmutathat az adott cselekvés körülhatárolt céljain. Kutatásomban nem térek ki külön a kollektív cselekvés minden formájára (például lakóközösségi aktivizmusra, útlezárásokra, flasmobokra vagy választási gyűlésekre), főként azokat a megnyilvánulási formáit nevezem meg, melyek a szakirodalmi háttérben elsősorban megjelentek és átfogóbb kategóriaként kezelhetők.

Vizsgálati megközelítem a korábban már említett integratív elméleti kereten alapszik, amely a cselekvés háttérében álló egyetlen motivációs tényező kiemelése helyett több potenciális változó összefüggésének a kollektív cselekvésben betöltött szerepét hangsúlyozza. E koncepció mentén helyezhető el többek között Drury és Reicher, (2000, 2009, 2018), Klandermans (1997), van Zomeren, Postmes és Spears (2008), van Zomeren és Iyer (2009), illetve Agostini és van Zomeren (2021) kutatói perspektívája, ahogyan Stekelenburg és Klandermans modellje (2013) is. Ennek a megközelítésnek az alapján kutatásom az alábbi dimenziókra fókuszál: (1) a szociális identitás, (2) a szociális identitáshoz kapcsolódó kognitív alternatívák, így társadalmi rendszer szociális

reprezentációja, valamint (3) az ehhez kapcsolódó hatalmi aktorok és dinamikák szociális reprezentációja, valamint az azokhoz fűződő érzelmi viszonyulások, illetve a mindezeket befolyásoló (4) kommunikációs és szociális erőforrások. A szakirodalmi apparátus alapján alkotott feltételezéseim és a vizsgált dimenziókon keresztül kialakított kutatói célkitűzéseim az alábbiak voltak:

1) Kutatásaim a Henri Tajfel (1979, 1986) nevéhez köthető szociális identitás elmélet alapján, Drury és Reicher (2018) ESIM koncepcióján (Reicher, 2001) illetve van Zomeren (2008, 2009) SIMCA modelljén keresztül, valamint Bliuc és munkatársai (2007) vélemény alapú csoporttagság megközelítésén át az azonosulás összefüggésében vizsgálják a kollektív cselekvésben való részvételt, illetve annak mentén kialakuló kognitív alternatívák cselekvésben betöltött szerepét (Tajfel, 1978, 1981).

2) A rendszer észlelt igazságosságát a procedurális és disztributív igazságosság változójával (Deutch, 2006) az állami kiadásokkal kapcsolatban vizsgáltam, míg az instabilitást a megváltoztathatóság és az ágencia alapján. Az említett szakirodalmakra építve azt feltételeztem, hogy a kognitív alternatívák összefüggésben állnak a cselekvési hajlandósággal, így kutatói célkitűzésem volt, hogy e feltételezésemet megvizsgáljam, és az összefüggés irányát, illetve a kognitív alternatívák mediátor vagy moderátor szerepét feltárjam.

3) Eisenger (1973), Deutsch (1973), Kahan (2003), Castro (2012), McAdam és Tarrow (2018) illetve Almeida (2019) kutatói megközelítése alapján azt feltételeztem, hogy a politikai és hatalmi viszonyok észlelése is összefüggésbe hozható a cselekvési lehetőségekkel és a cselekvési terekkel egyaránt. Drury és Reicher ESIM (2001, 2018) elmélete alapján az volt a hipotézisem, hogy a hatalomról alkotott negatív kép összefüggésben állhat a cselekvéssel, azon belül is annak erőteljesebb radikalizálódásával. Végül ugyancsak a hatalom reprezentáció vizsgálatokor Howarth és munkatársainak (2014) megközelítésére alapozva azt feltételeztem, hogy az uralkodó hatalommal való kapcsolat (például az abba vetett bizalom, mellette való kiállás) összefüggésben áll az egyén rendszerképével is, így kognitív alternatíváival. A hatalom dimenziójának esetében célo

volt, hogy annak kapcsolatát mind a rendszer reprezentációs, mind a kollektív cselekvést mérő változók viszonyában feltérképezzem.

4) Vizsgálataimban a szociális és kommunikációs háló cselekvéssel való összefüggését Levine és munkatársai (1998), Marková (2000), Dixon és Riscigno (2003), Passy (2003), Deutsch (2006), Krinsky és Crossley (2015) megközelítésére alapozva tartom meghatározónak. A szociális reprezentáció elmélet szerint a szociális hálóinkat átszövő kommunikáció azzal, hogy értelmezési kereteket nyújt, identitást épít ki és szilárdít meg, illetve megalapozza a cselekvési részvételhez szükséges kezdeti hajlandóságot (Mosocivic, 1988; Batel & Castro, 2015; Passy, 2003; Wagner & Hayes, 2017). A kollektív identitás, az üggyel való azonsulás és az egymásra gyakorolt hatás okán Diani (2011) szerint a társadalmi mozgalmakat tekinthetjük kapcsolati hálózatoknak is. Így e koncepciónak, illetve Wagnerék (2017) elmlete mentén, mely szerint az emberek inkább hasonló véleményű, értékrendű és azonos világképű egyénekkel beszélgetnek (Wagner & Hayes, 2017) azt feltételeztem, hogy a szociális és a kommunikációs háló nyitottsága és kiterjedtsége nem csupán a cselekvéssel, hanem a szociális identitással, illetve a kommunikáció reprezentáció-alkotó szerepén keresztül a hatalom és a rendszer szociális reprezentációjával is összefügg (Moscovici, 1961). Kutatói céloom volt e kapcsolatok feltárása.

Kutatói célkitűzésem tehát az volt, hogy a szakirodalmi apparátus alapján megfogalmazott feltételezéseimnek utánajárjak, és feltérképezzem, hogy az alábbi változók – szociális identitás, kognitív alternatívák, uralkodó politikai és hatalmi viszonyokról alkotott szociális reprezentációk, szociális és kommunikációs háló kiterjedtsége – összefüggésben állnak-e a kollektív cselekvéssel, és ha igen, kapcsolatuk milyen irányú és intenzitású.

6. Első Kutatás - A társadalmi rendszer észlelése és a kollektív cselekvésben való részvétel

6.1. Az első kutatást megelőző kérdések

A fentebbi fejezetben a szakirodalmi háttér alapján alkotott feltételezéseimet illetve a vizsgált változók alapján átfogó kutatási céljaimat már ismertettem, így az alábbiakban röviden összegzem, hogy az első kutatásban alkalmazott változók mentén milyen kérdések fogalmazódtak meg a vizsgálat kezdetekor:

1. Megfigyelhető-e összefüggés a rendszer észlelt illegitimitását és instabilitását, illetve a kollektív cselekvést mérő változók között? Amennyiben e változók között kapcsolat áll fenn, elmondható-e, hogy a kognitív alternatívák magyarázza azt?
2. Van-e összefüggés a kollektív cselekvést mérő változók, illetve a kommunikációs háló nyitottságát és a szociális háló kiterjedtségét mérő változók között? Amennyiben igen, eleget tesznek-e annak a feltételezésnek, hogy kiterjedtségük növekedésével a cselekvés létrejötte is valószínűbb?
3. Az első kutatásban megnevezett hatalmi és társadalmi aktorokról – így az államról, kormányról és civil szervezetekről – alkotott szociális reprezentációk milyen kapcsolatban állnak a kollektív cselekvéssel, illetve a kognitív alternatívákat mérő változókkal?

6.2. Kutatási módszer

2018. március eleje és május eleje között 243 fő töltötte ki online kényelmi mintavételen alapuló kérdőívünket. A komplex és több módszertant használó kérdőív a következő változókat operacionalizálta 1: a társadalmi rendszer szociális reprezentációja, 2: kollektív cselekvésben való részvételi hajlandóság 3: szociális és kommunikációs háló 4: a társadalmi tér különböző szereplőiről, hatalmi aktorairól alkotott szociális reprezentációk (a: állam, b: kormány, c: civil szervezetek).

6.2.1. Minta

A kitöltőket online közösségi média platformokon keresztül, műhelymunkájukat készítő pszichológia BA tanulóikat folytató nappali és levelező képzésre járó hallgatók

bevonásával értük el. A teljes minta ($N = 243$) 79 férfiból, 163 nőből állt és egy kitöltő jelölte az egyéb kategóriát, átlagéletkoruk 38,4 év ($SD = 16,3$; $\min=19$; $\max = 92$). A minta iskolai végzettsége szerint a kitöltők hasonló arányban rendelkeznek középiskolai (31,3%) főiskolai vagy BA diplomával (30%), illetve egyetemi MA végzettséggel (27,2%). Általános iskolai végzettséggel a minta 4,9%-a, szakiskolai végzettséggel 4,1%-a, PhD fokozattal 2,5%-a rendelkezett. Lakóhelyük szerint a minta 35%-a fővárosban, 15,6%-a megyeszékhelyen, 22,6%-a más kisebb városban, 23,5%-a falun, 3,3%-a külföldön lakik.⁶¹

A kutatásban a politikai orientációt és a pártpreferenciát is vizsgáltuk. A politikai orientáció esetében 3 itemet alkalmaztunk: bal-jobb (7 fokú Likert-skála: 1 =bal; 7=jobb; $M = 3,749$, $STD=1,6028$), moderált szélsőséges (7 fokú Likert-skála: 1 = moderált; 7 = szélsőséges; $M = 3,000$, $SD = 1,5185$) és liberális-konzervatív (7 fokú Likert-skála: 1 = liberális; 7 = konzervatív; $M = 3,393$, $STD = 1,6917$). A minta mindegyik skálán hozzávetőleg középen helyezi el magát.

A pártpreferencia vizsgálatokor arra kérdeztünk rá, hogy ha jövő vasárnap lennének a választások, a felsorolt pártok közül melyikre szavazna a kitöltő⁶². A pártpreferencia alapján a minta 23,5%-a Fideszre szavazna, 14,6%-a az LMP-re, 13,2%-a Magyar Kétfarkú Kutypártra, 8,6%-a a Momentum Mozgalomra, 4,5%-a a Jobbikra, 4,1% az Együtt PM-re, 3,7%-a az MSZP-re szavazna. 24,7% nem mondta meg, hogy kire szavazna. Akik nem mondták meg az alábbi formában oszlottak meg a teljes mintán: 4,9% egyikre sem szavazna, 3% nem menne el szavazni, 2,2% egyéb pártra szavazna, 9% nem válaszolt, 3,4% nem tudta.

6.2.2. Alkalmazott módszerek és leíró eredményeik

A kutatásban egy komplex kérdőívet állítottunk össze ahhoz, hogy exploratív módon vizsgáljuk a kollektív cselekvés mögött álló motivációs faktorokat és reprezentációs jelentéseket. Nem minden módszerrel mért adat fog bekerülni a komplexebb elemzésekbe, vannak olyan kérdések, amelyeket csak deskriptív eredményeiben fogok itt a módszertan leírásánál bemutatni.

---

⁶¹ Mivel a minta nem reprezentatív, így a demográfiai elemzések a továbbiakban nem kerülnek leírásra.

⁶² A kérdőív elsősorban a 2014-es választásokon indult pártokat, illetve a 2014 és 2018 között létrejött pártokat sorolta fel.

A kérdőívben először a nemre, az életkorra, az iskolai végzettségre és a lakóhelyre kérdeztünk rá. Ezek leíró eredményeit már a minta leírásánál bemutattam. Ezek után szabad asszociációkat kértünk a következő inger fogalmakra: civil szervezet, állam, kormány. Az asszociációkat az IRaMuTeQ 0.7 alpha 2 2020 programmal dolgoztuk fel. Ezeket a projektív feladatokat a következő kérdések követték:

6.2.2.1. Társadalmi terek: szociális és kommunikációs háló

1.1. A **szociális háló** kiterjedtségét az egyén számára értékközösséget jelentők száma alapján vizsgáltuk az alábbi kérdéssel: „*Hány olyan ember van a környezetében, aki a legtöbb Ön számára igazán fontos kérdésben hasonló értékrend mentén gondolkodik, mint Ön?*“ A válaszadók öt lehetséges válasz közül választottak: nincsen az életükben ilyen személy (2,9%), 1-3 ilyen személy van (20,6%), 4-6 személy (N=30,9%), 7-10 személy (14,4%), végül 10-nél több (31,3%).

1.2. A **kommunikációs háló** nyitottságát az alábbi kérdéssel vizsgáltuk: „*Általában kikkel szokott beszélgetni közügyekről? (Több válasz is bejelölhető.)*” Az alábbi válaszlehetőségeket jelölhették be a kitöltők: 1: Senkivel, 2: Családommal, 3: Kollégáimmal, 4: Barátaimmal, 5. Bárkivel, ha szóba jön. A mintánk 8,23%-a jelezte, hogy senkivel nem szokott beszélni közügyekről, 60,91% a családjával, 57,61% a barátaival, 34,15% a kollégáival és 32,1% bárkivel beszélget közügyekről. Ezen kívül még megjelentek egyéb válaszok is, templomi gyülekezet, tanár, civil szervezet, ismerősök egy-egy ember. Illetve, ketten jelezték, hogy bárkivel szívesen beszélnek, ha nem nekik kell kezdeményezniük. A szociális és kommunikációs háló erős szignifikáns összefüggésben áll egymással ($\chi^2(12, N=243) = 93,577, p = ,000$) 51,3%-a azoknak, akik 10-nél több olyan személyt tudnak maguk körül, akikkel azonos értékekben osztoznak nyitott arra, hogy bárkivel beszéljen közügyekről, 28,9%-uk pedig kollégákkal is párbeszédet folytatna e témában és csupán 1,3%-uk jelölte azt, hogy senkivel nem beszélne közügyekről. Ezzel szemben azoknak, akiknek nincsenek ilyen személyek a környezetükben 85,7%-a nem beszélgetne közügyekről senkivel, illetve 14,3%-a csak családtagokkal és/vagy barátokkal.

6.2.2.2. Kognitív alternatívák

Tajfel (1981) kognitív alternatívák fogalmát a társadalmi rendszer stabilitásának és legitimitásának észleléséből vezeti le, mely kognitív alternatíva áll elméletében az olyan

cselekvések mögött (ő szociális versengésnek hívja), amelyek kollektívek és céljuk a társadalmi rendszer megváltoztatása.

2.1. A **társadalmi rendszer igazságosságát** két módszerrel mértük, amely a Deutch (2011) féle procedurális és disztributív igazságosság koncepciónak felel meg. Mindkét módszer az állami elosztó rendszer működését értékelteti a kitöltőkkel, az egyik direkt módon kérdez rá annak igazságosságára (procedurális igazságosság), a másik indirekt módon, saját és az állami preferenciák közti különbségeket méri (a disztributív igazságosságot):

2.1.1. **Procedurális igazságosság:** egy itemmel rákérdeztünk arra, hogy mennyire tartja igazságosnak az állami elosztó rendszert „*Kérem, jelölje az alábbi skálán, hogy mennyire tartja igazságosnak az állami elosztási rendszert!*”. A válaszokat 7 fokú Likert-skálával mértük. A kapott átlag eredmény szerint a mintánk inkább igazságtalannak tartja ($M = 2,716$, $SD = 1,6607$) az elosztórendszert. A változó a Kolmogorov-Smirnov normalitás teszt szerint nem normál eloszlású.

2.1.2. **Disztributív igazságosság:** A másik módszerben 13 közügy – Oktatási rendszer, Egészségügyi rendszer, Rend és közbiztonság, védelem (pl. rendőrség, hadsereg), Kultúra és sport, Környezet (pl. környezetvédelem, hulladékgazdálkodás), Gazdasági szerepvállalás (pl. közlekedés, mezőgazdaság, energia), Törvényhozás és végrehajtás, Nyugdíjrendszer, Munkanélküliek támogatása, Családi pótlék, gyermekeknek járó juttatások, Betegek és fogyatékkal élők támogatása, Hátrányos helyzetű családok támogatás, Nemzeti és etnikai kisebbségek támogatása.⁶³ – mentén kértük ki a kitöltők véleményét. Először azt kellett jelölniük egy 7 fokú Likert-skálán mennyire fontosak az egyes közügyek számukra, majd az állam számára. Az egyéni fontosság és az állam számára való fontosság közti abszolút számú eltérések összeadásával egy az egyéni és az állam értékrendjének eltérését mutató változót csináltunk. A teljes minta átlaga 32,72 ($SD = 14,22$, $min = 00$, $max = 75$), a változónk a Kolmogorov-Smirnov normalitás teszt szerint normál eloszlású.

---

⁶³ A megnevezett kiadási területek alapjául az alábbi honlapon megnevezett kategóriákat alkalmaztuk, illetve egészítettük ki: <https://www.amipenzunk.hu/#/~koltsegvetesi-kiadasok> (Utolsó letöltés: 2022.08.01.)

Az igazságosságot mérő két változó között erős szignifikáns Spearman féle korrelációt találtunk ($Rho(243) = -,696^{**}$, $p = ,000$). Feltételezhető, hogy a két módszer ugyanazt méri.

2.2. A **rendszer észlelt instabilitásának méréséhez** négy itemet használtam, amelyekkel való egyetértést egy 5 fokú Likert-skálán jelezték a kitöltők: (1) „*Úgy gondolom, hogy összességében a jelenlegi társadalmi rendszer az elérhető legjobb.*” (fordított item); (2) „*Nem hinném, hogy meg lehetne változtatni a kialakult társadalmi rendszert, mert nincsen beleszólásunk.*” (fordított item); (3) „*A jelenlegi társadalmi rendszer megváltoztatása mindenképpen szükséges.*” (4) „*Úgy gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi rendszert képesek vagyunk megváltoztatni.*”

A négy item Cronbach alfa értéke alacsony lett $\alpha = ,686$. Mivel a második item impliciten két állítást is tartalmazott, így az elemzésből kiszedtük amivel a Cronbach alfa elfogadhatóvá vált $\alpha = ,715$. ($KMO=0,571$, $df=3$, $p=,000$). Tehát a rendszerstabilitás négy felsorolt iteméből hármat használtunk. Ez a három item adja a társadalmi rendszer észlelt stabilitásának változóját, melynek átlagos értéke a mintán $2,918$ ($SD = 1,44$).

Mivel a **rendszer észlelt igazságossága és észlelt stabilitása** között nagyon erős szignifikáns kapcsolat áll fenn ($Rho^{Tstabil-I.procedurális}(243) = ,591^{**}$, $p = ,000$; $Rho^{Tstabil-I.disztributív}(243) = -,601^{**}$, $p = ,000$) ezért Tajfel kognitív alternatívákról szóló koncepciója (1978, 1981) alapján klaszter elemzést futattunk. Két klasztert kaptunk, melyek minősítése jó. Az első klaszterbe 150 ember tartozik a mintánkból, szignifikánsan instabilabbnak és igazságtalanabbnak észlelik a rendszert, mint a másik klaszterbe tartozó 93 kitöltő ($M^{Tstabil-1}=2,05$, $SD^{Tstabil-1}=,75$; $M^{Tstabil-2}=4,32$, $SD^{Tstabil-2}=1,15$; $t(241)=-18,645$, $p=,000$; $M^{I.disztributív-1}=40,19$, $SD^{I.disztributív-1}=11,1$; $M^{I.disztributív-2}=20,68$, $SD^{ig.disztributív-2}=9,73$; $t(241)=13,947$, $p=,000$; $M^{I.procedurális-1}=1,73$, $SD^{I.procedurális-1}=0,90$; $M^{I.procedurális-2}=4,31$, $SD^{I.procedurális-2}=1,33$; $t(241) = -18,051$, $p = ,000$).

6.2.2.3. Kollektív cselekvés

3.1. Az **általános aktivitást** a következő kérdéssel mértük: „*Részt szokott venni a közösségét (pl. társadalmi csoport, helyi vagy országos lakosságot, stb.) érintő megmozdulásokban, akciókban?*” A válaszadók a hat lehetséges válasz közül egyet választottak ki. (1: Igen; 2: Igen, egyre gyakrabban; 3: Igen, de egyre ritkábban; 4: Nem, de

gondolkodom rajta; 5: Nem, és nem is érdekelnek az ilyen megmozdulások; 6: Nem) Ezeket a válaszokat 3 kategóriába kódoltuk: aktív (1,2), bizonytalan (3,4) és passzív (5,6). A teljes minta 33,7%-a mondta, hogy részt szokott venni társadalmi célú megmozdulásokban, így az **aktív** kategóriába tartozik, 28,1% időnként vesz csak részt, vagy gondolkodik rajta, tehát a **bizonytalan** kategóriába tartozik, és a kitöltők 29,2%-a nem vesz részt ilyen típusú megmozdulásokban, így **passzív** kategóriába került kódolásra.

3.1.1. Rákérdeztünk arra, hogy amennyiben nem vesznek részt megmozdulásokban miért nem. A következő válaszlehetőségeket adtuk meg az *egyéb* kategória mellett: „Nem tudok ilyen jellegű lehetőségekről”, „Fizikai okok miatt”, „Attól tartok, hogy a magán- vagy szakmai életemben hátrányok érhetnek miatta”, „Úgy gondolom, hogy ezeknek a megmozdulásoknak általában nincsen értelmük”, „Ezek a megmozdulások általában engem nem érintő kérdésekről szólnak”, „Úgy érzem, hogy az esetek többségében a szervezők értékrendje nincs összhangban az enyémmel”, „Nincsen kedvem időt és energiát szánni rá”.

Akik *nemmel válaszoltak* ($N=57 - 76$ magyarázat; $M=1,33$) okként az alábbiakat nevezték meg a legnagyobb arányban: nincs kedvük időt és energiát szánni rá ($N=17$), nem tudnak ezekről a lehetőségekről ($N=15$), fizikai okok miatt ($N=14$), félnek a retorzióktól ($N=8$) vagy nincs értelme a megmozdulásoknak ($N=8$), vagy nem érzik magukat érintettnek az ügyben ($N=8$), a szervezők értékrendje nincs összhangban a kitöltőével ($N=6$). Akik *Nem és nem is érdeklődnek az ilyen megmozdulások iránt* ($N=15 - 34$ magyarázat; $M=2,83$), Nincs kedvük időt és energiát szánni rá ($N=10$), Nincs értelme ezeknek a megmozdulásoknak ($N=5$), illetve, hogy a szervezők értékrendje eltér az övéktől és, hogy hátrány érné őket, ha részt vennének ($N=6$), fizikai okok miatt maradnak távol és nem tudnak ilyen jellegű megmozdulásokról ($N=2$). Akik *Nem, de gondolkodnak rajta* ($N=40 - 56$ magyarázat; $M = 1,4$) azért nem vesznek részt, mert nincs kedvük időt és energiát szánni a részvételre ($N=14$), hátrányos következményektől tartanak ($N=8$), fizikai okok miatt ($N=9$), a szervezők értékrendjétől való eltérés okán, és mert nem tudnak ilyen lehetőségekről ($N=5$), illetve nem érzik magukat érintettnek ezekben a kérdésekben ($N=4$). Csak olyanok írtak az *egyéb* kategóriába, akik a „Nem”, vagy

„*Nem, de gondolkodom rajta*” válaszlehetőséget jelölték az általános aktivitást mérő változónál. A „*Nem*” választ jelölőknél született a legtöbb „egyéb” kategóriás önálló válasz ($N=7$), amelyek az alábbiak voltak: atrocitásokról való félelem, inkább konkrét dolgokban gondolkodik, nincs ideje, vagy nem szereti a tömegrendezvényeket. A „*Nem, de gondolkodom rajta kategóriát*” ($N=40$) jelölők az egyéb válasz keretében leginkább az időre hivatkoznak. Azok, akik nem is érdeklődnek a megmozdulások iránt adták átlagosan a legtöbb magyarázatot passzivitásukra.

3.1.2. „*Igen*” válaszlehetőség különböző formáit megnevezők (Igen; 2: Igen, egyre gyakrabban; 3: Igen, de egyre ritkábban), szintén jelölhették miért aktívak az egyéb kategória mellett a következő válasz lehetőségek közül akár többet is jelölve: „Szeretek közösségekhez csatlakozni”, „Fontos számomra, hogy kiálljak azok mellett az értékek mellett, amiket képviselek”, „Elsősorban azért megyek, mert a barátaim, ismerőseim is részt vesznek az adott megmozduláson”, „Csak akkor megyek, ha én magam is érintett vagyok”. Akik az *Igen választ jelölték* ($N=59$) azért vesznek részt a legtöbben, mert fontos számukra, hogy kiálljanak az általuk képviselt értékek mellett ($N=53$), a második legfontosabb a közösségekhez való csatlakozás ($N=13$), a barátaik miatt mennek ($N=3$), azok, akik csak akkor mennek, ha érintettnek érzik magukat voltak a legkevésbé ($N=4$). Akik *egyre gyakrabban vesznek részt* ($N=28$) elsősorban a saját értékek mellett való kiállás miatt aktívak ($N=24$), a közösség okán ($N=10$), és kevésbé a barátaik részvételei miatt ($N=3$), illetve, kizárólag akkor ha ők is érintettek ($N=2$). Akik *részt vesznek, de egyre ritkábban* ($N=34$), közülük ebben az esetben is főleg az értékek kifejezése miatt ($N=26$) aktívak, és jelentősen kevesebben a közösség ($N=6$), illetve a barátok miatt ($N=5$). Személyes érintettség az ő esetükben nincsen a magyarázatok között. Mindhárom csoportban a saját értékek és a közösség ereje ami cselekvésre motiváló, viszont akik egyre ritkábban vesznek részt a közösség erejét kevesebben jelölik.

3.2. A kollektív cselekvést mérő változóként alkalmaztuk az **aktivitás tereit**, amelyben 9 megnevezett cselekvési tér között jelölhették be a kitöltők, hogy melyek munkájában vesznek részt. Az aktivitási terek feltérképezése az alábbi kérdés mentén történt: „*Kérem,*

jelölje be azt a választ, amivel folytatná az alábbi mondatot: 'úgy érzem, aktív tagja vagyok...' (Több válasz is bejelölhető.)" A megnevezett kategóriák az alábbiak voltak: Társadalmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek (29,2%), Környezetvédelmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek (9,7%), Lakóközösségemnek (24,3%), Civil szervezetnek (13,1%), Szakszervezetnek (2,2%), Vallási közösségnek (10,9%), Érdekvédelmi csoportnak (3,7%), Pártnak (1,9%), Nem veszek részt aktívan ilyen csoportok/közösségek életében/munkájában (34,1%), az „Egyéb” kategória jelölésével (4,1%), a kitöltőnek lehetősége volt újabb terület megnevezésére, így például önszervező csoportot, kulturális egyesületet, gyermekekkel foglalkozó csoportot, családi, baráti és tudományos közösségeket neveztek meg. Ezt a változót az elemzés során kategóriális változóként kezeltük, mely 0 értéke azt jelölte, hogy nem tagja az adott csoportnak, míg az 1 azt, hogy igen.

Ahol az általánosságban aktívak cselekszenek azok a *társadalmi célú tevékenységet végző csoportok* ($\chi^2(2, N=243) = 36,762, p = ,000$), a *civil szervezeteknél* ($\chi^2(2, N=243) = 19,976, p = ,000$) tendencia szinten a *környezetvédelmi csoportokban* ($\chi^2(2, N=243) = 5,857, p = ,053$) és *szakszervezeteknél* ($\chi^2(2, N=243) = 5,915, p = ,052$). Mivel az aktivitásra ez a 4 terület mutat rá, így a továbbiakban az aktivitási terek közül kizárólag ezeket vizsgálom. Az aktivitási tereket összeadtuk, ezzel megkaptuk az **aktivitási terek** változóját, vagyis, hogy az egyén hány megnevezett cselekvési térben aktív. A minta 36,5%-a egy cselekvési térben sem aktív, 34,4%-a egyben, 16,2%-a kettőben, 10%-a háromban, 2,5%-a négyben és egy ember hat közösségben is aktív.

3.3. A **népszavazás** (részvételi demokrácia) és az **országgyűlési választások** (képviselési demokrácia) között különbséget téve rákérdeztünk a kitöltőknél szavazási hajlandóságukra. A kitöltők 90,1%-a jelöli, hogy elmenne szavazni a következő parlamenti választáson és 77,8%-a szavazna a következő népszavazáson. Különbség van az aktív, bizonytalan és passzív kitöltők között annak függvényében, hogy részt vesz-e a következő parlamenti választásokon ($\chi^2(4, N=243) = 20,854, p = ,000$) és népszavazáson ($\chi^2(4, N=243) = 9,815, p = ,044$). Mindkettőnél az aktív kitöltők nagyobb arányban vennének részt, mint a bizonytalanok és a passzívak, illetve a bizonytalanok is nagyobb arányban vennének részt, mint a passzívak.

Emellett arra is rákérdeztünk, hogy „*mennyire ért egyet azzal, hogy minél több közügy kerüljön népszavazáson megvitatásra*”, ezáltal tesztelve a részvételi demokráciára való hajlandóságot. A skála nem normális eloszlású. A teljes mintánk fontosnak tartja a népszavazást ($M = 5,374$, $SD = 1,67$). A rendszer reprezentációját mérő klaszterek között a népszavazás fontosságát mérő skálán nincs szignifikáns különbség. Az általános aktivitást mérő változó esetében sincs szignifikáns eltérés az aktív, bizonytalan és passzív kitöltők között.

3.4. A kitöltők **konkrét cselekvési hajlandóságára** vonatkozó kérdés az alábbi formában került megfogalmazásra a kérdőívben: „*Az alábbi társadalmi fellépési formák közül melyekben venne részt? (Több válasz is bejelölhető)*” A lehetőségek listája: 1: Semmilyen társadalmi fellépési formában nem venne részt (2,35%) 2: Petíció aláírásában (26,17%), 3: Aláírásgyűjtés (22,32%), 4: Demonstráció (20,13%), 5: Sztrájk (11,91%). 6: Polgári engedetlenség (10,23%) és 7: Intézmények elfoglalása (3,69%). Az Egyéb kategóriába sorolták az alkotó tevékenységet, agressziót, szórólapozást, közösségi médiát, oktatást, önkéntes munkát. Összesen 596 fellépési formát jelöltek meg a kitöltők ($M = 2,45$). Ezeknek az adatoknak az alapján két változót hoztunk létre a **társadalmi fellépés** változóban összeadtuk, hogy hány aktivitási formát jelölt a kitöltő (min=0, max=6), átlagban 2,3 aktivitást jelöltek ($SD = ,09$). **Radikális társadalmi fellépésként** azt kódoltuk, hogy a radikális cselekvések közül, így a Sztrájk, Polgári engedetlenség, Intézmények elfoglalása közül hányat választott. A minta 56,4%-a egy radikális cselekvést sem 23,4%-a egy, 14%-a kettő, 5,3%-a három radikális cselekvési formát is megjelölt.

3.4.1. Mivel az előbbi kérdéssel szemben az alábbi nem vizsgáljuk a későbbi összehasonlító elemzések során, így csak most térek ki rá. A kitöltők által megjelölt konkrét aktivitásokra vonatkozó kérdés előtt azt kértük tőlük, hogy a felsorolt társadalmi problémák közül válasszák ki azt, amelyik számukra a legrelevánsabb. Bár általában a kutatásokban a cselekvésre való hajlandóság önmagában kontextusából kivéve kerül egy kérdőívbe, itt a cselekvés a személy számára legfontosabb társadalmi témához kötődik. Az alábbi problémákat neveztük meg, amelyek közül a minta alanyai választhattak: „Elszegényedés”, „Munkanélküliség”, „Terrorizmus”, „Háborúk”, „Szolidaritás hiánya”, „Menekültek számának

növekedése”, „Diszkrimináció”, „Korrupció”, „Gyermekekezés”, „Kivándorlás”, „Túlnépesedés”, „Oktatás”, „Egészségügy”, „Egyenlőtlenségek”, „Bűnözés”, „Értékvesztés”, „Közösségek, családok felbomlása”, „Vallási értékek háttérbe szorulása”, „Családon belüli erőszak”, „Nemzeti értékek háttérbe szorulása”⁶⁴. A következő leíró eredményeket kaptuk: 2018-ban a kitöltők a legnagyobb arányban az oktatás (19,1%) és az egészségügy (20,2%) helyzetét tartották legfontosabb társadalmi problémának, amit a korrupció (9,7%) követ. Ritkábban tartják kimagasló fontosságú problémának a gyermekekekezést (4,9%), a szolidaritás hiányát (4,1%) és a családon belüli erőszakot (4,1%), az elszegényedést (3,7%), az egyenlőtlenségeket (3,4%), a munkanélküliek számának növekedését (2,60%), a közösségek és családok felbomlását (2,2%), illetve a munkanélküliséget (1,9%), a diszkriminációt (1,9%), a terrorizmust (1,9%) és a túlnépesedést (1,9%). A legkevésbé fontos a kivándorlás és értékvesztés (1,5%), illetve a bűnözés (0,4%), a nemzeti és vallási értékek háttérbe szorulása (0,7%), és a háborúk (0,7%) voltak. Az egyéb kategóriába tartoztak, akik nem tudtak egyet kiemelni, vagy más típusú problémát említettek, így az állatkínzást, esélyegyenlőség, és emberségesség hiányát (5. ábra).

5. ábra – A legsürgetőbb probléma eloszlása a teljes mintán

Az **általános aktivitás** esetében kizárólag a korrupció esetében volt gyenge eltérés ($\chi^2(2, N=243) = 6,655, p = ,036$), míg az aktív és bizonytalan kitöltők 44,4%-a és 46,7%-a nevezte meg, addig a passzívoknak csak 28,2%-a. A probléma megoldása

⁶⁴ Sajnos, többek között az ökológiai krízis kimaradt a felsorolásból, azonban, akinek fontos lett volna, bármilyen kihagyott témát az egyéb kategóriában jelölhetett.

érdekében történő fellépési formák számában, vagyis a **társadalmi fellépés változójában** szignifikáns különbség ($F^{\text{fellépés}}(20) = 2,374, p = ,001$) van. Azok, akik a legkevesebb fellépési formában vennének részt szignifikánsan többször nevezik meg a munkanélküliséget a legsürgetőbb problémaként, míg azok, akik a legtöbb fellépési formára nyitottak az egyenlőtlenségeket jelölték be, mint a legmeghatározóbb problémát ($M^{\text{fellépés-munkanélküliség}}=1,00, SD^{\text{fellépés-munkanélküliség}}=,707; M^{\text{fellépés-egyenlőtlenségek}}=4,89, SD^{\text{fellépés-egyenlőtlenségek}}=1,45$). Hasonló eredmény látható a **radikalitásban** is, ahol szignifikáns eltérés van a megnevezett problémákban ($F^{\text{radikalitás}}(20)=3,050, p=,000$). Azok, akik az egyenlőtlenségek ellen lépnének fel szignifikánsan inkább nyitottak a radikálisabb cselekvési formákra, mint azok, akik a menekültek számának növekedését, a nemzeti értékek háttérbe szorulását és a bűnözést tartják a legsürgetőbb gondnak ($M^{\text{radikalitás-menekültek}}=,14, SD^{\text{radikalitás-menekültek}}=,378; M^{\text{radikalitás-bűnözés}}=,00, SD^{\text{radikalitás-bűnözés}}=,00; M^{\text{radikalitás-nemzeti érték}}=,00, SD^{\text{radikalitás-nemzeti érték}}=,00; M^{\text{radikalitás-egyenlőtlenségek}}=2,44, SD^{\text{radikalitás-egyenlőtlenségek}}=,726$). Ezen eredmények szerint az *társadalmi egyenlőtlenségek* észlelése és problémaként definiálása az, ami a legtöbb formájú, és akár radikális kollektív cselekvési formákban való részvételhez vezet.

6.2.2.4. A hatalom szociális reprezentációja: a politikai szereplőkről alkotott kép

A politikai tér egyes szereplőiről alkotott képet más-más változókkal mértük fel.

6.2.2.4.1. Állam

Az **állam** reprezentációja a következő kérdéssel került vizsgálatra: „*Kérem, ruházza fel emberi tulajdonságokkal az alábbi fogalmakat! Annyi tulajdonságot írjon egy fogalom mellé, amennyi eszébe jut!*” – Az asszociációs változók eredményeit a későbbiekben ismertetem.

Az államról alkotott reprezentációt vizsgálja az a változó is, amit a disztributív igazságosság észleléséhez használtunk, amikor a saját értékrendbeli és az észlelt állami elosztás közti különbségekből változót hoztunk létre. Ugyanakkor maga az állami elosztás észlelése az államról alkotott szociális reprezentáció kvantitatív mutatói lehetnek, így az alábbiakban bemutatom annak leíró eredményeit. A kitöltőknek arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy „*Ön szerint az állam mennyire*

tartja fontosnak az alábbi területeket a kiadások szempontjából?” A felkínált kiadási területek az európai politikákban szereplő kategóriákat használta. A minta szerint az állam számára a legfontosabb területek a Kultúra és a sport ($M = 5,436$, $SD = 1,6055$), a Törvényhozás és végrehajtás, ($M = 5,259$, $SD = 1,7869$), illetve a Rend és közbiztonság ($M = 5,123$, $SD = 1,5459$) voltak. A legkevésbé fontos az Egészségügy ($M = 3,016$, $SD = 1,7486$), a Betegek és fogyatékkal élők támogatása ($M = 3,210$, $SD = 1,6717$) és az Oktatás ($M = 3,379$, $SD = 1,7642$). Európai uniós viszonylatban hasonló eredmények láthatók az Eurostat 2020-as statisztikáiból.⁶⁵ Az alkalmazott skálákon faktoranalízist végeztünk ($KMO = 0,891$, $df = 78$, $p = ,000$) A kultúra és sport itemet kivettük az elemzésből, mert külön faktorban telítődött. Így két faktort kaptunk a **Jóléti állam** (oktatás, egészségügy, környezetvédelem, nyugdíjrendszer, munkanélküliek támogatása, családi pótlék, betegek, hátrányos helyzetűek, kisebbségek) ($\alpha = ,928$) és a **Normatív állam** (rend és közbiztonság, gazdasági szerepvállalás, törvényhozás) ($\alpha = ,684$) faktorát.

6.2.2.4.2. Kormány

A **kormány** reprezentációja a következő kérdéssel került vizsgálatra: *„Kérem, ruházza fel emberi tulajdonságokkal az alábbi fogalmakat! Annyi tulajdonságot írjon egy fogalom mellé, amennyi eszébe jut!”*

6.2.2.4.3. Civil szervezetek

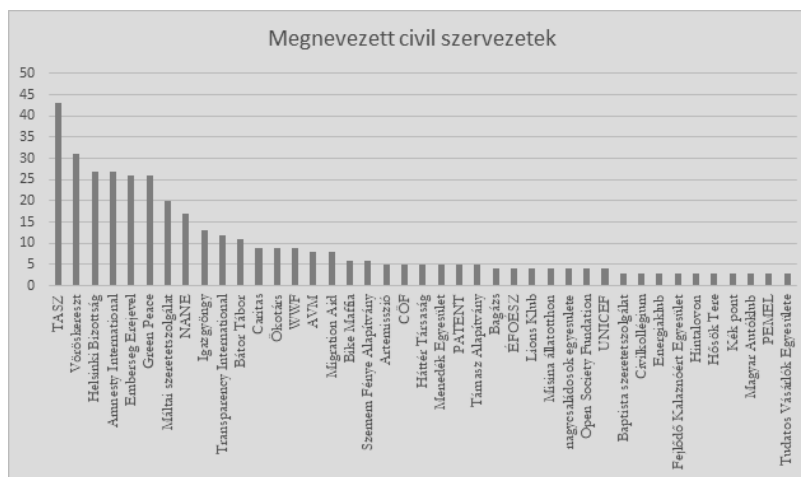
A **civil szervezetek** reprezentációja a következő kérdéssel került vizsgálatra: *„Kérem, ruházza fel emberi tulajdonságokkal az alábbi fogalmakat! Annyi tulajdonságot írjon egy fogalom mellé, amennyi eszébe jut!”*

---

⁶⁵ Az EU tagállamokkal összevetve Magyarország költötte GDP-je legnagyobb százalékát rekreációra, kultúrára, sportra és vallásra, a GDP közel 4%-át, ami jelentősen meghaladta az EU tagállamok átlagát (1,2%). Emellett a rend és közbiztonságra és gazdasági kiadásokra költött többet, mint az EU átlag. Az oktatás, környezetvédelem, a szociális és egészségügyi kiadások terén az átlag alatt áll. Ugyanakkor a lakhatási és közösségi kiadások tekintetében fölötte és a védelmi kiadásokban alatta. Forrás: (Eurostat) Government expenditure by function: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function (Utolsó letöltés: 2022.08.01.)

A Civil szervezetek vizsgálata során arra is kértük a kitöltőket, hogy soroljanak fel annyi civil szervezetet, amennyi eszükbe jut. Ezután összesítettük a felsorolt szervezetek számát, ami betekintést nyújtott a civil szektor ismeretébe. A kitöltők 23%-a ($N = 60$) 1-2 szervezetet, közel 28%-a 3-5 civil szervezetet ($N = 72$), és csak közel 12%-a ($N = 32$) több mint 5 civil szervezetet nevezett meg, ezek az összesített eredmények kerülnek a továbbiakban is elemzésre, a változó a továbbiakban: **civil szervezetek ismerete** néven lesz említve.

Összesen 594 konkrét civil szervezetet neveztek meg a kitöltők, melyből 214 volt különböző. A legmagasabb frekvenciával megjelenő civil szervezetek az alábbiak voltak: TASZ ($N=43$), Vöröskereszt ($N=31$), Amnesty International Magyarország ($N=27$), Helsinki Bizottság ($N=27$), Emberség Erejével Alapítvány ($N=26$), Greenpeace ($N=26$), Máltai Szeretetszolgálat ($N=20$), NANE ($N=17$), Igazgyöngy Alapítvány ($N=13$), Transparency International ($N=12$), Bátor Tábor ($N=11$). Átlagosan 2,48 civil szervezetet neveztek meg, a minta 35%-a viszont egyet sem. Egy olyan ember volt, aki 13 szervezetet is megnevezett. (6. ábra).

6. ábra – Megnevezett civil szervezetek frekvencia értéke a teljes mintán ($N=636$)

6.3. Leíró eredmények - változók közötti kapcsolatok és asszociációk

6.3.1. Társadalmi terek és kognitív alternatívák

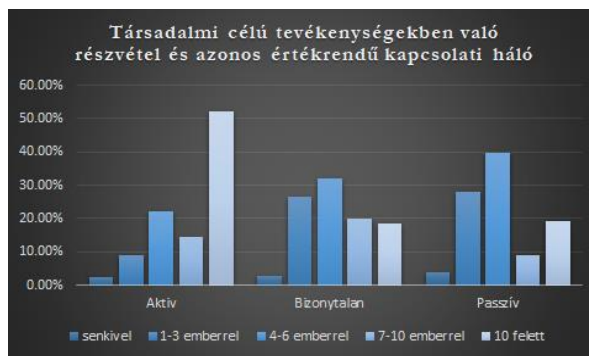
Az azonos értékrendű emberek szociális hálójának kiterjedtsége korrelál mindhárom rendszer reprezentációt mérő változóval. Minél kiterjedtebb a szociális hálója a kitöltőnek,

annál instabilabbnak észleli a társadalmi rendszert ($F(4) = 4,112$, $p = ,003$), annál nagyobb a különbség az általa és az állam által fontosnak vélt kiadási területek között (disztributív igazságosság), ($F(4) = 3,005$, $p = ,019$). Az állami elosztórendszert (procedurális igazságosság) észlelésében nincsen szignifikáns különbség a szociális háló kiterjedtségében. A deutschi (2006/2011) disztributív igazságosság egyik tőkéje a társadalmi kapcsolatok. A kognitív alternatívákkal rendelkező és nem rendelkezők klaszterei között tendenciaszerű különbség van ($\chi^2(4, N=243) = 9,414$, $p = ,052$), azok az emberek, akik kognitív alternatívával rendelkeznek ($N=150$) több hasonló értékrendű embert ismernek, mint azok, akiknek nincsen kognitív alternatívájuk ($N=93$).

A kommunikációs háló esetében nincsen szignifikáns különbség egyik rendszer reprezentációt mérő változó esetében sem. A kognitív alternatívákkal rendelkezők és nem rendelkezők klaszterei között sincsen szignifikáns különbség a kommunikációs háló tekintetében. Összegezve azok a kitöltők, akik igazságtalannak és instabilnak észlelik a társadalmi rendszert több olyan embert ismernek, akiknek az értékrendje hasonló.

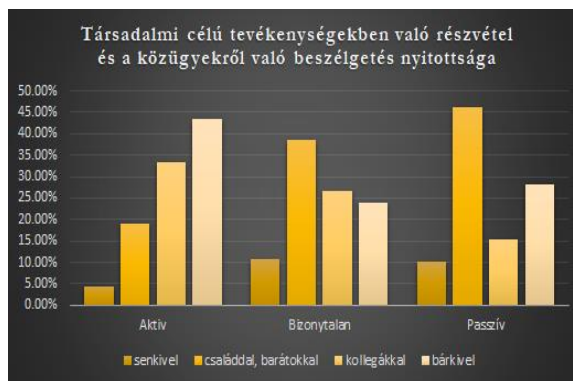
6.3.2 Társadalmi terek és kollektív cselekvés

A **általánosságban megítélt aktivitás** kategorikus változói esetében az látható, hogy a társadalmilag aktív kitöltők kiterjedtebb *szociális hálóról* számoltak be ($\chi^2(8, N=243) = 37,418$, $p = ,000$), 52,2%-uk 10-nél több (azonos értékekben osztózó) fős kapcsolati hálóval rendelkezik. A bizonytalan kitöltők esetében ez a szám 18,7%, míg az inaktív kitöltők esetében 19,2%. Minimáli eltérés figyelhető meg az utóbbi két csoport között (7. ábra). Ez az eredmény a feltételezésekkel és az elméleti koncepcióval megegyezik, a kollektív cselekvésben való részvétel és a közösségi háló kölcsönösen összefügg egymással, aktivitásában az egyén új hasonló értékrendű embereket ismerhet meg és a hasonló értékrendű emberek bevonhatják őt az aktivitásba.

7. ábra – Aktivitás és azonos értékrendű közösség mérete

Az **általános aktivitás** és *kommunikációs tér* kiterjedtségét mérő változók között is szignifikáns összefüggés látható ($\chi^2(6, N=243) = 23,172, p = ,001$). A keresztábra elemzés alapján az aktívak nyitottak arra, hogy bárkivel beszéljenek közügyekről (43,3%). A másik két csoport esetében a szociális háló vizsgálatához hasonló eredmény látható, a passzív egyének minimálisan ugyan, de nagyobb arányban nyitottak erre (28,2%), mint a bizonytalanok (24%) (8. ábra).

8. ábra – Aktivitás és a kommunikációs tér nyitottsága

Ezek az eredmények rámutatnak arra a kölcsönös viszonyra, hogy az aktívabbak szívesebben vesznek részt a közügyekről szóló párbeszédekben, így adott esetben konfrontálódnak is (bárkivel), illetve a diverz vélemények megismerése lehetővé teszi a saját vélemény kialakítását, az elköteleződést és a kollektív cselekvésben megvalósuló felelősségvállalást.

Az **aktivitási terek szervezeti szintű változóinak** az esetében a társadalmi célú cselekvést végző szervezetekben aktív ($\chi^2(4, N=243) = 18,917, p = ,001$), a környezetvédelmi csoportokban aktív ($\chi^2(4, N=243) = 10,531, p = ,032$) és a civil szervezetekben részt vevő

$(\chi^2(4, N=243) = 12,741, p = ,013)$ kitöltők esetében találtunk összefüggést a *szociális háló kiterjedtségével*. Az ezekben a terekben aktívan részt vevő kitöltők nagyobb arányban jelezték, hogy kiterjedtebb az értékközösségük, mint azok, akik ezekben a csoportokban inaktívak.

Az aktivitási terek *kommunikációs terekkel* történő összevetése során a szociális hálót mérő változóhoz hasonlóan összefüggés látható a társadalmi célú tevékenységet végzők esetében $(\chi^2(3, N=243) = 19,678, p = ,000)$ és a civil szervezetekben résztvevőknél $(\chi^2(3, N=243) = 10,709, p = ,013)$. A többi aktivitási tér esetében nem volt szignifikáns összefüggés a kommunikációs nyitottsággal.

A **aktivitási terek változója** (összesített) alapján szignifikáns különbség van a *szociális* ($F(4)=3,129, p=,016$) és *kommunikációs hálóban* ($F(3) = 4,071, p = ,008$). Mindkettő esetében azok, akiknek 10-nél több hasonló értékrendű ember van a környezetében szignifikánsan több cselekvési tében aktívak, mint a többi kitöltő, ($M = 1,48, SD = 1,31$), illetve azok, akik bárkivel beszélgetnek közügyekről több cselekvési tében aktívak ($M = 1,39, SD = 1,25$).

A *kommunikációs háló* nyitottsága összefüggést mutat mind a **társadalmi fellépés**, mind a **radikális társadalmi fellépés** változójával. A kommunikációs háló nyitottságának növekedésével növekszik mind a társadalmi fellépés ($F(3) = 2,926, p = ,035$), mind a radikális társadalmi fellépés ($F(3) = 3,179, p = ,025$) mennyisége. Ugyanezt az eredményt kaptuk a *szociális háló kiterjedtségével* is. A szociális háló kiterjedtségével növekedésével növekszik mind a társadalmi fellépés ($F(4) = 2,506, p = ,043$), mind a radikális társadalmi fellépés ($F(4) = 2,867, p = ,024$) mennyisége.

A szociális és kommunikációs háló kollektív cselekvésben játszott szerepének az 1920-as évek óta kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a szakirodalom, különösen annak toborzásban betöltött szerepének. A szociális háló lehetővé teszi az információáramlást, adott értékek, normák és ideák megismerését, illetve a közösség élményét. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy ez a kapcsolat fordítottn is igaz, a kollektív cselekvésben való részvétel lehetővé teszi más értékekben hasonló emberek megismerését, illetve hozzájárul ahhoz, hogy az emberek számukra fontos társadalmi ügyekről közösséget vállalva beszélgessenek, akár ismeretlenekkel is.

6.3.3. Kognitív alternatívák és kollektív cselekvés

Az **általános aktivitás** változója szerint nincsen szignifikáns különbség az aktív, bizonytalan és passzív kitöltők között a *procedurális igazságosság* észlelésében. A *disztributív igazságosságot* mérő skálánál tendenciaszerű különbség van ($F(2) = 3,123$, $p = ,050$). A *társadalmi rendszer észlelt instabilitásában* azonban szignifikáns különbség van az aktivitás szerint ($F(2) = 5,540$, $p = ,004$). Az aktív kitöltők esetében tendencia szinten nagyobb az eltérés az egyéni és észlelt állami értékrend között a kiadások területén ($M^{\text{aktív-I.disztributív}} = 35,53$, $SD^{\text{aktív-I.disztributív}} = 14,125$; $M^{\text{passzív-I.disztributív}} = 30,385$, $SD^{\text{passzív-I.disztributív}} = 15,228$) és az aktív kitöltők szignifikánsan kevésbé tartják stabilnak a társadalmi rendszert, mint a passzívak ($M^{\text{aktív-T.stabil}} = 2,54$, $SD^{\text{aktív-stabil}} = 1,405$; $M^{\text{passzív-T.stabil}} = 3,25$, $SD^{\text{passzív-T.stabil}} = 1,234$). A *kognitív alternatívák klaszterei*, tehát a rendszer észlelt igazságossága és stabilitása együtt szignifikánsan összefügg azzal, hogy a kitöltő részt vesz-e társadalmi célú tevékenységekben ($\chi^2(2, N=243) = 8,152$, $p = ,017$). A kognitív alternatívával rendelkező kitöltők 44%-a aktív, 27,3%-a bizonytalan és 28,7%-a passzív. Ezzel szemben azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal csak 25,8%-ban aktívak és 36,6%-ban bizonytalanok, 37,6%-ban pedig passzívak.

A konkrét cselekvési hajlandóságot mérő **társadalmi fellépés** esetében szignifikáns összefüggés van mind a rendszer észlelt *disztributív igazságosságával* ($Rho(241) = ,335^{**}$, $p = ,000$) mind a *procedurális igazságossággal* ($Rho(241) = -,365^{**}$, $p = ,000$). Minél nagyobb a kitöltő egyéni értékrendje és az észlelt állami értékrend közötti eltérés, illetve minél kevésbé tartja igazságosnak az állami elosztó rendszert, annál több fellépési formában venne részt. A *rendszer észlelt stabilitása* esetében is szignifikáns eredményt kaptunk ($Rho(241) = -,444^{**}$, $p = ,000$). Minél inkább instabilnak tartja a kitöltő a társadalmi rendszert, annál több fellépési formában venne részt. A rendszer észlelt stabilitását és igazságosságát mérő *kognitív alternatívák klaszterei* esetében is szignifikáns eredményt kaptunk ($t(241) = 6,729$, $p = ,000$), azok a kitöltők, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal, vagyis a társadalmi rendszert instabilnak és illegitimnek észlelik szignifikánsan több fellépési formában vennének részt ($M^{\text{társadalmi fellépés}} = 2,84$, $SD^{\text{társadalmi fellépés}} = 1,58$) mint azok, akik egy stabil és igazságos rendszer reprezentációval rendelkeznek ($M^{\text{társadalmi fellépés}} = 1,57$, $SD^{\text{társadalmi fellépés}} = 1,146$).

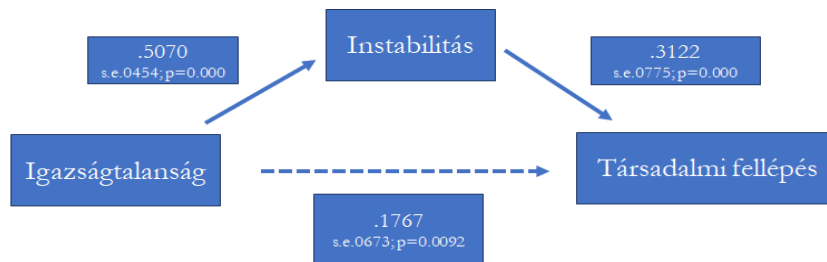
Azonos eredmény látható a **társadalmi fellépés radikalitásában** is, ami szintén szignifikánsan összefügg mind a *disztributív* ($Rho(241) = -,333^{**}$, $p = ,000$), mind a *procedurális igazságossággal* ($Rho(241) = -,360^{**}$, $p = ,000$). Minél nagyobb a különbség az állam által fontosnak ítélt és saját maga számára fontosként jelölt társadalmi témák között, illetve minél kevésbé tartja igazságosnak az állam elosztó rendszerét, annál több radikális megmozdulásra nyitott. A *társadalmi rendszer észlelt stabilitásának* erősebb összefüggés a cselekvés radikalitása esetében ($Rho(241) = -,456^{**}$, $p = ,000$). Minél kevésbé tartja stabilnak a társadalmi rendszert a kitöltő, annál több fellépési formában való részvételre és annál több radikális megmozdulásba történő bevonódásra nyitott. A kognitív alternatívák klasztereinek esetében is szignifikáns eredményt kaptunk ($t(241)=6,187$, $p=,000$). Azok a kitöltők, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal több radikálisabb megmozdulásban vennének részt ($M^{\text{radikális fellépés}} = ,947$ $SD^{\text{radikális fellépés}} = ,98$), mint azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal, tehát egy stabil és igazságos rendszer reprezentációval rendelkeznek ($M^{\text{radikális fellépés}} = ,258$ $SD^{\text{radikális fellépés}} = ,55$).

Ahhoz, hogy teszteljük, mennyire képes bejósolni a kognitív alternatívákban való gondolkodás (disztributív, procedurális igazságtalanság és rendszer instabilitásának észlelése) a kollektív cselekvésben való részvételt, regresszió elemzést végeztünk. Mivel a disztributív igazságosság és a rendszer stabilitásának észlelése egymással nagyon erősen korrelál ($Rho(241) = -,601^{**}$, $p = ,000$) ezért a stepwise regressziós elemzésünk a multikolinearitás problémájába ütközött, a két változó hatása nem volt külön értelmezhető, az elemzés kizárta a disztributív igazságosságot, míg a stabilitás ($\beta = -.400$, $p = < .000$) és a procedurális igazságosság észlelése ($\beta = -.289$, $p = < .000$) együtt bejósolják a **társadalmi fellépést** ($R^2 = 183$, $F(1, 241) = 26,906$, $p = ,000$).

A disztributív igazságosság észlelésével önmagában lineáris regressziót futtatva, azt az eredményt kaptuk, hogy az is szintén bejósolja a társadalmi fellépést ($R^2 = ,101$, $F(1, 241) = 27,225$, $p = ,000$). A társadalmi fellépés radikalitását mérő változó esetében hasonló eredményeket kaptunk. A stabilitás ($\beta = -.316$, $p = .000$) és a procedurális igazságosság észlelése ($\beta = -.178$, $p = .013$) együtt bejósolják a **társadalmi fellépés radikalitását** ($R^2 = ,444$, $F(1, 241) = 29,411$, $p = ,000$), ahogy a disztributív igazságosság ($\beta = .316$, $p = .000$) is önmagában ($R^2 = ,100$, $F(1, 241) = 26,703$, $p = ,000$).

Ezek az eredmények alátámasztják Tajfel állítását, miszerint a társadalmi rendszer instabil és jogtalan észlelése egymással kölcsönösen együtt jár és kognitív alternatívákat eredményez, amelyek mentén az emberek a társadalmi rendszer megváltoztatására fognak törekedni kollektív cselekvések útján (szociális versengés).

Ahhoz, hogy teszteljük a társadalmi igazságtalanság észlelése önmagában és a társadalmi instabilitás észlelésén keresztül mennyire jósolja be a társadalmi fellépést, mediációs modellt futtatunk (Hayes, 2022). Azt az eredményt kaptuk, hogy a rendszer jogtalanságának észlelése bejósolja a társadalmi fellépést, amit a társadalmi instabilitás észlelése még erőteljesebbé tesz (9. ábra).

9. ábra – Mediációs modell: procedurális igazságtalanság - instabilitása - társadalmi fellépés

Míg a társadalom észlelt igazságosságának direkt hatása a társadalmi fellépésre szignifikáns, de nem túl erős ($\beta = ,1767$; $s.e. = ,0673$; $p = ,0092$), a társadalom észlelt instabilitásán keresztül indirekt hatása sokkal erősebb ($\beta = ,3122$; $s.e. = ,0775$; $p = ,000$). Amíg az igazságtalanság változójának teljes hatása $\beta = -,3350$; direkt hatása $\beta = ,1767$, a társadalmi instabilitáson keresztüli hatása $\beta = ,1583$ ($R = ,4280$; $R-sq = ,1832$; $mse = 1,9930$; $F(2, 240) = 26,9059$, $p = ,000$). E modell szerint a társadalmi igazságtalanság észlelése a társadalmi instabilitás észlelésével közösen eredményez társadalmi fellépést.

Az **aktivitási terek** esetében az látható, hogy a *társadalmi célú tevékenységet végző csoportok* aktív tagjai szignifikánsan kevésbé tartják igazságosnak az állami elosztórendszert ($M^{I.procedurális} = 2,256$, $SD^{I.procedurális} = 1,3905$), vagyis a procedurális igazságosság skáláján alacsonyabb értéket jelölnek, mint azok, akik nem vesznek részt ilyen csoport működésében ($M^{I.procedurális} = 2,933$, $SD^{I.procedurális} = 1,736$) ($t(241) = 3,016$, $p = ,003$). E csoportok aktív tagjai szignifikánsan kevésbé tartják stabilnak is a társadalmi rendszert ($M^{T.stabil} = 2,556$, $SD^{T.stabil} = 1,41$), mint a passzívak ($M^{T.stabil} = 3,089$, $SD^{T.stabil} = 1,43$) ($t(241)$

= 2,728, $p = ,007$). A disztributív igazságosság esetében nem volt szignifikáns különbség.. A kognitív alternatívák változója összefügg a *társadalmi célú tevékenységet végző csoportokban* való aktivitással ($\chi^2(1,N=243) = 9,412, p = ,002$). Az e csoportokban aktívak 75,6%-a rendelkezik kognitív alternatívákkal, míg a passzívoknak csak 24,4%-a. A *civil szervezetekben aktívak* esetében csak az észlelt stabilitás skáláján látható eltérés ($t(241) = 2,357, p = ,019$). Az ezekben a közösségekben résztvevők ($M = 2,391, SD = 1,283$) szignifikánsan instabilabb rendszer reprezentációval rendelkeznek, mint azok, akik nem vesznek részt ($M = 3,007, SD = 1,452$). A kognitív alternatívák változója azonban összefügg a *civil szervezetekben* való aktivitással ($\chi^2(1,N=243) = 7,727, p = ,005$). A civil szervezeteknél aktívak 82,9%-a rendelkezik kognitív alternatívákkal, míg a passzívoknak csak 17,1%-a. A *környezetvédelmi csoportokban és szakszervezetekben* való aktivitás, ahogyan az aktivitási terek összesített változójának az esetében sem volt eltérés az észlelt igazságosság (disztributív és procedurális igazságosság, illetve kognitív alternatívák klaszterei), sem a rendszer észlelt stabilitásában (1. táblázat).

		Kommunikációs és szociális háló		Társadalmi rendszer szociális reprezentációja			
		Szociális háló	Kommunikációs háló	Proc. igazságosság	Disztrib. igazságosság	Stabilitás	Kognitív alterk
Kollektív cselekvés	Általános aktivitás	$\chi^2=37,418, p=,000$	$\chi^2=23,172, p=,001$	n.s.		F=5,540, p=,004	
	Társadalmi fellépés	F=2,506, p=,043	F=2,926, p=,035	-,365** (p=,000)	,335** (p=,000)	-,444** (p=,000)	t=6,729, p=,000
	Radikális fellépés	F=2,867, p=,024	F=3,179, p=,025	-,360** (p=,000)	-,333** (p=,000)	-,456** (p=,000)	t=6,187, p=,000
	Aktivitási terek	F=3,129, p=,016	F=4,071, p=,008	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.

1. táblázat – a kognitív alternatívákat és az aktivitást mérő változók vizsgálati eredményei

6.3.4. Kommunikációs terek, kognitív alternatívák és kollektív cselekvés a politikai állásfoglalás tükrében

Ebben a fejezetben azt nézem meg, hogy a politikai orientációt mérő három skála (bal-jobb, moderált-szélsőséges és liberális-konzervatív), illetve a pártpreferenciák hogyan függenek össze a kommunikációs terekkel, a kognitív alternatívákat mérő változókkal és a lehetséges kollektív cselekvésekben való részvétellel. Fontos azonban hangsúlyozni az eredmények tágabb értelmezésének limitációjaként a minta reprezentativitásának hiányát.

A **politikai orientációt** mérő három skála nem függ össze a *kommunikációs terekkel*, nincs összefüggésben azzal, hogy a kitöltők hány emberrel beszélnének közügyekről. Azzal sem áll összefüggésben, hogy a kitöltők *szociális hálój*a mennyire kiterjedt, vagyis, hogy hány olyan ember van körülöttük, aki hasonló értékrenddel bír.

A politikai orientációt mérő három skála közül a bal-jobb és liberális-konzervatív mutat szignifikáns összefüggést a rendszer reprezentációt mérő változókkal, a moderált-szélsőséges nem (2. táblázat).

	Bal-Jobb	Moderált-Szélsőséges	Liberális-Konzervatív
Procedurális igazságosság	.479** (p=,000)	n.s.	,376** p=,000)
Disztributív igazságosság	-.446** (p=,000)	n.s.	-,371** p=,000)
Észlelt stabilitás	.420** (p=,000)	n.s.	,448** (p=,000)
Kognitív alternatívák	t(241)=-7,977, (p=,000)		t(241)=-7,277, (p=,000)

2. táblázat – A politikai skálák összefüggései a társadalmi rendszer észlelésével

Tehát minél inkább jobboldali a kitöltő, annál inkább igazságosnak tartja az állami elosztórendszert (*procedurális igazságosság*) és annál kisebb az eltérés az állami kiadások területén az egyéni és észlelt állami értékrend között (*disztributív igazságosság*). Emellett, annál inkább *stabilnak* tartja a társadalmi rendszert. A liberális és konzervatív skálán hasonló eredményt kaptunk. Minél inkább konzervatívként értékeli magát a kitöltő, annál igazságosabbnak tartja az állami elosztórendszert, és annál kisebb az eltérés az egyéni és észlelt állami értékrend között, illetve annál inkább stabil rendszer képpel rendelkezik.

A *kognitív alternatívák* két klasztere alapján is szignifikáns eltérés van a politikai orientáció bal-jobb skáláján és liberális-konzervatív skáláján. Azok, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal, vagyis a rendszert igazságtalannak és instabilmak észlelik szignifikánsan inkább baloldaliak ($M = 3,17, SD = 1,34$) és liberálisak ($M = 2,83, SD = 1,42$), mint azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal, ők inkább jobboldaliak ($M = 4,68, SD = 1,56$) és konzervatívok ($M = 4,30, SD = 1,71$).

Ezek az eredmények rámutatnak Jost és Kende (2020) korábbi eredményeire, miszerint Magyarországon a rendszer igazolása elsősorban a jobboldali és konzervatív értékrendhez köthető.

A *kollektív cselekvésben* való részvétel hasonló összefüggéseket mutat, a bal-jobb és a liberális-konzervatív skálák mentén az aktívak ($M^{\text{bal-jobb}}=3,267$, $SD^{\text{bal-jobb}}=1,69$; $M^{\text{lib-konz}}=3,022$, $SD^{\text{lib-konz}}=1,79$) szignifikánsan baloldaliabbak és szignifikánsan liberálisabbak, mint a passzívak ($M^{\text{bal-jobb}}=4,090$, $SD^{\text{bal-jobb}}=1,50$; $M^{\text{lib-konz}}=3,818$, $SD^{\text{lib-konz}}=1,61$). A társadalmi fellépések és radikális fellépések száma szintén korrelál a bal-jobb és a liberális-konzervatív skálával, illetve tendencia szerűen korrelál a moderált-radikális skálával. Minél baloldalibb a kitöltő, illetve minél liberálisabb, annál valószínűbb, hogy motivált a cselekvésre és annál valószínűbb, hogy több radikális fellépésben is részt vesz. A radikális fellépéseknél úgy tűnik a bal-jobb pozicionálás erőteljesebb. Az aktivitási terek számában a három politikai skála nem korrelál (3. táblázat).

	Bal-Jobb	Moderált-Szélsőséges	Liberális-Konzervatív
Általános aktivitás	F=6,893, p=,001	n.s.	F=4,737, p=,010
Társadalmi fellépés	-.344** (p=.000)	,143* (p=.031)	-.316** (p=.000)
Radikális társadalmi fellépés	-.376** (p=.000)	,138* (p=.026)	,297** (p=.000)
Cselekvési terek	n.s.	n.s.	n.s.

3. táblázat – A politikai skálák összefüggései a kollektív cselekvésekkel

A **pártpreferenciák** tekintetében nincs szignifikáns különbség sem a megítélt *szociális hálónál*, sem a *kommunikációs hálónál*. A pártpreferenciák tehát nincsenek összefüggésben azzal, hogy hány hasonló értékrendű ember veszi körül a kitöltőt, sem azzal, hogy kikkel beszélne közügyekről.

Ugyanakkor pártpreferencia tekintetében a *rendszer észlelt procedurális igazságosságában* ($F(8) = 14,230$, $p = ,004$) és *disztributív igazságosságában* ($F(8) = 8,489$, $p = ,000$), illetve a társadalmi rendszer észlelt *stabilitásában* ($F(8) = 21,123$, $p = ,000$) is szignifikáns eltérés van. A Fidesz szavazói minden más párt szavazóinál, illetve azoknál, akik nem jelöltek meg konkrét pártot *stabilabbnak* tartják a társadalmi rendszert ($M^{\text{Fidesz}} = 4,5$, $SD^{\text{Fidesz}} = 1,276$). A *procedurális igazságosság* esetében a DK szavazóit kivéve mindenki mástól eltérnek, és igazságosabbnak tartják az állami elosztó rendszert ($M^{\text{Fidesz}} = 4,3$, $SD^{\text{Fidesz}} = 1,55$; $M^{\text{DK}} = 3,75$, $SD^{\text{DK}} = 2,36$). A legkevésbé igazságosnak az Együtt PM szavazók tartják ($M^{\text{Együtt PM}} = 1,5$, $SD^{\text{DK}} = ,71$). Ugyanez látható a *disztributív igazságosság* változójánál is, a DK szavazói körén kívül mindenki másnál kisebb eltérést mutatnak az egyéni és észlelt állami elosztó

rendszer igazságossága között a Fidesz szavazók ($M^{\text{Fidesz}} = 22,33$, $SD^{\text{Fidesz}} = 1,28$; $M^{\text{DK}} = 28,5$, $SD^{\text{DK}} = 19,97$). A Fidesz és DK szavazók leginkább az MSZP és a Kétfarkú Kutya Párt szavazóinak rendszer észlelésétől térnek el ($M^{\text{MSZP}} = 40,78$, $SD^{\text{MSZP}} = 8,96$; $M^{\text{MKKP}} = 39,59$, $SD^{\text{MKKP}} = 11,56$).

Ez az eredmény részben rámutat Szabóék 2014-ben és 2021-ben publikált eredményeire, miszerint a rendszer igazolása nem kizárólag a jobboldali pártok szavazóit jellemzi, hanem megjelenhet baloldali orientáció esetében is (Kelemen, Szabó, Mészáros, László & Forgas, 2014; Szabó & Lönnqvist, 2021). Kutatásunkban ugyan ez nem az MSZP szavazói köre volt, hanem a DK, de mindenképpen további, mélyebb elemzéseket érdemes ezzel kapcsolatban végezni.

A *kognitív alternatívák* klasztereinek tekintetében erős összefüggést láthatunk ($\chi^2(8, N=243) = 85,397$, $p = ,000$). A Fidesz szavazóknak csak 12,3%-a tartozik abba a csoportba, amely kognitív alternatívákkal rendelkezik, ez a szám az MSZP esetében 77,8%, a Jobbik szavazóinál 72,7%, az LMP-t preferálóknál 82,1%, a DK esetében 75%, az együtt PM szavazóinál 90%, de ugyancsak kimagasló a Kétfarkú Kutya Párt (84,4%) szavazói körében és a legmagasabb a Momentumosoknál (90,5%), akik nem válaszoltak, vagy egy pártot sem jelöltek be ez az érték alacsonyabb (63,3%).

Az *általános aktivitás szempontjából* különbséget találtunk pártpreferenciák szerint azok között, akik aktívak, bizonytalanok vagy passzívak ($\chi^2(16, N=243) = 45,130$, $p = ,000$), illetve különbséget találtunk a *társadalmi fellépésnél* ($F(8) = 7,017$, $p = ,000$) (minden cselekvésre) és a *radikális fellépésre* vonatkozóan is ($F(8) = 6,888$, $p = ,000$). A Fidesz szavazói szignifikánsan kevésbé aktívak, mint a Együtt PM, az MKKP és a Momentum szavazói. Hasonló a mintázat a radikális fellépési formák esetében is. A cselekvési tereknél nem találtunk különbséget. Ahogy a lentebbi ábrából látható az aktívak az ellenzéki pártoknál vannak a legtöbben, kivétel ez alól a Jobbik szavazói (10. ábra).

10. ábra – Társadalmi megmozdulásokban való részvétel pártpreferencia szerint

Összegzésül elmondható, hogy a politikai preferenciák mind a társadalomról való gondolkodás (stabilitás és igazságosság érzékelése), mind a kollektív cselekvésben való részvétellel összefüggnek. Eredményeink szerint a hatalmon lévő ideológiákkal és párttal való azonosulás negatívan függ össze a rendszer igazságtalan és instabil megítélésével, illetve a kollektív cselekvésekben való részvétellel és fordítva, azok, akiknek politikai ideológiai mezeje nem domináns a jelenlegi magyar közéleti helyzetben meg fogják kérdőjelezni a rendszer igazságosságát és stabilitását, illetve motiváltabbak a közös fellépésre is. Ez az eredmény részben tükrözi Szabóék (2021) eredményeit is.

6.3.5. A hatalom reprezentációja

A kitöltők a kérdőív elején három asszociációs feladatot kaptak, amelyben arra kértük őket, hogy ruházzák fel emberi tulajdonságokkal az *államot*, a *kormányt* és a *civil szervezeteket*. E projektív feladatban kapott szavakat az IRaMuTeQ 0.7 alpha 2 2020 nevű szövegelemző programmal dolgoztuk fel (Ratinaud, 2009; Loubère és Ratinaud, 2014), ami az R statisztikai program és a Python programnyelvre épül és szövegek multidimenzionális elemzését tudjuk vele elvégezni, hasonlóan az Alceste féle programhoz. A program gyakran használt a szociális reprezentációt kutatók körében (Lahlou, 2001; Klein and Licata, 2003; Kalampalikis, 2005). A program mögött különböző nyelvi szótárak találhatók, amelyek segítik az indexációt, szótövesítést és a nyelvtani beazonosítást, a magyar nyelvű indexációt még nem tudja elvégezni, ezért a szavakat manuálisan kell szótövesíteni az elemzéshez. Az alap statisztikai elemzésnél a HAPAX szám jelöli az egyszeri előfordulással rendelkező

szavakat, amelyek kiesnek az elemzésekből. A szinonimák összevonásával a hapax számot 50% alá érdemes csökkenteni.

Prototipikusság elemzés az adott ingerszó szociális reprezentációját tárja fel minőségi és mennyiségi mutatók mentén. A minőségi mutató itt az asszociációk sorrendjét jelenti, a mennyiségi mutató az asszociációk frekvenciáját. E két adat által a program létrehozza reprezentáció magját és perifériáját.

A **Hasonlósági elemzéssel** különböző együttjárás mutatók közül választva (A - 1. halmaz; B - 2. halmaz; C-metszet; D-populáció, változók közti viszonyok meghatározása), az egyes szavak együttjárása mentén, láthatjuk a gondolati hálót, a program a gráfelmélet algoritmusai mentén szóközösségeket jelöl, amelyek egy adott reprezentáció mögötti jelentéseket jelölhetik.

A **Reinert módszer** végül (Reinert, 1983, 1990) egy felülről lefelé irányuló hierarchikus generatív modellt javasol klaszterekbe rendezve a szavakat (Chartier és Meunier, 2011). A módszer azon a feltevésen alapul, hogy a szavak nem függetlenek egymástól, hanem mögöttes témákat tükröznek, azaz minden diskurzus olyan szavak halmazából fejeződik ki, amelyek szintaktikai felépítésüktől függetlenül jelentésegységeket alkotnak. Ezek a jelentésegységek egy gondolkodásmódot idéznek fel a tárgyról, amelyről beszélnek, vagy egy gondolati mezőt, mivel ezekből nyeri el végül a tárgy önön jelentését.

Az **együttjárások faktoriális elemzésével** (AFC) azt tudjuk megvizsgálni, hogy egy adott változó modalitásai mentén vannak-e olyan szavak, kifejezések, amelyeket az egyes modalitások mentén kategorizált egyének szignifikánsan többet vagy kevesebbet használnak, mint a más modalitásba kategorizált egyének. Ehhez a független változókat kategóriákba kell csoportosítani, akkor is ha ez adatvesztéssel jár. Az AFC chi négyzet mentén számolja a szignifikanciát, és a 2,0-nél nagyobb, vagy -2,0-nél kisebb chi négyzet jelenti a szignifikáns eltérést. Az AFC ezek után az adott szavakat koordinátába is kivetíti, jelölve, melyek azok a szavak, amelyek az egyes modalitások alá tartoznak.

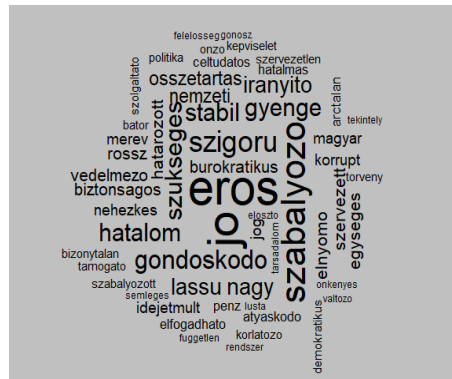
Ezeket az elemzéseket a minta egyes alcsoportjaira külön is el lehet végezni. Az egyes elemzéseknél alkalmazott kódolt független változók listáját a függelék tartalmazza (240-

241. oldal). A következőkben a kutatásban szereplő három ingerszóra adott asszociációk eredményeit fogom bemutatni.

6.3.5.1. Az állam szociális reprezentációja

A mintában résztvevők összesen 520 szót asszociáltak az állam ingerszóra, átlagosan 2,16 szót. Miután összevontuk a szinonimákat, az 520 szóból, 161 különböző szót kaptunk. A hapax értéke 44,72%, tehát az 520 szó 44,72%-a egyszer szerepel csak, így kiesik a további elemzésből.

Ahogy az a szófelhőben is látszik (11. ábra), hogy a legnagyobb frekvenciával használt szavak az: erős (f=25), jó (f=23), szabályozó (f=17), szigorú (f=14), gondoskodó (f=12), szükséges (f=11) és stabil (f=11), ugyanakkor a gyenge (f=11) és lassú (f=10) is megjelent a tíz leggyakrabban használt jelző között. A szófelhő mentén lehetne úgy értelmezni, hogy a kitöltők az államot inkább pozitívabban értelmezik, egyfajta szülői szereppel felruházva.

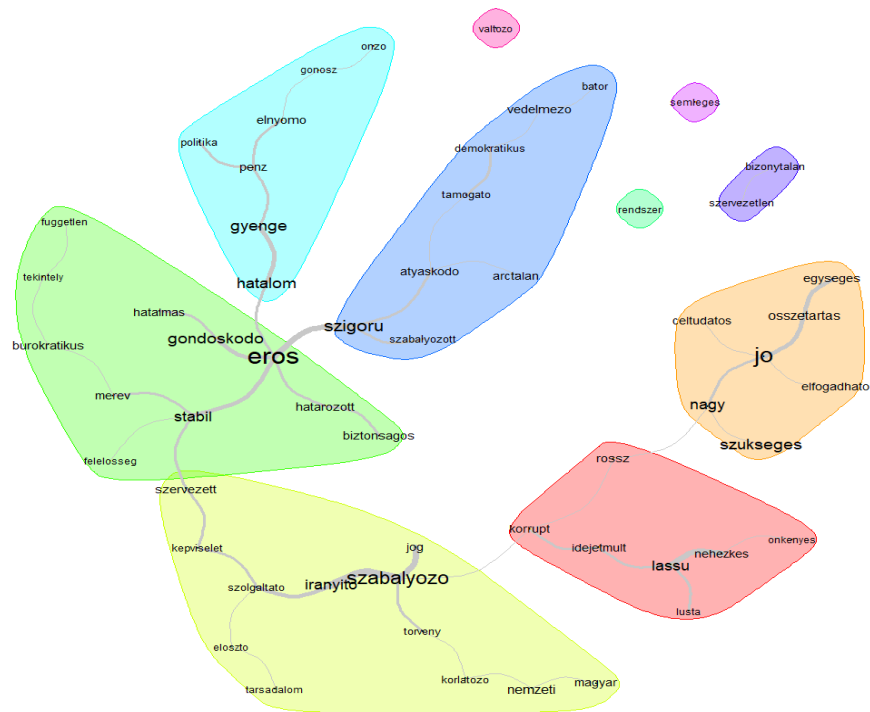
11. ábra – Az államra asszociált szavak szófelhője

A prototipikusság elemzésnél azt kaptuk, hogy az állam szociális reprezentációjának magjában olyan szavak találhatók, amelyek a fogalmat ambivalens jelentéssel ruházzák fel. Az állam *erős* és *gyenge*, *gondoskodó*, *védelmező*, de *elnyomó*, *egységes*, *magyar*, *nemzet*. Az állam reprezentációjának perifériáján olyan szavakat találunk, amely annak normatív funkciójára utal: *szabályozó*, *szigorú*, *irányító*, *stabil*, *határozott*, *bürokratikus* (Függelék-37. ábra).

Az államra adott asszociációk hasonlósági elemzése szempontjából a program hat jelentés közösséget különböztet meg (12. ábra).

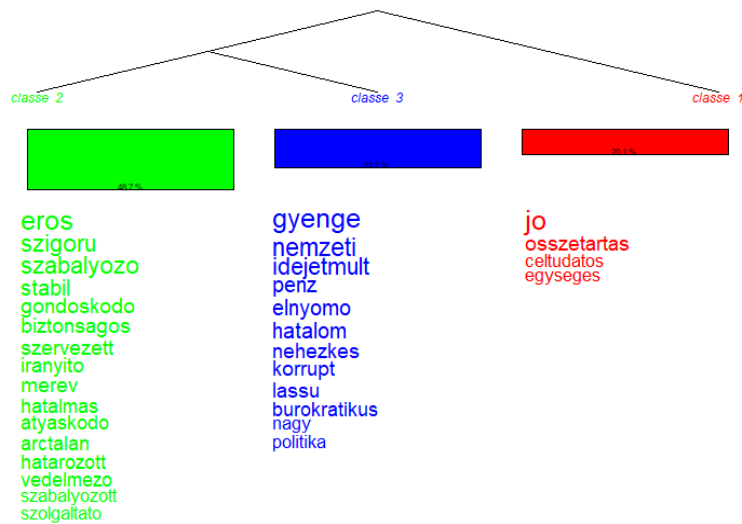
- **Normatív állam** – ide tartoznak: a *szabályozó*, *irányító*, *nemzeti*, *törvény* és *jog* szavak;

- **Erős paternalisztikus állam**, amely *gondoskodó és stabil, hatalmas és határozott, biztonságos és merev*;
- **Joviális paternalisztikus állam**, amely bár *szigorú, szabályozott atyáskodó, de bátor, védelmező és támogató*;
- **Gyenge autoriter hatalom**, amely *elnyomó, gonosz, a pénzről szól, átpolitizált és önző*;
- **Jó állam** - ami *összetartó, egységes és szükséges*
- **Elavult állam**, ami a *lassú, idejétmúlt, lusta és korrupt*.

12. ábra – Az államra asszociált szavak gondolati térképe

A Reinert módszert alkalmazva a program 3 klasztert különböztet meg a szavak együttjárása mentén. Az **erős államot** (48,7%), ami normatív, szigorú, biztonságos és stabil, a **gyenge államot** (31,2%), ami idejétmúlt elnyomó hatalom és a **jó államot** (20,1%), ami összetartó. A három klaszter egyszerre mutatja a frekvenciát, az asszociációk között fennálló összefüggések erősségét és a többi klaszter szavaitól való távolságot (13. ábra).

13. ábra – Az államra asszociált szavak klaszterei

Első ránézésre az állam szociális reprezentációja egy pozitív fogalom, egyfajta szülői figura, aki egyszerre testesíti meg az erőt, a szigort és a hatalmat, közben gondoskodik és biztonságot nyújt. Ugyanakkor, ha közelebbről megnézzük a gondolati térképen keresztül, a fogalom ambivalensebb a normatív, az erős és a joviális állam mellett megjelenik egy gyenge, hatalmát fitogtató és elavult karakter, illetve egy nagyon pozitív, a magyar nemzet összetartását megjelenítő tartalom is. Összességében három egymástól statisztikailag megkülönböztethető állam képet kaptunk, a **normatív**, a **gyenge** és a **jó** államét.

6.3.5.1.1. Az állam szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás

A **politikai orientáció/pozicionálás** mentén a bal-jobb skála ($Rho(241) = ,453^{**}$, $p = ,000$) és a liberális-konzervatív skála ($Rho(240) = ,355$, $p = ,000$) pozitív korrelációt mutat a jóléti állam faktorával, minél inkább jobboldalinak és konzervatívnak ítéli meg magát valaki, annál inkább úgy érzi, az állam a *jóléti funkciókat* fontosnak tartja. A *normatív állam* észlelését mérő változó esetében nincsen szignifikáns eredmény.

Az asszociációk mentén csak a jobboldaliaknál találtunk sajátosságot, szignifikánsan többször használják a *jó* jelzőt (2,7202), mint a baloldaliak. A moderált-szélsőséges pozíciók mentén nem volt olyan asszociáció, amelyet szignifikánsan többet használt valamelyik csoport, ellenben a liberális-konzervatív skálán találtunk ilyen különbségeket (4. táblázat).

Konzervatív	Középtérték	Liberális
szükséges (2,0867)	pénz (2,7989)	szabályozó (2,6773)

4. táblázat – A politikai pozícionálás szerinti csoportok által szignifikánsan használt szavak az államra

Pártpreferenciák mentén szignifikáns különbség van a jólétnek ítélt állam mentén ($F(8) = 13,645$, $p = ,000$), leginkább a Fidesz és a DK szavazói hasonlóan pozitívabbnak ítélik meg a jóléti állami kiadásokat ellentétben a többi párt szavazóival ($M^{\text{Fidesz}} = ,852$, $SD^{\text{Fidesz}} = ,776$; $X^{\text{DK}} = ,546$, $SD^{\text{DK}} = 1,53$). A normatív állam reprezentációjank az esetében tendencia szintű különbséget találunk ($F(8) = 1,972$, $p = ,051$). A Fidesz és Jobbik szavazók térnek el szignifikánsan egymástól az állam normatív funkcióinak észlelésében, a Fidesz szavazók észlelik a legpozitívabbnak, a Jobbik szavazók a legkevésbé ($M^{\text{Fidesz}} = ,266$, $SD^{\text{Fidesz}} = ,698$; $M^{\text{Jobbik}} = -,79$, $SD^{\text{Jobbik}} = 1,58$) (5. táblázat).

Fidesz	MKKP	nem mondta meg
jó (4,6523) szervezett (1,958)	lusta (2,4153)	jé (-2,2768)

5. táblázat – Pártpreferenciák szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak az államra

Ezen eredmények mentén mondhatjuk azt, hogy a Fidesz szavazók, mind az állam jóléti, mind normatív funkcióit pozitívabban értékelik, más szavazó bázisokkal szemben jónak és szervezettnek észlelik. A Jobbik szavazók értékelik úgy, hogy az állam nem tartja fontosnak a normatív funkciókat, az MKKP szavazók az államot lustának találják és azok, akik nem mondták meg kire szavaznak szignifikánsan nem használják a jó asszociációt az államra.

6.3.5.1.2. Az állam szociális reprezentációjával összefüggő változók

A **szociális háló** kiterjedtsége szerint különbség van a jóléti állam reprezentációját mérő skála esetében ($F(4) = 4,602$, $p = ,001$), azonban nincsen különbség a normatív állam változójában. Akiknek 10-nél több fős értékű közösségük van szignifikánsan kevésbé tartják jólétinek az államot, mint azok, akiknek csak 1-3 hasonló értékrendű személy van a környezetükben ($M^{1-3 \text{ személy}} = ,394$, $SD^{1-3 \text{ személy}} = ,988$; $M^{10\text{-nél több személy}} = -,324$, $SD^{10\text{-nél több személy}} = 1,0$). Az államra alkalmazott asszociációk esetében a kitöltő értékű közösségének

kiterjedtsége alapján azt láthatjuk, hogy azok, akiknek nincsen azonos értékrendű egyén a környezetükben szignifikánsan többször alkalmazzák az *egységes* jelzőt az államra (2,2411), mint azok, akiknek a szociális hálójuk kiterjedtebb. Azok, akiknek 10-nél több azonos értékrendű ember él a környezetükben tendencia szinten gyakrabban alkalmazzák az államra az *elnyomó* (1,9025) és *bürokratikus* szavakat (1,9025).

Hasonló eredmény látható a **kommunikációs tér** nyitottságát mérő változó esetében is, ami alapján a normatív állam reprezentációjában nincsen szignifikáns különbség, azonban a jóléti államban igen ($F(3) = 3,869$, $p = ,010$). Azok, akik senkivel sem beszélnek közügyekről szignifikánsan inkább tartják jólétinek az államot, mint azok, akik akár a kollégáikkal is párbeszédet folytatnának ebben a témában ($M^{\text{senkivel}} = ,509$, $SD^{\text{senkivel}} = ,823$; $M^{\text{kollégákkal}} = -,30$, $SD^{\text{kollégákkal}} = ,89$). Hasonló eredmény látható az aszociációknál is, azok, akik nem beszélgetnek senkivel közügyekről szignifikánsan többször alkalmazzák az *egységes* (2,0927) jelzőt az államra.

Ezen eredmények mentén elmondható, hogy ha csak tendencia szerűen, de mind a kommunikációs háló, mind a szociális háló növekedésével a jóléti állammal szemben kisebb az elégedettség.

A **kognitív alternatívákat** mérő változóknál szignifikáns összefüggést találtunk az észlelt igazságosság mentén. Az állami elosztó rendszer észlelt **procedurális igazságosságot** mérő skála erős szignifikáns összefüggésben áll a jóléti állam észlelésével ($Rho(241)=,661^{**}$, $p=,000$). Emellett a normatív állam ($Rho(241)=,225^{**}$, $p=,000$) reprezentációjával is pozitív irányú korrelációt mutat. Minél inkább igazságosnak észleli a kitöltő az állami elosztórendszert, annál inkább észleli az államot jólétinek és normatívnak is. A procedurálishoz hasonlóan, a **disztributív igazságosság** észlelése is összefüggésben áll mind a jóléti ($Rho(241)=-,766^{**}$, $p=,000$), mind a normatív állam reprezentációjával ($Rho(241)=-,355^{**}$, $p=,000$). Ebben az esetben minél nagyobb az eltérés az egyéni és az észlelt állami értékrend között az állami kiadások területén, annál kevésbé tartja a kitöltő az államot jólétinek és normatívnak. A **társadalmi rendszer észlelt stabilitása** erős pozitív irányú korrelációt mutatott a jóléti állam észlelésével ($Rho(241) = ,634^{**}$, $p = ,000$), a normatív állam percepciójával nem függött össze. A **kognitív alternatívák klasztereinek** esetében azt láthatjuk, hogy azok a kitöltők, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal,

vagyis a rendszert megváltoztathatónak és illegitimnek érzik szignifikánsan kevésbé tartják az államot jólétnek ($t(241)=-13,883, p=,000$) ($M^{\text{van}}_{\text{kognitív alternatíva}} = -,524, SD^{\text{van}}_{\text{kognitív alternatíva}} = ,72; M^{\text{nincs}}_{\text{kognitív alternatíva}} = ,845, SD^{\text{nincs}}_{\text{kognitív alternatíva}} = ,79$) és normatívnak ($t(241) = -2,619, p = ,009$), mint azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal ($M^{\text{van}}_{\text{kognitív alternatíva}} = -,13, SD^{\text{van}}_{\text{kognitív alternatíva}} = 1,075; M^{\text{nincs}}_{\text{kognitív alternatíva}} = ,21, SD^{\text{nincs}}_{\text{kognitív alternatíva}} = ,83$).

Összességében elmondható, hogy a rendszer reprezentációja összefügg az állam észlelésével, különösen erősen annak jóléti értelmezésével. Ugyanakkor az asszociációk csoportok közti sajátosságai mentén egyetlen egy olyan szót találtunk, amelyik szignifikánsan egy alsoporthoz tartozik: azok, akik a rendszert stabilnak érzik, szignifikánsan többször használják *rendszer* (2,5052) szót az államra.

Legvégül a **kollektív cselekvésben** való részvétel mutatóit vetettük össze az államról alkotott reprezentációval. Az **általánosságban vett aktivitás** esetében szignifikáns különbséget találtunk a *jóléti állam* észlelésénél ($F(2) = 8,496, p = ,000$). A passzívak találták a leginkább jólétnek az állam funkcióit ($M = ,354, SD = ,925$) a bizonytalanok kevésbé ($M = -,06, SD = 1,01$), végül az aktívak szignifikánsan a legkevésbé ($M = -,257, SD = ,97$). Asszociációk szintjén a passzívak szókészlete volt egyedül sajátos: szignifikánsan többször használják az *erős* (3,4976) és *elfogadható* (3,1636) jelzőket az államra. A **társadalmi fellépés** szempontjából erős korrelációt találtunk a jóléti állammal mind a fellépések formájában összességével ($Rho(241) = -,466^{**}, p = ,000$), mind a **radikális fellépések** száma ($Rho(241) = -,465^{**}, p = ,000$) erősen korrelálnak a jóléti állam megítélésével. A társadalmi fellépés mentén szignifikáns asszociációs különbséget is találtunk, azok, akik egyik fellépési formában sem vennének részt, szignifikánsan többször használják a *nemzeti* jelzőt (2,0884) és nem használják a *korrupt* szót (-2,0383) az államra. Az **aktivitási terek** összesített változója nem függ össze a jóléti és normatív állam megítélésével, asszociációk szintjén, azok, akik több mint 4 szervezet tagjai, szignifikánsan többször használják a *nehézkés*, jelzőt az államra (3,1312).

Az aktivitást mérő változók esetében úgy tűnik, hogy az állam reprezentációja leginkább jóléti funkciójának megítélése mentén változik, az államról nincs sajátos vagy polemikus reprezentáció-képző sajátos szótár (6. táblázat).

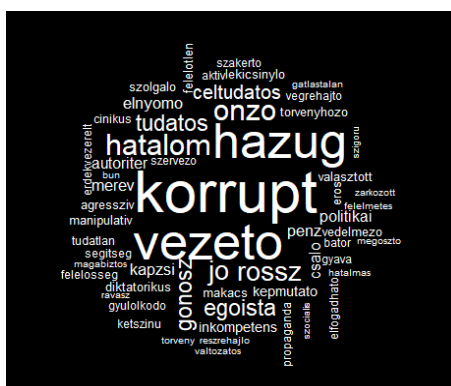
	Polemikusság (minimális)	
Szociális háló	egységes (nincs hasonló értékrendű ember körülötte)	elnyomó, bürokratikus (10-nél több hasonló értékrendű ember van körülötte)
Kommunikációs háló	egységes (nem beszélne senkivel közügyekről)	
Kognitív alternatívák	rendszer (stabil rendszer reprezentáció)	
Kollektív cselekvés	erős és elfogadható (passzív) nemzeti és ~~korrupt~~ (0 társadalmi fellépés)	nehézkés (4 vagy több szervezet tagjai)

6. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők az államra

6.3.5.2. A kormány szociális reprezentációja

A mintában résztvevők összesen 569 szót asszociáltak a kormány ingerszóra, átlagosan 2,3 szót. A szinonimák összevonását követően, az 569 szóból 162 különböző szót kaptunk. Az 569 szó 44,44%-a hapax, egyszer szerepel csak, így kiesik a további elemzésből.

Ahogy a szófelhőben látható (14. ábra) a legnagyobb frekvenciával használt szavak a *korrupt* (f=39), *vezető* (f=33), *hazug* (f=32) és a *hatalom* (F=18) voltak, emellett a legtöbbször említett jelzők között megjelent az *önző* (f=17), *rossz*(f=16), *jó* (16), *egoista* (f=12), *tudatos* (f=12) és *gonosz* (f=12) is. Összegezve tehát, a domináns reprezentáció főként negatív jelzőkre épült, ugyanakkor jelentős számban jelentek meg köztük pozitív tulajdonságok is.

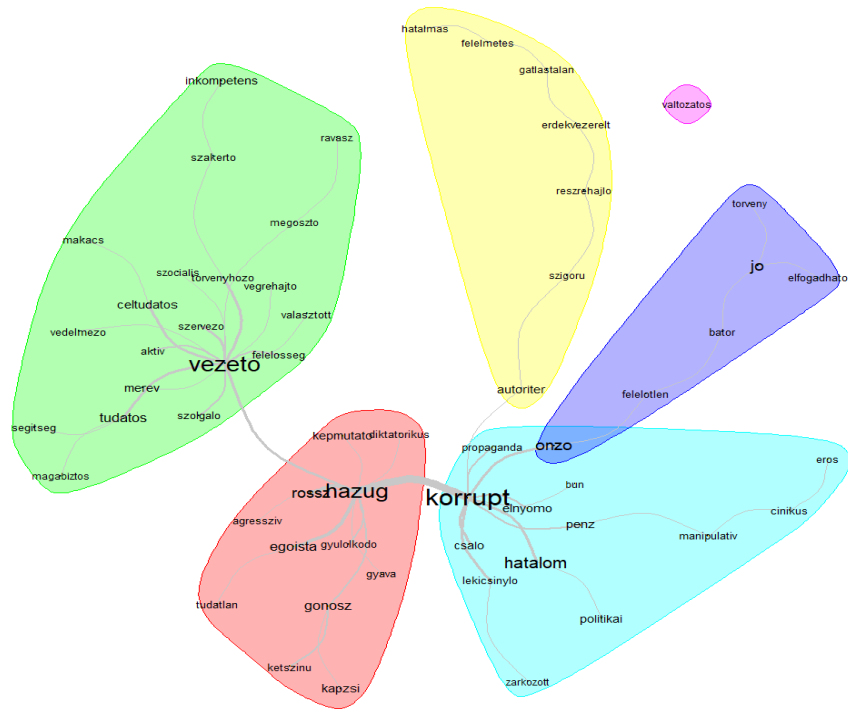

14. ábra – A kormányra asszociált szavak szófelhője

A prototipikusság elemzésnél azt kaptuk, hogy a kormány szociális reprezentációjának magjában a jó mellett leginkább negatív szavak állnak. A kormány *korrupt, vezető, önző, jó, autoriter, merev, inkompetens*. A kormány reprezentációjának perifériáján olyan tartalmi elemeket találunk, amelyek leginkább a hatalom visszaélésével kapcsolatosak: *hazug, hatalom, rossz, tudatos, gonosz, egoista, céltudatos, pénz, kapzsi, elnyomó, csaló, politikai és képmutató*. A kormány reprezentációja a jó és a céltudatos szavak mellett, csak erősen negatív reprezentációs mezőket tartalmaz a teljes mintában (Függelék-39.ábra).

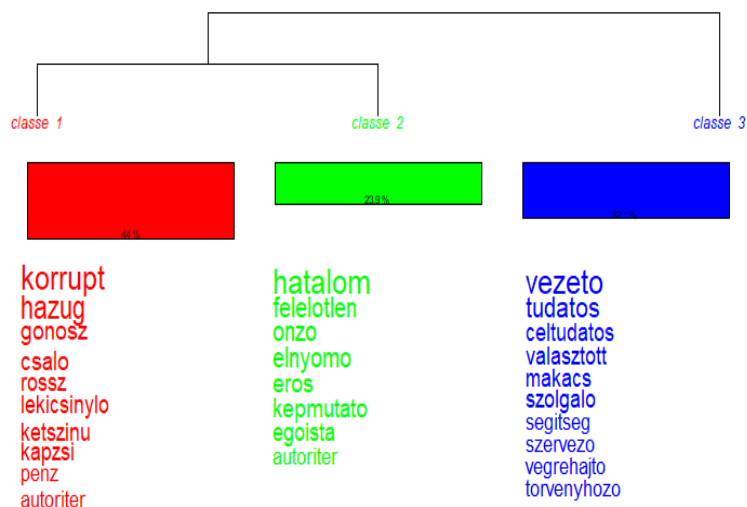
A kormányra adott asszociációk hasonlósági elemzése szempontjából a program öt jelentés közösséget különböztet meg (15. ábra).

- **Korrupt kormány** – A *korrupt* jelző mentén egy visszaélő hatalom reprezentációja jelenik meg, ami magában foglalja a *hatalom, pénz* és *elnyomó* szavakat.
- **Hazug kormány** – ugyancsak negatív, de az elsővel szemben nem az anyagi javak mentén, hanem sokkal inkább belső értékek alapján megjelenített, ami a *rossz, egoista, gonosz, kapzsi* és *gyűlölködő* szavakat tartalmazza.
- **Pozitív vezető** – E két negatív reprezentációs csoport mellett, a vezető szerep mentén egy pozitívabb narratíva is megjelenik, egy *választott vezető*, aki tudatos, akinek *felelőssége* van, aki *segít, aktív, szolgáló* és *védelmező*.
- **Bátor kormány** – ambivalens jelentésű szóközösség, amelyben a kormány egyszerre *felelőtlen, önző* és *bátor*, ugyanakkor *jó* is.
- **Visszaélő kormány** – egy *félelmetes, autoriter* hatalom, ami, *hatalmas, szigorú* és *részrehajló*

15. ábra – A kormányra asszociált szavak gondolati térképe

A Reinert módszert alkalmazva a program 3 klasztert különböztetett meg a szavak együttjárása és egymás kizárása mentén. A **visszaélő kormány** (44%), ami korrupt, hazug, gonosz, csalo; az **önző hatalom** (23,9%), ami felelőtlen, elnyomó, képmutató, illetve a **tudatos vezető** (32,1%), ami tudatos, választott, makacs, szolgáló, segítő, szervező. A három klaszter nemcsak eltérő minősítéseket használ, hanem más-más a kormány mögött álló alany. Az első klaszterben olyan erős és személyes minősítéseket találunk, amelyek (a kitöltővel kapcsolatos) viszony alapúak, hazug, csalo, lekicsinylő – ahogyan az emberekkel bánik a kormány. A második klaszter, ezzel szemben, olyan szavakat használ, amelyek távolságtartóbbak és a hatalmi pozícióból eredő és azt fenntartó érdekképviseletre utalnak. A harmadik, pozitív klaszter a vezető kultuszára épül, a személyes jelzők erősen emberi jellegűek. A három klaszter egyszerre mutatja a frekvenciát, az asszociációk között fennálló összefüggések erősségét és a többi klaszter szavaitól való távolságot (16. ábra).

16. ábra – A kormányra asszociált szavak klaszterei

Összegezve a kormány szociális reprezentációjának alapstruktúrája erősen negatív és a hatalomhoz köthető tartalmakra épül. Megjelenik egyfajta minimális ambivalencia a jó és a céltudatos szavak mentén. A pozitív tartalmak azoknál az eredményeknél jelennek meg, amelyek a különbségeket keresik a szövegtörzshöz. A gondolati térképnél egy a vezető szerepéhez köthető tartalmi dimenziót lehet azonosítani, ami a klaszter elemzésben is kirajzolódik. A gondolati térkép másik pozitívabb dimenziója egy bátor, vagy inkább vakmerő kormány, ami egyfajta hősként jelenik meg. Fontos még kiemelni, hogy a klaszterelemzés nemcsak minősítésében különbözteti meg a kormány mögöttes tartalmi dimenzióit, hanem azok alanyában is, egy interaktív kormány, egy visszelő hatalom és egy tudatos vezető tartalmi dimenzióit lehet kimutatni.

6.3.5.2.1. A kormány szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás

Az alábbiakban a kormányt vizsgáló kvalitatív (asszociációk együttjárásának faktoriális elemzése) kerül bemutatásra az egyes független változók mentén, hogy rámutassanak az als csoportok közötti sajátosságokra.

A **politikai orientációval** kapcsolatos sajátos asszociációk minimálisak, a következő táblázat összegzi azokat. Akik baloldalra pozicionálják magukat szignifikánsan kevésbé használják a *jó* szót a kormányra, míg a jobboldaliak szignifikánsan inkább a *jót*, a *magabiztosat* és a *törvényt*. A moderált-szélsőséges skálán nem találtunk tartalmi különbségeket, míg a liberális-konzervatív skálán, a magukat konzervatívnak definiálók

szignifikánsan inkább használják a tudatos szót, míg akik középértéket jelöltek ezen a skálán a cinikus kifejezést használják szignifikánsan többször (7.táblázat).

Bal	Jobb	Konzervatív	LIBKONZ közép
jó(-2,2452)	jó (2,2542) magabiztos (2,1243) törvény (2,1243)	tudatos (2,724)	cinikus (2,2345)

7. táblázat – A politikai pozicionálás szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A **pártpreferencia** tekintetében az látható, hogy a negatív jelzők alkalmazása nagyobb gyakorisággal jelenik meg a DK és Momentum szavazók körében, így a *tudatlan* és *hazug* jelzők, mint a többi párt szavazóinál. A Fidesz szavazók egy erőteljesen pozitív reprezentációval rendelkeznek, így gyakrabban alkalmazva a *jó* és ritkábban a *hazug* szavakat. Az MKKP szavazók szerint a kormány *céltudatos*, tehát tudja mit akar, saját érdekei mentén cselekszik (8. táblázat).

DK szavazók	Fidesz szavazók	MKKP szavazók	Momentum
tudatlan (3,0261)	jó (5,8378) ~~hazug~~ (-3,1497)	céltudatos (2,1441)	hazug (2,2943)

8. táblázat – Pártpreferenciák szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

6.3.5.2.2. A kormány szociális reprezentációjával összefüggő változók

A **szociális háló** tekintetében, azok akik környezetében több mint 10 hasonló értékrendű ember él, a *szolgáló* szót használják szignifikánsan többször. A **kommunikációs háló** tekintetében nincsenek szignifikáns jelentésbeli különbségek az egyes modalitások között.

A **kognitív alternatívák** szempontjából a procedurális igazságosság észlelésénél találtunk különbségeket az egyes modalitások között. Azok, akik a **procedurális funkciói** mentén igazságosabbnak tartják az állami elosztórendszert szignifikánsan inkább használnak olyan pozitív jelzőket a kormányra, mint a *jó*, *tudatos* és *felelősség*, míg azok, akik igazságtalannak tartják, inkább *hazug* és kevésbé *jó* asszociációkkal írják le. Akik a skála közepén helyezkednek el inkább látják a kormányban a *hatalmat*, mint mások (9. táblázat).

Igazságos Rendszer (Procedurális)	Középérték	Igazságtalan rendszer (Procedurális)
jó (3,6616) felelősség (2,1693) tudatos (1,9913)	hatalom (2,0026)	jé(-4,1202) hazug (1,9776)

9. táblázat – A rendszer észlelt procedurális igazságossága szerint a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A **disztributív igazságosságnál** is találtunk különbségeket. A rendszert igazságosnak észlelők pozitívan (*jó*) ítélik meg a kormányt, az igazságtalannak észlelők a kormányra a *lekicsinylő* és az *elfogadható* szavakat használják szignifikánsan többször, mint a másik két csoport (10. táblázat).

Igazságos Rendszer (disztributív)	Középérték	Igazságtalan rendszer (Disztributív)
jó (3,6187)	jé(-2,2013)	lekicsinylő (2,4255) elfogadható (1,9368)

10. táblázat –A rendszer észlelt disztributív igazságossága szerint a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A társadalmi rendszer **észlelt stabilitása** szerint kizárólag azok esetében látható szignifikáns eltérés, akik instablnak észlelik a rendszert, ők ritkábban használják rá a *vezető* (-2,2668) jelzőt, illetve tendencia szinten ritkábban a *tudatos* (-1,9252) és gyakrabban a *rossz* jelzőt (1,9922). A kognitív alternatívák klaszterei alapján szignifikáns különbségeket találtunk. A rendszer észlelt stabilitását és legitimitását mérő **kognitív alternatívák klaszterei** között szignifikáns eltérést találtunk. Azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal inkább alkalmaznak a kormányra olyan pozitív jelzőket, mint *jó* és *vezető*, illetve szignifikánsan ritkábban olyan negatívakat, mint *hazug*, *gonosz* és *rossz* (11. táblázat).

Nincs kognitív alternatívája	Van kognitív alternatívája
jó (3,8496)	jé(-3,8496)
vezető (1,9186)	~~vezető~~ (-1,9186)
~~hazug~~ (-2,4347)	hazug (2,4347)
~~gonosz~~ (-2,2448)	gonosz (2,2448)
~~rossz~~ (-2,0139)	rossz (2,0139)

11. táblázat –A kognitív alternatívák mentén a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A **kollektív cselekvés** szempontjából az **általános aktivitás** változónál egy szó telítődött szignifikánsan, a passzív kitöltők használják gyakrabban az *elfogadható* (2,1288) szót. A **társadalmi fellépés**, akik egy vagy két kollektív cselekvésben vennének részt szignifikánsan többször használják a *jót* (3,8501), míg azok, akik öt, vagy annál több cselekvésben a *gonosz* (2,2577) szót használják a kormánnyal kapcsolatban. A **radikális társadalmi fellépésnél**, azok akik nem vennének részt radikális fellépésben szignifikánsan kevésbé használják a *korrupt* (-2,078) jelzőt. Az **aktivitási terek** számának szempontjából nem találtunk szignifikáns különbséget a kormányra adott aszociációkban.

Összegezve a kormány, mint hatalmi aktor, vizsgálata során azt láthatjuk, hogy egyrészt egy erőteljesen konszenzuális negatív kép él róla, ezzel polemizálva megjelenik egy pozitív kép, ami a vezetőre épül. A korrupt és hazug kormány reprezentáció vetekszik a felelős, céltudatos vezető képével. Ezt a polemikusságot inkább a klaszterek között, mint az egyéni változókkal való összefüggésben detektálhatjuk. Ha a változókat nézzük, az ott mutatkozó jelentésbeli különbségek inkább a kognitív alternatíva dimenziója kínálta változók mentén volt utolérhető (12. táblázat).

	Polemikusság (minimális)	
Kognitív alternatíva	<p>hazug, lekicsinylő, elfogadható (igazságtalan rendszer)</p> <p>tudatos, vezető, rossz (instabil R reprezentáció), hazug, gonosz, rossz (KA klaszter)</p>	<p>jó, felelősség, tudatos (igazságos rendszer)</p> <p>jó, vezető (nincs KA klaszter)</p>
Kollektív cselekvés	gonosz (5+cselekvés)	elfogadható (passzív), jó (1-2 fellépés), ~~korrupt~~ (no radikal)

12. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők a kormányra

6.3.5.3. A civil szervezetek szociális reprezentációja

Ahogy már leírtam a változókat ismertető fejezetben, a teljes minta összesen 594 civil szervezetet sorolt fel, 214 különbözőt. Ugyanakkor a civilek ismerete elég változatos volt a

mintán belül. A minta 35%-a egyetlen civil szervezetet sem sorolt fel, miközben volt, aki 13 szervezetet is megnevezett. A civil szervezetre szóasszociációkat is kértünk

Összesen 685 szót asszociáltak, 171 különböző szót a szinonimák összeillesztése után 80 olyan szavunk maradt, ami csak egy frekvenciával bír (hapax=46,78%). Az eredményekből az látható, hogy a legnagyobb frekvenciával alkalmazott szavak a jó (f=48), segítő (f=36), segítőkész (f=29), a hasznos (f=26) és aktív (f=25) voltak. Negatív jelzők, így a gyenge (f=8), önelégült (f=6) rossz (f=4), kétszínű (f=3) és hazug (f=3) jelentősen alacsonyabb frekvenciával jelentek meg (17. ábra).

17. ábra – A civil szervezetekre asszociált szavak szófelhője

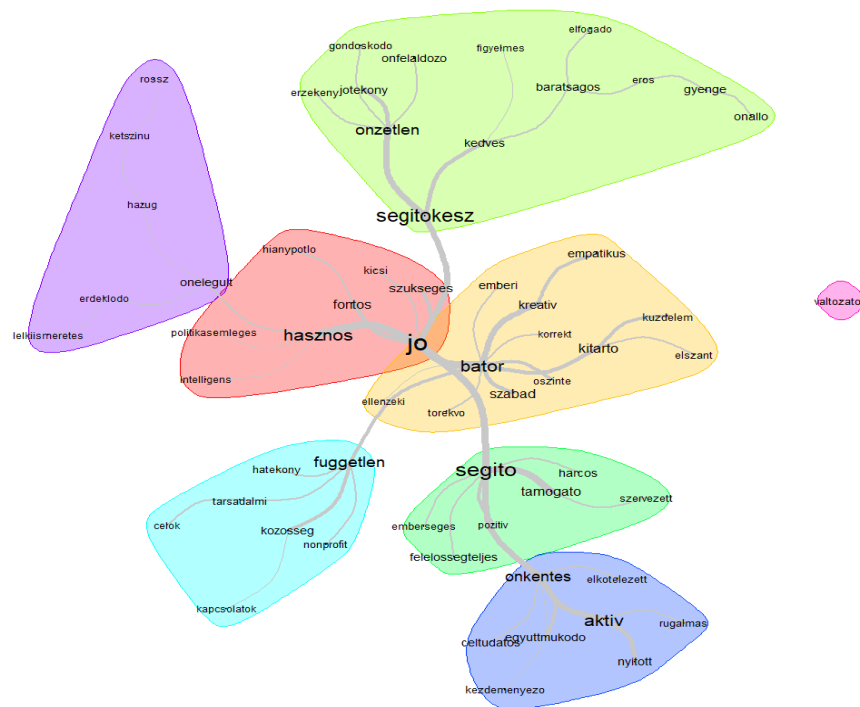
A prototipikusság elemzésnél (Függelék-41. ábra) az látható, hogy a *jó*, *segítő*, *segítőkész*, *bátor*, *hasznos*, *független* szavak képzik a szociális reprezentáció központi magját. Az *aktív*, *önzetlen*, *kitartó*, *támogató* a szociális reprezentáció perifériáját. Míg a központi mag a segítségnyújtásra összpontosít, egyre jobban megjelennek azok a jelzők és igék, amik aktivitásra, a társadalmi szerepvállalásra vonatkoznak. Ezek a periférián történő változások összefüggésben lehetnek a megnevezett civil szervezetekkel, ahogy a joviális segítségnyújtó szerepkört felülírja a nyomásgyakorlás. Így például a kitöltő nem feltétlenül ugyanarra asszociál, ha az Amnesty International Magyarországra, a Társaság A Szabadságjogokért (TASZ) szervezetre, a Máltai Szeretetszolgálatra vagy a Vöröskeresztre gondol.

Az alkalmazott szavak összefüggése

A civil szervezetek asszociációs változója esetében látható a három hatalmi, társadalmi aktorok közül (állam, kormány, civil szervezetek) a leginkább összetett asszociációs háló, ami hét jelentés közösséget, kategóriát különít el (18. ábra):

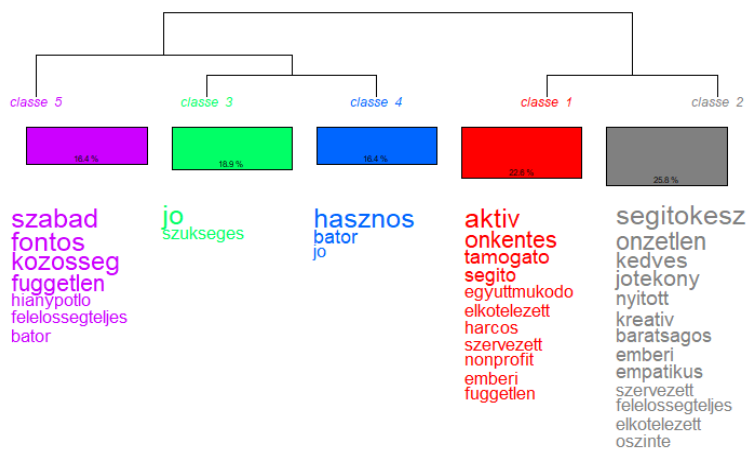
- **Funkcionális szféra** - ami a *jó, hasznos, szükséges* és *fontos* jelzőket tartalmazza
- **A joviális segítő** - aki *segítőkész, önzetlen, kedves, barátságos, jótékony* és *önfeláldozó*
- **Az ágens segítő** - ami a *segítő, támogató, harcos* és *felelősségteljes* szavakat foglalja magában.
- **A szolidáris civil** - a *kooperatív, aktív, önkéntes, együttműködő* és *elkötelezett* szavakat tartalmazza.
- **A bátor civil** - aki heroikus, *bátor, szabad, emberi*, ugyanakkor itt már megjelenik a nyomásgyakorlás, a *küzdelem, a törekvő, kitartó* szavak mentén
- **Közösség** - ami rámutat a nyomásgyakorlásra és az ehhez kapcsolódó társadalmi szerepre, a *társadalmi, független, kapcsolatok* és *közösség* szavakon keresztül.
- **A nagyképű civil** - egyetlen negatív jelentéstartalomként, amely az aktivitást fordítja át olyan negatív jelentésekbe, mint *önélgült, hazug* és *kétszínű*.

18. ábra – A civil szervezetekre asszociált szavak gondolati térképe

A civil szervezetekre adott asszociációk értelmezésében tehát a civil szféra funkcionalitása áll központi szerepben, kétfajta segítő kép jelenik meg: a joviális és az ágens. A civil szereplő, bátor, szolidáris vagy nagyképű, illetve a civil szféra jellemzője a közösségi lét.

A Reinert módszert alkalmazva hasonló komplexitást kaptunk. A program 5 klasztert különböztetett meg a szavak együttjárása, a frekvencia és egymás kölcsönös kizárása során. Az első két klaszter a **joviális** (25,8%) és az **aktív segítő civilség** (22,6%) dimenzióit különbözteti meg. Az első az empowerment fogalmával operál a segítő szakmán belül, *támogat, aktív, együttműködik és segít*, ugyanakkor *szervezett és harcoss* is. Ezzel szemben a joviális segítség a *jótegykedés, önzetlenség, kedvesség* és a *segítőkézség* emberi tulajdonságokra épít. A harmadik és negyedik klaszter is egymásnak feszülő jelentéstartalmakat hordoz, a **hasznosság** (16,4%) klasztere szemben áll a **szükségessel** (18,9%). Pozitívabban és kevésbé leereszkedően definiálja a civil szektort. Végül az ötödik klaszter a **közösségiség és a szabadság** mentén ragadja meg a civil szervezeteket (16,4%) (19. ábra).

19. ábra – A civil szervezetek asszociált szavak klaszterei

6.3.5.3.1. A civil szervezet szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás

Ebben a fejezetben a civil szervezetet vizsgáló kvalitatív (asszociációk együttjárásának faktoriális elemzése) és kvantitatív változó (civil szervezetek ismerete) egyszerre kerülnek bemutatásra az egyes független változóik mentén, hogy rámutassanak az al csoportok közötti sajátosságokra.

A **politikai orientáció** esetében minimális erősségű korrelációt találtunk a bal-jobb skálával ($Rho(241) = -,135^*$, $p = ,036$) és a liberális-konzervatív skálával ($Rho(240) = -,129^*$, $p = ,046$) a civil szervezetek ismeretében. A szavak szintjén a jobboldali kitöltők gyakrabban használják a *hazug* szót (2,219), ahogyan a konzervatívok is többször alkalmazzák a *hazug*

(2,3541) jelzöt. A moderált-szélsőséges skálán nincs különbség. A **pártpreferenciák** szintjén nem találtunk különbséget a felsorolt civil szervezetek számában. Az asszociációk tekintetében a Fidesz szavazók szignifikánsan gyakrabban használják a civil szervezetekre a *hazug* (2,292) és *céltudatos* szavakat (2,012). Az LMP az *emberi* (2,2646) jelzöt használja többször, az MSZP a *kapcsolatokat* (2,1038), akik meg nem mondták meg, hogy kire szavaznak szignifikánsan ritkábban használják a az *önkéntes* (-2,0381) szót.

6.3.5.3.2. A civil szervezet szociális reprezentációjával összefüggő tényezők

A **szociális háló** kiterjedtsége alapján szignifikáns különbség van a felsorolt civil szervezetek számában ($F(4) = 5,622$, $p = ,000$). Azok az emberek, akik több mint 10 fős értékközösséggel rendelkeznek ($M = 3,39$, $SD = 3,02$) több szervezetet tudtak felsorolni, mint azok, akik 1-3 ($M = 1,24$, $SD = 2,105$), vagy 4-6 ($M = 2,13$, $SD = 2,15$) hasonló értékrendű embert ismernek. Az alkalmazott asszociációk esetében azok, akik körül nincsen azonos értékrendű ember az *aktív* (2,0821) szót használják többször, mint mások.

A **kommunikációs háló** tekintetében nincs szignifikáns különbség a megnevezett civil szervezetek számában, ahogy az asszociációkban sincs.

A **kognitív alternatívákat** mérő változóknál az **észlelt igazságosság** tekintetében korrelációk mutatkoznak, mind a **procedurális** ($Rho(241) = -,243^{**}$, $p = ,000$) mind a **disztributív** igazságosság észlelése ($Rho(241) = ,223^{**}$, $p = ,000$), mind a **rendszer észlelt stabilitása** ($Rho(241) = -,267^{**}$, $p = ,000$) összefügg a felsorolt civil szervezetek számával. A **kognitív alternatívákat mérő klaszterek** is ezeket az adatokat tükrözik ($t(241) = 3,834$, $p = ,000$), akik a rendszert stabilnak és igazságosnak tartják kevesebb szervezetet soroltak fel, mint azok, akik igazságtalannak és instabilnak. Az asszociációk tekintetében a **procedurális igazságosság** esetében nincs szignifikáns különbség az alkalmazott asszociációkban. A **disztributív igazságosságban** van, akik közepes értékkel rendelkeznek gyakrabban asszociálják az *empatikus* (2,8212) szót és szignifikánsan ritkábban használják a *segítő* szót (-2,1893). A társadalmi rendszer észlelt stabilitása esetében, akik erősebben stabilnak tartják a rendszert a *hazug* (2,8079) és *fontos* (2,0999) szót szignifikánsan többször használják, mint mások. A **kognitív alternatíva klaszterek** között nincsen különbség a szóhasználatban.

Végül a **kollektív cselekvésben** való részvétel mutatóit vetettük össze a civil szervezetekről alkotott reprezentációkkal. Az **általános aktivitás** esetében szignifikáns különbség ($F(2) = 6,501, p = ,002$) van a megnevezett civil szervezetek számában. Az aktívak ($M = 3,17, SD = 2,23$) szignifikánsan több szervezetet neveztek meg, mint a passzívak ($M = 1,65, SD = 1,95$). A civil szervezetekre alkalmazott változók esetében a bizonytalanok szignifikánsan többször asszociálták a *szabad* (2,0768) szót, mint a passzívak és aktívak, a passzívak pedig szignifikánsan ritkábban az önkéntes szót (-2,12). A felsorolt civil szervezetek száma enyhén korrelált mind a **társadalmi fellépéssel** ($Rho(241) = ,189^{**}, p = ,003$), mind a **radikális társadalmi fellépéssel** ($Rho(241) = ,169^{**}, p = ,008$). Az asszociációk esetében azok, akik ötnél több társadalmi fellépésben vennének részt a *kedves* (2,0272) szót használták gyakrabban. A radikális társadalmi fellépés modalitásai között, aki legalább egy radikális cselekvésben részt venne az *együtműködő* (2,1717) szót, akik háromban az *erős* (2,4884) jelzőt használták többször. Az aktivitási terek száma és a civil szervezetek száma nem korrelál, azonban a szavak szintjén különbség van, azok, akik egyik felsorolt térben sem aktívak a *segítőkész* (2,4869) szót használják többször, akik három térben is részt vesznek a *rugalmas* (2,3914) szót.

Összegezve a civil szervezetek, mint hatalmi aktorok, vizsgálatokor azt láthatjuk, hogy szociális reprezentációjuk pozitív, de egyszerre két jelentéssel bír. Egy joviális és egy ágens segítség közt feszül jelentésbeli különbség, illetve a segítség mellett, megjelenik a függetlenség és a közösség. E tartalmi dinamikák magját a hasznosság/szükségesség kettőssége alkotja. A felsorolt civil szervezetek száma összefügg a kognitív alternatívákkal és a kollektív cselekvésben való részvétellel is. Az asszociációk közti különbségek, minimálisan, de összhangban vannak ezekkel az eredményekkel (13. táblázat).

	Polemikusság (minimális)	
Kognitív alternatíva	empatikus, ~~segítő~~ (közepes igazságosság)	hazug, fontos (stabil rendszer)
Szociális háló		aktív (nincs azonos értékrendű személy)
Kollektív cselekvés	szabad (bizonytalan) kedves (5+ társadalmi fellépés) erős (3 radikális fellépés) rugalmas (3 aktivitási tér)	együtműködő (1 radikális cselekvés) segítőkész (1 aktivitási tér)

13. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők a civil szervezetekre

6.4. Diskusszió

Az első kutatás elsődleges célja volt, hogy az aktivitással és cselekvési hajlandósággal összefüggésbe hozható potenciális szociálpszichológiai tényezőket feltérképezze. A kutatásban alkalmazott változók 4 csoportba oszthatók. Független változóként kezeltük tehát a 1) kollektív cselekvést – a kitöltő önbevallásán alapuló általános aktivitást, a számára fontos ügyben elképzelhető cselekvési formák számát és a radikális cselekvések számát, illetve aktivitási tereinek számát. Arra voltunk kíváncsiak milyen összefüggéseket mutat e cselekvés és cselekvési hajlandóság a 2) társadalmi rendszer instabilitásának és igazságtalanságának észlelésével, ez utóbbiban különbséget tettünk a deutchi (2006/2011) procedurális és disztributív igazságtalanság érzete között, illetve e 3 változó mentén 2 klasztert azonosítottunk be, azokat, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal és azokat, akik nem), 3) a társadalmi terekkel (azonos értékrendű szociális háló és közügyekről való kommunikáció nyitottságát mérő kommunikációs háló), illetve 4) a társadalmi tér hatalmi aktorainak szociális reprezentációival (állam, kormány, civil szervezetek).

Eredményeink szerint a társadalmi rendszert annak elosztó funkcióján keresztül a minta inkább igazságtalannak észleli, ami részben alátámasztja többek között Hunyady (2009), Van der Toorn, Berkics és Jost (2010), Cichocka és Jost (2014), Kelemen, Szabó, Mészáros, László és Forgas (2014) eredményeit, mely a rendszer igazolásának poszt szocialista kontextusban való hiányára mutat rá. Az eredményeink alapján a kognitív alternatívában való gondolkodás a legmeghatározóbb a cselekvésre vonatkozóan, melyek azt is kimutatták, hogy a rendszer instabilitásának észlelése, a társadalmi rendszer megváltoztathatóságának pszichológiai dimenziója az, ami leginkább bejósolja a kollektív cselekvésben való részvételt, kevésbé annak észlelt igazságtalansága. Akkor is ha az igazságtalanság és az instabilitás észlelése, ahogy Tajfel (1978, 1981), illetve Tajfel és Turner (1986) is feltételezte, erősen és kölcsönösen összefügg. Ugyan a társadalom észlelt igazságosságának direkt hatása a társadalmi fellépésre szignifikáns eredményt mutatott, de annak erőssége alacsonyabbnak bizonyult, mint a társadalom észlelt instabilitásán keresztül mért indirekt hatása. E modell szerint a társadalmi igazságtalanság észlelése a társadalmi instabilitás észlelésével közösen eredményez társadalmi fellépést – így részben rámutatva van Zomeren

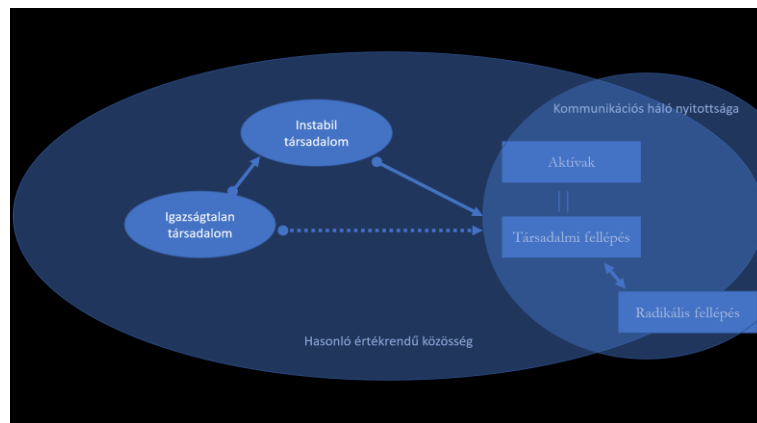
és Iyer (2009), van Zomeren, Postmes és Spears (2008), illetve Agostini és van Zomeren (2021) munkáira, melyek mind az igazságtalanság, mind az ágencia szerepét hangsúlyozzák.

Az általános aktivitás, vagyis az, hogy a kitöltő részt szokott-e venni társadalmi célú megmozdulásokban a procedurális igazságosság változójával nem állt összefüggésben és a disztributív igazságosság változójának az esetében is csak tendencia szintű volt a kapcsolat. Ezzel szemben szignifikánsan összefüggött a rendszer észlelt instabilitásával. Azok, akik aktívak instabilabbnak tartják a rendszert, mint a bizonytalan vagy inaktív kitöltők. A konkrét társadalmi fellépések esetében, vagyis, hogy a kitöltő hány a kérdőívben felsorolt aktivitási formában venne részt a számára fontos ügy érdekében, illetve hány radikálisabb megmozdulásban, azonban mind az instabilitás változójával, mind az igazságosság két változójával, összefüggésben állt. Minél instabilabbnak észleli a társadalmi rendszert a kitöltő, illetve minél nagyobb az egyéni értékrendje és az észlelt állami értékrend közötti eltérés és minél kevésbé tartja igazságosnak az állami elosztó rendszer működését, annál több fellépési formában venne részt. Mind a baloldaliság és a liberális értékrend összefüggött a kognitív alternatívával és a kollektív cselekvésben való részvétellel (Jost & Kende, 2020). A hatalmon lévő ideológiákkal és párttal való azonosulás negatívan függött össze a rendszer igazságtalan és instabil megítélésével, illetve a kollektív cselekvésekben való részvétellel és fordítva, azok, akiknek politikai ideológiai mezeje nem domináns a jelenlegi magyar közéleti helyzetben erőteljesebben megkérdőjelezi a rendszer igazságosságát (Kelemen et al., 2014; Szabó és Lönnqvist, 2021) és stabilitását, illetve motiváltabbak a közös fellépésre is.

Szociális hálónak neveztük el azt a változót, amiben az emberek azt jelölték, hogy környezetükben hány hasonló értékrenddel rendelkező embert ismernek. Ez a változó valamennyire a közösség érzettel egyeztethető össze, hiszen a hasonló értékrend egyfajta közösségiség megtapasztalását teszi lehetővé, illetve azt, hogy az egyes társadalmi témákról az emberek közösen gondolkodjanak másokkal (Diani, 2011; Krinsky & Crossley, 2015; Reicher, 2017). Ez a közösségi élmény és értékegyezés egymással kölcsönös viszonyban áll. Akinek szüksége van társadalmi értékei egyeztetésére keresni fogja hozzá közösségét, illetve a közösségi létben kristályosodhatnak ki a hasonló társadalmi értékek. Ezt a gondolatot tovább vezetve, azok az emberek, akik elégedettek a jelen társadalmi

berendezkedéssel kevésbé keresik mások társaságát értékek mentén, azokat nem feltétlenül akarják megvitatni. Ezt a gondolatot támasztja alá az az eredmény is, hogy a szociális háló kiterjedtsége összefüggött a társadalmi rendszer instabilként/megváltoztathatóként való észlelésével, és az állam elosztórendszerével való elégedetlenséggel, a disztributív igazságtalanság érzetével. Hasonló összefüggést mutatott a kognitív alternatívákban való gondolkodás sarkosított megközelítése, azok, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal a jelenleg fennálló társadalmi rendszerrel kapcsolatban több hozzájuk hasonló értékrenddel rendelkező embert ismernek. Ugyanez az összefüggés a kollektív cselekvésben való részvételnél is megjelenik, az értékközösség kiterjedtsége minden cselekvést mérő változókkal szignifikáns kapcsolatot mutatott. Azoknak az embereknek több mint a fele, akik részt szoktak venni társadalmi célú megmozdulásokban 10-nél több hasonló értékrendű embert ismer környezetében, ez a bizonytalan és az inaktív embereknél 20% alatt van. A kollektív cselekvésben való részvétel és a közösségi háló kölcsönösen összefüggenek, a részvétel során az egyén új hasonló értékrendű embereket ismer meg, illetve a hasonló értékrendű emberek az aktivitásba bevonhatják. Az aktivitási terek szempontjából a civil szervezetekben és a környezetvédelmi csoportokban aktívak szélesebb szociális hálóról számoltak be. Az eredmények arra is rámutatnak, hogy mint ahogyan azt feltételeztük, a szociális és kommunikációs háló nyitottsága összefügg az aktivitással. Legyen szó az általános társadalmi aktivitásról, az elképzelhető fellépések számáról, azok radikalitásáról vagy egyes szervezetekben/csoportokban való részvételről. Az eredményekből az látható, hogy az önmagukat aktív személyként definiáló kitöltők, csakúgy mint azok, akik a számukra fontos ügyekért radikálisabb megmozdulásokban is részt vennének, kiterjedtebb az egyén számára releváns értékekben osztozó szociális hálóval rendelkeznek. Az értékközösség relevanciája mind a társadalomról való elképzelések, mind a társadalmi cselekvés mögött megjelenik, ahogyan arra többek között Passy (2003), Dixon és Riscigno (2003), Bliuc és munkatársai (2007), illetve Almeida (2019) is rámutattak.

Ezzel szemben a kommunikációs háló melyben az egyén közügyekről másokkal konfrontálódik a kognitív alternatívákkal nem, míg a cselekvési lehetőségekkel erősen összefügg, tehát már maga az aktus, egyfajta cselekvés lehet (20. ábra), ugyanakkor fontos szerepet tölthet be, az is, hogy kik azok a mások, akikkel létrejön a diskurzus. Alapvetően mind kommunikációs „buborékokban” élünk, melyekben megosztjuk egymással a rendszerről, a politikáról és a közügyekről való gondolatainkat, az, hogy e narratívák miként alakulnak attól is jelentősen függhet, hogy kommunikációs közösségeink határai hol húzódnak.

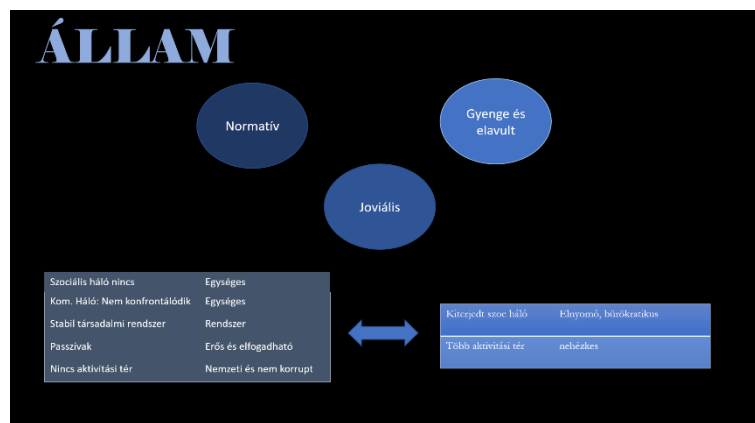
20. ábra – Kognitív alternatívák, kollektív cselekvés és társadalmi terek

Ellentétben feltételezésünkkel nem találtunk nagy különbséget a hatalmi aktorok tartalmi dimenzióiban sem a kognitív alternatívák sem a cselekvési síkok mentén. Egyfajta tartalmi feszülés ugyanakkor utolérhető volt.

Az állam szociális reprezentációját vizsgálva az állam szabad asszociációjával mért szociális reprezentációjának az esetében első ránézésre egy pozitív kép jelenik meg, egyfajta paternalisztikus figura, aki egyszerre testesíti meg az erőt, a szigort és a hatalmat, közben gondoskodik és biztonságot nyújt. Ugyanakkor, a gondolati térképen láthatjuk, hogy a fogalom ennél ambivalensebb, így végül három állam kép válik el egymástól: a normatív, a joviális és az idejétmúlt állam reprezentációit kaptuk meg. Míg az első kettő a normatív és jóléti állam reprezentációját különbözteti meg, hasonlóan az állami kiadásokra vonatkozó normatív és jóléti állami faktorokat tükrözve, addig a harmadik az állami struktúra nehézségére és gyengeségeire utalt. A kognitív alternatívák esetében mind a procedurális, mind a disztributív igazságosságot mérő skálánál erős szignifikáns összefüggést találtunk a jóléti és a normatív állam észlelésében. Minél inkább igazságosnak

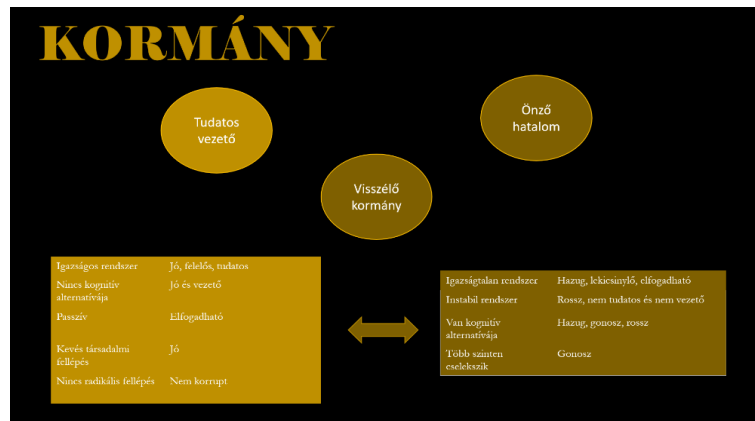
észleli a kitöltő az állami elosztórendszert, és minél inkább hasonló az értékrendje azzal kapcsolatban, annál inkább észleli az államot jólétinek és normatívnak is egyaránt. Az általánosságban vett aktivitás esetében a passzívak találták a leginkább jólétinek az állam funkcióit, a bizonytalanok kevésbé, végül az aktívak szignifikánsan a legkevésbé. Minél több fellépési formában és minél inkább radikális megmozdulásokban venne részt a kitöltő, annál kevésbé tartja az államot jólétinek. Összességében tehát, a vizsgálat alapján úgy tűnik, hogy az állam reprezentációja leginkább jóléti funkciójának megítélése mentén változik, az államról nem fedezhető fel sajátos szótár. A kollektív cselekvést mérő változók mentén pedig inkább a nemzeti egységesség megteremtését szolgáló államkép feszült a hatalmi berendezkedés „nehézkességével” (21. ábra).

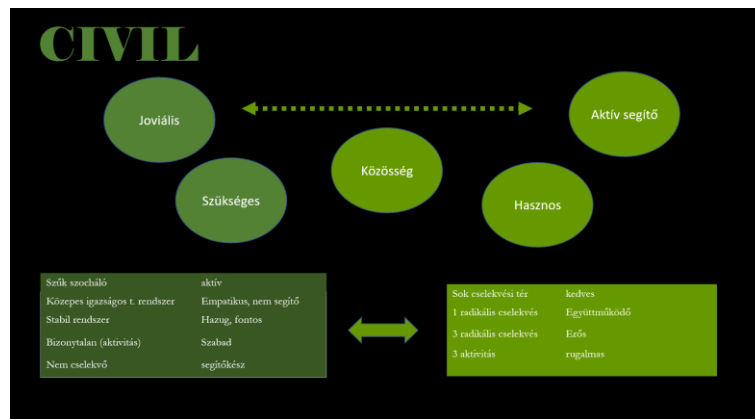
21. ábra – Az állam szociális reprezentációjának jelentései

A kormány jelentésdimenziója szintén hármas tagoltságot mutatott (22. ábra). Az önző hatalom egy távolított, neutrálisabb hatalmi pozíciót közvetített, szemben a személyesebb visszaélő hatalommal, a harmadik tartalmi egység a vezető szerepét emelte ki. Ez volt a leginkább pozitív tartalmakkal telített dimenzió. Fontos még kiemelni, hogy a klaszter elemzés nemcsak minősítésében különbözteti meg a kormány mögöttes tartalmi dimenzióit, hanem azok alanyában is, egy interaktív kormány, egy visszélő hatalom és egy tudatos vezető tartalmi dimenzió jelentek meg. A független változók mentén talán itt volt a legnagyobb azonosítható tartalmi különbség. A kognitív alternatívákban gondolkodók és a cselekvők inkább a kormány személyes negatív dimenziójában gondolkodtak, míg azok, akiknek nincs kognitív alternatívája és passzívak a vezető személyét emelték ki.

A civil szervezetek szociális reprezentációjának az esetében öt tartalmi dimenzió volt utolérhető (23. ábra). Itt jelent meg leginkább a tartalmi feszülés a joviális segítség és az empowerment fogalmát magában hordozó civilek között. A szükséges és hasznos tartalmi egységek valószínűleg ugyanazt a tartalmi feszülést tükrözik, míg a szükséges egyfajta kötelezettségre utal, addig a hasznos, a civil munka társadalmi tőkéhez való hozzájárulására. Végül, ötödik tartalmi dimenzióként a közösség ereje, annak függetlensége és szabadsága szerveződött külön jelentésdimenzióvá. Ha minimálisan is, de mért változóink tükrözik a civil szektor fentebb leírt kettősségét.

22. ábra – A kormány szociális reprezentációjának jelentései

23. ábra – A civil szervezetek szociális reprezentációjának jelentései

A kutatás alapján összegzéseként megállapítható, hogy a kollektív cselekvésben való részvételiség a domináns politikai és ideológiai térben való pozicionálás mentén érhető utol. Azok az emberek, akiket a jelenlegi domináns politikai tér nem képvisel, a társadalmi rendszert igazságtalanként kezdik észlelni. Az igazságtalanság észlelése szükséges, de nem

elégletes feltétele annak, hogy úgy érezzék, cselekedniük kell. A társadalmi rendszer instabilitása és így a kompetencia érzése, hogy a rendszer megváltoztatható váltja ki az emberekben a kollektív cselekvési részvételt. Ez az eredmény alátámasztja az észlelt hatékonyság cselekvésben betöltött jelentős szerepét hangsúlyozó megközelítéseket (van Zomeren et al., 2004; van Zomeren et al., 2008; Van Zomeren & Iyer, 2009; Caprara & Vecchione, 2013; Drury, Evripidou & Van Zomeren, 2015; Agostini & van Zomeren, 2021). Ugyanakkor, ahogyan arra Tajfel (1978, 1981) is rávilágít, a rendszer észlelt igazságtalansága és instabilitása/megváltoztathatósága nagyon erősen összefügg.

A kommunikáció másokkal politikai témákról, a konfrontálódás is már egy cselekvési aktusnak számít. Ebben a folyamatban értékközösségek alakulnak ki, amelyek létrejötte segíti ezt a folyamatot, így a kognitív alternatívák kikristályosodását, ahogy a lehetőség cselekvési síkokat is. E folyamat a társadalmi tér magasabb pozícióban lévő hatalmi aktorainak reprezentációja (állam, kormány) a pozitív vagy negatív értékelésében érhető utol, míg az államnál a jóléti funkció, a kormánynál a vezető látja el a hatalom pozitívan értékelt funkcióját, addig az alulról jövő kezdeményezéseknél a tartalmi feszülés mélyebb, a jelenlegi társadalmi rendet fenntartó szükséges segítségnyújtás és a hasznos felhatalmazó (empowerment) és közösséget eredményező aktivitás közt érhető utol.

6.5. Kitekintés

Ebben a kutatásban arra voltunk kíváncsiak, hogy a társadalomban való lét, a társadalomról való gondolkodás és a társadalomban való cselekvés milyen összefüggésekre mutat rá. Eredményeink szerint a politikai pozicionálás mögötti ideológiai sík az, ami mentén az igazságtalanság észlelése történik. A rendszer igazolása tehát a domináns politikai síkkal való identifikáció és eltérő kognitív alternatívák hiánya mentén azonosítható.

Míg kutatásunkban az identifikációt a jelen politikai szféra kínálta független változók mentén kezeltük, nem vizsgáltuk azokat az azonosulási tereket, amelyek mentén az egyén explicit érdekközösséget vállal, illetve a kognitív alternatíva operacionalizálását is fontosnak tartottuk újragondolni, ahogy a cselekvés mögött álló motivációkat is. A következő kutatásban ezeket a limitációkat figyelembe véve operacionalizáltuk a társadalmi lét, a társadalomról való gondolkodás és a társadalmi cselekvés módszertani konceptualizálását.

7. Második kutatás - Azonosulás, a társadalom észlelése és kollektív cselekvés

7.1. Kutatási kérdés

A második kutatás célja az volt, hogy az első vizsgálatban alkalmazott változókat átdolgozva, a cselekvési hajlandóság mélyebb összefüggéseinek feltérképezését tegye lehetővé. Ennek érdekében az alábbiakban felsorolt főbb módosításokat végeztük: (1) A kognitív alternatívák vizsgálata során a rendszer észlelt stabilitása és igazságossága mellett megjelent az ágencia, a jogtalanság és a megőrzés szerepe is. (2) Nemcsak a társadalomról és hatalomról való gondolkodást, de a közösséggel való azonosulást és a közösség minőségét is feltérképeztük. (3) Az asszociáció során a konkrét hatalmi aktorokat egy átfogóbb hatalom reprezentáció váltotta fel és az ahhoz kapcsolódó érzelmi viszonyulás, (4) illetve a cselekvés esetében a már alkalmazott változók mellett megjelent a hatalom mentén megfogalmazott aktivitás is. (5) A második kutatásban szerepet kapott a szociális identitás vizsgálata az egyre bővülő azonosulási terek alkalmazásával. (6) A módszertan esetében nagyobb hangsúlyt kaptak a nyitott kérdések, amelyeken keresztül feltérképezhetővé vált a kitöltők társadalom, hatalom, érték és közösség definíciója, illetve azok a célok, amelyek elérése érdekében a kitöltők fellépnének. Ezeket a módosításokat követően – a kutatói célkitűzéseknél már megnevezett szakirodalmi háttér alapján alkotott feltételezéseim mentén – a második kutatásban alkalmazott változók esetében az alábbi kérdések fogalmazódtak meg:

1. Van-e összefüggés a szociális identitás, a kognitív alternatívák illetve a kollektív cselekvést mérő változók között?
2. Amennyiben van összefüggés a szociális identitás és a cselekvés között, megfigyelhető-e a második kutatásban is a kognitív alternatívák mediációs szerepe?
3. A szociális identitás és a kognitív alternatívák alapján megfigyelhető-e különbség a kitöltők szociális hálójában és kommunikációs tereiben?
4. Hogyan és milyen célokért cselekednének a kitöltők?
5. Megfigyelhető-e összefüggés a hatalom ingerszó hatására kiváltott érzelmi válaszok és a kollektív cselekvés között?

7.2. Kutatási módszer

7.2.1. Minta

2019. március közepétől április közepéig 636 fő (508 nő, 128 férfi, átlagéletkoruk 33,34 év) ($SD^{\text{kor}} = 14,173$, $\text{min}=18$, $\text{max}=90$) töltötte ki a kérdőívünket. Online kényelmi minta volt, amelynek elérését műhelymunkájukat készítő pszichológia BA tanulmányaikat folytató nappali és levelező képzésre járó hallgatók segítették, akik aztán az egyes részeredményekből írták meg műhelymunkájukat.

Iskolai végzettség szerint a minta legnagyobb része (37,9%) középiskolát végzett, vagy BA-t/főiskolát (29,9%) és MA-t/egyetemet (21,7%). Őket követték az általános iskolai végzettséggel rendelkezők (6,8%) és a szakiskolát végzettek (2,7%). Ugyanakkor az általános iskolai végzettséggel rendelkezők a legfiatalabb alminta ($M^{\text{ált.isk}} = 21,44\%$, $SD^{\text{ált.isk}} = 10,66$) ($F(5) = 35,399$, $p = ,000$). Lakóhely szerint a legtöbb kitöltő a fővárosban (33,5%), vagy városokban (27,8%) vagy megyeszékhelyen (22,3%) lakik. A mintának csak 13,8%-a él falvakban és 2,5%-a külföldön. Rákérdeztünk a kitöltők egy főre jutó nettó jövedelmére is, a legtöbben (27,5%) 150 000 - 250 000 forint közötti nettó jövedelemből éltek az adatfelvételkor, 500 000 forint felett a minta 5,5%-a keres, illetve 2,7%-a kevesebb, mint 50 000 forintból él. Emellett, a szubjektív jólétet is mértük egy 7 fokú Likert-skálán. Az alábbi kérdést alkalmaztuk: *“Mennyire tartja elégnek ezt az összeget ahhoz, hogy a hétköznapi felmerülő igényeit kielégítse?”*. A jövedelem és a szubjektív jólét változója összefügg ($F(6) = 26,873$, $p = ,000$), ahogy nő a jövedelem, úgy nő a szubjektív jólét. Röviden összegezve tehát elmondható, hogy mintánk viszonylag fiatal, elsősorban középiskolát vagy BA-t végzett, nagyrészt a fővárosban élők közül áll.⁶⁶

7.2.2. Alkalmazott módszerek és az egyes változók leíró eredményei

A komplex kérdőívben különböző dimenziókat vizsgáltunk egyesek skálák mentén, illetve feleletválasztós kérdésekkel, míg másokat nyitott kérdések vagy asszociációk által, a demográfiai kérdéseket a kérdőív végén töltötték ki a válaszadók.

---

⁶⁶ Mivel a minta nem reprezentatív, így a demográfiai elemzések a továbbiakban nem kerülnek leírásra.

7.2.2.1. Kognitív alternatívák: a társadalmi rendszer jogtalanságának és instabilitásának észlelése

1.1 A második kutatásban a társadalmi rendszer instabilitásának észleléséhez felhasználtuk az első kutatás itemeit, illetve hozzátettünk még 6 itemet a jogtalanság, a rendszer fenntartása és az ágencia mérésére. A disztributív és procedurális igazságosság észlelése közti különbséget e vizsgálatban nem alkalmaztuk.

Összesen 9 item mentén vizsgáltuk a kitöltők egyetértésének mértékét a lent felsorolt állításokkal– „Kérjük, 7 fokú skálán ítélje meg, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal!” Az alábbi itemeket alkalmaztuk: (1) igazságosság: „A mai társadalmi rendszer igazságos.” ($M = 2,44$, $SD = 1,43$), (2) jogtalanság: „A társadalomban egyesek jogtalanul nehezebben érvényesülnek, mint mások.” ($M = 5,31$, $SD = 1,76$) (3) egyéni ágencia: „Úgy érzem, én is tehetek azért, hogy egy igazságos társadalomban éljek.” ($M = 4,43$, $SD = 1,7$), (4) a rendszertől való függés: „Úgy érzem, a személyes boldogulásom nagyban függ a társadalmi rendszer működésétől.” ($M = 4,69$, $SD = 1,65$), (5) elérhető legjobb: „Úgy gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi rendszer összességében az elérhető legjobb.” ($M = 2,197$, $SD = 1,43$) (6) stabilitás: „Nem hinném, hogy meg lehetne változtatni a kialakult társadalmi rendszert” ($M = 2,94$, $SD = 1,64$) (7) szükséges változás: „A jelenlegi társadalmi rendszer megváltoztatása mindenképpen szükséges.” ($M = 5,54$, $SD = 1,64$) (8) a rendszer megőrzése: „Úgy gondolom, hogy fontos lenne a jelenlegi társadalmi rendszer megőrzése.” ($M = 2,17$, $SD = 1,44$) (9) instabilitás: „A jelenlegi társadalmi rendszert képesek vagyunk megváltoztatni.” ($M = 4,84$, $SD = 1,59$).

A skálán faktoranalízist végeztünk, amely három faktort eredményezett ($KMO = 0,737$; $df=36$, $p=,000$), a variancia 66%-át magyarázva.

a) **Igazságos és fenntartandó rendszer** faktora, ebben telítődtek azok az itemek, melyek a rendszer igazságosságát, illetve a rendszer fenntartásának, megőrzésének fontosságát mérik (igazságosság, elérhető legjobb, a rendszer megőrzése).

b) **Instabil és megváltoztatható rendszer** faktora, melyben az instabilitás és az egyéni, ágenciát mérő itemek telítődtek (instabilitás, egyéni ágencia).

c) **Jogtalan és stabil rendszer** faktorában telítődtek a rendszertől való egyéni függésnek, a jogtalanságnak, illetve a rendszer stabilitásának, mégis a változás szükségességének itemjei (jogtalanság, stabilitás, rendszertől való függés, szükséges változás). A változók közötti összefüggéseknél a három skálán elért faktorpontok a későbbiekben a **kognitív alternatíva változóiként** kerülnek bemutatásra. A Kolmogorov-Smirnov normalitás teszt szerint kizárólag az instabil és megváltoztatható rendszert mérő skála normális eloszlású, a másik kettő nem.

1.2. A kognitív alternatívák skála után a kitöltőktől megkérdeztük, hogy a skálák értékelésekor ők mit értettek társadalom alatt, így megkaptuk a **társadalom definíciójukat**. A válaszok alapján három kategória rajzolódott ki: (1) Magyarország, (2) Európa, illetve Nyugat, (3) világ. A kitöltők 73,5%-a Magyarországra gondolt, 14,3%-a a világra és a legkevésében, 12,1% Európára. A kognitív alternatívák skálában eltérő pontokat kaptunk ezen válaszok mentén két faktornál is: az igazságos és stabil rendszer reprezentáció ($F(2) = 5,345, p = ,005$), illetve a megváltoztatható és instabil rendszer skálájánál ($F(2) = 4,089, p = ,017$) volt szignifikáns különbség. Azok a kitöltők, akik a társadalom értékelésekor Európára és a Nyugatra gondoltak szignifikánsan inkább *fenntartandónak és igazságosnak* tartják a társadalmi rendszert, mint azok, akik Magyarországra ($M^{Mo.} = -,019, SD^{Mo.} = 1,0; M^{Eu.} = ,316, SD^{Eu.} = 1,08$). A rendszer észlelt megváltoztathatósága esetében azok, akik Magyarországra gondoltak szignifikánsan kevésbé tartják *megváltoztathatónak* a rendszert, mint azok, akik a világra ($M^{Mo.} = -,06, SD^{Mo.} = ,97; M^{világ} = ,26, SD^{világ} = 1,016$) asszociáltak.

Szemmel láthatóan a társadalom észlelésénél tehát releváns, hogy milyen társadalomban gondolkodnak a kitöltők. Ebben a mintában Európa észlelése fenntartandóbb és stabilabb, mint Magyarországé, és a kitöltők szerint Magyarországon van a legkevésbé lehetőségük a társadalmi rendszeren változtatni. Feltételezhetően a kognitív alternatíva ágencia faktora összefüggést mutat majd a cselekvésekkel, ugyanakkor fontos azt látnunk, hogy átlag szerint a kitöltők a magyar szintéren érzik azt a legkevésbé, hogy cselekedeteiknek eredménye lenne.

7.2.2.2. Szociális identitás

2.1. A Szociális identitást az Identification With All Humanity (IWAH) kérdőívvel operacionalizáltuk, amelyet Sam McFarland, Matthew Webb és Derek Brown (2012) alakított ki. A kérdéssor célja feltárni az egyén azonosulásának mértékét három csoport esetében: közösség, saját nemzet és emberiség. Az eredeti 5-fokú Likert-skálát használtuk a 9 itemből kiválasztott 6 item alkalmazása során, amelyek a szociális identitást az: (1) azonosulással, (2) hűséggel, (3) észlelt közelséggel, (4) felelősségérzettel, (5) hatékonysággal (hatásgyakorlással) és (6) a „Mi” szó alkalmazási gyakoriságával térképezik fel. Az állításokat vagyis az azonosulás mértékét az alábbi, eredetileg is alkalmazott csoportok mentén vizsgáltuk: (a) *Közösségem*, (b) *Magyarok*, (c) *A világ polgárai*. Az azonosulási „tereket” két további válaszlehetőséggel bővítettük: (d) *Európaiak* és (e) *Azonos értékekkel rendelkező emberek*. Az előbbi kiegészítést az eredetileg amerikai kontextusban megfogalmazott kérdőív európai adaptációja miatt tartottuk fontosnak, míg az utóbbit a véleményalapú csoporttagság elmélete alapján emeltük be kutatásunkba (Bliuc et al., 2007). A kérdőívben meghatározott tartalmi egységekre átlagpontszámot számoltunk minden kitöltő számára. A skálák Cronbach's Alpha értéke 0,733 ($\alpha = ,733$).

A statisztikai számítások során az alkalmazott 5 csoport esetében csoportokra bontott átlagos azonosulást számítottunk, amelyre a továbbiakban a **szociális identitás** változójaként hivatkozok.

A teljes minta esetében ($N = 636$) megállapítható, hogy a kitöltők leginkább az értékeik mentén azonosulnak ($M = 3,934$, $SD = ,636$), majd a saját közösségükkel ($M = 3,71$, $SD = ,739$), ezt követi a nemzeti azonosulás ($M = 3,24$, $SD = ,799$), az európaiakkal történő azonosulás ($M = 3,035$, $SD = ,683$), végül az emberiséggel azonosulnak a legkevésbé ($M = 2,698$, $SD = ,702$).

Összegezve tehát azt láthatjuk, hogy a minta leginkább az értékei mentén azonosul, az érték hasonlóság az, ami az emberek számára a közösséget jelenti. A szubjektív jóléttel nő az azonosulás szintje.

7.2.2.3. Közösségek

3.1. Az azonosulásnál látható, hogy az emberek leginkább az értékközösségeikkel azonosulnak, egy nyitott kérdésben mi is rákérdeztünk, hogy milyen értékek mentén határozzák meg ezeket a közösségeket. Az **értékközösségek értékeinek** definiálásában válaszaikat 11 kategória mentén kódoltuk, amelyek bottom up módon kerültek kialakításra. A legtöbb választ nem tudtuk kódolni (21,54%), a második kategóriába azok a válaszok tartoztak, amelyek a *becsület, tisztesség, lojalitás* szavakat használták, így elsősorban az egymáshoz való viszonyulás értékét definiálták (16,67%). A harmadik legerősebb kategória az értékközösséget egyfajta *kulturális vagy tudásbeli* elitizmusként definiálta (11,32%). A negyedik kategóriában a *család, barátok, önérdék, munka* egyéni érdekek kerültek egy csoportba (9,75%). Ezt követte a *kereszténység és vallás* értékének követése (7,39%), és a *tolerancia*, ami a másság elfogadását tükrözte (7,55%). Míg a *szolidaritás* az együttműködés, a másikért való kiállásra hívta fel a figyelmet (5,19%), addig a *szabadság* az autonómia fogalmával játszott (4,40%), végül voltak olyanok – a mintában elenyésző számban –, akik az értéken elsősorban az *egy nemzetbe való tartozás* szerepét hangsúlyozták (3,46%) (24. ábra).

24. ábra – Az értékközösségek alapját nyújtó értékek eloszlása a teljes mintán

3.2. A kitöltő **közösségével való viszonyára és azon belül aktivitására** egy nyolc itemből álló skálával kérdeztünk rá, a válaszadás egy 7 fokú Likert-skálán történt. Például az alábbi kérdéseket is alkalmaztuk: „*Mennyire érzi közössége aktív tagjának magát?*” „*Mennyire érzi tágabb környezetben saját közösségét aktívnak?*” „*Mennyire érzi azt, hogy közössége*

és saját érdekei megegyeznek?” A 8 item mentén faktoranalízist futtatunk. Az itemek egy faktorban telítődtek, ami a variancia 55,09%-át magyarázza ($KMO=,87$; $df=28$, $p=,000$), a változók telítettsége 0,820-0,578 között változott. A faktorelemzés mentén az egyes kitöltőket faktorpontokkal láttuk el. A változóra **közösségi aktivitásként** utalunk a következőkben. A közösségi aktivitás a szociális identitás változójával (az IWAH azonosulási terek) szignifikánsan nagyon erős összefüggésben áll ($Rho(634) = ,650^{**}$, $p = ,000$), az értékközösséggel ($Rho(634) = ,362^{**}$, $p = ,000$), a magyarsággal ($Rho(634) = ,340^{**}$, $p = ,000$) kicsit gyengébben az európaiakkal ($Rho(634) = ,283^{**}$, $p = ,000$) és az emberiséggel ($Rho(634) = ,277^{**}$, $p = ,000$) való azonosulással.

3.3. Ahogy korábban a társadalomnál, itt is megkérdeztük a kitöltőket, hogy mi az a közösség, amire gondoltak, így kerülve közelebb a **közösség definíciójukhoz**. A válaszokat bottom up módon kódoltuk. A válaszadók 71,9%-a a *mikroközösségére* gondolt, így a családjára, barátaira, kollégáira. A minta 17,6%-a *szélesebb közösségekre*, lakóhelyre, városra, a minta 4,6%-a *nemzetében* gondolkodott közösségként, 1,7%-a a *hasonlóság mentén* és 0,9%-a az *egész világra* gondolt, 3,1% *nem nevezett meg közösséget*. A közösségi aktivitás faktoron szignifikáns különbséget találtunk annak függvényében, hogy milyen közösségre gondolt a kitöltő ($F(5) = 5,283$, $p = ,000$). A mikroközösségben ($M = ,083$, $SD = ,96$) gondolkodók, szignifikánsan aktívabbak, mint azok, akik a nemzettel ($M = -,57$, $SD = ,85$) és tendencia szinten, mint akik a világgal ($M = -1,15$, $SD = 1,77$) azonosultak.

3.4. A **szociális háló** kiterjedtségének változóján nem módosítottunk az első kutatáshoz képest, az egyén számára értékközösséget jelentők száma alapján vizsgáltuk, kategorikus változó mentén, az alábbi kérdéssel: „*Körülbelül hány olyan ember van a környezetében, aki a legtöbb Ön számára igazán fontos kérdésben hasonló értékrend mentén gondolkodik, mint Ön?*” A válaszadók az öt lehetséges válasz közül egyet választottak ki 0-10-ig, illetve annál több személyből álló közösségi kör meghatározásával (0, 1-3, 4-6, 7-10, 10-nél több). A kitöltők közül csak néhányan voltak, akiknek életében nincsen olyan személy, akivel hasonló értékek mentén gondolkodnának (8%), 23%-uk ($N=146$) 1-3 ilyen személyről tud, míg a legnagyobb arányban valamivel több, mint 34%-ban ($N=218$) 4-6 ilyen egyén van a környezetükben, 93 személy esetében (14,6%) ez a szám 7-10 közé tehető és 174 fő esetében (27,3%) 10-nél is több.

A szociális háló kiterjedtsége a szociális identitás azonosulási csoportja esetében különbséget mutatott ($F(4)^{\text{közösség}} = 9,816, p^{\text{közösség}} = ,000; F(4)^{\text{eu}} = 8,899, p^{\text{eu}} = ,000, F(4)^{\text{értékköz}} = 5,706, p^{\text{értékköz}} = ,000; F(4)^{\text{emberiség}} = 3,546, p^{\text{emberiség}} = ,007$). A magyarokkal való azonosulás ($F(4) = 2,540, p = ,039$) kivételével mindegyik esetben szignifikáns eltérést láthatunk, a szociális háló kiterjedtségével nő az azonosulás erőssége is. A közösségi aktivitás az azonosuláshoz hasonlóan szignifikáns kapcsolatban áll a szociális háló kiterjedtségével ($F(4) = 12,772, p = ,000$), a kiterjedtebb szociális háló magasabb közösségi aktivitást mutat ($M^{10+ \text{fő}} = ,33, SD^{10+ \text{fő}} = ,96; M^{1-3 \text{fő}} = -,37, SD^{1-3 \text{fő}} = ,999$).

A közösség esetében az látható, hogy a kitöltők legnagyobb arányban a becsületesség és a tisztesség mentén fogalmazzák meg értékközösségeiket. A közösségen belüli aktivitás összefügg a szociális identitással, különösen a közösséggel és értékközösséggel való azonosulással. A válaszadók közösségüként főleg mikrokörnyezetüket nevezték meg, így baráti és családi kapcsolataikat.

7.2.2.4. Kommunikációs síkok

4.1. A **kommunikációs háló** kiterjedtségének vizsgálatára használt változó a korábbiakban már alkalmazott volt, a kérdés minimális kiterjesztésével, ami az aktuálpolitikai témákat is magában foglalta: „Általában kikkel szokott beszélgetni aktuálpolitikai és a közügyeket érintő kérdésekről? (Több válasz is bejelölhető.)” Az alábbi válaszlehetőségeket jelölhették be a kitöltők: 1: Senkivel (11,1%), 2: Kizárólag a legközelebbi ismerőseimmel, barátaimmal (48%), 3: Távolabbi ismerőseimmel, kollégáimmal is (16,5%), 4: Bárkivel, ha szóba kerül (24,2%).

A **szociális és kommunikációs háló** az első kutatásban is tapasztaltaknak megfelelően jelen kiterjedtebb mintán is erős szignifikáns összefüggést mutat ($\chi^2(12, N=636) = 48,954, p = ,000$), azok a kitöltők, akik bárkivel beszélnének aktuálpolitikai és közügyekről 39%-ban olyan egyének, akik 10-nél több fős értékközösséggel rendelkeznek, és csupán 17,8%-uk jelölte azt, hogy 1-3 olyan személy van a környezetében, akivel azonos értékek mentén gondolkodik.

4.2. Kérdőívünkben a szociális reprezentációkat potenciálisan befolyásoló változókat kibővítettük az **információforrások** változójával. Azt kérdeztük a kitöltőktől, hogy: „*Honnan szokott tájékozódni az aktuális közügyeket érintő kérdésekről?*” Összesen 9 válaszlehetőséget adtunk, amelyek közül többet is bejelölhettek. A válaszlehetőségek az alábbiak voltak: *Barátoktól, Kollégáktól, Távolabbi ismerősöktől, Internetes hírportálokról, Nyomtatott sajtóból, Facebookról, Televízióból, Rádióból és Egyéb*. Az Egyéb kategória esetében a legtöbben családtagokat írtak, emellett megjelent a nemzeti konzultáció, a Youtube, a szakemberek, a tanárok és a sehonnan is a válaszok között. Az információforrásokra vonatkozó változó esetében összesítettük, hogy a kitöltő hány forrást jelölt meg illetve nevezett meg az egyéb kategória keretében. A válaszolók átlagosan 3,16 ($SD = 1,616$) forrást neveztek meg (min=0, max=8). Összesen a válaszolók 24,7%-a hármat, 21,4%-a négyet, 19,2%-a egyet, 14,8%-a kettőt, 11,5%-a ötöt, 4,4%-a hatot, 2,4%-a hetet, végül 5 személy (0,8%) 8-at nevezett meg, és ugyanennyien jelezték, hogy sehonnan sem informálódnak. Az információforrás a **kommunikációs háló** nyitottsága alapján szignifikáns eltérést mutatott ($F(3) = 13,377, p = ,000$). Azok, akik bárkivel ($M = 3,60, SD = 1,70$) beszélnének közügyekről szignifikánsan több forrást neveznek meg, mint mindenki más. A legkevesebbet azok jelölték, akik senkivel ($M = 2,32, SD = 1,82$) sem beszélnének ilyen jellegű témákról.

Összegezve azt láthatjuk, hogy a szociális háló a kommunikációs nyitottsággal összefügg: minél kiterjedtebb az egyén értékközössége, annál inkább beszél akár idegenekkel is aktuálpolitikai témákról. Az információforrások változója több személyes, online és offline forrást is felsoroltak, amiből az látható, hogy a kitöltők átlagosan valamivel több, mint 3 forrásból értesülnek közügyekről. A kommunikációs tér alapján az információforrások számában eltérés látható: minél nyitottabb az egyén az ismeretlenekkel való párbeszédre, annál több forrást nevez meg. Emellett a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők jelöltek több forrást.

7.2.2.5. A hatalom szociális reprezentációja

5.1. A második kutatás az elsőhöz hasonlóan a hatalom reprezentációján keresztül is vizsgálja a kollektív cselekvésbe való bevonódást. Az első kutatáshoz hasonlóan a második is vizsgálja a politikai és gazdasági szereplőket, ugyanakkor egy általánosabb hatalom

reprezentációt is feltérképez. A kérdőívben a hatalmat mérő változó a politikai és szociális szerepet betöltő aktorokba vetett **bizalomra** (Kahan, 2002; Kim, 2014; Kirchler et al., 2014) fókuszált 7-fokú Likert-skálák alkalmazásával.

E változó esetében az alábbi politikai, társadalmi és gazdasági szereplőkbe vetett bizalmat vizsgáltuk: 1: Kormány ($M = 1,994$, $SD = 1,4848$), 2: Megyei önkormányzat ($M = 2,228$, $SD = 1,3857$), 3: Helyi önkormányzat ($M = 2,932$, $SD = 1,5694$), 4: Oktatási rendszer ($M = 2,454$, $SD = 1,3779$), 5: Egészségügyi rendszer ($M = 2,371$, $SD = 1,3623$), 6: Rendfenntartás ($M = 3,049$, $SD = 1,5438$) és 7: Civil szervezetek ($M = 4,035$, $SD = 1,6223$). Az átlagok alapján az látható, hogy a kitöltők leginkább a civil szervezetekben bíznak, míg a legkevésbé a kormányban.

Mivel kutatásunkban az egyes aktorok itemjei a civil szervezeteken kívül egy faktorban telítődtek (KMO= ,824; $df=20$, $p= ,000$), így ennek az aktornak (itemnek) a kivételével a megnevezett politikai és társadalmi szereplőkbe vetett bizalom átlag értékét alkalmaztuk a statisztikai vizsgálatok során. A továbbiakban ez a változó **az intézményekbe vetett bizalomként** fog megjelenni. A civil szervezetek esetében tapasztalt eltérést külön fogjuk kezelni a **civil szervezetekbe vetett bizalom** változójaként. A változó között nincsen szignifikáns összefüggés.

A bizalom mellett egy 7-fokú Likert-skálával röviden megvizsgáltuk a kitöltők **hatalomtól való függésének** mértékét és annak összefüggését a bizalommal. A kérdés az alábbi volt: *„Kérjük, az alábbi skálán jelölje, hogy jelenleg milyen mértékben érzi magát függő helyzetben a fentebb leírt hatalomtól!”* A kitöltők átlagosan 4,145-re ($SD = 1,61$) értékelték a függésük mértékét, ami rámutat arra, hogy a mintában szereplő emberek inkább függő helyzetben érzik magukat. Ez a változó szignifikánsan korrelált az intézményekbe vetett bizalommal ($Rho(634) = -,179^{**}$, $p = ,000$), minél inkább úgy érzékeli a kitöltő, hogy függ a hatalomtól, annál kevésbé bízik annak intézményi formáiban.

5.2. A hatalomhoz kapcsolódó potenciális cselekvési alternatívákat, a bizalomhoz hasonlóan 7-fokú Likert-skálákon mértük. Ennek a változónak az esetében nem konkretizáltuk a hatalom formáját. A mérőeszközként használt változó különböző

feltételezett cselekvési formákat sorolt fel a hatalommal kapcsolatban az alábbi kérdés megfogalmazásával: „Mit csinálna a környezetében jelenleg tapasztalható hatalommal?”

1: Tisztelném ($M = 2,693$, $SD = 1,7349$), 2: Elismerném ($M = 2,767$, $SD = 1,7620$), 3: Harcolnék ellene ($M = 3,808$, $SD = 1,9884$), 4: Harcolnék érte ($M = 2,176$, $SD = 1,5514$) 5: Megszerezném ($M = 2,126$, $SD = 1,5277$), 6: Elosztanám ($M = 3,981$, $SD = 2,0520$), 7: Szembeszállnék vele ($M = 3,627$, $SD = 2,0300$). Az itemeken faktorelemzést futattunk, két faktort kaptunk ($KMO = ,741$; $df=20$, $p=,000$), amelyek a variancia 69,45%-át magyarázzák. A két faktor az alábbi: (1) **Hatalm mellett cselekvések** („tisztelném”, „elismerném” és „harcolnék érte”), (2) **Hatalomellenes cselekvések** („szembeszállnék vele”, „elosztanám”, „megszerezném” és „harcolnék ellene”). A két változó között gyenge negatív irányú összefüggés van ($Rho(634) = -,166^{**}$, $p = ,000$). Az intézményekbe vetett bizalom erősen pozitívan korrelál a hatalom mellett megjelenő cselekvéssel ($Rho(634) = ,524^{**}$, $p = ,000$), kicsit gyengébben negatívan korrelál a hatalom elleni cselekvésekkel ($Rho(634) = -,315^{**}$, $p = ,000$). A civilekbe vetett bizalom pozitívan korrelál a hatalom elleni cselekvésekkel ($Rho(634) = ,230$, $p = ,000$). A hatalomtól való függés pozitívan korrelál a hatalom elleni ($Rho(634) = ,257$, $p = ,000$) és negatívan a hatalom mellett ($Rho(634) = -,230$, $p = ,000$) fellépéssel.

5.3. A hatalomtól való függésre és a hatalom mentén megnevezett cselekvésekre vonatkozó kérdések után megkérdeztük a kitöltőket, kire, mire gondoltak a hatalommal kapcsolatban. A válaszadók **hatalom definíciója** 52,8%-a a *kormányt jelölte*, 10,5% a *politikát*, 8,3% *többdimenziós* hatalomban gondolkodott – így szervezeti és makroszintű hierarchikus viszonyokban egyaránt –, 7,4% az *intézményeket*, 6,9%-a *Fideszt*, 3,6% a *munkahelyeket*, 2,9% az *iskolát* jelölte és 2,5% *intim kapcsolataira* (például családtagokra) utalt. Az intézményekbe vetett bizalommal összevetve szignifikáns különbséget találtunk ($F(8) = 2,497$, $p = ,012$). Azok, akik a Fideszt nevezték meg ($M = -,427$, $SD = ,742$) bíznak a legkevésbé az intézményekben. A hatalomtól való függés esetében gyenge összefüggés látható ($F(8) = 2,051$, $p = ,039$), leginkább azok érzik magukat kiszolgáltatott/függő helyzetben, akik a Fideszt nevezték meg ($M = 4,968$, $SD=1,402$), a legkevésbé pedig azok, akik intim kapcsolataikra gondoltak ($M = 3,455$, $SD=2,162$).

A hatalomhoz kapcsolódó potenciális cselekvési alternatívák mentén is szignifikáns különbséget találtunk abban, hogy kire gondolnak a hatalom alatt ($F(8)=5,977$, $p=,000$).

Leginkább a hatalom mellett cselekednének azok, akik az iskolában ($M = ,703$, $SD = ,99$) és az intim kapcsolataikban ($M = ,722$, $SD = 1,398$) látják a hatalmat, és legkevésbé cselekednének mellette azok, akik a Fideszben ($M = -,603$, $SD = ,535$). Ellene leginkább azok lépnének fel, akik a Fideszben ($M = ,439$, $SD = ,799$) látják a hatalmat, és legkevésbé azok, akik az intézményekben ($M = -,437$, $SD = ,922$).

Összegezve, a hatalomhoz kapcsolódó változók esetében azt láthatjuk, hogy a kitöltők leginkább a civil szervezetekben, legkevésbé pedig a kormányban bíznak. A politikai és szociális szereplők vizsgálata során két faktor jelent meg egy, ami az intézményeket és politikai szereplőket foglalja magában, illetve egy, ami kizárólag a civil szervezeteket. Az intézményi bizalom negatív összefüggést mutat a civil szervezetekbe vetett bizalommal. A hatalom mentén megjelent cselekvések két faktort adtak ki, így a hatalom melletti és a hatalom elleni cselekvési hajlandóságot. Azok, akik az intézményi hatalom irányában nagyobb mértékű bizalmat mutatnak kevésbé lépnének fel a hatalom ellen, míg azok, akik a civil szervezetekben bíznak inkább fellépnének a hatalom ellen. A hatalom definíciójára is rákérdeztünk, a kitöltők a legnagyobb arányban a kormányra gondoltak. Azok, akik a Fideszt nevezték meg hatalomként inkább cselekednének ellene, és kevésbé bíznak az intézményekben. Akik az iskolákat illetve az intim környezetüket nevezték meg mint hatalmat, inkább cselekednének érte.

7.2.2.6. Kollektív cselekvés

6.1. Az **általános aktivitást** mérő változót módosítottuk annak érdekében, hogy a kategóriákat ne mi hozzuk létre, hanem a kitöltő egy árnyaltabb képet nyújtó 7-fokú Likert-skálán maga válaszoljon arra, hogy „*Mennyire érzi a társadalom aktív tagjának magát?*” A válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltők inkább aktívként definiálják magukat ($M = 4,020$, $SD = 1,4799$).

6.2. A kitöltők **társadalmi fellépésre** vonatkozó változója esetében használt kérdésen is változtattunk, nem egy fikatív jövőbeni hajlandóságot és annak intenzitását mértük, hanem Kelly & Breinlinger (1996, 2012) alapján az eddigi tapasztalatokra helyeztük a hangsúlyt, így azok alapján vizsgáltuk a fellépés formáját. Ennek érdekében az alábbi kérdést alkalmaztuk: „*A felsorolt társadalmi fellépési formák közül melyekben vett már részt? (Több*

választ is jelölhet.)” A válaszlehetőségek a korábbi kutatáshoz hasonlóan az alábbiak voltak: 1: Nem vettem még részt semmilyen társadalmi megmozdulásban, 2: Petíció aláírásában 3: Demonstrációban, 4: Sztrájkban, 5: Polgári engedetlenségben (nem engedélyezett demonstráción való részvétel, tiltott sztrájk, tiltott útlezárás), végül az 6: *Egyéb* opcióval lehetőséget adtunk azoknak, akik nem tudták ezekben a kategóriákban elhelyezni az aktivitásukat. Az egyéb válaszok között megjelent a szavazás, tüntetés, szervezési folyamatokban való részvétel, kopogtatócédulák gyűjtése, szavazatszámlálás, közösségi oldalakon folytatott aktivizmus, tájékoztatás, plakátozás és szórólaposztás is.

Az első kutatáshoz hasonlóan most is összesítettük a kitöltők válaszait, ami kiadta a **társadalmi fellépés** változóját. A kitöltők 30,5%-a egy megnevezett fellépési formában vett részt, 29%-uk egyben sem, 24,8%-uk kettőben, 12,9%-uk háromban és 17 fő (2,7%) négyben. A két legradikálisabb fellépési formából létrehoztuk a **radikális társadalmi fellépés** változóját, amiben összesítettük, hogy a kitöltők részt vettek-e sztrájkban vagy polgári engedetlenségben, illetve mindkettőben. A változó esetében az látható, hogy a kitöltők 79%-a nem vett részt egyik radikális megmozdulási típusban sem, 17,4%-uk egyben és 3,5%-uk (N=22) mindkettőben.

A társadalmi fellépés szignifikáns összefüggésben áll az aktivitással ($Rho(634) = ,316^{**}$, $p = ,000$), minél több fellépésben vett eddig részt a kitöltő, annál aktívabbnak érzi magát. Ez a radikalitásban is megjelenik ($Rho(634) = ,209^{**}$, $p = ,000$), minél több radikális fellépésben vett részt, annál inkább aktív szereplője a társadalomnak.

6.3. A kollektív cselekvés harmadik alkalmazott változójaként az **aktivitási tereket** nevezem meg, amely a korábbi szerint mérte a cselekvést – kihagyva a lakóközösség válaszlehetőségét, aminek célja feltételezhetően mikroszintű változások elérése – így az alábbi csoportok, közösségek munkájában végzett aktivitás volt kiválasztható: 1: Társadalmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek (26,3%), 2: Környezetvédelmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek (21,5%), 3: Civil szervezetnek (20,9%), 4: Szakszervezetnek (4,2%), 5: Vallási közösségnek (12,6%), 6: Érdekvédelmi csoportnak (6,8%), 7: Pártnak (3,1%), 8: Nem veszek részt aktívan ilyen csoportok/közösségek életében/munkájában (44,7%), 9: Egyéb (2%). Az Egyéb válaszlehetőségek között az alábbiakat nevezték meg: állatmentés, diákszervezet, baráti

közösség, független csoport, munkahelyi közösség, nyugdíjas szövetkezet, óvodai és iskolai közösség. Az aktivitási terek feltérképezése az alábbi kérdés mentén történt: „*Kérem, jelölje be azt a választ, amivel folytatná az alábbi mondatot: 'úgy érzem, jelenleg aktív tagja vagyok...' (Több válasz is bejelölhető.)*” A fent megnevezett aktivitási tereket összeadtuk, ezzel megkaptuk az **aktivitási terek** változóját, vagyis, hogy az egyén hány megnevezett cselekvési térben aktív. A minta 46,5%-a egy szervezetben sem aktív, 26,7%-a egyben, 15,7%-a kettőben, 8,5%-a háromban, 1,4%-a négyben, három fő ötben (0,8%) és négy ember hat közösségben is aktív. Az aktivitási terek száma szignifikánsan összefügg az általános aktivitás skálájával ($Rho(634) = ,451^*$, $p = ,000$), minél több szervezet munkájában vesz részt a kitöltő, annál inkább aktívként definiálja magát. Emellett a társadalmi fellépéssel ($Rho(634) = ,319^{**}$, $p = ,000$) és a radikális fellépéssel ($Rho(634) = ,230^{**}$, $p = ,000$) is összefügg. Minél több térben aktív a kitöltő, annál több fellépési formában vett részt eddig, és annál több radikális volt köztük.

6.4. A kérdőívben nyitott kérdésekkel feltérképeztük azt is, hogy a kitöltők szerint mi az a cél, amiért érdemes lenne kollektíven együtt cselekedni, illetve ezért a célért mire lennének hajlandóak. A **cél** és a **cselekvési hajlandóság** esetében is bottom-up módon az adott válaszok alapján hoztuk létre a kategóriákat. A **cél** esetében az alábbi kódokat használtuk: 0: Semmi, 1: Igazság, 2: Értékek megóvása, 3: Egyenlőség, 4: Alapszükségletek, 5: Közösség és érdekérvényesítés, 6: Klímaválság megszüntetése, 7: Szabadság, 8: Béke és elfogadás, 9: Demokrácia, 10: Jólét, 11: Kormányváltás, 12: Korrupció felszámolása. A minta legnagyobb arányban a Jólétet jelölte meg célként (25,3%), ezt követte a Klímaválság megszüntetése (13%), a Kormányváltás (8,6%), a Demokrácia (7,8%) az Egyenlőség (7,2%), Igazság (5,3%), Béke és elfogadás (5%), Közösség és érdekérvényesítés (4,7%), Alapszükségletek kielégítése (3,8%), Nemzeti értékek megóvása (3,6%), Korrupció felszámolása (3,3%), Szabadság (3,1%) és a minta 8,9%-a nem nevezett meg célt.

A kategóriák alapján gyenge tendencia szintű különbséget láthatunk az általános aktivitás skáláján ($F(12) = 1,721$, $p = ,059$). A leginkább aktívnak azok érzik magukat, akik célként a nemzeti értékek megóvását határozták meg ($M = 4,61$, $SD = ,84$), a demokráciát ($M = 4,48$, $SD = 1,36$) illetve az egyenlőséget ($M = 4,46$, $SD = 1,5$). A legkevésbé aktívak azok, akik nem neveztek meg célt ($M = 3,67$, $SD = 1,48$), illetve céljuk a korrupció felszámolása ($M =$

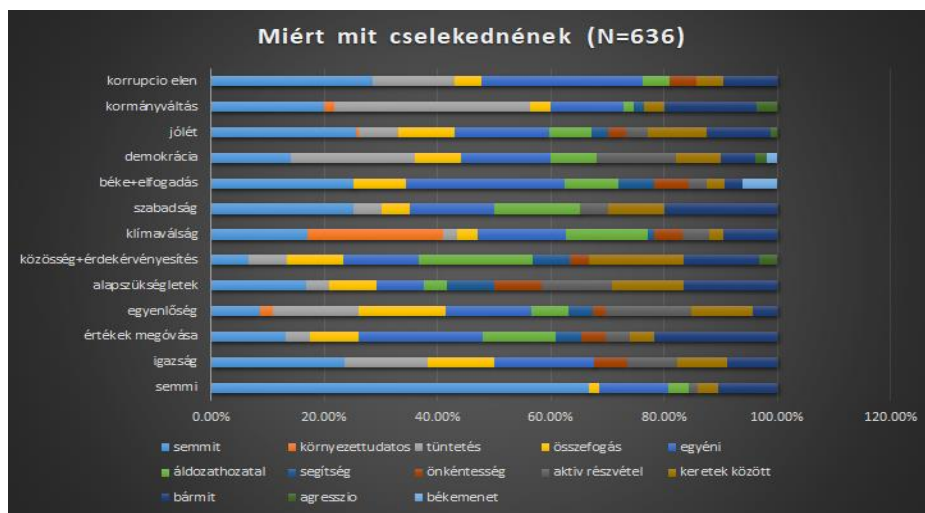
3,71, $SD = 1,62$) és a jólét ($M = 3,82$, $SD = 1,55$). A társadalmi fellépés és a cél meghatározása szignifikáns eredményt mutat ($F(12) = 3,082$, $p = ,000$). Azok, akik semmit ($M = 1,00$, $SD = 1,035$) vagy a jólétet ($M = 1,099$, $SD = 1,056$) jelölték meg, szignifikánsan kevesebb fellépésben vettek részt, mint azok, akik a demokráciát ($M = 1,82$, $SD = 1,138$) nevezték meg mint célt. A társadalmi fellépés radikalitásában és az aktivitási terek alapján nem kaptunk szignifikáns eredményeket (29. ábra).

A **cselekvési hajlandóság** változója az alábbi kódokat foglalja magában: 1: Semmit nem tenne, 2: Környezettudatosság, 3: Megmozdulás (tüntetés, demonstráció, sztrájk), 4: Összefogás és bevonódás (közösség), 5: Egyéni (petíció, véleménynyilvánítás, szavazás), 6: Áldozathozatal (idő és energia áldozása, munka), 7: Segítség és adományozás, 8: Önkéntesség és civil szervezeti munka, 9: Aktív részvétel és kiállítás, 10: Keretek közötti fellépés (legalitás, tudás, biztonság függvénye), 11: Bármire, 12: Agresszív fellépés („felgyújtánám”, „meghúznám a ravaszt”, stb.), 13: Békemeneten való részvétel.

A **célért való cselekvési hajlandóság** (célért elképzelhető cselekvés) esetében a legtöbben semmire sem lennének hajlandóak (23,7%), őket követi az egyéni fellépés (16,3%), a bármi (10,8%), a megmozdulásokban való részvétel (9,9%), az áldozathozatal (8%), utána az összefogás (7,7%), a keretek között megfogalmazott cselekvés (7,5%), az aktív részvétel és kiállítás (5,3%), a környezettudatosság (3,6%), segítségnyújtás és adományozás (2,5%), végül az agressziót csak a minta 0,9%-a említette, a legkevesebben (0,5%) pedig a békemeneten vennének részt.

A **cél és a cselekvési hajlandóság** között erős összefüggés áll fenn ($\chi^2(144, N=636) = 383,204$, $p = ,000$). Akik *semmit nem neveztek meg célként* a legnagyobb arányban semmit sem tennének (66,7%). Hasonlóan hozzájuk, akik *igazságot* szeretnék a legnagyobb arányban semmire nem hajlandóak azért (23,5%). Akik az *értékek megóvását* nevezték meg azonos arányba tennének egyéni szinten, vagy akár bármit megtennének érte (21,7-21,7%). Akiknek az *egyenlőség* elérése a céljuk azonos arányban (15,2%), vennének részt megmozdulásokon, összefogásban, egyéni fellépésben, aktív részvételben és kiállításban. Akiknek az *alapszükségletek kielégítése* a fontos (pl. lakhatás, megélhetés) megosztó képet mutatnak, azonos arányban nem tennének semmit vagy akár bármire hajlandóak lennének (16,7%). Akiknek a *közösség és érdekérvényesítés* a fontos, a legnagyobb arányban (20%)

időt és energiát áldoznának arra. Akiknek a *klímaválság megszüntetése* lenne a céljuk leginkább (24,1%-ban) a környezettudatosság eszközével tennének azért. Akik a *szabadságot* nevezték meg a legnagyobb arányban (25%), csakúgy mint azok, akik a *békét* (25%) semmire nem lennének hajlandóak annak eléréséért. – Ugyanakkor a *szabadság* esetében, a kitöltők 20%-ánál megjelenik a bármi is, mint cselekvés. Azok, akiknek a *demokrácia* a céljuk 22%-ban megmozdulások útján érnék el. Akik a *jólétet* (25%), a *kormányváltást* (20%) és *korrupció felszámolását* (28,6%) nevezték meg, mint vágyott cél, semmit sem tennének annak eléréséért (25. ábra).

25. ábra – A cél alapján meghatározott cselekvési hajlandóság

A célért való cselekvési hajlandóság alapján szignifikáns különbség van az **általános aktivitásban** ($F(12)=2,390, p=,005$) és a cselekvési terek számában ($F(12)=2,347, p=,006$). A leginkább azok tartják magukat aktívnak, akik a Békemeneten vennének részt a számukra fontos cél elérése érdekében ($M = 5,67, SD = ,58$). Őket követik azok, akik időt és energiát áldoznának rá ($M = 4,451, SD = 1,7$), majd szinte rögtön mellettük, azok, akik aktívan részt vennének és kiállnának a céljukért ($M = 4,441, SD = 1,4$), illetve, akik önkéntes munkát végeznének ($M = 4,42, SD = 1,3$). A legkevésbé aktívnek azok érzik magukat, akik adományoznának vagy segítséget nyújtanának az általuk megnevezett fontos cél elérése érdekében ($M = 3,125, SD = 1,45$). Az általános aktivitást mérő skála hozzávetőlegesen közepén helyezkednek el azok, akik semmit sem tennének ($M = 3,67, SD = 1,47$) a céljukért, azok, akik agresszív fellépést neveztek meg ($M = 3,83, SD = ,98$), illetve, akik keretek között ($M = 3,96, SD = 1,47$) lennének csak hajlandóak lépni.

A **társadalmi fellépés** ($F(12)=3,276$, $p=,000$) és a radikális társadalmi fellépés ($F(12)=2,61$, $p=,002$) is szignifikáns eredményt mutat. A társadalmi fellépés esetében a megmozdulásokban résztvevők ($M = 1,61$, $SD = 1,08$) és azok, akik bármire hajlandóak lennének a céljukért ($M = 1,65$, $SD = 1,19$) szignifikánsan több aktivitási formában vettek részt, mint azok, akik semmit sem tennének ($M = ,95$, $SD = ,975$). A **radikális társadalmi fellépés** esetében hasonló eredményt láthatunk: azok, akik bármire hajlandóak lennének ($M = ,42$, $SD = ,60$) szignifikánsan inkább vettek részt radikálisabb megmozdulásokban, mint azok, akik semmit sem csinálnának ($M = ,13$, $SD = ,38$).

Azok, akik Békemeneten vennének részt ($N=3$) **aktívak a legtöbb megnevezett szervezetben/térben** ($M = 3,33$, $SD = 2,3$). Őket követik azok, akik időt és energiát áldoznának rá ($M = 1,43$, $SD = 1,87$), azok, akik önkénteskednének vagy civil szervezetekkel dolgoznának együtt a céljuk elérése érdekében ($M = 1,26$, $SD = ,93$). A legkevesebb térben azok aktívak, akik a céljuk eléréseért agresszív fellépést neveztek meg ($M = ,667$, $SD = 1,03$), akik a segítségnyújtást vagy adományozást írták ($M = ,75$, $SD = ,93$), illetve akik megmozdulásokon vennének részt ($M = ,78$, $SD = 1,26$) vagy semmit nem tennének ($M = ,834$, $SD = 1,13$). Hasonlóan alacsony értéket értek el azok is, akik állításuk szerint bármire hajlandóak lennének ($M = ,9855$, $SD = 1,02$).

A válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltők inkább aktívként definiálták magukat, ugyanakkor a minta legnagyobb százaléka a megnevezett fellépési formákban nem vett részt vagy csupán egyben. A radikálisabb megmozdulásoktól eddig a minta 79%-a távol maradt. Az általános aktivitás, a társadalmi fellépés és a radikális fellépés összefüggnek egymással, a fellépési formák növekedésével nő az aktivitás skálaértéke is. Az aktivitási terek esetében látható, hogy a minta közel fele (46,5%) egyik említett aktivitási térben sem aktív. Ugyanakkor minél több cselekvési tér munkájában vesz részt a kitöltő, annál aktívabbnak érzi magát, és annál több fellépésben és radikális megmozdulásban vett eddig részt.

A kérdőívben nyitott kérdések alapján feltérképeztük, hogy a válaszadók milyen célért cselekednének és annak eléréseért mire lennének hajlandóak. A cél esetében az látható, hogy a legtöbben a *jólétért* tennének. Ugyanakkor az általános aktivitás skáláján a legalacsonyabb értéket azok jelölték, akik a jólétet nevezték meg, illetve akik *nem neveztek meg célt* vagy a *korrupció felszámolását* írták. A leginkább aktívnak azok érzik magukat, akik célként a *nemzeti értékek megóvását* határozták meg, illetve a *demokráciát* és az *egyenlőséget*. Azok,

akiknek a *nemzeti értékek megóvása, a klímaválság megszüntetése, a béke és a jólét* a kijelölt céljuk, általában egy szervezetben sem aktívak. A legnagyobb arányban azok jelöltek két aktivitási teret is, akiknek a célja a *szabadság és a közös érdekérvényesítés*. A korábban megnevezett célokért való cselekvési hajlandóság esetében az látható, hogy a minta 23,7%-a semmit sem tenne. A leginkább azok tartják magukat aktívnak, akik a Békemeneten vennének részt a számukra fontos cél elérése érdekében. A cél és a célért elképzelhető cselekvés között erős összefüggés áll fenn, akik a legtöbbször megnevezett jólétet tartják a legfontosabb célnak, az esetek 25%-ban semmit sem tennének érte. Az általános aktivitással összevetve azt az eredményt kaptuk, hogy leginkább azok tartják magukat aktívnak, akik a Békemeneten vennének részt, és ők azok, akik a legtöbb szervezetben aktívak. A társadalmi fellépés esetében a megmozdulásokon résztvevők illetve azok, akik bármire hajlandóak lennének a célért, szignifikánsan több aktivitási formában vettek eddig részt, mint azok, akik semmit sem tennének.

Mielőtt az egyes dimenziók között fennálló kapcsolatokat bemutatnám, a dimenziókon belüli változók és leíró eredményeiket az alábbi táblázat mutatja (14. táblázat).

DIMENZIÓK	VÁLTOZÓK	ÁTALAKÍTOTT VÁLTOZÓK	DIMENZIÓKON BELÜLI EREDMÉNYEK	
KOGNITÍV ALTERNATÍVÁK	Stabilitás, Megőrzés, Igazságosság, Jogtalanság, Agencia	3 faktor: - Igazságos és fenntartandó rendszer - Instabil és megváltoztatható rendszer - Jogtalan és stabil rendszer	Eu. és Nyugat mint társadalom – igazságosabb és stabilabb társadalomkép Magyarország min társadalom – kevésbé megváltoztatható	
	Mi a társadalom?	Magyarország, Eu. és Nyugat, Világ		
SZOCIÁLIS IDENTITÁS	IWAH 6*5 ítem=30	IWAH: közösség, magyarok, európaiak, értékközösség, emberiség	Leginkább az értékközösségekkel azonosulnak, legkevésbé az emberiséggel.	
	Értékek	Kódolt értékdimenziók	Érték: becület, tisztesség, lojalitás és a kultúra, tudás a legfontosabbak. A közösségi aktivitás az azonosulásokkal és a szociális hálózal is erősen összefügg. A válaszadók többsége mikroközösségére gondolt.	
	Közösségi aktivitás	Faktor		
	Közösség	Kódolt közösség		
ÉRTÉKKÖZÖSSÉGEK	Szociális háló	1. Kutatás szerint		
	Kommunikációs háló	1. Kutatás szerint	A minta közel fele kizárólag legközelebbi ismerőseivel beszél közügyekről. A kommunikációs tér nyitottsága és az információ források száma pozitívan korrelál.	
	Információforrások	Mennyiségi mutató		
KOMMUNIKÁCIÓ				
HATALOM	Politikai és társadalmi szereplőkbe vetett bizalom	2 faktor: - Intézményekbe vetett bizalom - Civil szervezetekbe vetett bizalom	A minta legkevésbé a kormányban, leginkább a civil szervezetekben bízik. A bizalom összefügg a hatalomtól való függés észlelésével és a hatalommal kapcsolatos cselekvésekkel. A hatalmat a minta több mint fele a kormányval azonosította.	
	Hatalom reprezentáció	Asszociáció – IraMuTeQ		
	Hatalomhoz kapcsolódó érzelem	Asszociáció – IraMuTeQ		
	Hatalom cselekvési síkja	2 faktor: - Hatalom elleni cselekvés - Hatalom melletti cselekvés		
	Hatalomtól való függés	1 ítem		
	Hatalom definíció	Kódolt: kormány, Fidesz, intézmények, iskola, intím, politika		
	Cél	Kódolt	A minta inkább aktívnak tartja magát, ami összefügg azzal, hogy eddig hány társadalmi fellépésben vettek részt és azokból hány radikális cselekvésben. Az aktivitási terek száma is növekszik az észlelt általános aktivitással és a társadalmi fellépések és radikális fellépések számával. Ugyanakkor a minta majdnem fele egyetlen szervezetben sem aktív. Az esetleges cselekvések céljaként elsősorban a jólétet nevezték meg, ugyanakkor azért negyedik semmit sem tenne. A minta közel negyede bármilyen célt megjelölve azért cselekedni nem lenne hajlandó.	
	Mire lenne hajlandó a célért	Kódolt		
	Általános aktivitás skála	1 ítem		
	Társadalmi fellépés	6 lehetőség – kumulatív skála		
Radikális fellépés	Kumulatív skála (sztrájk és polgári engedetlenség)			
Aktivitási terek	Kumulatív skála (9 aktivitási tér)			
Szocio-demográfiai mutatók				
	Nem, kor, iskolai végzettség, lakóhely objektív (jövedelem) és szubjektív jólét		Inkább nők, fiatalabbak, fővárosban élők, középiskolai vagy főiskolai/BA végzettségűek. Főként 150-200 ezer forint havi nettó jövedelemmel rendelkeztek 2019-ben.	

14. táblázat – A második kutatásban alkalmazott változók összesített leírása

7.3. Leíró eredmények - változók közötti kapcsolatok és asszociációk

7.3.1. Három csoport a szociális identitás és kognitív alternatívák alapján

A kognitív alternatívák változói és a szociális identitás változójába tartozó egyes csoportokban mért azonosulás összefüggött (15. táblázat).

Kognitív alternatívák	Szociális identitás				
	Azonos értékrend	Saját közösség	Magyarok	Európaiak	Emberiség
Igazságos és fenntartandó	n.s.	n.s.	214** p=,000	n.s.	n.s.
Jogtalan és stabil	,125** p=,002	n.s.	n.s.	n.s.	,117** p=,003
Instabil és megváltoztatható	,183** p=,000	,165** p=,000	n.s.	,163** p=,000	,273** p=,000

15. táblázat – A szociális identitást mérő csoportazonosulások összefüggése a kognitív alternatívákkal

Az összefüggés okán Hierarchical K-Means Cluster-elemzést végeztünk a három faktor mentén kapott regressziós pontszámokkal, valamint a magyarokkal és az emberiséggel való azonosulás faktoraival. Azért csak ezzel a két azonosulással, mert azt feltételeztük, hogy a nemzeti azonosulás és a világpolgárként való öndefiníció van a legtávolabb egymástól (az IWAH egységeket korreláltatva, e két azonosulási forma között volt a legalacsonyabb korreláció). A statisztikai eljárás alapján az alábbi három klasztert definiáltuk: (1) **Rendszerrel azonosulók** (N=172), (2) **Rendszerrel ellenazonosulók** (N=202) és (3) **Változást igénylők** (N=262). Ezek után megnéztük, hogy a három klaszter miben különbözik egymástól (16. táblázat). Ahogy a táblázatban is látható, a rendszerrel azonosulók erősen azonosulnak a magyarsággal, illetve igazságosnak és fenntartandónak élik meg a társadalmi rendszert. A rendszerrel ellenazonosulók jogtalanak és stabilnak élik meg a rendszert, és a másik két csoporthoz mindkét azonosulási szinten kevésbé kötődnek. A változást igénylők csoportja ugyan jogtalanak és stabilnak tartja a rendszert, de sokkal inkább megváltoztathatónak észleli azt, miközben egyszerre azonosul a magyarokkal és az emberiséggel.

	Rendszerrel azonosulók	Rendszerrel ellenazonosulók	Változást igénylők
Igazságos és fenntartandó	$M = ,98 (SD = 1,11)$	$M = -,37 (SD = ,626)$	$M = -,36 (SD = ,67)$
Jogtalan és stabil	$M = -,84 (SD = 1,01)$	$M = ,299 (SD = ,894)$	$M = ,319 (SD = ,715)$
Instabil és megváltoztatható	$M = -,377 (SD = ,793)$	$M = -,767 (SD = ,742)$	$M = ,839 (SD = ,584)$
IWAH magyar	$M = 3,623 (SD = ,668)$	$M = 2,748 (SD = ,767)$	$M = 3,374 (SD = ,713)$
IWAH emberiség	$M = 2,533 (SD = ,578)$	$M = 2,436 (SD = ,628)$	$M = 3,011 (SD = ,666)$

16. táblázat – A klaszterek átlagértékei a kognitív alternatívák és azonosulás szerint

A klasztereket a többi változóval is összevetettük. Ahogyan az a táblázatból is látható (20. táblázat), a változást igénylők az emberiséggel jobban azonosulnak, mint a rendszerrel azonosulók és az ellenazonosulók, a magyarsággal való azonosulásuk minimálisan alacsonyabb, mint az rendszerrel azonosulóké. Értékek mentén is különbözik a három csoport, míg a rendszerrel azonosulóknál az értékközösség mögött a keresztény értékrend és a nemzet áll, addig az ellenazonosulók mögött a tisztesség, becsület, kultúra, tudás, végül a változást igénylők mögött az emberi jogok, a szabadság, a szolidaritás, a környezettudatosság és a tolerancia. Ők azok, akik közösségeikben aktívabbak és a szociális hálójuk (hasonló értékrenddel rendelkező emberek körülöttük) a legkiterjedtebb. Kommunikációs síkjaik is kiterjedtebbek, mint a másik két csoporté. Míg az azonosulók bíznak az intézményekben, és a hatalom mellett cselekednének, addig a változást igénylők a civil szervezetekben bíznak és ellene cselekednének. Az ellenazonosulók kevésbé, mint a változást igénylők, de szintén cselekednének a hatalom ellen, miközben senkiben sem bíznak. A hatalomtól való függés tekintetében a rendszerrel azonosulók érzik a legkevésbé úgy, hogy függnek attól.

Cselekvési szinten a három csoport szintén különbözik. Míg általánosságban a rendszerrel azonosulók és a változást igénylők is úgy élik meg, hogy aktívak, mind a társadalmi fellépések számában, mind a radikális társadalmi fellépések számában a változást igénylők a leginkább aktívak. Miközben mindkét csoport részt is vesz különböző terekben, az ellenazonosulók nem. Annak ellenére, hogy mindhárom csoport jelezte a magasabb szintű

jólétért való kiállást mint célt, a rendszerrel azonosulók a nemzeti értékek megóvását, az ellenazonosulók a kormányváltást, míg a változást igénylők a klímaválság megszüntetését, az alapszükségletek kielégítését és a demokrácia visszaállítását is olyan célokként nevezték meg, amelyekért cselekednének (17. táblázat).

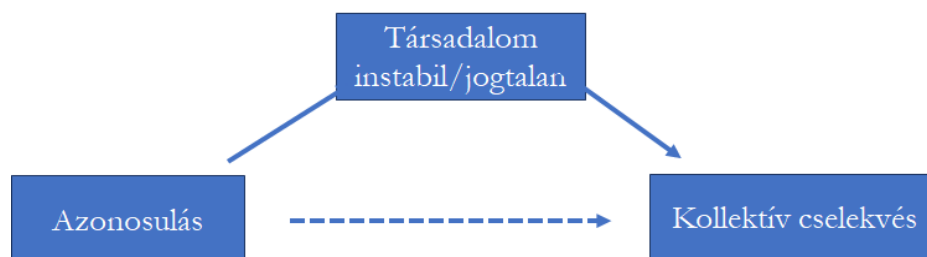
DIM	VÁLTOZÓK	Rendszerrel azonosulók	Rendszerrel ellenazonosulók	Változást igénylők
Azonosulás	IWAH közösség (F(2)=14,001, p=,000)	M = 3,703 (SD: ,744)	M = 3,522 (SD: ,768)	M = 3,88 (SD = 675)
	IWAH érték-közösség (F(2)=16,467, p=,000)	M = 3,786 (SD: ,668)	M = 3,845 (SD: ,613)	M = 4,101 (SD = 594)
	IWAH európai (F(2)=29,836, p=,000)	M = 3,022 (SD: ,630)	M = 2,773 (SD: ,651)	M = 3,246 (SD = 672)
Közösség	Értékek $\chi^2(20, N=636)=58,931$, p=,000	keresztény, magyar nemzet	becsület, tisztesség, lojalitás, kultúra és tudás, család	emberi jogok, szabadság, szolidaritás, környezettudatosság, tolerancia
	Közösség	n.s.	n.s.	n.s.
	Közösségi aktivitás F(2)=15,362, p=,000	M = ,35, SD = ,10	M = -,35, SD = ,10	M = ,50, SD = ,09
	Szociális háló $\chi^2(8, N=636)=15,969$, p=,043	4-6 fős közösség	4-6 fős közösség	10+ fős közösség
Kommunikáció	Kommunikációs háló $\chi^2(6, N=636)=22,851$, p=,001	barátok és ismerősök	barátok és ismerősök	barátok és ismerősök, illetve bárki
	Információ forrás	n.s.	n.s.	n.s.
Hatalom	Hatalom definíció	n.s.	n.s.	n.s.
	Intézményekbe vetett bizalom F(2)=104,027, p=,000	+	-	-
	Civil szervezetekbe vetett bizalom F(2)=10,302, p=,000	-	-	+
	Cselekvés hatalom mellett F(2)=27,822, p=,000	+	-	-
	Cselekvés hatalom ellen F(2)=30,6, p=,000	-	+	++

	Hatalomtól való függés F(2)=20,185, p=,000	+	++	++
Kollektív cselekvés	Általános aktivitás F(2)=29,978, p=,000	M = 4,250, SD = 1,4434	M = 3,386, SD = 1,459	M = 4,359, SD = 1,3650
	Társadalmi fellépés F(2)=17,558, p=,000	M = ,9477, SD = 1,016	M = 1,243, SD = 1,095	M = 1,565, SD = 1,09
	Radikális társadalmi fellépés F(2)=7,696, p=,000	M = ,1395, SD = ,395	M = ,223, SD = ,473	M = ,328, SD = ,573
	Aktivitási terek F(2)=7,509, p=,001	M = 1,076, SD = 1,242	M = ,698, SD = 1,052	M = 1,0725, SD = 1,130
	Célmeghatározás $\chi^2(24, N=636)=54,308$, p=,000	jólét, értékek megóvása	jólét, kormányváltás	klimaválság, alapszükségletek, jólét, demokrácia
	Cselekvési hajlandóság a célért	n.s.	n.s.	n.s.

17. táblázat – A klaszterek alapján kapott eredmények

7.3.2. Azonosulás, kognitív alternatívák és cselekvés

Mediátor modelleket futtattunk abból a feltételezésből kiindulva, hogy az azonosulás meghatározza a kollektív cselekvésben való részvételt, illetve ezt a folyamatot a társadalom észlelt instabilitása és jogtalansága mediálja. Így azt néztük meg, mennyire jósolja be az egyes cselekvéseket az egyes közösségekkel (értékközösség, magyarok, emberiség) való azonosulás, és ezt a folyamatot szignifikánsan mediálja-e a társadalom igazságosság/stabilitásáról alkotott képe. A képlet tehát az azonosulás és cselekvés közötti viszony feltárása volt, a kognitív alternatívák mediálásával.

26. ábra – Az azonosulás és cselekvés közötti kapcsolat feltárása a kognitív alternatívákon keresztül

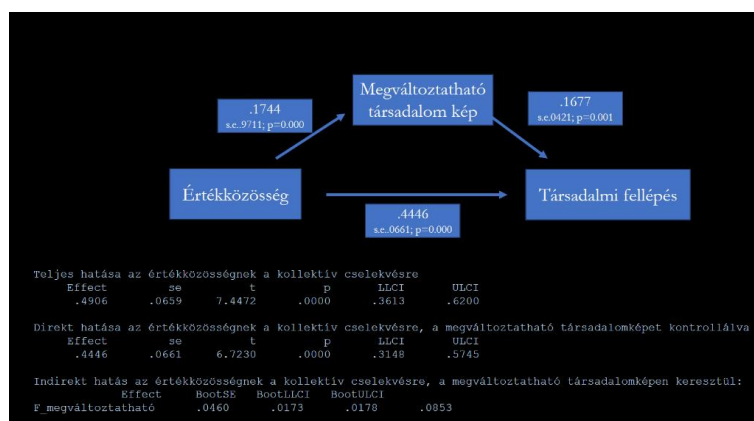
Független változók: azonosulásként az IWAH egyes dimenziók mentén kapott pontértéket kezeltük (közösség, értékközösség, magyarok, európaiak, emberiség).

Mediátorok: a társadalom észleléseként annak három faktorát alkalmaztuk: fenntartandó és igazságos, jogtalan és stabil, illetve megváltoztatható társadalomkép.

Függő változó: a cselekvés, így a társadalmi fellépés összesített értéke (petíció aláírása, demonstráció, sztrájk, polgári engedetlenség) biztosította, illetve a cselekvési hajlandóság hatalom tükrében alkalmazott kumulatív skálája, így a hatalom ellen való cselekvés és a hatalom melletti cselekvés.

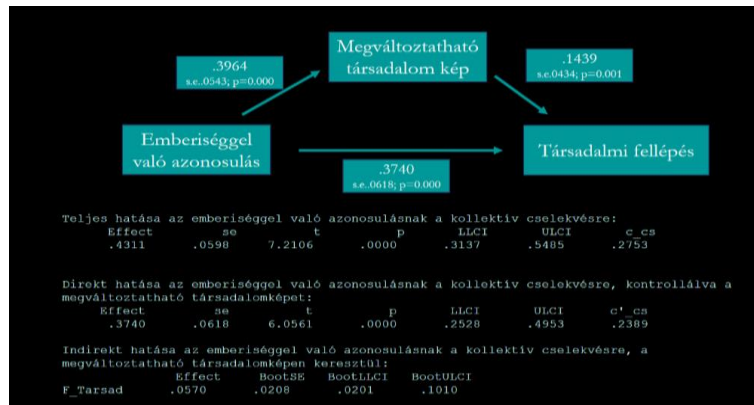
A következő eredményeket kaptuk:

1. Bár a társadalom jogtalan és stabilként észlelését az értékközösségekkel való azonosulás ($\beta = ,277, p < ,000$) minimálisan, de szignifikánsan bejósolja ($R^2 = ,024, F(1,636) = 15.654, p < ,000$), a jogtalanság észlelése nem jósolja be szignifikánsan egyik aktivitási formát sem, emellett mediátor hatása sem volt.
2. Az értékközösséggel való azonosulás bejósolta az aktivitások számát, a társadalom megváltoztathatóságának észlelése pedig mediálta ezt a folyamatot. A hatalommal szembeni cselekvésnél is szignifikáns eredményeket kaptunk, csak kisebb hatással (Teljes hatás: .2549, se.: .0616, $p=,000$; direkt hatás: .2064, se.:.0617, $p=,0009$, indirekt hatás: .0484, lici.0200, ulci:.0848) (27. ábra):

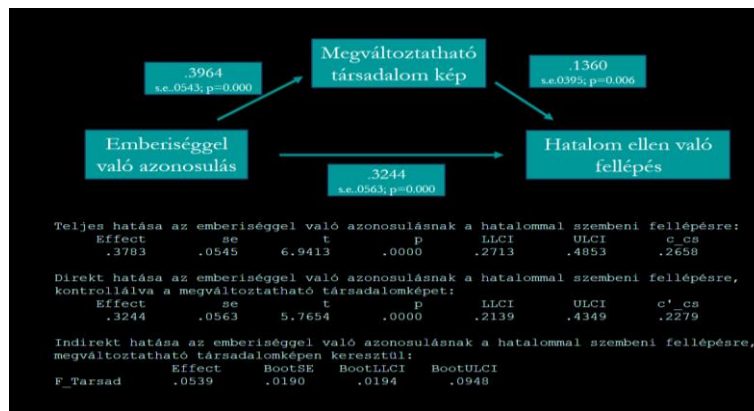

27. ábra – Értékközösség - megváltoztatható társadalom kép – társadalmi fellépés mediátor modellje

3. Az emberiséggel való azonosulás a társadalmi fellépést és a hatalommal szembeni cselekvést is bejósolta, amely folyamatot mindkét esetben a társadalom megváltoztathatóságának észlelése szignifikánsan mediálta (28-29. ábra).

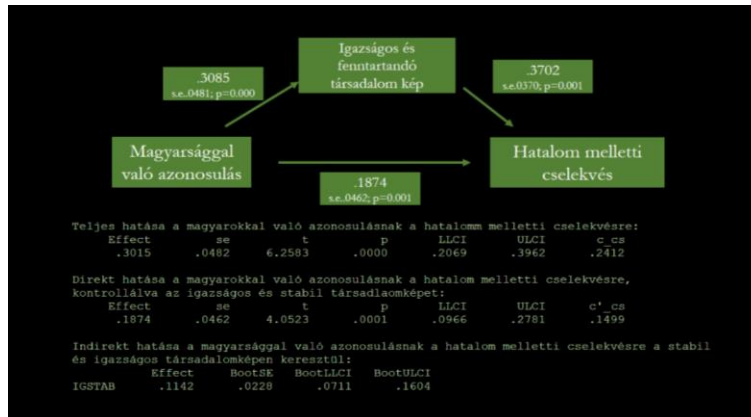

28. ábra – Az emberiséggel való azonosulás- megváltoztatható társadalom kép - hatalom ellen való fellépés mediátor modellje

29. ábra – Az emberiséggel való azonosulás - megváltoztatható társadalom kép - hatalom ellen való fellépés mediátor modellje

Végül a magyarsággal való azonosulás a hatalom melletti cselekvést jósolta be szignifikánsan, az igazságos és fenntartandó társadalomkép erős és szignifikáns mediációjával (30. ábra).

30. ábra – A magyarsággal való azonosulás- igazságos és fenntartandó társadalom kép - hatalom melletti fellépés mediátor modellje

Összegezve tehát a különböző azonosulások eltérő cselekvési formákat jósolnak be és eltérő társadalomképek mediálják ezt a folyamatot. Az értékközösséggel és az emberiséggel való azonosulás együtt jár a kognitív alternatívákkal, tehát egy instabil és megváltoztatható társadalom képével, amelyek kihatnak mind a társadalmi fellépések mennyiségére, mind a hatalommal szembeni cselekvés motivációjára. Ezzel szemben a magyarsággal való azonosulás, ha önmagában kevésbé is jósolja be a hatalom melletti fellépést, egy igazságos és fenntartandó társadalomképre mutat rá, és a két változó együtt jósolja be a hatalom melletti fellépést. Minden mediációs vizsgálatunknál az azonosulás bejósolta a társadalomképet, az értékközösséggel való azonosulás is minimálisan hatott a társadalom jogtalanságának az észlelésére, ugyanakkor a jogtalanság érzete nem jósolta be a cselekvési formákat.

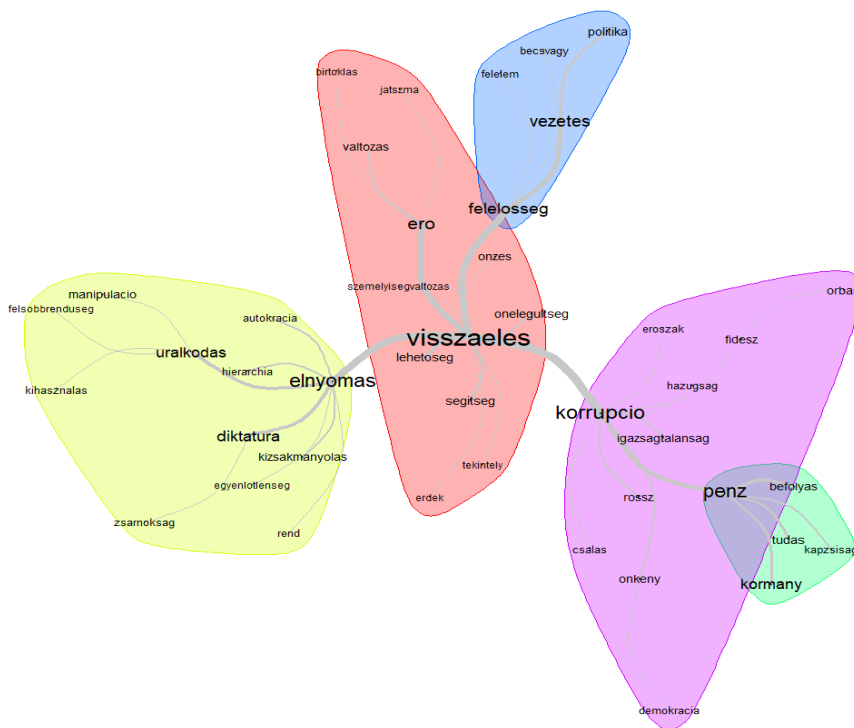
7.3.3. A hatalom reprezentációja

A 2018-as kutatáshoz hasonlóan a 2019-es is tartalmaz a hatalomra vonatkozó asszociációs változókat. A hatalom vizsgált tartalmi síkjait a második kutatásban absztraktabb szinten kezeltük, így nem konkrét aktorok (kormány, állami, civil szervezetek) formájában került elemzésre, hanem egyrészt a hatalomra adott szabad asszociációk mentén, másrészt a hatalomhoz kapcsolódó érzelmeken keresztül. E két projektív feladatban kapott szavakat ugyanúgy, ahogy az első adatfelvételnél az IRaMuTeQ 0.7 alpha 2 2020 nevű szövegelemző programmal dolgoztuk fel (Ratinaud, 2009; Loubère és Ratinaud, 2014), ami az R statisztikai program és a Python programnyelvre épül és szövegek multidimenzionális

A prototipikusság elemzésénél azt kaptuk, hogy a hatalom szociális reprezentációjának központi magjában a *visszaélés* a leggyakrabban megjelenő és a leginkább sztereotip szó is, amelyre a kitöltők a leghamarabb asszociálnak. Ennek monetáris vonzataként jelenik meg a *pénz* és a *korruptió*, majd az *elnyomás* negatív vetülete. Ezeket már kevésbé negatív szavak követik, így az *erő*, a *vezetés* és a *felelősség*. A reprezentáció perifériáján olyan szavakat találunk, mint *segítség*, *lehetőség*, *tudás*, *befolyás*, *változás*, amelyek inkább pozitív töltetű szavak, és a hatalom viszonylatában annak egyfajta önreflektív és akár még a szelfre is vonatkoztatható elemeket tartalmaznak. Az egymásnak feszülő elemek között a hierarchikus viszony tartalmait találjuk, mint az *érdek*, a *felsőbbrendűség* és a *birtoklás* (Függelék-51. ábra). A hatalomra adott asszociációk hasonlósági elemzése szempontjából a program hat jelentés közösséget különböztet meg (32. ábra)

- **Hatalommal való visszaélés**, ide tartoznak a *visszaélő*, *erő*, *önelégtelenség*, *személyiségváltozás* szavak.
- **Korrupt hatalom**, amihez kapcsolódik a *hazugság*, az *igazságtalanság*, az *erőszak* *Fidesz* és *Orbán* szavak.
- **Anyagi alapú hatalom**, ami erőteljesen összefügg a korrupcióval, és elsősorban a *pénzen*, a *kormányon*, a *befolyáson* és a *kapzsiságon* nyugszik.
- **Elnyomó hatalom**, ami *uralkodó*, *diktatórikus*, *kizsákmányoló*, *zsarnok* és *manipulatív*.
- **Felelős vezetés**, ahol megjelenik a *félelem*, a *politika* és a *becsvágy* szavak.

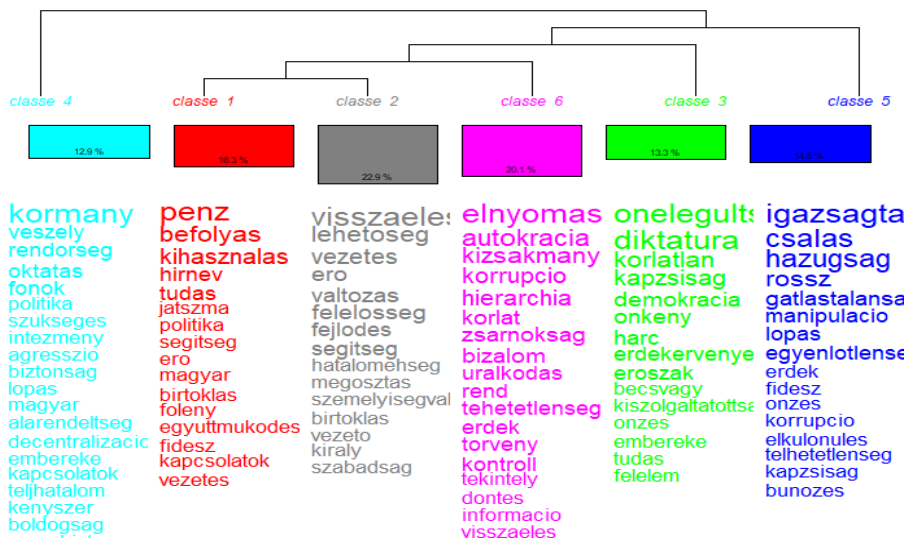

32. ábra – A hatalom szociális reprezentációjának gondolati térképe

A Reinert-módszert alkalmazva a program 6 klasztert különböztetett meg a szavak együtt járása mentén, amelyek a variancia 78,14%-át magyarázták (33.ábra). A klaszterek az alábbiak:

1. **A hatalom javai** (16,3%) – Az első klaszter azokra a javakra mutat rá, amelyek a hatalom által válnak elérhetővé.
2. **A hatalom használata** (22,9%) – A hatalmat annak használata alapján jeleníti meg, egyszerre fogalmaz meg potenciális pozitív és negatív felhasználást.
3. **Korlátlan hatalom** (13,3%) – A harmadik klaszter a korlátlanság mentén jelenik meg, magában hordozva a diktatúrát és a korlátlanságot, ugyanakkor annak ellenkezőjét is, a demokráciát és az „embereké” szó használata által annak közös birtoklását.
4. **Intézményesített hatalom** (12,9%) – A negyedik az intézményesített hatalom klasztere, ami megjelenik azok hierarchizált felépítésében.
5. **Jogtalan hatalom** (14,5%) – Az ötödik klaszter alapja a jogtalanság, az igazságtalanság, a csalás és a hazugság.
6. **Az elnyomó hatalom** (20,1%) – A kizsákmányoló autoriter hatalmat jeleníti meg.

33. ábra – A hatalomra asszociált szavak klaszterei

Amikor arra kértük a kitöltőket, hogy nevezzenek meg a hatalommal kapcsolatban érzelmeket, összesen 897 szót használtak, átlagosan 1,41-et. Miután összevontuk a szinonimákat, 78 különböző szót kaptunk, az összes szó 33,33%-a hapax, vagyis egyszer szerepel, így kiesett a további elemzésből.

Ahogy az a szófelhőben is látható (34. ábra), a legnagyobb frekvenciával használt szó a negatív (f=238), a mintánk több mint 37%-a használta, semleges (f=59) szót a minta több mint 16%-a, a pozitív (f=22) szót pedig a mintánk több mint 5%-a használta. Érzelmi szinten a düh (f=81), félelem (f=52), a harag (f=35), a tehetetlenség (f=25) és a kiszolgáltatottság (f=24), illetve a csalódottság (f=22) jelent meg a legnagyobb arányban.

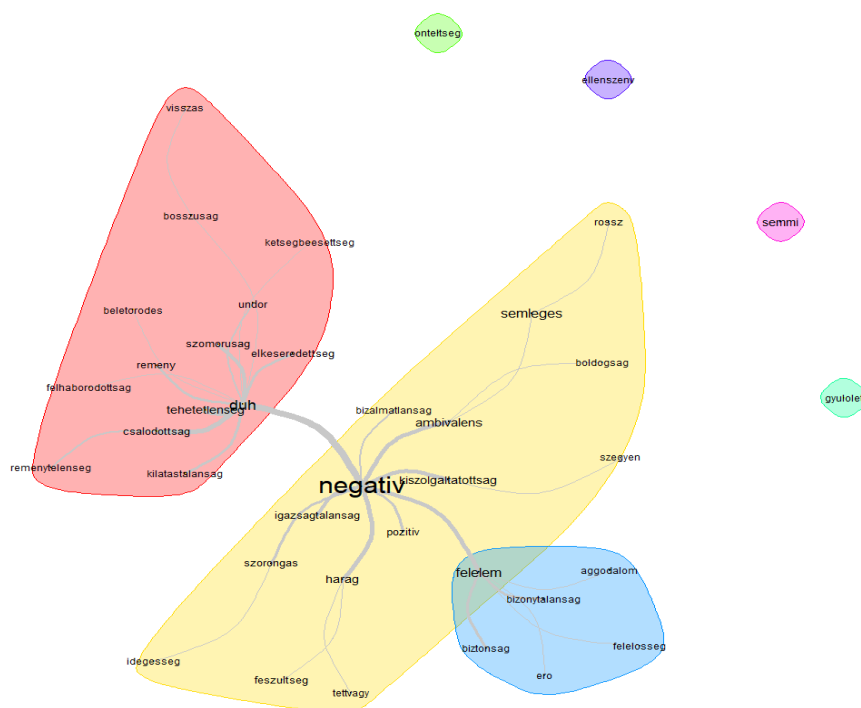

34. ábra – A hatalomhoz fűződő érzelmek szófelhője

A prototipikusság elemzés mentén a negatív, a semleges, az ambivalens és a semmi képezik az érzelmi viszonyulás alapját. Erre épül a düh, a félelem és a harag. (Függelék-53.ábra).

Az asszociációs háló esetében három főbb kategória látható (35. ábra):

- **Negatív** érzelmek – Ehhez kapcsolódik a harag, az ambivalens érzések, az igazságtalanság, a szégyent eredményező kiszolgáltatottság és egyfajta szorongási szint.
- **Félelem** – Ehhez kapcsolódik a bizonytalanság érzet.
- **Düh** – A tehetetlenség, szomorúság és csalódottság kapcsolódik hozzá.

35. ábra – A hatalomhoz fűződő érzelmek gondolati hálójá

A szavak alacsony frekvenciája miatt klaszterelemzést nem tudunk alkalmazni.

Összességében a minta hatalom reprezentációja komplex és többdimenziós. Miközben a hatalommal való visszaélés a legkonszenzuálisabb eleme a reprezentációnak, megjelenik mindaz, ami a hatalommal elérhető, ami annak önkényességéből és határtalanságából vagy annak hiányából fakad. Emellett feltűnnek azok a lehetőségek, ahogyan a hatalommal élni

lehet. Érzelmileg is hasonló komplexitást látunk, elsősorban negatívként értelmezett érzelmi sík, ami tartalmaz semleges és pozitív elemeket is. Miközben tartalmi szempontból a hatalom tárgya és alanya is szerepel, érzelmi szinten inkább csak a hatalomnak való kitettség síkja jelenik meg. Nem csak a harag és válfajai, a düh és a gyűlölet, de a félelem, szorongás állapota is a bizonytalanságtól, ahogyan a szomorúság, beletörődés érzelmi színezete is megjelent az érzelem asszociációk között.

7.3.3.2 A hatalom és az ahhoz kapcsolódó érzelmek

A hatalom szociális reprezentációja illetve az ahhoz köthető érzelmek alapján a fentebb leírt változók mentén eltéréseket láthatunk a különböző alcsoportok között. A leginkább negatív szavakat azok alkalmazták a hatalomra, akik *alacsonyán azonosulnak a magyarokkal* (elnyomás), akik értékeiket a *becsület* (hazugság) *környezettudatosság*on (manipuláció) keresztül fogalmazzák meg, akik a hatalom alatt a korábbi kérdések esetében a *kormányra* gondoltak (korrupció), akiknek az *intézményekbe vetett bizalma alacsony* (korrupció), illetve akik *nem cselekednének a hatalom mellett* (korrupció, diktatúra), akik akár *ellene* is fellépnének (kényszer), és akik számára a *korrupció felszámolása* (korrupció) és a *demokrácia elérése* (hazugság) lenne a legfőbb cél. Ugyancsak a negatív jelzők domináltak azok esetében is, akiknek társadalmi *aktivitása* (általános aktivitást mérő skála) *közepes* mértékű (hataloméhség), illetve akik a megnevezett *társadalmi fellépési formák* közül – petíció aláírása, aláírásgyűjtés, demonstráció, sztrájk és polgári engedetlenség – már korábban kettőben részt vettek (tudatlanság).

Negatív érzelmeket, így haragot és dühöt elsősorban azokban váltott ki, akik *nem lépnének fel a hatalom mellett*, illetve azok esetében, akik erőteljesebben *fellépnének ellene*, és akik úgy érzik erősen *függnek* tőle. Végül a kognitív alternatívák mentén is különbség látható: akik *nem tartják igazságosnak és fenntartandónak* a társadalmi rendszert illetve inkább *jogtalannak* tartják, többször nevezték meg a dühöt és a haragot, mint mások.

A tehetetlenség jellemzi inkább azokat, akik *közösségi aktivitása* magasabb, és akik *igazságosnak és fenntartandónak* tartják a rendszert. Míg azok, akik *értékközösségeikkel* magasabban azonosulnak inkább a biztonsághoz kötik a hatalmat, azok, akik az *európaiakkal azonosulnak* inkább éreznek reményt, mint mások. Orbán Viktort és a Fideszt főként azok nevezték meg a hatalom leírásában, akik társadalom definíciója a korábbiak során *Magyarország* volt, akik aktívak ugyan, de csak egy-két társadalmi térben,

szervezetben, akik *bármit* megtennének a számukra fontos cél érdekében, akiknek a hatalommal kapcsolatos kérdések során (így függőség és cselekvés) az arra vonatkozó definíciójuk a Fidesz volt, illetve ritkábban írták őket azok, akik *erősebb bizalmat mutatnak az intézmények* iránt. Akik *távolabbi ismerőseikkel* beszélgetnének a közügyekről úgyszintén a felelősség mentén fogalmazzák meg inkább a hatalmat, míg azok, akik erőteljesebben *függnek* tőle ritkábban nevezik veszélyesnek, akik erőteljesebben *bíznak az intézményi hatalomban* információk és vezetés mentén határozzák meg, csakúgy, mint azok, akik *cselekednének is érte*, illetve, akiknek legfőbb céljuk az *értékek megóvása* illetve akik *igazságosnak és fenntartandónak* tartják a rendszert, ők ritkábban használták a Fidesz és korrupció szavakat. Csakúgy mint azok, akik maximum egy-két szervezet életében aktívak, az ő esetükben a dühhel és a tehetetlenséggel szemben inkább semleges és ambivalens érzelmi viszonyulások jelentek meg. Végül, akik az *emberiséggel* alacsonyán azonosulnak a vezetést, míg akik erőteljesebben, a felelősséget látják inkább a hatalomban (18. táblázat).

Társadalom definíció	IWAH közönség	IWAH értékközösség	IWAH magyarok	IWAH európaiak	IWAH emberiség	Érték	Közösség definíció	Közösségi aktivitás	
Magyarország: Orbán (2,317)	Alacsony: bírótlás (2,1956) Középes: onkeny (2,143) Magas: jászma (2,4188)	Alacsony: bírótlás (3,699), szarnokaság (2,461) Magas: bírótlás (2,065)	Alacsony: elnyomás (2,503)	Középes: hierarchia (2,628), törvény (2,521)	Alacsony: vezetés (2,2382) Magas: felelőség (2,9627)	Becület; hazugság (2,586) Kereztény; veszőly (2,2135), rend (2,156), visszaélés (2,1025) Környezetudatosság; manipuláció (2,002), demokrácia (2,001)	Műkos; politika (-2,1792)	Magas: jászma (2,296), tehetetlenség (2,027)	
Kommunikációs háló	Függes a hatalomtól	Hatalom definíció	Bizalom (intézmény, civil szervezetek)	Cselekvés a hatalom mellett	Cselekvés a hatalom ellen	Fontos cél	Fontos céltér való cselekvés	Általános aktivitás és Aktivitási terek	
Bátrkvet; hatalom (2,3404) Távolabbi ismerőkt: felelőség (2,503), diktatúra (-2,264)	Középes: éredek (3,162), információ (2,741) Magas: veszőly (-2,234) Kormány: korruptió (2,0085) Több dimenzió: pénz (3,658), kiszolgáltatottság (2,09)	Fidesz: Orbán (3,873), Iakola: onerdek (2,185), felsőbbrendűség (2,0085) Kormány: korruptió (2,034) Több dimenzió: pénz (3,658), kiszolgáltatottság (2,09)	Int-Alacsony: korruptió (4,257), Fidesz (2,783), vezetés (2,578) Int-Középes: hatalomháeg (2,4365) Int-Magas: vezetés (3,605), információ (2,0065), korruptió (-2,903), Fidesz (-2,611) Civ-Magas: felelőség (2,016)	Alacsony: korruptió (4,434), diktatúra (2,529), státusz (2,171), vezetés (-3,817), lehetőség (-2,255), felelőség (-2,073), bürokrácia (-2,004) Középes: alárendelőség (2,4265), vezető (2,210), politika (2,186) Magas: vezetés (4,567), korruptió (-3,598)	Magas: egyenlőtlenség (2,815), kenyyszer (2,134), vezetés (-3,532), segítség (-2,087) Középes: Kormányváltás: Fidesz (2,1215) Korrupció fektázomlása: korruptio (2,8603) Értékek megóvása: vezetés (2,069) Közösségek, érdekvérvényesítés: együtműködés (2,4066) Klimaváltozás megszüntetés: kontroll (2,5165) Demokrácia: hazugság (2,007)	Igazság: igazságtalanság (3,573) Kormányváltás: Fidesz (2,1215) Korrupció fektázomlása: korruptio (2,8603) Értékek megóvása: vezetés (2,069) Közösségek, érdekvérvényesítés: együtműködés (2,4066) Klimaváltozás megszüntetés: kontroll (2,5165) Demokrácia: hazugság (2,007)	Bátrmi: Orbán (2,1284) Önkéntesség: státusz (2,1394)	Ált. akt. - Középes: érdekvérvényesítés (2,2021) Ált. akt. - Magas: hatalomháeg (2,1545), fejlődés (2,1543), kihasználás(-2,198) Akt. tér. Nem vez részt vezető (2,386), kihasználás (2,1435) 1-2 tér: személyiségváltozás (2,3895), Fidesz (-2,225), korruptio (-2,145)	
Társadalmi és radikális fellépés	Kognitív alternatíva	Klaszterek	Érzelmekkel kapcsolatos legfontosabb eredmények						
TF-2 fellépés: tudatlanság (2,1334), demokrácia (2,108) TF-3 fellépés: vezetés (-2,833) RTF-nincs fellépés: vezetés (-2,7906)	IF-Alacsony: Fidesz (3,3745), szarnokaság (2,505), aró (-2,458) IF-Magas: Vezetés (2,702), walkódás (2,216), Orbán (-2,998), korruptio (-2,068), M-Alacsony: demokrácia (-2,400) JS-Alacsony: pénz (2,619) JS-Középes: kirekesztés (2,245) JS, Magas: felelőség (-2,777)	Alacsonylik: információ (2,55)	Hatalom cselekvés Melléte: Alacsony: düh (4,506), harag (2,453), undor (2,362), semleges (-4,3625), ambivalens (-3,91), pozitív (-3, 009), kiszolgáltatót (-2,785); Középes: kiszolgáltatót (2,680); Magas: düh (-5,539), tehetetlenség (-2,1905), pozitív (4,716), semleges (3,5915), ambivalens (3,344) Ellen-Alacsony: semleges (3,933), semmi (2,406), feszültség (2,136), düh (-4,541); Magas: düh (2,443), semleges (-3,666) Hatalomtól való függes: Alacsony: semmi (2,3756), semleges (2,336); Magas: düh (2,013), semmi (-4,447) Intézményekbe vetett bizalom: Alacsony: düh (3, 786), harag (2,646), semleges (2,887); Magas: semleges (5,064), düh (-3,375), ambivalens (-2,159), semmi (-2,088)	IWAH IWAH-értékközösség: Magas: biztonság (2,6187) IWAH-szövepek: Magas: remény (2,5395) Klaszterek Alacsonylik: semmi (3,0398), semleges (2,464), ambivalens (2,188), düh (-3,457); Ellenazonosuló: undor (2,236), semmi (-2,113), semleges (-2,2865); Változatot igénylő: undor (2,256), semleges (-2,2865) Kognitív alternatíva Igazságos, fémrtandó: Alacsony: düh (2,761), tehetetlenség (2,218); Magas: düh (-2,98) Jostalan: Alacsony: semmi (2,649); Magas: düh (3,054), semleges (-2,4937)					

18. táblázat – A hatalom és a hatalomhoz kapcsolódó érzelmek tartalmi elemei közti különbségek

7.4. Diszkusszió

A második kutatás célja volt, hogy az első vizsgálatban alkalmazott változók mentén, azok átdolgozásával és kibővítésével átfogóbb képet adjon az első kutatásban használt dimenziók, így a kognitív alternatívák, társas erőforrások és a hatalom kollektív cselekvésben betöltött szerepéről. A második kutatás egyik legjelentősebb módosítása, hogy a szociális identitást is vizsgálta a különböző csoportokkal való azonosuláson keresztül (értékközösség, közösség, magyarok, európaiak, emberiség). A korábban is alkalmazott rendszer reprezentációs itemek listáját, így az észlelt stabilitást és legitimitást az ágencia, a jogtalanság és a megőrzés vagy fenntartás itemeivel bővítettük. Emellett megkértük a kitöltőket, hogy definiálják, mit jelent számukra a társadalom. Új dimenzióként jelent meg a közösség szerepe is, így annak definíciója, az alapját nyújtó értékek meghatározása és a közösségi aktivitás. Ehhez a dimenzióhoz rendeltük a már korábban alkalmazott szociális háló itemet is. Az első kutatásban vizsgált kommunikációs változót megtartottuk, és a dimenziót kiegészítettük a közügyek területén való tájékozódást biztosító információs forrásokkal. A kollektív cselekvés vizsgálata során az általános aktivitásra (társadalmi fellépésekben való részvétel) alkalmazott item megmaradt, azonban az előző formájához képest változott, egy 7 fokú Likert-skála biztosította az árnyaltabb eredményeket. A társadalmi fellépés és a radikális társadalmi fellépés változói, csakúgy, mint az aktivitási terek módosítással kerültek alkalmazásra a második kutatásban. Az előbbieknél nem a jövőbeni hajlandóság, hanem az eddigi fellépések kerültek hangsúlyozásra. A kollektív cselekvés dimenzióját két nyitott kérdéssel bővítettük, amelyek egyike azt vizsgálta, hogy mi az a cél, amiért a kitöltő cselekedne, illetve milyen formában tenne annak eléréséért. Végül a hatalom dimenzióját is módosítottuk, egy absztraktabb hatalom reprezentációt, illetve a hatalom ingerszó hatására megjelenő érzelmi válaszokat vizsgáltuk. Emellett ebben a dimenzióban jelent meg a hatalom megszemélyesítése vagy definíciója is, a hatalomba vetett bizalom, a hatalomtól való függés és a hatalom tükrében megfogalmazott cselekvési hajlandóságok.

A hatalom vizsgálata során azt az eredményt kaptuk, hogy a kitöltők leginkább a civil szervezetekben és legkevésbé a kormányban bíznak. A politikai és szociális szereplők vizsgálata során két faktor jelent meg: egy, ami az intézményeket és a politikai szereplőket foglalja magában, illetve egy másik, ami kizárólag a civil szervezeteket tartalmazza. A hatalom mentén megjelent cselekvések két faktort adtak ki, a hatalom melletti és elleni cselekvési hajlandóságot. Azok, akik az intézmények irányába mutatnak nagyobb mértékű bizalmat kevésbé, míg azok, akik a civil szervezetek irányába, inkább tennének a hatalom ellen, ez részben rámutat Kim (2014) megközelítésére, mely szerint a bizalom szerepe meghatározó a cselekvésben, ugyanakkor az általa alkalmazott „általános bizalom” és cselekvés kapcsolata, e kutatásban a civil szervezetek iránti bizalom formájában jelent meg. A hatalom definíciójára is rákérdeztünk, itt a kitöltők a legnagyobb arányban a kormányra gondoltak. Szociális reprezentációjának vizsgálata során komplex és többdimenziós képet kaptunk, a hatalom tárgya és alanya is megjelent, illetve a legnagyobb frekvenciával a *visszaélés* szót használták rá. Érzelmileg is összetett kép látható, elsősorban negatív, ugyanakkor semleges és pozitív érzelmi válaszok is megjelentek. Nem csak a *harag*, a *düh* és a *gyűlölet*, de a *félelem*, *szorongás* állapota is a *bizonytalanságtól*, ahogyan a *szomorúság*, *beletörődés* érzelmi színezete is megjelent. Azok, akiknek az intézményekbe vetett bizalma alacsony, inkább tartották *korruptnak* a hatalmat, illetve azok, akik nem cselekednének mellette úgyszintén a *korruptció* és a *diktatúra* szavakat használták többször. Akik akár fel is lépnének ellene, gyakrabban asszociáltak a *kényszerre*. Negatív érzelmeket, így *haragot* és *dühöt* elsősorban azokban váltott ki, akik úgy érzik, függnek tőle, illetve meghatározó eredmény, hogy azoknál a kitöltőknél is megjelentek ezek az érzelmelek, akik cselekednének ellene, így rámutatva azon koncepciókra, melyek a kollektív cselekvés vagy politika fellépés háttérében a harag és a düh szerepét hangsúlyozzák (Cosser 1956, 1967; Edelman, 1971; Crosby, 1976; Montada & Schneider, 1989; Leach, Iyer & Pederson, 2006; van Zomeren et al., 2008; Agostini & van Zomeren, 2021; Jost et al., 2012; Jost et al., 2017). Ugyanakkor az érzelmelek esetében elmondható, hogy akik nagyobb mértékben bíznak az intézményi hatalomban, *információk* és *vezetés* mentén határozták meg. A *vezetés* megjelent azoknál is, akik cselekednének érte, illetve, akiknek a legfőbb céljuk a nemzeti értékek megóvása, valamint, akik igazságosnak és fenntartandónak tartják a rendszert.

A közösség vizsgálata során a kitöltők a legnagyobb arányban a *becsületesség* és a *tisztesség* mentén fogalmazták meg értékközösségeiket, amelyeket főleg mikrokörnyezetük, baráti és családi közegük jelent a számukra. A szociális háló esetében az első kutatás eredményét kaptuk, vagyis, hogy összefügg a kommunikációs nyitottsággal: minél kiterjedtebb az egyén értékközössége, annál inkább beszél akár idegenekkel is aktuálpolitikai és közéleti témákról. A kommunikációs tér alapján az információs források számában eltérés látható, minél nyitottabb az egyén az ismeretlenekkel való párbeszédre, annál több forrást nevezett meg.

A szociális identitás mérésére az IWAH (Identification With All Humanity) (McFarland, Webb & Brown; 2012) skálát alkalmaztuk, amelyen az értékközösségekkel, a közösségekkel, a magyarokkal, az európaiakkal és az emberiséggel való azonosulás mértékét vizsgáltuk. Ez a megközelítés implicit formában magában hordozza Soysal (2004) gondolatait, aki az állampolgársági keretek fokozatos kiterjesztésén keresztül a nemzet határokon túlmutató identitás és cselekvés szerepét hangsúlyozza. A teljes minta leginkább az értékei mentén azonosult, a legkevésbé pedig az emberiséggel. A magyarokkal való azonosulásnál egy *elnyomó* hatalom képe jelent meg, az emberiséggel való alacsonyabb azonosulást a *vezetés*, míg a magasabbat a *felelősség* nagyobb frekvenciája jellemezte.

A kognitív alternatívák esetében az igazságosság, stabilitás és ágencia alapján három faktor rajzolódott, ki, így az igazságos és fenntartandó, a jogtalan és stabil illetve a megváltoztatható rendszer reprezentációja. Az eredményekből látható, hogy a társadalom észlelésében jelentős szerepet játszik maga a társadalmi egység, ami alapján az egyén gondolkodik. Azok, akik a kognitív alternatívákat mérő skálák esetében Európára gondoltak, igazságosabb és fenntartandóbb rendszer képpel rendelkeztek, mint azok, akik magyarországi keretek között jelölték meg a válaszaikat, emellett ők tartják legkevésbé valószínűnek, hogy változtathatnak a rendszeren. A hatalom ingerző érzelmi válaszreakciójának vizsgálata során azt az eredményt kaptuk, hogy, akik nem tartják igazságosnak és megőrzendőnek a társadalmi rendszert, illetve akik inkább jogtalanak és stabilnak tartják, többször nevezték meg a *dühöt* és a *haragot*, mint mások, mely eredmény a igazságtalanság okán kialakuló harag fent említett elméleteit támasztotta alá.

A korábbi vizsgálattól eltérően most önmagában a kognitív alternatívák, a szociális háló és a kommunikációs terek cselekvéssel való kapcsolatát nem mértük. Helyette egy differenciáltabb kép érdekében a kognitív alternatívák és a szociális identitást mérő azonosulások együttes változóját alkalmaztuk. Hierarchical K-Means Cluster-elemzést végeztünk a három faktor mentén kapott regressziós pontszámokkal, valamint a magyarokkal és az emberiséggel való azonosulás faktoraival. Kiválasztásuk oka az volt, hogy e két azonosulási csoport között volt a legalacsonyabb korreláció, így azt feltételeztük, hogy e kettő áll a legtávolabb egymástól. A statisztikai eljárás alapján az alábbi három klasztert neveztük meg: (1) Rendszerrel azonosulók (erősen azonosulnak a magyarsággal, igazságosnak és fenntartandónak élik meg a társadalmi rendszert), (2) Rendszerrel ellenazonosulók (jogtalannak, de stabilnak élik meg a rendszert, és a másik két csoporthoz mindkét azonosulási szinten kevésbé kötődnek), végül (3) Változást igénylők (ugyan jogtalannak és stabilnak tartják a rendszert, de sokkal inkább megváltoztathatónak érzélik azt, és egyszerre azonosulnak a magyarokkal és az emberiség tagjaival). A további elemzéseket már e klaszterek alapján végeztük.

Az eredményekből kirajzolódott, hogy a rendszerrel azonosulók elsősorban keresztény és nemzeti értékek mentén határozzák meg a közösségeiket, az ellenazonosulók a tisztesség, a becsület, a kultúra és a tudás alapján, a változást igénylők közösségei mögött pedig az emberi jogok, a szabadság, a szolidaritás, a környezettudatosság és a tolerancia értékei állnak. Bár az első kutatásban a kommunikációs terek nyitottsága önmagában nem állt összefüggésben a kognitív alternatívákkal, a másodikban, amelyben a kognitív alternatívákat az azonosulással együtt alkalmaztuk, már erőteljes szignifikáns különbség látható. A változást igénylők rendelkeznek a legnagyobb arányban 10-nél több főt számláló érték-közösséggel, és ők azok, akik a barátaikon túl, bárkivel beszélnének közügyekről. Az azonosulók és ellenazonosulók kisebb, 4-6 fős közösségekről számoltak be, és kommunikációs terük is zártabb, kizárólag a közvetlen környezetükkel beszélgetnek közügyekről.

A hatalom változói mentén azt láthatjuk, hogy az intézményekben a rendszerrel azonosulók bíznak inkább, az ellenazonosulók és a változást igénylők kevésbé, míg a civil szervezetekben a változást igénylők bíznak, a másik két klaszterbe tartozók pedig nem. Tehát az ellenazonosulók egyik társadalmi/hatalmi aktorban sem bíznak. A hatalomtól

inkább érzik magukat függő helyzetben az ellenazonosulók és változást igénylők, akik fel is lépnének ellene, itt fontos hangsúlyozni, hogy az utóbbi csoport inkább cselekedne, mint az előbbi. A rendszerrel azonosulók amellet, hogy kevésbé érzik magukat a hatalomtól függő helyzetben, inkább lépnének fel mellette.

Cselekvési szinten a három csoport szintén különbözik. Míg általánosságban a rendszerrel azonosulók és a változást igénylők is úgy élik meg, hogy cselekszenek, mind a társadalmi fellépések számában, mind a radikális társadalmi fellépések számában a változást igénylők a leginkább aktívak. Miközben mindkét csoport részt vesz különböző terekben, az ellenazonosulók nem. Elérendő célként a jólétért való kiállás jelent meg a legnagyobb gyakorisággal a mintában, ezt mindhárom csoport jelezte. Mellette a rendszerrel azonosulók, a nemzeti értékek megóvását, az ellenazonosulók a kormányváltást, míg a változást igénylők a klímaválságot, az alapszükségletek kielégítését és a demokráciát is megnevezték. Ennek eléréséért az ellenazonosulók morális és normatív keretek között cselekednének vagy csak egyénileg, a rendszerrel azonosulók egyéni cselekvésekben gondolkodnak és kiállásban, míg a változást igénylők megmozdulásokban, időt és energiát rászánva, vagy bármit megtennének.

Az első kutatáshoz hasonlóan most is mediációs vizsgálatot végeztünk, különböző azonosulásokból kiindulva eltérő cselekvési formákat vizsgáltunk más-más társadalomkép mediációs hatásán keresztül. Az értékközösséggel és az emberiséggel való azonosulás bejósolta a kognitív alternatívákat, tehát egy instabil és megváltoztatható társadalom képét, amelyek kihatnak mind a kollektív cselekvési eszközök számára, mind a hatalommal szembeni cselekvés motivációjára. A magyarsággal való azonosulás önmagában kevésbé jósolta be a hatalom melletti fellépést, azonban egy igazságos és fenntartandó társadalom képet jelzett előre, a két változó pedig együtt már előre tudta jelezni a hatalom melletti fellépést. Az első kutatás eredményéhez hasonlóan most is azt láthattuk, hogy egy jogtalan rendszerről alkotott szociális reprezentáció önmagában nem feltétlenül vezet cselekvéshez. Ez az eredmény a közösséggel való azonosulásból kiinduló jogtalan rendszerkép társadalmi fellépésre gyakorolt hatásában sem jelentkezett. Ahhoz, hogy a jogtalanság fellépéshez vezessen akár a hatalom ellen, akár általánosságban (különböző megmozdulásokon keresztül), a rendszer megváltoztathatóságának az észlelésére is szükség van, így eredményeink rávilágítanak azon koncepciókra, melyek az észlelt hatékonyság

cselekvésben betöltött jelentős szerepét hangsúlyozzák (van Zomeren et al., 2004; van Zomeren et al., 2008; Van Zomeren & Iyer, 2009; Caprara & Vecchione, 2013; Drury, Evripidou & Van Zomeren, 2015; Agostini & van Zomeren, 2021).

7.5. Limitációk

A diszkusszióban leírt szerteágazó eredmények magukban hordozzák a kutatás limitációját is. Mindenekelőtt a kérdőív hosszára és az alkalmazott változók diverzitására, illetve mennyiségére térnek ki. A kutatás során alkalmazott mindkét kérdőív esetében elmondható, hogy azok hossza nemcsak a kitöltők munkáját nehezítette meg, hanem a kutatási eredmények koherens integrációját is. Mivel a vizsgálatnak a fő dimenziók esetében és azokon túl is elsősorban exploratív célja volt, így a további potenciálisan fontos dimenziók előzetes felmérése, ezért előfordult, hogy egyes témák vizsgálatához csupán egy vagy két item tartozott, ami megnehezítette az adott jelenség mélyebb dinamikájának megértését és interpretációját. Ugyanakkor e változók lehetővé tehetik a paradigma bővítését, és további kutatási irányokat jelölhetnek ki, előrevetítve a kollektív cselekvések vizsgálatában például az értékek és a célok szerepének fontosságát, illetve a hatalomba vetett bizalom és az attól való függés további vizsgálatait.

Maga a minta összetétele is limitációkat rejt magában, a reprezentativitás hiánya, így például a fiatalabb generáció felülreprezentáltsága és a falvakban élők, illetve általános iskolai és szakiskolai végzettségűek alulreprezentáltsága, nehezíti az eredmények általánosíthatóságát.

Mindenképp hangsúlyozandó, hogy bár a nyitott kérdések lehetőséget teremtettek arra, hogy a kitöltők válaszai alapján bottom-up formában kapjunk válaszokat bizonyos kérdésekre az előre meghatározott sematikus válaszlehetőségekkel szemben, ezek sokrétűségük miatt időnként nehezebbé tették az elemzéseket. A mérőeszközök mentén még fontos kiemelni, hogy azok kifejezetten e kutatás céljából kerültek kidolgozásra, így főként nem előre validált, már többször alkalmazott és tesztelt eszközök voltak. Ez többek között megnehezíti a nemzetközi összehasonlításokat is.

Összegezve, bár a kutatás módszertani szempontból több limitációt is magában hordoz, az alkalmazott kérdések sokrétűsége azt eredményezte, hogy a kollektív cselekvés háttérében álló további potenciális kutatási irányok is felsejlettek.

8. Összegzés és kitekintés

Összegzés

Kutatói célkitűzésem volt, hogy a szakirodalmi apparátusban leírt integratív megközelítésen keresztül (Drury & Reicher, 2000, 2009, 2018; Klandermans, 1997; van Zomeren, Postmes & Spears, 2008; van Zomeren & Iyer, 2009; Agostini & van Zomeren, 2021; Stekelenburg & Klandermans modellje; 2013) feltérképezzem a kollektív cselekvéssel összefüggésben álló szociálpszichológiai dimenziókat. A kollektív cselekvés terminusát elsősorban a jelenleg uralkodó társadalmi rendszer (norma- és értékrendszer, politikai hatalom, gazdasági működés) részleges vagy teljes megváltoztatását célzó fellépésként alkalmaztam (Tajfel & Turner, 1979; Wright, Taylor & Moghaddam, 1990; Leach, Iyer & Pedersen, 2006; Zittoun, 2018; Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018).

Doktori kutatásom kiindulópontját Henri Tajfel (1978, 1986) kognitív alternatívák fogalma nyújtotta, így azt feltételeztem, hogy a kollektív cselekvésben való részvétel összefüggésben áll az társadalmi rendszer észlelt instabilitásával és illegitimitásával. Míg Lewin (1948), Deutsch (1985) Staerklé (2015) és Tyler (2001) az észlelt igazságosság, jogosság, méltányosság szerepét hangsúlyozza, addig Kelly és Breinlinger (1996), Mirels (1970), Gore és Rotter (1963), Scott (1976) a hatékonyság és az ágencia felől közelítik meg a cselekvést és hatásgyakorlást. Van Zomeren (2008, 2009) SIMCA modellje pedig egyszerre foglalja magában az igazságtalanság, a hatékonyság és az identitás szerepét.

A társadalmi rendszer reprezentációja mellett azt feltételeztem, hogy a politikai és hatalmi viszonyok észlelése is meghatározó szerepet játszhat abban, valaki részt vesz-e kollektív cselekvésben, mit tekint annak és miért (Eisenger, 1973; Deutsch, 1973; Kahan, 2003; Castro, 2012; McAdam & Tarrow, 2018; Almeida, 2019). A hatalom legitim intézményes volta és gyakorlata, jelentősége egyrészt megnyilvánulhat a cselekvés irányában, így létrejöhet annak megóvása vagy megdöntése érdekében is (Tajfel, 1981), másrészt az

uralkodó reprezentációkat is előírhatja, fenntarthatja vagy átalakíthatja, legyen szó akár a rendszerről, a cselekvésről vagy magáról a hatalomról (Howarth et al., 2014). Ahogyan azonban arra Howarthék (2014) is rámutatnak, a hatalom nem kezelhető a társadalomtól független aktorként, annak integráns részét képezi, társas interakciók által jön létre, marad fenn vagy dől meg. Így kapott a kutatásomban meghatározó szerepet a szociális hálóinkat átszövő kommunikáció is, ami a szociális reprezentáció elmélet szerint értelmezési kereteket nyújt, identitást épít ki és szilárdít meg, illetve megalapozza a cselekvési részvételhez szükséges kezdeti hajlandóságot, ennek internalizálódását (Mosocivici, 1988; Batel & Castro, 2015; Passy, 2003; Wagner & Hayes, 2017). A itt kiemelték mellett az elméleti háttérben megnevezett széleskörű szakirodalmi apparátus alapján feltételeztem tehát, hogy a kollektív cselekvés háttérében a hatalom, a szociális identitás, a kognitív alternatívák és a társas kapcsolatok dinamikus működése mindig vagy időlegesen meghatározó szerepet játszik.

E dinamika mélyebb megismerése volt doktori kutatásom célja, amely két kérdőíves vizsgálaton keresztül került feltérképezésre. Az eredményekből kirajzolódott, hogy a kognitív alternatívában gondolkodás tölti be a legmeghatározóbb szerepet a cselekvés létrejöttében. A kognitív alternatívák, így az igazságosság és a stabilitás tekintetében a szakirodalmi háttér nagyobb hangsúlyt helyez az észlelt igazságtalanság szerepére. A rendszerigazolást mérő vizsgálatok már rámutattak arra, hogy a rendszer legitimként értelmezése, illetve a legitimitásra törekvés nem általánosítható minden társadalmi kontextusra, így például a rendszer igazolásának motívuma kevésbé figyelhető meg Magyarországon, mint a nyugati társadalmakban, sőt gyakran degradálják vagy pesszimizmust vált ki annak a gondolata, hogy a rendszer az emberek érdekeit tartaná szem előtt (Jost & Banaji, 1994; van der Toorn et al, 2010; Jost et al., 2012; Cichocka & Jost, 2014; Kelemen et al., 2014; Owuamalam et al., 2016; Szabó & Lönnqvist, 2021; Hunyady, 2018). Ez a fajta megközelítés a mi kutatásunkból is látható, a kitöltőket alapvetően egy a rendszer igazságosságával kapcsolatos kritikus gondolkodásmód jellemzi, így alacsonyan értékeli annak igazságosságát (vagy legalábbis e fogalom tételezett érvényességét). Ez azonban még nem jelenti azt, hogy kollektív cselekvés formájában tennének is ellene. Kutatásunkból az is jól kivehető, hogy a rendszer instabilitásának észlelése, a társadalmi rendszer megváltoztathatóságának pszichológiai dimenziója az, ami leginkább bejósolja a

kollektív cselekvésben való részvételt, kevésbé annak észlelt igazságtalansága vagy jogtalansága. Ez még akkor is igaz, ha az igazságtalanság és az instabilitás észlelése, ahogy Tajfel (1978, 1981) is feltételezte, erősen és kölcsönösen összefügg. Első kutatásunk rámutatott, hogy ugyan a társadalom észlelt igazságosságának direkt hatása a társadalmi fellépésre szignifikáns, de annak erőssége alacsonyabbnak bizonyult, mint a társadalom észlelt instabilitásán keresztül mért indirekt hatása. E modell szerint a társadalmi igazságtalanság észlelése a társadalmi instabilitás észlelésével közösen eredményez társadalmi fellépést. Második kutatásunkban ezt az eredményt a szociális identitásból kiindulva komplexebb formában, illetve a cselekvési hajlandóság konkrétan, a hatalom mentén pozicionált megjelenésében vizsgáltuk. Az azonosulást három csoport alapján vontuk be mediációs vizsgálatainkba. Egyrészt az értékkezősséggel való azonosulásból kiindulva, amely alapját a szociális identitás fogalmi kereteinek kiterjesztésből létrejövő véleményalapú csoporttagság jelentette (Bliuc et al., 2007), másrészt a magyarokkal és az emberiséggel való azonosulás meghatározásával, amely kereteit a Sam McFarland és munkatársai (2012) által kidolgozott Identification With All Humanity (IWAH) kérdőív adta. Az értékkezősséggel és az emberiséggel való azonosulás pozitívan függött össze a megváltoztatható, instabil társadalmi rendszer szociális reprezentációjával, tehát minél inkább azonosult a kitöltő e közösségekkel, annál inkább megváltoztatható társadalomképpel rendelkezett. Ez pedig kihatott a társadalmi fellépésre – a kérdőívben felsorolt fellépési formákból (petíció demonstráció, sztrájk, polgári engedetlenség) hányban vett már részt – illetve a hatalommal szembeni cselekvési hajlandóság motivációjára is. Ezzel szemben a magyarsággal való azonosulás, bár önmagában kevésbé jósolta be a hatalom melletti fellépést, egy igazságos és fenntartandó (megőrzendő) társadalomképet jelzett előre. A két változó együtt – a magyarsággal való azonosulás és a rendszer fenntartásának fontossága, illetve igazságossága – már képes volt erősebben bejósolni a hatalom melletti fellépést. Összegezve tehát a jogtalanság önmagában egyik vizsgált helyzetben sem hatott a cselekvésre, hiába azonosult az egyén értékkezősségével, nemzetével vagy az egész emberiséggel, és tartotta annak rendszerszintű működését jogtalannak, ez önmagában még nem vezetett a hatalom ellen megfogalmazott cselekvési hajlandósághoz.

Másik meghatározó vizsgálati feltételezésünk volt, hogy a társas kapcsolatok, így az azonos értékekben osztozó egyénekből álló szociális háló kiterjedtsége és a kommunikációs terek nyitottsága összefüggésben állnak a kognitív alternatívákkal. Az első kutatás eredményeiből az látható, hogy az értékközösség méretének relevanciája mind a társadalomról való elképzelések, mind a társadalmi cselekvés mögött megjelenik. A társadalmi fellépések több típusára nyitott kitöltők, csakúgy mint azok, akik a számukra fontos ügyekért radikálisabb megmozdulásokban is részt vennének, kiterjedtebb értékközösséggel rendelkeznek. A kommunikációs terek nyitottsága bár a cselekvéssel összefüggésben állt, de a kognitív alternatívákkal nem. Ennek egyik feltételezett okaként tekintettünk arra, hogy az emberek elsősorban közösségeiken belül folytatnak párbeszédet, és az első kutatás a szociális identitás vizsgálatának hiányában nem mutatott rá arra, hogy e közösségek határai, vagyis az azonosulási terek határai hol húzódnak. Ez az eredmény azonban a második kutatásunkban tovább körvonalazódott. A szociális identitást és a kognitív alternatívákat magában foglaló változók alapján három klaszter jelent meg, amelyeket rendszerrel azonosulók, ellenazonosulók és a változást igénylőkként definiáltunk. E klaszterek esetében szignifikáns eredményeket kaptunk nemcsak a szociális háló kiterjedtségében, de a kommunikációs tér nyitottságban, határoltóságában is. Azok, akik a magyarság mellett az emberiséggel is azonosulnak és a rendszert megváltoztathatónak tartják, kiterjedtebb szociális hálóról számoltak be és a közügyeket érintő témákról, illetve aktuálpolitikai kérdésekről nem kizárólag ismerőseikkel folytatnak párbeszédet, hanem bárkivel. Azok, akik azonosulásukat a magyarság mentén határozták meg, illetve a rendszert igazságosnak és megőrzendőnek tartják, a közösségeiket elsősorban keresztény és nemzeti értékek mentén definiálják, míg azok, akik sem a magyarsággal, sem az emberiséggel nem mutatnak jelentősebb azonosulást és a rendszert jogtalanoknak tartják, főként a becsület, a tisztesség, a lojalitás, a tudás és a kultúra értékei alapján határozzák meg csoportjukat, míg a változást igénylők számára az azonosulás alapját az emberi jogok, a szabadság, a szolidaritás, a környezettudatosság és a tolerancia adják.

Az utolsó megnevezett dimenzió, a hatalom vizsgálata során az állam, a kormány és a civil szervezetek szociális reprezentációjának esetében a feltételezésünkkel ellentétben nem találtunk polemikusságot a hatalmi aktorok tartalmi dimenzióiban sem a kognitív alternatívák, sem a cselekvési síkok mentén. Egyfajta tartalmi feszülés ugyanakkor

utolérhető volt. Az állam szociális reprezentációjában három államkép vált el egymástól, a normatív, a joviális és az idejétmúlt. Míg a normatív és a joviális állam reprezentációja különbséget tesz az állami kiadások terén azok normatív és jóléti funkciói között, addig a harmadik az állami struktúrát annak gyengeségeire utalva nehézkes működésén keresztül ragadja meg. Az aktivitás tekintetében az látható, hogy míg a társadalomban aktív kitöltők nehézkesként írták le az államot, addig a passzívak inkább egy egységes, nemzeti államképpel rendelkeztek. A kormány esetében is egymásnak feszülő jelentéstartalmakat találtunk. Megjelent egy távolított önző, ugyanakkor neutrálisabb kép, szemben a személyesebb, visszaélő hatalommal. E kettő mellett egy harmadik, a vezető szerepét hangsúlyozó pozitívabb képet is kaptunk, így nemcsak minősítésükben különböztek a klaszterek, hanem a kormány mögöttes alanyában is egy interaktív kormány, egy visszaélő hatalom és egy tudatos vezető tartalmi dimenziói jelentek meg. A független változók mentén talán itt volt a legnagyobb azonosítható tartalmi különbség: a kognitív alternatívákban gondolkodók és a cselekvők inkább a kormány személyes negatív dimenziójában gondolkodtak, míg azok, akiknek nincs kognitív alternatívája és passzívak, a vezető személyét emelték ki. A civil szervezetek szociális reprezentációjának az esetében öt tartalmi dimenzió volt utolérhető. Itt jelent meg leginkább a tartalmi feszülés a joviális segítség és az empowerment fogalmát magukban hordozó civilek között, amelyek feltételezhetően tükrözik a szükségesség és hasznosság közötti differenciát. Végül ötödik tartalmi dimenzióként a közösség ereje, annak függetlensége és szabadsága szerveződött külön jelentés-dimenzióvá. A kognitív alternatívák és a cselekvés mentén azt az eredményt láthattuk, hogy míg az aktívak alapvetően kedvesnek, együttműködőnek és aktívnak látják a civil szervezeteket, addig a passzívabbak segítőkésznek, a stabil rendszer reprezentációval rendelkezők pedig hazugnak, ugyanakkor fontosnak. Az absztraktabb szinten megfogalmazott hatalom szociális reprezentációja komplex és többdimenziós képet mutat. Legkonszenzuálisabb eleme a hatalommal való visszaélés, ami mellett megjelent mindaz, ami a hatalommal elérhető (így a pénz, a befolyás, a hírnév), ami annak önkényességéből és határtalanságából vagy ennek ellenkezőjéből fakad (diktatúra, demokrácia), emellett feltűnt a jogtalan, igazságtalan hatalom, ennek intézményesített formái, illetve az elnyomás. Hasonló komplexitást láthatunk a hatalom ingerszóra adott érzelmi válaszok esetében is, amelyeknek negatív semleges és pozitív síkjai mutatkoztak meg. Nemcsak a harag és

válffajai, a düh és a gyűlölet, de a félelem, szorongás állapota is a bizonytalanságtól, ahogyan a szomorúság, beletörődés érzelmi színezete is megjelent az érzelem asszociációk között. Eredményeink azonban alapvetően alátámasztották többek között Montada és Schneider (1989), Smith, Cronin és Kessler (2008), illetve Miller és munkatársainak (2009) eredményeit. Kutatásunk szerint a harag és a düh érzelmi válaszreakciója elsősorban azoknál jelentkezik, akik fellépnének a hatalom ellen, illetve akik úgy érzik, függő helyzetben vannak tőle. A kognitív alternatívák mentén is megjelent a düh azoknál, akik jogtalanak és stabilnak tartják a társadalmi rendszert, illetve azoknál, akik nem tartják igazságosnak és fenntartandónak.

Kutatásaink tehát a vizsgált dimenziók esetében, így a szociális identitás, a kognitív alternatívák, a hatalom szociális reprezentációja és a társas kapcsolatok mentén egyaránt rámutattak azok kollektív cselekvésben játszott szerepére, így a feltételezésem, amely szerint mindezek egy dinamikus kapcsolat mentén rendeződnek, beigazolódtak. A kutatás sarkalatos eredményeként nevezném meg a társadalmi rendszer megváltoztathatóságának vagy instabilitásának kimagasló szerepét a kollektív cselekvésben. Hatása mind az észlelt igazságtalanság, mind a szociális identitás kollektív cselekvést meghatározó szerepét felerősítette. Kutatásaink alapján tehát az, hogy a társadalmi rendszert instabilnak látjuk és a társadalmunk ágens szereplőiként észleljük magunkat, jelezheti előre a leginkább, hogy szociális identitásunk illetve a rendszer észlelt igazságtalansága alapján végül kollektíven fellépünk-e az általunk fontosnak tartott értékekért és célokért. A változás eléréséhez szükség van arra, hogy észrevegyük, a hatalom szerepe a társadalomban *„nem jelenti azt, hogy ami már kialakult, szükséges, sem azt, hogy a hatalom a társadalmak szívében végzetes lenne, így azt aláásni nem lehet.”*⁶⁷ (Foucault, 1982: 791). Annak „aláásásához” arra van szükség, hogy észrevegyük, a hatalmat és a társadalmi rendszereket mi magunk teremtjük.

---

⁶⁷ „That is to say, power relations are rooted deep in the social nexus, not reconstituted 'above' society as a supplementary structure whose radical effacement one could perhaps dream of. In any case, to live in society is to live in such a way that action upon other actions is possible-and in fact ongoing. [...]” (Foucault, 1982: 791)

Kitekintés

A doktori értekezésemben bemutatott kutatások a kollektív cselekvésekben való részvétellel kapcsolatban álló szociálpszichológiai dimenziók összetettségére és a köztük működő dinamikus kapcsolatra mutatnak rá. Emellett exploratív céllal kitérnek a közösségek, az értékek és a célok szerepére is, amelyek önmagukban is rendkívül szerteágazó területei e témának.

Van Zomeren és munkatársai (2004) rámutattak, hogy a cselekvés létrejöttéhez a csoport tagjainak hinniük kell abban, hogy a csoport az összefogás által képes elérni a célját. A célok a kutatásunkban megjelenő válaszok alapján elsősorban a jólét megteremtése köré szerveződtek, ugyanakkor ennek az eléréséért a legtöbben semmit sem tennének, ahogyan ez a típusú apátia más célok mentén a kitöltők jelentős részét jellemezte. Azoknak a civil szervezeteknek tehát, akik változásokat szeretnének elérni egy olyan társadalmi kontextusban, amely történelmi múltja (László, 2012) és jelene (124-134. oldal) determinisztikusan hat az érdekérvényesítésre és a kollektív fellépésekre, különösen nehéz szintéren kell helyt állniuk. Ahogyan arra Caprara és Vecchione (2013) is kitér, a demokrácia erősödésének meg kell teremtenie a feltételeket az egyéni potenciál kialakulásához, ahogy az egyén politikai szerepvállalásának hozzá kell járulnia a politikai folyamat demokratizálódásához. Ha e képlet egyik fele nem valósul meg, a másik is akadályokba ütközik.

A kutatás eredményei, lehetővé teszik a megállapítások gyakorlati alkalmazhatóságát, így például hozzájárulhatnak a civil szervezetek sikeresebb mobilizációs és érdekérvényesítő tevékenységéhez azáltal, hogy rámutatnak, milyen narratívát érdemes hangsúlyozni a mozgósítás, a bevonás és a meggyőzés érdekében. A kutatás eredményei segíthetik a szervezeteket olyan makroszintű célok elérésében, mint az emberi jogok érvényesítése, például a nemek közötti egyenlőség megvalósításának elősegítése, a participáció megannyi formája, az érdekek újradefiniálásának mindenkori igénye, a „társadalmi igazságosság” normájának képviselése és garanciáinak elvárása stb. A levont következtetések szerint az igazságtalanság hangsúlyozása Magyarországon önmagában nem a leghatékonyabb módja az emberek meggyőzésének és mozgósításának, sokkal eredményesebb lehet, ha a rendszer stabilitásáról, megváltoztathatlanságáról kialakult társadalmi képet írják felül, és arra helyezik a hangsúlyt, hogy a rendszer összefogás és közös cselekvés útján megváltoztatható.

Köszönetnyilvánítás

A közösség szerepe nem csupán tárgyát képezi kutatásomnak, hanem létrejötte is abból gyökerezik. Ahhoz, hogy doktori értekezésem elkészülhessen sokaknak tartozom hálával, különösképpen témavezetőmnek Dr. habil. Bigazzi Sárának, aki a szakmai ismeretek mellett hozzájárult gondolkodásom és kutatói perspektívám kiszélesítéséhez, olyan megközelítéseket tárt elém, melyek nem csupán doktori tanulmányaimra és vizsgálataimra korlátozódnak, hanem azok befejeztével is velem maradnak.

Köszönöm a Pécsi Tudományegyetem Társadalompszichológiai Kutatócsoportjának, különösen Dr. Serdült Sárának, Bokrétás Ildikónak és Siegler Annának, a kutatásom kialakításában nyújtott inspirációjukat, szakmai segítségüket, a közösséghez tartozás élményét.

Köszönöm kollégáimnak, az Amnesty International Magyarország csapatának, a biztatásukat, türelmüket és támogatásukat.

Köszönöm a műhelymunkázóknak, hogy részt vettek a kutatás gyakorlati megvalósításában. Végül, de nem utolsósorban nagyon hálás vagyok családomnak és szeretteimnek a támogatásukért, hogy mindig számíthattam és számíthatok rájuk.

Bibliográfia

- Abric, J. C. (1993). Central System, Peripheral System: their Functions and Roles in the Dynamic of Social Representations. *Papers on Social Representations*. 2. 75-78.
- Abric, J. C. (1996). Specific Processes of Social Representations. *Papers on Social Representations*. 5. 77-80.
- Adams, G., & Markus, H. R. (2001). Culture as patterns: An alternative approach to the problem of reification. *Culture & Psychology*, 7(3), 283– 296.
<https://doi.org/10.1177/1354067X0173002>
- Adorno, T. W. (2006) A freudi elmélet és a fasiszta propaganda mintázata. *Thalassa* 17. évfolyam, 2-3. Szám
- Agostini, M., & van Zomeren, M. (2021). Toward a comprehensive and potentially cross-cultural model of why people engage in collective action: A quantitative research synthesis of four motivations and structural constraints. *Psychological Bulletin*, 147(7), 667–700. <https://doi.org/10.1037/bul0000256>
- Ajzen, I. (1988). *Attitudes, Personality, and Behavior*. Chicago: IL: Dorsey.
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 50. 179-211. 10.1016/0749-5978(91)90020-T.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Almeida, P. (2005). Multi-Sectoral Coalitions and Popular Movement Participation. 26. 63-99. 10.1016/S0163-786X(05)26003-2.
- Almeida, P. (2019). *Social Movements: The Structure of Collective Mobilization* (1st ed.). University of California Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvd1c7d7>
- Altemeyer, B. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Anderson, T. H. (1996). *The Movement and The Sixties: Protest in America from Greensboro to Wounded Knee*. Oxford University Press,
- Assmann, J. (2018). *A kulturális emlékezet - Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban - Javított, új kiadás*. Atlantisz Könyvkiadó. Budapest. ISBN: 9789639777309
- Augoustinos, M., & Walker, I. (1998). The Construction of Stereotypes within Social Psychology: From Social Cognition to Ideology. *Theory & Psychology - THEOR PSYCHOL*. 8. 629-652. 10.1177/0959354398085003.

- Bachelor, A. (1988). How clients perceive therapist empathy: A content analysis of “received” empathy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 25(2), 227–240. <https://doi.org/10.1037/h0085337>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W H Freeman/Times Books/Henry Holt & Co.
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44(9), 1175–1184. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.9.1175>
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: an agentic perspective. *Annual Review of Psychology*.52: 1-26. doi: 10.1146/annurev.psych.52.1.1. PMID: 11148297.
- Batel, S. (2012). Commentary on re-presenting (and) cognitive polyphasia. *Papers on Social Representations*, 21(1), 10–1. ISSN 1021- 5573.
- Batel, S., & Castro, P. (2015). Collective action and social change: Examining the role of representation in the communication between protesters and third-party members. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 25(3), 249-263.
- Batson, C. D., & Ahmad, N. Y. (2009). Using empathy to improve intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review*, 3, 141–177. <https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2009.01013.x>
- Batson, C. D., Ahmad, N., & Stocks, E. L. (2016). Benefits and liabilities of empathy-induced altruism. In A. G. Miller (Ed.), *The social psychology of good and evil* (pp. 359–385). New York, NY: Guilford Publications.
- Batson, C. D., Chang, J., Orr, R., & Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1656–1666. <https://doi.org/10.1177/014616702237647>
- Batson, C.D., & Coke, J.S. (1981) Empathy: A Source of Altruistic Motivation for Helping. In: Rushton, J.P. and Sorrentino, R.M., Eds., *Altruism and Helping Behavior: Social, Personality, and Developmental Perspectives*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, 167-187.
- Baumgardner, A. H. (1990). To know oneself is to like oneself: Self-certainty and self-affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 1062– 1072. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1062>
- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26, 611–639. <http://www.jstor.org/stable/223459>
- Berger, P. L., Luckmann, T., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. [1st ed.] Garden City, N.Y., Doubleday.

- Bigazzi S. (2015). Tudás és kontextus: a szociális reprezentáció elmélete. 10.15170/BTK.2015.00001.
- Bigazzi, S., Csernus, F., Siegler, A., Bokrétás I., Serdült, S., Ilea, I., Giourga, A., Kahraman, M., Takács, B. (2021). Social Representations of Heroes: Triggers from the Past, Values in the Present, Patterns for the Future, *Human Arenas*, 4: (1)
- Bigazzi, S., Csernus, F., Serdült, S., Takács, B., Bokrétás, I. and Géczy, D. (2019) Harmful Memories—Present Dynamics: The Heroic Helper’s Effect on Collective and Individual Responsibility and Prejudice. *Open Journal of Social Sciences*, 7, 176-206. <https://doi.org/10.4236/jss.2019.79014>
- Bigazzi, S., Serdült, S., Bokrétás I. (2019). Empowerment of intergroup harmony and equity, In: Balvin, Nikola; Christie, Daniel J. (szerk.) *Children and Peace*, Springer Nature. 119-137.
- Bigazzi, S. (2013) Előítéletek. In A. Varga (Ed.) *Esélyegyenlőség a mai Magyarországon*. PTE BTK NTI. Pécs, Hungary, 15-36.
- Billig, M. (1988). Social representation, objectification and anchoring: A rhetorical analysis. *Social Behaviour*, 3(1), 1–16.
- Bliuc, A-M., McGarty, C., Reynolds, K., & Muntele, D. (2007). Opinion- based group membership as a predictor of support for political action. *European Journal of Social Psychology*. 37. 19 - 32. 10.1002/ejsp.334.
- Bozatzis, N., & Teliou, C. (2018). Constructing Cultural Pathology: The December 2008 Upheaval in the Greek Press. In B. Wagoner, F. Moghaddam, & J. Valsiner (Eds.), *The Psychology of Radical Social Change: From Rage to Revolution* (pp. 218-251). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108377461.013
- Breakwell, G. (2015). Coping with threatened identities. *Coping with Threatened Identities*. 5. 1-222.10.4324/9781315733913.
- Breakwell, G. M. (1986): *Coping with threatened identity* London: Methuen
- Breakwell, G. M. (1993). Social representation and social identity. *Papers on Social Representations - Textes sur les Représentations Sociales*. (1021-5573) Vol. 2 (3), 1-217
- Breakwell, G. M. (2001). Social representational constraints upon identity processes. In K. Philogène (Eds.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions* (pp. 271-284). Malden, : Blackwell Publishing.
- Breakwell, G. M. (2010). Resisting representations and identity processes. *Papers on Social Representations*, 19, 6.1-6.11.

- Brewer, M. B., & Chen Y. R. (2007) Where (who) are collectives in collectivism? Toward conceptual clarification of individualism and collectivism. *Psychological Review*, 114(1): 133-51. doi:10.1037/0033-295X.114.1.133. PMID: 17227184.
- Brewer, M. B., & Yuki, M. (2007). Culture and social identity. In S. Kitayama & D. Cohen (Eds.), *Handbook of cultural psychology* (pp. 307–322). The Guilford Press.
- Brown, R. (2019). The social identity approach: Appraising the Tajfellian legacy. *British Journal of Social Psychology*, 59. 10.1111/bjso.12349.
- Campbell, A., Gurin, D., & Miller, W.E. (1954) *The Voter Decides*. Row, Peterson, and Company, New York.
- Campbell, J. D. (1990). Self-esteem and clarity of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 538–549.
- Caprara, G. V., & Vecchione, M. (2013). Personality approaches to political behavior. In L. Huddy, D. O. Sears, & J. S. Levy (Eds.), *The Oxford handbook of political psychology* (pp. 23–58). Oxford University Press.
- Caso, F., & Hamilton, C. (2015). *Popular Culture and World Politics: Theories, Methods, Pedagogies*, Bristol: E-International Relations
- Castro, P. (2012). Castro, P. (2012). Legal Innovation for Social Change: Exploring Change and Resistance to Different Types of Sustainability Laws. *Political Psychology*, 33, 89-106.. *Political Psychology*, 33. 10.1111/j.1467-9221.2011.00863.x.
- Chandler, M. J., & Lalonde, C. (1998). Cultural Continuity as a Hedge against Suicide in Canada's First Nations. *Transcultural Psychiatry*, 35(2), 191–219. <https://doi.org/10.1177/136346159803500202>
- Chartier, J-F. & Meunier, J- G. (2011). Text Mining Methods for Social Representation Analysis in Large Corpora. *Papers on Social Representations*, 20. 37.1-37.47.
- Christopherson, K. M. (2007): The positive and negative implications of anonymity in Internet social interactions: On the Internet, nobody knows you're a dog". *Computers in Human Behavior*, 23, 3038–3056.
- Cichocka, A., & Jost, J. T. (2014). Stripped of illusions? Exploring system justification processes in capitalist and post-communist societies. *International Journal of Psychology*, 49(1), 6–29. <https://doi.org/10.1002/ijop.12011>
- Clark, K. B., & Clark, M. P. (1950). Emotional factors in racial identification and preference in Negro children. *Journal of Negro Education*, 19, 341–350. <https://doi.org/10.2307/2966491>
- Coleman, J. (1957). *Community Conflict*. New York: Free Press.

- Collins, R. (1990). Stratification, Emotional Energy. and the Transient Emotions. In T. Kemper (Ed.), *Research Agendas in the Sociology of Emotions*. New York: SUNY Press, 27-57.
- Collins, R. (2004). *Interaction ritual chains*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400851744>
- Coser, L. (1956). *The Functions of Social Conflict*. New York: Free Press
- Coser, L. (1967). *Continuities in the Study of Social Conflict*. New York: Free Press.
- Crosby, F. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review*, 83(2), 85–113. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.83.2.85>
- Csepeli, Gy. (2015): *A szervezkedő ember. A szervezeti élet szociálpszichológiája*. Kossuth Kiadó
- Csoszó, G., Fernengel, Á., & Udvarhelyi, T. (2021). "A demokrácia nem főnév, hanem ige. Csak akkor van, ha csináljuk!" *Politikai oktatás a Közélet Iskolájában*. *Fordulat*, 28, 182-211
- Davies, B., & Harré, R. (1990). Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal of the theory of social behavior*. 20(1). 43-63. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1990.tb00174.x>
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113–126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>
- de la Sablonnière, R., Taylor, D., & Caron-Diotte, M. (2018). Restoring cultural identity clarity in times of revolution: The role of historical narratives. In Wagoner, B., Moghaddam, F. M. and Valsiner, J. (Eds.) *The Psychology of Radical Social Change. From Rage to Revolution*. Cambridge University Press. 252-27. [10.1017/9781108377461.014](https://doi.org/10.1017/9781108377461.014).
- D'Eramo, M. (2017). *Populizmus és az új oligarchia*. Ford.: Nagy Réka és Nun Barbara, *Fordulat*, 22, 6-29
- Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict: Constructive and destructive processes*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Deutsch, M. (1975). Equity, equality, and need: What determines which value will be used as the basis of distributive justice? *Journal of Social Issues*, 31(3), 137–149. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1975.tb01000.x>

- Deutsch, M. (2011). A framework for thinking about oppression and its change. In P. T. Coleman (Ed.), *Conflict, interdependence, and justice: The intellectual legacy of Morton Deutsch* (pp. 193–226). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9994-8_9
- Deutsch, M., & Coleman, P. T. (Eds.). (2000). *The handbook of conflict resolution: Theory and practice*. Jossey-Bass/Wiley
- Diani, M. (1992). The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*, 40(1), 1–25. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x>
- Diani, M. (2011) *Social Movements and Collective Action*. In: Scott, J. and Carrington, P.J., Eds., *The Sage Handbook of Social Network Analysis*, Sage, London, 223-235.
- Dixon, M., & Roscigno, V. (2003). Status, Networks, and Social Movement Participation: The Case of Striking Workers. *American Journal of Sociology - AMER J SOCIOL.* 108. 1292-1327. 10.1086/375198.
- Doise, W. (1978). *Groups and individuals. Explanations in Social Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Doosje, B., Ellemers, N., & Spears, R. (1995). Perceived Intragroup Variability as a Function of Group Status and Identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31, 410-436. <http://dx.doi.org/10.1006/jesp.1995.1018>
- Drury J., & Reicher S. (2000) Collective action and psychological change: The emergence of new social identities. *British Journal of Social Psychology*, 39 ,579-604.
- Drury, J. (2002). ‘When the mobs are looking for witches to burn, nobody's safe’: Talking about the reactionary crowd. *Discourse & Society*, 13, 41-73.
- Drury, J., & Reicher, S. (2009). Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues*, 65(4), 707–725. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01622.x>
- Drury, J., & Reicher, S. (2018). The Conservative Crowd?: How Participation in Collective Events Transforms Participants’ Understandings of Collective Action. In B. Wagoner, F. Moghaddam, & J. Valsiner (Eds.), *The Psychology of Radical Social Change: From Rage to Revolution* (pp. 11-28). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108377461.003
- Drury, J., Evripidou, A. & Van Zomeren, M. (2015). *Empowerment: The Intersection of Identity and Power in Collective Action*.
- Duncan, L. E. (2012). The psychology of collective action. In K. Deaux & M. Snyder (Eds.), *The Oxford handbook of personality and social psychology* (pp. 781–803). Oxford University Press.

- Durkheim, E. (1917). *A szociológia módszere*. Bu-da-pest: Franklin Kiadó.
- Duveen, G. (2000). *The Power of Ideas*. In Moscovici, S. *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. Cambridge: Polity Press.
- Duveen, G. (2001). Representations, identities, resistance. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions* (pp. 257–270). Blackwell Publishing.
- Duveen, G. (2008). Social actors and social groups: a return to heterogeneity in social psychology. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, 369-374.
- Dworkin, G. (1971). Paternalism. In R. Wasserstrom (Ed.), *Morality and the law*. Belmont: Wadsworth Pub. Co. URL: https://web.uncg.edu/dcl/courses/viceCrime/m2/Dworkin_Paternalism.html
- Edelman, M. 1971. *Politics and Symbolic Action*. New York: Academic Press
- Eisinger, P. K. (1973). The Conditions of Protest Behavior in American Cities. *The American Political Science Review*, 67(1), 11–28. <https://doi.org/10.2307/1958525>
- Elcheroth, G., Doise, W., & Reicher, S. (2011). On the knowledge of politics and the politics of knowledge: How a social representations approach helps us rethink the subject of political psychology. *Political Psychology*, 32(5), 729–758. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2011.00834.x>
- Erikson, E.H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton Company
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*. W W Norton & Co.
- Erikson, E.H. (2002) *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Erős, F. (2001). *Az identitás labirintusai*. Janus–Osiris, Budapest
- Erős, F. (2016) *Psziché és hatalom*. Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft. ISBN: 9786155603433
- Erős, F. (2017). Tömeg-egyén-hatalom. In. Vonyó J. (Szerk.) *Személyiség És Torténelem. A Történelmi Életrajz Módszertani Kérdései*. Pécs-Bp.
- Evans, R. B. (1990). William James, “The Principles of Psychology,” and Experimental Psychology. *The American Journal of Psychology*, 103(4), 433–447. <https://doi.org/10.2307/1423317>
- Farr, R. M. (1998). From Collective to Social Representations: Aller et Retour. *Culture & Psychology*, 4(3), 275–296. <https://doi.org/10.1177/1354067X9800400301>
- Farr, R. M. (1984). “Les représentations sociales” in S. Moscovici eds. *Psychologie Sociale*. Presses Universitaires de France: Paris.

- Feischmidt, M., & Zakariás, I. (2018) Jótékonyág és politika. A menekülteknek nyújtott közvetlen segítség közéleti hatásai. *POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE*, 27 (2). pp. 55-83. ISSN 1216-1438
- Ferge Zs. (1987). Társadalmi struktúra - társadalmi hátrány. Könyvtári figyelő. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 33(5). 465-476.
- Fernando, J. W., Kashima, Y., & Laham, S. M. (2014). Multiple emotions: A person-centered approach to the relationship between intergroup emotion and action orientation. *Emotion*, 14(4), 722–732. <https://doi.org/10.1037/a0036103>
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>
- Festinger, L. (1962). Cognitive dissonance. *Scientific American*, 207(4), 93–107. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican1062-93>
- Fine, G. A. (2010). The Sociology of the Local: Action and its Publics. *Sociological Theory*, 28(4), 355–376. <http://www.jstor.org/stable/41057688>
- Finkel, N. J., & Moghaddam, F. M. (Eds.). (2005). The psychology of rights and duties: Empirical contributions and normative commentaries. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10872-000>
- Foster, M. D. & Matheson, K. (1999) Perceiving and responding to the personal/group discrimination discrepancy. *Personality and Social Psychology Bulletin* 25: 1319–1329.
- Foucault, M. (1982). “The Subject and Power.” Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. 2nd edition. Ed. Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow. Chicago: U of Chicago.
- Foucault, M. (1990) Felügyelet és büntetés. Budapest: Gondolat.
- Freeman, M. és Brockmeier, J. (2001). A narratív integritása: Önéletrajzi identitás és a „jó élet” jelentése J. Brockmeier és D. Carbaugh (szerk.), *Narratíva és identitás: Tanulmányok az önéletrajzról, énről és kultúráról (75–99. o.)*. John Benjamins Kiadó. <https://doi.org/10.1075/sin.1.06fre>
- Freud, S. (1920). Tömegpszichológia és én-analízis. In S. Freud. *Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások (pp.185-248.)*. Budapest: Cserépfalvi, 1995.
- Freud, S. (1995b): Totem és tabu. Ford.: Pártos Zoltán, In: Sigmund Freud: *Tömegpszichológia és más társadalomlélektani írások*, Budapest, Cserépfalvi.
- Fromm, E. (2002). Menekülés a szabadság elől. Napvilág Kiadó- Budapest. ISBN: 963 908261 9

- Fuchs, C. (2012). Social media, riots, and revolutions. *Capital & Class*, 36(3), 383–391. <https://doi.org/10.1177/0309816812453613>
- Gagyí, Á. (2020). Szolidáris gazdaság és kapitalizmus. *Fordulat*, 27, 6-36
- Gamson, W. A. (1991). Commitment and Agency in Social Movements. *Sociological Forum*, 6(1), 27– 50. <http://www.jstor.org/stable/684380>
- Gillespie, A. (2008). Social Representations, Alternative Representations and Semantic Barriers. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 38. 10.1111/j.1468-5914.2008.00376.x.
- Glasbergen, P. (2010). Global Action Networks: Agents for Collective Action. *Global Environmental Change*. 20. 10.1016/j.gloenvcha.2009.09.002.
- Gleason, P. (1983) Identifying Identity: A Semantic History. *The Journal of American History* 69(4): 910-931
- Goffman, E. (1956) *The presentation of self in everyday life*. Edinburgh: Social Science Research Center. Monograph No. 2.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gore, P. M. és Rotter, J. B. (1963). A personality correlate of social action. *Journal of Personality*, 31(1), 58–64. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1963.tb01840.x>
- Grzanka, P. R., Frantell, K. A., & Fassinger, R. E. (2020). The White Racial Affect Scale (WRAS): A measure of white guilt, shame, and negation. *The Counseling Psychologist*, 48(1), 47–77. <https://doi.org/10.1177/0011000019878808>
- Greijdanus, H., de Matos Fernandes, C. A., Turner-Zwinkels, F., Honari, A., Roos, C., Rosenbusch, H. & Postmes, T. (2020). The Psychology of Online Activism and Social Movements: Relations between Online and Offline Collective Action. *Current Opinion in Psychology*. 35. 10.1016/j.copsyc.2020.03.003.
- Guriev, S. & Treisman, D. (2019). A Theory of Informational Autocracy. *SSRN Electronic Journal*. 10.2139/ssrn.3426238.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Halbwachs, M. (1941) *La topographie légendaire des Évangiles en Terre sainte: étude de mémoire collective*. Paris
- Haste, H. (2012). Where Do We Go From Here in Political Psychology? An Introduction by Special Issue Editor. *Political Psychology*, 33(1), 1–9. <http://www.jstor.org/stable/41407017>

- Hayes, A. F. (2022). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis Third Edition: A Regression-Based Approach*. Guilford Publications. ISBN: 1462549039
- Hirsch, E. L. (1986). "The Creation of Political Solidarity in Social Movement Organizations." *Sociological Quarterly* 27: 373-87.
- Hirsch, E. L. (1990). Sacrifice for the cause: Group processes, recruitment, and commitment in a student social movement. *American Sociological Review*, 55(2), 243–254. <https://doi.org/10.2307/2095630>
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, voice, and loyalty*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press. ISBN: 0674276507
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2004). The social identity perspective: Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small Group Research*, 35(3), 246–276. <https://doi.org/10.1177/1046496404263424>
- Hoggett, J., & Stott, C. (2010). Crowd psychology, public order police training and the policing of football crowds. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management*, 33,218-235.
- Hornsey, M. J., Blackwood, L., Louis, W., Fielding, K., Mavor, K., Morton, T., O'Brien, A., Paasonen, K.-E., Smith, J., & White, K. M. (2006). Why do People Engage in Collective Action? Revisiting the Role of Perceived Effectiveness. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(7), 1701–1722. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00077.x>
- Howarth, C. (2006) A social representation is not a quiet thing: exploring the critical potential of social representations theory. *British journal of social psychology*, 45 (1). pp. 65-86. DOI: 10.1348/014466605X43777
- Howarth, C., Andreouli, E., & Kessi, A. (2014). Social Representations and the politics of participation. In K. Kinnvall, T. Capelos, H. Dekker, & P. Nesbitt-Larking (Eds.), *The Palgrave Handbook of Global Political Psychology* (pp. 19-38). London: Palgrave. [10.1007/978-1-137-29118-9_2](https://doi.org/10.1007/978-1-137-29118-9_2)
- Hunyady, G. (1998). szerk. *Történeti és politikai pszichológia*. Osiris, Budapest.
- Hunyady, G. (2009). A társadalmi közérzet pszichológiája: problémátörténet és aktualitás [The psychology of social well-being: The historical and current problem]. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64, 289–312.
- Hunyady, Gy. (2018). Rendszerigazolás és rendszerkritika. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73 (2). pp. 269-298. ISSN 0025-0279

- Iyer, A., Leach, C. W., & Crosby, F. J. (2003). White Guilt and Racial Compensation: The Benefits and Limits of Self-Focus. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(1), 117–129. <https://doi.org/10.1177/0146167202238377>
- James, W. (1890). *The principles of psychology*, Vol. 1. Henry Holt and Co. <https://doi.org/10.1037/10538-000>
- Jardim, A. (1993). From hierarchy to centrachy, *Women's Review of books*, 10, 27-8
- Jasper, J. M. (1998). The emotions of protest: Affective and reactive emotions in and around social movements. *Sociological Forum*, 13(3), 397–424. <https://doi.org/10.1023/A:1022175308081>
- Jasper, J. M. (2006). Emotion and motivation. In R. Goodin and C. Tilly (Eds.) *Oxford Handbook of Contextual Political Studies*. Oxford: Oxford University Press. 157–171
- Jasper J. M. (2018). *The emotions of protest*. University of Chicago Press Economics Books, University of Chicago Press, ISBN 9780226561783
- Joffe, H., & Staerklé, C. (2007). The centrality of the self-control Ethos in western aspersions regarding outgroups: A social representational approach to stereotype content. *Culture & Psychology*, 13(4), 395–418. <https://doi.org/10.1177/1354067X07082750>
- Jonäll, K., & Arvidsson, S. (2019). Fair taxation, tax transparency and disclosure rules. In S. Arvidsson (Ed.), *The 1st SUBREA Conference Report: A focus on challenges and future knowledge-needs* Lund University.
- Jost, J. T. & Kende, A. (2020) Setting the record straight: System justification and rigidity-of-the-right in contemporary Hungarian politics. *INTERNATIONAL JOURNAL OF PSYCHOLOGY*, 55 (S1). pp. 96-115. ISSN 0020-7594
- Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1–27. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>
- Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A Decade of System Justification Theory: Accumulated Evidence of Conscious and Unconscious Bolstering of the Status Quo. *Political Psychology*, 25(6), 881–919. <http://www.jstor.org/stable/3792282>
- Jost, J. T., Becker, J., Osborne, D., & Badaan, V. (2017a). Missing in (collective) action: Ideology, system justification, and the motivational antecedents of protest behavior. *Current Directions in Psychological Science*, 26, 99–108. <https://doi.org/10.1177/0963721417690633>
- Jost, J. T., Chaikalis-Petritsis, V., Abrams, D., Sidanius, J., van der Toorn, J., & Bratt, C. (2012). Why men (and women) do and don't rebel: Effects of system

- justification on willingness to protest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(2), 197–208. <https://doi.org/10.1177/0146167211422544>
- Jost, J. T., & Krochik, M. (2014). Ideological differences in epistemic motivation: Implications for attitude structure, depth of information processing, susceptibility to persuasion, and stereotyping. In A. J. Elliot, *Advances in motivation science*, Vol. 1, pp. 181–231). Elsevier Academic Press.
- Jovchelovitch, S. (1996). In defence of representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 26(2), 121-135. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1996.tb00525.x>
- Jovchelovitch, S. (2002). Rethinking the diversity of knowledge. *Cognitive polyphasia, belief and representation. Psychologie et Société*, 5, 121-138.
- Jovchelovitch, S. (2007). *Knowledge in context: Representations, community and culture*. Routledge/Taylor & Francis Group.
- Jovchelovitch, S., & Priego-Hernandez, J. (2013). *Underground Sociabilities: Identity, Culture and Resistance in Rio de Janeiro's Favelas*. Unesco. http://www.unesco.org/new/en/brasil/abou-this-office/single-view/news/underground_sociabilities_identity_culture_and_resistance/
- Kahan, D. (2002). *The Logic of Reciprocity: Trust, Collective Action, and Law*. Yale Law School John M. Olin Center for Studies in Law, Economics, and Public Policy, Yale Law School John M. Olin Center for Studies in Law, Economics, and Public Policy Working Paper Series. 102. 10.2139/ssrn.361400.
- Kalampalikis, N. (2005). “L’apport de la méthode Alceste dans l’analyse des représentations sociales” in *Méthodes d’étude des représentations sociales*. ed. Abric J. -C. (Toulouse, France: ERES), 147–163.
- Kawakami, K., & Dion, K. L. (1995). Social identity and affect as determinants of collective action: Toward an integration of relative deprivation and social identity theories. *Theory&Psychology*,5(4),551–577. <https://doi.org/10.1177/0959354395054005>
- Kelemen, L., Szabó, Z. P., Mészáros, N. Z., László, J., & Forgas, J. P. (2014). Social cognition and democracy: The relationship between system justification, just world beliefs, authoritarianism, need for closure, and need for cognition in Hungary. *Journal of Social and Political Psychology*, 2(1), 197-219.
- Kelly, C., & Breinlinger, S. (1996). *The social psychology of collective action: Identity, injustice and gender*. Taylor & Francis.
- Kende, A. & Van Zomeren, M., Ujhelyi, A. & Lantos, N. A. (2016). The social affirmation use of social media as a motivator of collective action. *Journal of Applied Social Psychology*. 46. 453-469. 10.1111/jasp.12375.

- Kim, H. H. (2014). Generalised Trust, Institutional Trust and Political Participation: A Cross-National Study of Fourteen Southeast and Centred Asian Countries. *Asian Journal of Social Science*, 42(6), 695–721. <http://www.jstor.org/stable/43495834>
- Kirchler, E., Kogler, C. & Muehlbacher, S. (2014). Cooperative Tax Compliance. *Current Directions in Psychological Science*. 23. 87-92. 10.1177/0963721413516975.
- Kiss, B. (2019). A szavakon túl. Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990 - 2015. L'Harmattan Kiadó, Budapest. ISBN 9789634146087
- Kitayama, S., & Cohen, D. (2010). *Handbook of cultural psychology*. New York, NY: Guilford Press.
- Klandermans, B. (1986). Perceived costs and benefits of participation in union action. *Personnel Psychology*, 39(2), 379–397. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1986.tb00588.x>
- Klandermans, B. (1997). *The social psychology of protest*. Oxford, England: Blackwell
- Klandermans, P. G. (1984). Mobilization and participation in trade union action: An expectancy- value approach. *Journal of Occupational Psychology*, 57(2), 107–120. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1984.tb00153.x>
- Klandermans B. & Oegema, D. (1987) Potentials, networks, motivations, and barriers: Steps toward participation in social movements. *American Sociological Review* 52: 519–531.
- Klein O., Licata L. (2003). When group representations serve social change: the speeches of Patrice Lumumba during the Congolese decolonization. *Br. J. Soc. Psychol.* 42, 571–593. 10.1348/014466603322595284,
- Kriesberg, L. (1973). *The Sociology of Social Conflicts*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Krinsky, J. & Crossley, N. (2015). Social movements and social networks: Introduction. In Krinsky, J. & Crossley, N. (Eds.) *Social network and social movement. Contentious Connections*. London: Routledge 1-21. ISBN: 9781138832411
- Krekó, P. (2022): “The Birth of an Illiberal Information Autocracy in Europe: A Case Study on Hungary.” *Journal of Illiberalism Studies* 2, no 1. 55-72,
- Krekó, P., Molnár, C., Juhász, A., Kucharczyk, J., & Pazderski, F. (2018). Beyond populism. *Tribalism in Poland and Hungary* . Political Capital Institute. Retrieved from: https://www.politicalcapital.hu/padmin/source/documents/pc_beyond_populism_study_20180731.pdf
- Kruglanski, A. W. (1989). *Lay epistemics and human knowledge: Cognitive and motivational bases*. New York, NY: Plenum Press.

- Lahlou S. (2001). Text mining methods: an answer to Chartier and Meunier. *Pap. Soc. Represent.* 20, 1–7.
- Lantos, N. A., Kende, A., Becker, J. C., & McGarty, C. (2020). Pity for economically disadvantaged groups motivates donation and ally collective action intentions. *European Journal Of Social Psychology*, 50(7), 1478-1499. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2705>
- László, J. (2003): Történelem, elbeszélés, identitás. *Magyar Tudomány*, 163(1). 48–57.
- László, J. (2012). Történelemtörténetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába. Akadémiai Kiadó, Budapest ISBN: 9789630593076
- László, J., Ehamann B., Imre O. (2002). Történelem történetek: a történelem szociális reprezentációja és a nemzeti identitás. *Pszichológia*. 22. 147-162.
- László, J., Vincze, O., & Kóváriné Somogyvári, I. (2003) Representation of national identity in successful historical novels. *Empirical Studies of the Arts*, 21. (1)
- Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., & Gaudet, H. (1944). *The people's choice*. Duell, Sloan & Pearce.
- Le Bon, G. (1913). *A tömegek lélektana*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda
- Le Bon, G. (2018). *A tömegek lélektana*. Belső EGÉSZ-ség kiadó. ISBN: 9786155144257
- Leach, C. W., Iyer, A., & Pedersen, A. (2006). Anger and Guilt About Ingroup Advantage Explain the Willingness for Political Action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(9), 1232–1245. <https://doi.org/10.1177/0146167206289729>
- Lerner, M. J., & Miller, D. T. (1978). Just world research and the attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, 85(5), 1030–1051. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.85.5.1030>
- Levine, J., Moreland, R. L. & Ryan, C. (1998). Group socialization and intergroup relations. *Intergroup cognition and intergroup behavior*. 283-308.
- LeVine, R. A., & Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. John Wiley & Sons.
- Lewin, K. (1948). *Resolving Social Conflicts, Selected Papers on Group Dynamics (1935-1946)*. New York: Harper.
- Macek, P., & Markova, I. (2004). Trust and distrust in old and new democracies. In I. Markova (Ed.), *Trust and democratic transition in post-communist Europe* (pp. 173–193). New York, NY: Oxford University Press.

- Maney, G., Andrews, K. T., Kutz-Flamenbaum, R.V., Rohlinger, D.A. & Goodwin, J. (2012). An Introduction to Strategies for Social Change. In Maney, G., Kutz-Flamenbaum, R., Rohlinger, D. and Goodwin, J. (Eds.), *Strategies for Social Change*, Minneapolis: University of Minnesota Press. Pp.11-38.
- Mannarini, T., Legittimo, M., & Talo, C. (2008). Determinants of social and political participation among youth: A preliminary study. *Psicologia Politica*, 36, 95–117
- Marková, I. (2000). Amédée or How to Get Rid of It: Social representations from a dialogical perspective. *Culture & Psychology*, 6(4), 419–460. <https://doi.org/10.1177/1354067X0064002>
- Marková, I. (2003). *Dialogicality and social representations: The dynamics of mind*. Cambridge University Press.
- Markova, I. (2004). Introduction: Trust/risk and Trust/fear. In I. Markova (Ed.), *Trust and democratic transition in postcommunist Europe* (pp. 1–23). New York, NY: Oxford University Press.
- Marková, I. (2008). The Epistemological Significance of the Theory of Social Representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 38. 461 - 487. [10.1111/j.1468-5914.2008.00382.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2008.00382.x).
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224–253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- Marshall, T. H. (1964). *Class, Citizenship and Social Development*. New York: Doubleday.
- Marwell, G., & Oliver, P. (1993). *The Critical Mass in Collective Action (Studies in Rationality and Social Change)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511663765
- McAdam, D. (1999). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago: University of Chicago Press
- McAdam, D. & Tarrow, S. (2018). *The Political Context of Social Movements*. doi:10.1002/9781119168577.ch1.
- McAdam, D., & Scott, W. (2005). Organizations and movements. In G. Davis, D. McAdam, W. Scott, & M. Zald (Eds.), *Social Movements and Organization Theory (Cambridge Studies in Contentious Politics, pp. 4-40)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511791000.003
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–1241. <http://www.jstor.org/stable/2777934>

- McClelland, S. & Opatow, S. (2011). Studying Injustice in the Macro and Micro Spheres: Four Generations of Social Psychological Research. 10.1007/978-1-4419-9994-8_6.
- McFarland, S., Webb, M., & Brown, D. (2012). All Humanity Is My Ingroup: A Measure and Studies of Identification With All Humanity. *Journal of Personality and Social Psychology*. Advance online publication. doi: 10.1037/a0028724
- McGarty, C., Bliuc, A-M., Thomas, E. & Bongiorno, R. (2009). Collective Action as the Material Expression of Opinion-Based Group Membership. *Journal of Social Issues*. 65. 839 - 857. 10.1111/j.1540-4560.2009.01627.x.
- McGarty, C., Thomas, E. F., Lala, G., Smith, L. G. E., & Bliuc, A-M. (2014). New technologies, new identities, and the growth of mass opposition in the Arab Spring. *Political Psychology*, 35(6), 725–740. <https://doi.org/10.1111/pops.12060>
- Mcvee, M., Silvestri, K., Barrett, N., & Haq, K. (2018). *Positioning Theory*. (7th ed.). Routledge. 10.4324/9781315110592-23.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press
- Merton, Robert K. (1968). *Social Theory and Social Structure* (1968 enlarged ed.). New York: Free Press. ISBN 978-0-02-921130-4.
- Messick, S. (1976). Personality consistencies in cognition and creativity. In S. Messick (Ed.), *Individuality in learning* (pp. 4-22). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Meyer, D. S. & Staggenbor S. (2012). Thinking about strategy. In Maney, G., Kutz-Flamenbaum, R., Rohlinger, D. and Goodwin, J. (Eds.), *Strategies for Social Change*, Minneapolis: University of Minnesota Press. Pp. 3-22
- Milgram, S. (1974). *Obedience to Authority*. New York: Harper & Row.
- Mill, J. S. (1859). *On liberty*. London : J.W. Parker and son
- Miller, D. (2006). *Intergroup emotions and collective action*. ETD Collection for Purdue University.
- Miller, D. A., Cronin, T., Garcia, A. L., & Branscombe, N. R. (2009). The Relative Impact of Anger and Efficacy on Collective Action is Affected by Feelings of Fear. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(4), 445–462. <https://doi.org/10.1177/1368430209105046>
- Mirels, H. L. (1970). Dimensions of internal versus external control. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34(2), 226–228. <https://doi.org/10.1037/h0029005>
- Montada, L., & Schneider, A.J. (1989). Justice and emotional reactions to the disadvantaged. *Social Justice Research*, 3, 313-344.

- Morel, J., Bauer, E., Meleghy T., Heinz-Jürgen, N., Preglau, M., & Staubmann. H. (2000). *Szociológiaelmélet*. Budapest: Osiris Kiadó
- Moreland, R. L., Levine, J. M., & Cini, M. A. (1993). Group socialization: The role of commitment. In M. A. Hogg & D. Abrams (Eds.), *Group motivation: Social psychological perspectives* (pp. 105–129). Harvester Wheatsheaf.
- Moreland, R.L & Levine, J.M. (1982) Socialization in Small Groups: Temporal Changes in Individual-Group Relations. *Advances in Experimental Social Psychology*, 15, 137-183.
- Moscovici, S. (1961). *La psychanalyse, son image, son public*. Paris, France: Presses Universitaires de France.
- Moscovici, S. (1973). Introduction. In C. Herzlich, *Health and illness. A social psychological analysis*. London: Academic Press.
- Moscovici, S. (1980). Toward A Theory of Conversion Behavior. 10.1016/S0065-2601(08)60133-1.
- Moscovici, S. (1986). Introduction. In: Graumann, C.F., Moscovici, S. (eds) *Changing Conceptions of Crowd Mind and Behavior*. Springer Series in Social Psychology. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4858-3_1
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211–250. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420180303>
- Moscovici, S. (2000). *Social Representations*. Explorations in Social Psychology
- Moscovici, S. (2008). *Psychoanalysis: Its image and its public*. Polity Press.
- Moscovici, S. & Mugny G. (1983). Minority Influence. 10.1007/978-1-4612-5578-9_3.
- Moscovici, S., & Zavalloni, M. (1969). The group as a polarizer of attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 12(2), 125–135. <https://doi.org/10.1037/h0027568>
- Mummendey, A., Kessler, T., Klink, A., & Mielke, R. (1999). Strategies to cope with negative social identity: Predictions by social identity theory and relative deprivation theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 229–245.
- Negura, L., Plante, N.& Lévesque, M. (2019). The role of social representations in the construction of power relations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 50. 10.1111/jtsb.12213.
- Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- O'Toole, T., & Gale, R. (2010). Contemporary Grammars of Political Action among Ethnic Minority Young Activists. *Ethnic and Racial Studies*, 33(1), 126-143. <https://doi.org/10.1080/01419870903118122>
- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128(1), 3–72. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.1.3>
- Owuamalam, C. K., Rubin, M., & Issmer, C. (2016). Reactions to group devaluation and social inequality: A comparison of social identity and system justification predictions. *Cogent Psychology*, 3(1), Article 1188442.
- Owuamalam, C. K., Rubin, M., & Spears, R. (2018). Addressing evidential and theoretical inconsistencies in system-justification theory with a social identity model of system attitudes. *Current Directions in Psychological Science*, 27(2), 91–96. <https://doi.org/10.1177/0963721417737136>
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe: Free Press
- Passy, F. (2001). Socialization, Connection, and The Structure/Agency Gap: A Specification of The Impact of Networks on Participation in Social Movements, 6(2), 173-192
- Passy, F. (2003). Social Networks Matter. But How?. *Social Movements and Networks*. 10.1093/0199251789.003.0002.
- Penuel, W. R., & Wertsch, J. V. (1995) Vygotsky and identity formation: A sociocultural approach. *Educational Psychologist*, 30(2), 83-92.
- Perrucci, R. & Wysong, E. (1999). *The New Class Society*. New York: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Polyák, G. (2019). Media in Hungary: Three pillars of an illiberal democracy. 10.1007/9783030027100_13.
- Polyák, G. (2022). Magyarország: Az illiberális médiapolitika három pillére. *Médiakutató: Médiaelméleti Folyóirat*: 3-4 pp. 33-47.
- Polyák, G., Urbán, Á., & Szávai, P. (2022) Information Patterns and News Bubbles in Hungary. *Media and Communication*, 10 (3). pp. 133-145. 10.17645/mac.v10i3.5373
- Potter, J. & Halliday, Q. (1990) 'Community leaders: a device for warranting versions of crowd events', *Journal of Pragmatics* 14: 225—41 [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(90\)90046-G](https://doi.org/10.1016/0378-2166(90)90046-G)
- Putnam, H. (1990). *Realism with a Human Face*. Putnam, H. (1990) . *Realism with a Human Face*, Cambridge: Harvard University Press

- Radsch, C. & Khamis, S. (2013). IN THEIR OWN VOICE Technologically mediated empowerment and transformation among young arab women. *Feminist Media Studies*, 13, 881-890. 10.1080/14680777.2013.838378.
- Rainie, L., Smith, A., Schlozman, K. L., Brady, H., & Verba, S. (2012). Social media and political engagement. Pew Research Center's Internet & American Life Project, Washington D.C. Retrieved 10 July, 2014 from http://www.pewinternet.org/files/old-media/Files/Reports/2012/PIP_SocialMediaAndPoliticalEngagement_PDF.pdf
- Rappaport, J. (1987): Terms of empowerment/Exemplars of Prevention: Toward a Theory for Community Psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15, 2, 121-148.
- Reicher S. (2001) The psychology of crowd dynamics. In M. A. Hogg and R. S. Tindale (Eds.) *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group processes*. Oxford: Blackwell. 182–208
- Reicher, S. (1984). The St Paul's 'riot': An explanation of the limits of crowd action in terms of a social identity model. *European Journal of Social Psychology*, 14, 1-21
- Reicher, S. (1996a). The crowd century: Reconciling theoretical failure with practical success. *British Journal of Social Psychology*, 35, 535–553
- Reicher, S. (1996b). The battle of Westminster: Developing the social identity model of crowd behaviour in order to deal with the initiation and development of collective conflict. *European Journal of Social Psychology*, 26, 115–134.
- Reicher, S. (2004). The Context of Social Identity: Domination, Resistance, and Change. *Political Psychology*, 25, 921-945. 10.1111/j.1467-9221.2004.00403.x.
- Reicher, S. (2017). "La beauté est dans la rue": Four reasons (or perhaps five) to study crowds. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(5), 593–605. <https://doi.org/10.1177/1368430217712835>
- Reicher, S., & Haslam, S. A. (2006). Rethinking the psychology of tyranny: The BBC prison study. *British Journal of Social Psychology*, 45(1), 1-40. <https://doi.org/10.1348/014466605X48998>
- Reicher, S. D., & Levine, M. (1994). Deindividuation, power relations between groups and the expression of social identity: The effects of visibility to the outgroup. *British Journal*
- Reicher, S., & Potter, J. (1985). Psychological theory as intergroup perspective: A comparative analysis of 'scientific' and 'lay' accounts of crowd events. *Human Relations*, 38, 167-189

- Reicher, S. D., Spears, R., & Postmes, T. (1995). A social identity model of deindividuation phenomena. *European Review of Social Psychology*, 6, 161–198.
- Reicher, S., Jogdand, Y., & Ryan, C. (2015). Political participation is self-interest... but not in the way you might think. In N. Manning (Ed.), *Political (Dis) Engagement: The Changing Nature of the 'Political'* (pp. 217-238). Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447317012.003.0010>
- Reinert, M. (1983). Une méthode de classification descendante hiérarchique : application à l'analyse lexicale par contexte. *Les cahiers de l'analyse des données*, VIII, (2), 187-198. Reinert, M. (1990). ALCESTE : Une méthodologie d'analyse des données textuelles et une application : Aurélia de Gérard de Nerval. *Bulletin de méthodologie sociologique*. 26. 24-54.
- Roccas, S., Klar, Y., & Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: Modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 698–711. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.4.698>
- Rose, D., Efraim, D., Gervais, M-C., Joffe, H., Jovchelovitch, S., & Morant, N. (1995). Questioning consensus in social representation theory. *Papers on Social Representations*. 4.
- Rosenthal, N., & Schwartz, M. (1989) Forthcoming. “Spontaneity and Democracy in Social Protest.” In *Organizing for Change: Social Movement Organizations in Europe and the U.S.* Vol. 5. Greenwich, CT: JAI Press.
- Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. Prentice-Hall, Inc. <https://doi.org/10.1037/10788-000>
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1–28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- Runciman, W. G. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Sammut, G. (2011). Civic solidarity: the negotiation of identity in modern societies. *Papers on Social Representations*, 20(1), 4.1-4.24.
- Sammut, G., & Howarth, C. (2014). *Social Representations*. 10.1007/978-1-4614-5583-7_292.
- Schmitt, M., Maes, J., & Widaman, K. (2010). Longitudinal effects of egoistic and fraternal relative deprivation on well-being and protest. *International journal of psychology : Journal international de psychologie*. 45. 122-30. 10.1080/00207590903165067.

- Schumann, S. & Klein, O. (2015). Substitute or stepping stone? Assessing the impact of low-threshold online collective actions on offline participation: Substitute or stepping stone?. *European Journal of Social Psychology*, 45. 10.1002/ejsp.2084.
- Scott, R. R. (1976). Attribution of Internal Control. *Journal of Black Studies*, 6(3), 277–290. <http://www.jstor.org/stable/2783955>
- Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On depression, development, and death*. San Francisco, CA: W. H. Freeman.
- Sighele, S. (1895) *La folla delinquente: Studio di psicologia collettiva*. Fratelli Bocca.
- Simon, B., & Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist*, 56(4), 319–331. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.4.319>
- Simon, B., Loewy, M., Stuermer, S., Weber, U., Freytag, P., Habig, C., et al. (1998). Collective identification and social movement participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 646 – 658
- Smidi, A. & Shahin, S. (2017). Social Media and Social Mobilization in the Middle East: A Survey of Research on the Arab Spring. *India quarterly*, 73. 196-209. 10.1177/0974928417700798.
- Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Toward new conceptualizations of prejudice. In D. M. Mackie & D. L. Hamilton (Eds.), *Affect, cognition, and stereotyping: Interactive processes in group perception* (pp. 297–315). San Diego, CA: Academic Press.
- Smith, E. R., & Mackie, D. M. (2008): Intergroup Emotions. In Lewis, M., Haviland-Jones, J. Feldman Barrett, L. (szerk.): *Handbook of Emotions*, 3. kiadás, 428-439, New York: Guilford Press.
- Smith, E. R., & Mackie, D. M. (2015). Dynamics of Group-Based Emotions: Insights From Intergroup Emotions Theory. *Emotion Review*, 7(4), 349–354. <https://doi.org/10.1177/1754073915590614>
- Smith, H. J., Cronin, T., & Kessler, T. (2008). Anger, Fear, or Sadness: Faculty Members' Emotional Reactions to Collective Pay Disadvantage. *Political Psychology*, 29(2), 221–246. <http://www.jstor.org/stable/20447113>
- Smith, H., & Pettigrew, T. (2015). Advances in Relative Deprivation Theory and Research. *Social Justice Research*, 28. 10.1007/s11211-014-0231-5.
- Smith, J., & Wiest, D. (2012). Social Movements in the World-System: The Politics of Crisis and Transformation., *Journal of Community Practice*, 21: 1-2, 145-147, DOI: [10.1080/10705422.2013.778187](https://doi.org/10.1080/10705422.2013.778187)

- Snow, D. A. ,& Benford, R. (1988). Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization. *International Social Movement Research*. 1. 197-217.
- Snow, D.A., Zurcher, L.A., & Eklund-Olson, S. (1980). Social Networks and Social Movements: A Microstructural Approach to Differential Recruitment. *American Sociological Review*, 45, 787.
- Soysal, Y. N. (2004). Postnational Citizenship: Reconfiguring the Familiar Terrain. In K. Nash & A. Scott (Eds.) *The Blackwell Companion to Political Sociology*. 333-341.
- Sökefeld, M. (1999) Debating Self, Identity, and Culture in Anthropology. in *Current Anthropology* 40 (4): 417-447.
- Staerklé, C. (2009). Policy Attitudes, Ideological Values and Social Representations. *Social and Personality Psychology Compass*. 3. 1096 - 1112. 10.1111/j.1751-9004.2009.00237.x.
- Staerklé, C. (2013). The true citizen: Social order and intergroup antagonisms in political lay thinking.
- Staerklé, C. (2015). Political Psychology. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 10.1016/B978-0-08-097086-8.24079-8.
- Staerklé, C., Clémence, A., & Spini, Dario. (2011). Social Representations: A Normative and Dynamic Intergroup Approach. *Political Psychology*. 32. 759 - 768. 10.1111/j.1467-9221.2011.00839.x.
- Stott, C., & Drury, J. (2000). Crowds, context and identity: Dynamic categorization processes in the 'poll tax riot'. *Human Relations*, 53, 247-273
- Stott, C., & Reicher, S. (1998). Crowd action as intergroup process: Introducing the police perspective. *European Journal of Social Psychology*, 26, 509–529.
- Stott, C., & Reicher, S. (1998a). Crowd action as inter-group process: Introducing the police perspective. *European Journal of Social Psychology*, 28 , 509-529
- Stott, C., & Reicher, S. (1998b). How conflict escalates: The inter-group dynamics of collective football crowd 'violence'. *Sociology*, 32, 353-77.
- Stott, C., Hutchison, P., & Drury, J. (2001). 'Hooligans' abroad? Inter-group dynamics, social identity and participation in collective "disorder" at the 1998 World Cup Finals. *British Journal of Social Psychology*, 40(3), 359–384. <https://doi.org/10.1348/014466601164876>
- Stürmer, S., & Simon, B. (2004a). Collective action: Towards a dual-pathway model. In W. Stroebe, & M. Hewstone (Eds.), *European review of social psychology* (Vol. 15, pp. 59 –99). Hove, UK: Psychology Press.

- Suh, D. (2001). How Do Political Opportunities Matter for Social Movements?: Political Opportunity, Misframing, Pseudosuccess, and Pseudofailure. *The Sociological Quarterly*, 42(3), 437–460. <http://www.jstor.org/stable/4121318>
- Sullivan, M. (1983) Introduction to women emerging: Group approaches, *The Journal for Specialists in Group Work*, 8(1), 3-8, DOI: [10.1080/01933928308411725](https://doi.org/10.1080/01933928308411725)
- Sussman, N. M. (2000). The dynamic nature of cultural identity throughout cultural transitions: Why home is not so sweet. *Personality and Social Psychology Review*, 4(4), 355– 373. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0404_5
- Swim, J. K., & Miller, D. L. (1999). White Guilt: Its Antecedents and Consequences for Attitudes Toward Affirmative Action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(4), 500–514. <https://doi.org/10.1177/0146167299025004008>
- Szabo, Z. P., & Lonnqvist, J-E. (2021). Who's in power matters: System justification and system derogation in Hungary between 2002 and 2018. *International Journal of Psychology*, 56(5), 679-687. <https://doi.org/10.1002/ijop.12747>
- Szerletics A. (2017). *Paternalizmus. A másokról való gondoskodás erkölcsi határai.* Gondolat. Budapest. ISBN: 9789636937324
- Taine, H. (1878). *Les Origines de la France contemporaine. Tome II: La Révolution: l'anarchie.* Paris: Hachette. <http://dx.doi.org/10.1522/24799893>.
- Tajfel, H. (1979). Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology* XVIII/2 183-190
- Tajfel, H. (1978). The achievement of inter-group differentiation. In H. Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups* (pp. 77–100). London: Academic Press
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology.* Cambridge, England: Cambridge University Press
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37). Monterey, CA:Brooks/Cole.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (2nd ed.) Chicago: Nelson-Hall.
- Tarde, G. (1890). *Les lois de l'imitation* (Paris: Félix Alcan; Paris: Editions Kimé, Paris, 1993)
- Tarde, G. (1895). *La logique sociale* (Félix Alcan, Paris ; Les empêcheurs de penser en rond, 1999).

- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* (3rd ed. Cambridge Studies in Comparative Politics). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511973529
- Taylor, D. M. (1997). The quest for collective identity: The plight of disadvantaged ethnic minorities. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 38(3), 174–190. <https://doi.org/10.1037/0708-5591.38.3.174>
- Taylor, D. M., & Kachanoff, F. J. (2015). Managing cultural diversity without a clearly defined cultural identity: The ultimate challenge. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 21(4), 546–559. <https://doi.org/10.1037/pac0000131>
- Thomas, E. F., & McGarty, C. (2018). Giving versus acting: Using latent profile analysis to distinguish between benevolent and activist support for global poverty reduction. *British Journal of Social Psychology*, 57, 189–209.
- Thomas, E. F., McGarty, C., Lala, G., Stuart, A., Hall, L. J., & Goddard, A. (2015). Whatever happened to Kony2012? Understanding a global Internet phenomenon as an emergent social identity. *European Journal of Social Psychology*
- Thompson, L. J. (2013). paternalism. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/paternalism>
- Tilly, C. (1977). *From Mobilization to Revolution*, CRSO Working Paper, 156. Ann Arbor: University of Michigan.
- Tocqueville, A. D. (1955). *The Old Regime and the French Revolution*. New York: Anchor Books
- Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96(3), 506–520. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.3.506>
- Triandis, H. C., Chan, D. K.-S., Bhawuk, D. P. S., Iwao, S., & Sinha, J. B. P. (1995). Multimethod probes of allocentrism and idiocentrism. *International Journal of Psychology*, 30(4), 461–480. <https://doi.org/10.1080/00207599508246580>
- Triandis, H., Bontempo, R., Villareal, M., Asai, M., & Lucca, N. (1988). Individualism and Collectivism: Cross-Cultural Perspectives on Self-Ingroup Relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 323–338. 10.1037/0022-3514.54.2.323.
- Tufekci, Z., & Wilson, C. (2012). Social media and the decision to participate in political protest: Observations from Tahrir Square. *Journal of Communication*, 62(2), 363–379. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2012.01629.x>
- Turner, J.C., Hogg, M. A., Oakes, P., Reicher, S., & Wetherell, M. (1987). *Rediscovering the Social Group: A Self Categorization Theory*. Oxford: Basil Blackwell.

- Tyler, T. R. (2000). Social justice: Outcome and procedure. *International Journal of Psychology*, 35(2), 117–125. <https://doi.org/10.1080/002075900399411>
- Tyler, T. R. (2001). A psychological perspective on the legitimacy of institutions and authorities. In J. T. Jost & B. Major (Eds.), *The psychology of legitimacy: Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations* (pp. 416–436). Cambridge University Press.
- Usborne, E., & Taylor, D. M. (2010). The role of cultural identity clarity for self-concept clarity, self-esteem, and subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(7), 883–897. <https://doi.org/10.1177/0146167210372215>
- Valsiner, J. & van der Veer, R. (1988) On the Social Nature of Human Cognition: An Analysis of the Shared Intellectual Roots of George Herbert Mead and Lev Vygotsky. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 18(1)
- Vámbéry R. (1904). Tarde rendszere. In: Kolligátum. pp. 1-30
- van der Toorn, J., Berkics, M., & Jost, J. T. (2010). System justification, satisfaction, and perceptions of fairness and typicality at work: A cross-system comparison involving the U.S. and Hungary. *Social Justice Research*, 23(2-3), 189–210. <https://doi.org/10.1007/s11211-010-0116-1>
- van der Toorn, J., Feinberg, M., Jost, J. T., Kay, A. C., Tyler, T. R., Willer, R., & Wilmoth, C. (2015). A sense of powerlessness fosters system justification: Implications for the legitimation of authority, hierarchy, and government. *Political Psychology*, 36(1), 93–110. <https://doi.org/10.1111/pops.12183>
- van Dijk, T. A. (1993). *Principles of Critical Discourse Analysis*. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- van Ginneken, J. (1992). *Crowds, Psychology & Politics, 1871-1899*. London: Cambridge University Press, 2006.
- van Stekelenburg, J. & Klandermans, B. (2013). The Social Psychology of Protest. *Current Sociology*. 61. 886-905. 10.1177/0011392113479314.
- van Zomeren, M. & Iyer, A. (2009). Introduction to the Social and Psychological Dynamics of Collective Action. *Journal of Social Issues*. 65. 10.1111/j.1540-4560.2009.01618.x.
- van Zomeren, M., Kutlaca, M., & Turner-Zwinkels, F. (2018). Integrating who “we” are with what “we” (will not) stand for: A further extension of the Social Identity Model of Collective Action. *European Review of Social Psychology*, 29(1), 122–160. <https://doi.org/10.1080/10463283.2018.1479347>

- van Zomeren, M., & Louis, W. R. (2017). Culture meets collective action: Exciting synergies and some lessons to learn for the future. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(3), 277–284. <https://doi.org/10.1177/1368430217690238>
- van Zomeren, M., Postmes, T. & Spears, R. (2008). Toward an Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio-Psychological Perspectives. *Psychological bulletin*. 134. 504-35. 10.1037/0033-2909.134.4.504.
- van Zomeren, M., Spears, R., Fischer, A., & Leach, C. (2004). Put Your Money Where Your Mouth Is! Explaining Collective Action Tendencies Through Group-Based Anger and Group Efficacy. *Journal of personality and social psychology*. 87. 649-64. 10.1037/0022-3514.87.5.649.
- Vanneman, R. D., & Pettigrew, T. F. (1972). Race and relative deprivation in the urban United States. *Race*, 13(4), 461–486. <https://doi.org/10.1177/030639687201300404>
- Vanneman, R. D., & Pettigrew, T. F. (1972). Race and relative deprivation in the urban United States. *Race*, 13(4), 461–486. <https://doi.org/10.1177/030639687201300404>
- Vygotsky, L. (1979) 'Consciousness as a Problem of Psychology of Behavior' in *Soviet Psychology*, 1979, 17: 29-30.
- Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Vincze, O., & Somogyvári I. (2003) A nemzeti identitás reprezentációja a sikeres történelmi regényekben. *Magyar Tudomány* 1, 7.
- Waddell, S. (2013). Design Guidelines to Address Global Challenges: The Case of Global Action Networks. *Journal of Organization Design*. 1. 1-19.
- Wagner, W. (1998). Social Representations and beyond: Brute Facts, Symbolic Coping and Domesticated Worlds. *Culture & Psychology - CULT PSYCHOL*. 4. 297-329. 10.1177/1354067X9800400302.
- Wagner, W., & Hayes, N. (2017). *Everyday discourse and common sense: The theory of social representations*. Bloomsbury Publishing.
- Wagner, W., Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi-Cioldi, F., Markova, I., Duveen, G., & Rose, D. (1999). Theory and Method of Social Representations. *Asian Journal of Social Psychology*. 2. 10.1111/1467-839X.00028.
- Wagner, W., Holtz, P., & Kashima, Y. (2009). Construction and deconstruction of essence in representing social groups: Identity projects, stereotyping, and racism. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 39(3), 363–383. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2009.00408.x>

- Walker, I. (1999). Effects of personal and group relative deprivation on personal and collective self-esteem. *Group Processes & Intergroup Relations*, 2(4), 365–380. <https://doi.org/10.1177/1368430299024004>
- Walker, I. & Pettigrew, T. (2011). Relative Deprivation Theory: An Overview and Conceptual Critique. *British Journal of Social Psychology*. 23. 301-310. 10.1111/j.2044-8309.1984.tb00645.x.
- Walker, I., & Smith, H. J. (Eds.). (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge University Press.
- Webster, D. M., & Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 1049-1062. doi:10.1037/0022-3514.67.6.1049
- Wetherell, M., & Potter, J. (1988). Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. In C. Antaki (Ed.), *Analysing everyday explanation: A casebook of methods* (pp. 168–183). Sage Publications, Inc.
- Wright, S. C., Taylor, D. M., & Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 994–1003. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.994>
- Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76, 22–43.
- Zimbardo, P. G. (1971). The power and pathology of imprisonment. *Congressional Record*. (Serial No. 15, October 25, 1971). Hearings before Subcommittee No. 3, of the Committee on the Judiciary, House of Representatives, Ninety-Second Congress, First Session on Corrections, Part II, Prisons, Prison Reform and Prisoner's Rights: California. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Zinn, Howard, 1922-2010. (1994). *You can't be neutral on a moving train: a personal history of our times*. Boston :Beacon Press,
- Zittoun, T. (2018). The Velvet Revolution of Land and Minds. In B. Wagoner, F. Moghaddam, & J. Valsiner (Eds.), *The Psychology of Radical Social Change: From Rage to Revolution* (pp. 140-158). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108377461.009

Online források

- Balázs, L. (2021.10.17.). A Békemenet egész Európának üzen a szervezők szerint Index. Forrás: <https://index.hu/belfold/2021/10/17/bekemenet-oktober-23-fricz-tamas-lengyel/> (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

Bogatin, B. (2022.03.15.) 2022 március 15.: egyszeri pillanat mirelitbeszédekkel. MÉRCE.
Forrás: <https://merce.hu/2022/03/15/2022-marcius-15-egyszeri-pillanat-mirelitbeszedekkel/> (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

Brunczel, B. (2015): Új institucionalizmus a politikatudományban. Forrás: <http://real.mtak.hu/28685/3/%C3%9Aj%20institucionalizmus.pdf> (Utolsó letöltés: 2023.02.10)

Diószegi-Horváth, N. (2017.10.28.). Netadó: három éve vonult százezer ember az erzsébet-hídon. MÉRCE. Forrás: <https://merce.hu/2017/10/28/netado-harom-eve-vonult-szazezer-ember-az-erzsebet-hidon/> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 22.)

European Commission (2017.04.26.). Hungary: Commission takes legal action on Higher Education Law and sets record straight on 'Stop Brussels' consultation. Forrás: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEX_17_1116 (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

Európai Bizottság (2022.07.13.). Jogállamisági jelentés. Forrás: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/41_1_193993_coun_chap_hungary_hu.pdf (Utolsó letöltés: 2022.08.06.)

Euronews (2022.07.13.) Jogállamisági jelentés: nincs jelentős előrelépés a magyarországi korrupcióellenes küzdelemben. Euronews. Forrás: <https://hu.euronews.com/2022/07/13/jogallamisagi-jelentes-nincs-jelentos-elorelepes-a-magyarorszagi-korrupcioellenes-kuzdelem> (Utolsó letöltés: 2022.08.06.)

Fekő, Á. (2020.10.28.). Hat éve volt az utolsó tüntetés, amely meghátrálásra készítette a kormányt. HVG online. Forrás: https://hvg.hu/itthon/20201028_internetado_evfordulo_tuntetes_szfe_ellenzek (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

HVG. SZFE-tüntetés cikkek. HVG online. Forrás: <https://hvg.hu/cs/SZFE-tuntetes> (Utolsó letöltés: 2022.11.22)

HVG (2017.06.13.). Megírták Sólyomék az Ab-nak, miért alkotmányellenes a lex CEU. HVG online. Forrás: https://hvg.hu/itthon/20170613_solyom_laszlo_alkotmanyellenesseg_lex_ceu_ab (Utolsó letöltés: 2022.11.22)

Illés, G. (2021.06.07). Mi a Fudan elleni tüntetés öt tanulsága?. Azonnali.hu. Forrás: https://azonnali.hu/cikk/20210607_mi-a-fudan-elleni-tuntetes-ot-tanulsaga (Utolsó letöltés: 2022.11.22)

Ism. (2017.04.21.). CEU-Már az Alkotmánybíróság előtt van az LMP beadványa: Forrás: Népszava online: https://nepszava.hu/1127195_ceu-mar-az-alkotmanybirosag-elott-van-az-lmp-beadvanya (Utolsó letöltés: 2022. 08. 22.)

Kisbenedek, A. (2015.10.18.). Az európai civil szervezetek legnagyobb díját kapja az internetadó elleni tiltakozás. 444.hu. Forrás: <https://444.hu/2015/10/18/az-europai-civil-szervezetek-legnagyobb-dijat-kapja-az-internetado-elleni-tiltakozas> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

Kovács-Angel, M.(2018.12.17.). 10-13 ezren lehettek a rabszolgatörvény elleni tüntetésen.24.hu. Forrás: <https://24.hu/belfold/2018/12/17/rabszolgorveny-tuntetes/> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

Lantos, N. A. (2021.05.07). „Át kell gondolnunk, miért támogatunk bizonyos társadalmi berendezkedéseket”. ELTE.hu. Forrás: <https://www.elte.hu/content/at-kell-gondolnunk-miert-tamogatunk-bizonyos-tarsadalmi-berendezkedeseket.t.2341440284> (Utolsó letöltés: 2022.05.26.)

Máté, P. (2022.03.16). Félmillióan voltak a Békemeneten. Magyar nemzet. Forrás: <https://magyarnemzet.hu/belfold/2022/03/felmillioan-voltak-a-bekemenetenFelmillioan-voltak-a-bekemeneten> (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

Mikecz, D. (2019.06.02.). A rabszolgatörvény-ellenes tüntetések mérlege. Új Egyenlőség. Forrás: <https://ujegyenloseg.hu/a-rabszolgorveny-ellenes-tuntetesek-merlege/> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

MTI (2022.03.16.). A CÖF-elnök szerint félmillióan voltak a Békemeneten. HVG online. Forrás: https://hvg.hu/itthon/20220316_cof_bekemenet_ellenzeki_nagygyules (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

Hvg.hu (2021.10.25.). A CÖF azt állítja, nem buszoztatta a Békemenet résztvevőit. HVG online. Forrás: https://hvg.hu/itthon/20211025_cof_bekemenet_buszoztatas (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

Social Science Space (2016.02.26.). Stephen Reicher on Crowd Psychology. Social Science Space. Forrás: <https://www.socialsciencespace.com/2016/02/stephen-reicher-on-crowd-psychology/> (Utolsó letöltés: 2022.07.01)

Britannica. Student protest and social movements, 1960s to '80s. Britannica. Forrás: <https://www.britannica.com/place/Italy/Student-protest-and-social-movements-1960s-to-80s> (Utolsó megtekintés: 2022.07.02)

Függelék

Ábra- és táblázatjegyzék

Ábrák

1. ábra – A kutatás főbb dimenziói
2. ábra – A kollektív cselekvés elméleti megközelítése
3. ábra – Tajfel kognitív alternatívák elmélete
4. ábra – van Stekelenburg és Klandermans kollektív cselekvési modellje
5. ábra – A legsürgetőbb probléma eloszlása a teljes mintán
6. ábra – Megnevezett civil szervezetek frekvencia értéke a teljes mintán (N=636)
7. ábra – Aktivitás és azonos értékrendű közösség mérete
8. ábra – Aktivitás és a kommunikációs tér nyitottsága
9. ábra – Mediációs modell: procedurális igazságtalanság - instabilitása - társadalmi fellépés
10. ábra – Társadalmi megmozdulásokban való részvétel pártpreferencia szerint
11. ábra – Az államra asszociált szavak szófelhője
12. ábra – Az államra asszociált szavak gondolati térképe
13. ábra – Az államra asszociált szavak klaszterei
14. ábra – A kormányra asszociált szavak szófelhője
15. ábra – A kormányra asszociált szavak gondolati térképe
16. ábra – A kormányra asszociált szavak klaszterei
17. ábra – A civil szervezetekre asszociált szavak szófelhője
18. ábra – A civil szervezetekre asszociált szavak gondolati térképe
19. ábra – A civil szervezetek asszociált szavak klaszterei
20. ábra – Kognitív alternatívák, kollektív cselekvés és társadalmi terek
21. ábra – Az állam szociális reprezentációjának jelentései
22. ábra – A kormány szociális reprezentációjának jelentései
23. ábra – A civil szervezetek szociális reprezentációjának jelentései
24. ábra – Az értékösszegek alapját nyújtó értékek eloszlása a teljes mintán
25. ábra – A cél alapján meghatározott cselekvési hajlandóság
26. ábra – Az azonosulás és cselekvés közötti kapcsolat feltárása a kognitív alternatívákon keresztül
27. ábra – Értékközösség - megváltoztatható társadalom kép – társadalmi fellépés mediátor modellje
28. ábra – Az emberiséggel való azonosulás- megváltoztatható társadalom kép - hatalom ellen való fellépés mediátor modellje
29. ábra – Az emberiséggel való azonosulás- megváltoztatható társadalom kép - hatalom ellen való fellépés mediátor modellje
30. ábra – A magyarsággal való azonosulás- igazságos és fenntartandó társadalom kép - hatalom melletti fellépés mediátor modellje
31. ábra – Az hatalomra asszociált szavak szófelhője
32. ábra – A hatalom szociális reprezentációjának gondolati térképe
33. ábra – A hatalomra asszociált szavak klaszterei
34. ábra – A hatalomhoz fűződő érzelmek szófelhője
35. ábra – A hatalomhoz fűződő érzelmek gondolati hálójája
36. ábra – Az állam asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
37. ábra – Az államra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)
38. ábra – A kormány asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
39. ábra – A kormányra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)
40. ábra – A civil szervezetekre adott asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
41. ábra – A civil szervezetekre adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)
42. ábra – A hatalom asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
43. ábra – A hatalomra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)
44. ábra – A hatalomhoz kötött érzelmek alapján megjelenő asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)

45. ábra – A hatalomhoz kapcsolódó érzelmekre adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)

Táblázatok

1. táblázat – a kognitív alternatívákat és az aktivitást mérő változók vizsgálati eredményei
2. táblázat – A politikai skálák összefüggései a társadalmi rendszer észlelésével
3. táblázat – A politikai skálák összefüggései a kollektív cselekvésekkel
4. táblázat – A politikai pozicionálás szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak az államra
5. táblázat – Pártpreferenciák szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak az államra
6. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők az államra
7. táblázat – A politikai pozicionálás szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra
8. táblázat – Pártpreferenciák szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra
9. táblázat – A rendszer észlelt procedurális igazságossága szerint a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra
10. táblázat. A rendszer észlelt disztributív igazságossága szerint a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra
11. táblázat. A kognitív alternatívák mentén a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra
12. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők a kormányra
13. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők a civil szervezetekre
14. táblázat – A második kutatásban alkalmazott változók összesített leírása
15. táblázat – A szociális identitást mérő csoportazonosulások összefüggése a kognitív alternatívákkal
16. táblázat – A klaszterek átlagértékei a kognitív alternatívák és azonosulás szerint
17. táblázat – A klaszterek alapján kapott eredmények
18. táblázat – A hatalom és a hatalomhoz kapcsolódó érzelmek tartalmi elemei közti különbségek

Az asszociációs elemzések során alkalmazott független változók kódolt listája

Első kutatás:

1. Nem: *NEM_férfi, *NEM_nő, *Nem_e
2. Iskolai végzettség: *ISK-altalános, *ISK_szakisk, *ISK_közepisk; *ISK_BA, *ISK_Ma, *ISK_PhD
3. Életkor: *AGE_18-29; *AGE_30-45; *AGE_46-55; *AGE_56-65; *AGE_66+
4. Lakóhely: *LH_fováros; *LH_megyesz; *LH_varos; *LH_falu; *LH_kulfold
5. Kommunikációs háló: *K_senki; *K_csb (család és barát); *K_kollegak; *K_barki
6. Szociális háló: *SZ_0 (senki); *SZ_1-3; *SZ_4-6; *SZ_7-10; *SZ_10+
7. Procedurális Igazságosság észlelése: *IP_alacsony (1-3); *IP_közep (4); *IP_magas (5-7);
8. Disztributív Igazságosság észlelése: *ID_alacsony (1-3); *ID_közep (4); *ID_magas (5-7); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
9. Társadalmi stabilitás észlelése: *S_alacsony (1-3,5), *S_közep (3,5-4,5); *S_magas (4,5-7)
10. Kognitív alternatívák: *KA_van; *KA_nincs;
11. Aktivitás: *AKT_akt; *AKT_biz; *AKT_passzív
12. Társadalmi fellépés: *TF_0; *TF_1-2; *TF_3-4; *TF_5+
13. Radikális társadalmi fellépés: *RTF_0; *RTF_1; *RTF_2; *RTF_3
14. Aktivitási terek mennyisége: *AT_0; *AT_1-2; *AT_3; *AT_4+

15. Politikai orientáció bal-jobb skála: *PBJ_bal (1-3); *PBJ_kozep (4); *PBJ_jobb (5-7)
16. Politikai orientáció liberális-konzervatív skála: *PLK_lib (1-3); *PLK_kozep (4); *PLK_konz (5-7)
17. Politikai orientáció moderált-szélsőséges skála: *PMSZ_mod (1-3); *PMSZ_kozep (4); *PMSZ_szelsoseg (5-7)
18. Pártpreferencia: *P_Fidesz; *P_MSZP; *P_Jobbik; *P_LMP; *P_DK; *P_Egyutt; *P_MKKP; *P_Momentum; *P_Nemmondja
19. Civil szervezetek ismerete: *CIVIL_0; *CIVIL_1-3; *CIVIL_4-6; *CIVIL_7-9; *CIVIL_10+
20. Jóléti állam: *JA_alacsony (-,53-ig); *JA_kozep (,357-ig); *JA_magas (,357 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
21. Normatív állam: *NA_alacsony (-,40-ig); *NA_kozep (,55-ig); *NA_magas (,55 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)

Második kutatás

1. Nem: *NEM_ferfi, *NEM_nő
2. Iskolai végzettség: *ISK-altalanos, *ISK_szakisk, *ISK_kozepisk; *ISK_BA, *ISK_Ma, *ISK_PhD
3. Életkor: *AGE_18-29; *AGE_30-45; *AGE_46-55; *AGE_56-65; *AGE_66+
4. Lakóhely: *LH_fovaras; *LH_megyesz; *LH_varos; *LH_falu; *LH_kulfold
5. Jövedelem: *JOV_nv; *JOV_50-; *JOV_50-100; *JOV_100-150; *JOV_150-250; *JOV_250-500; *JOV_500+
6. Szubjektív jólét: *SZJ_alacsony (1-3); *SZJ_kozepes (4); *SZJ_magas (5-7)
7. Társadalom definíció: *TSDdef_Mo; *TSDdef_Eu; *TSDdef_Vilag
8. IWAH közösség: *IWAHk_alacsony (3,5-ig); *IWAHk_kozep (4,16-ig); *IWAHk_magas(4,16 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
9. IWAH magyarok: *IWAHm_alacsony (3,0-ig); *IWAHm_kozep (3,66-ig); *IWAHm_magas (3,66 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
10. IWAH európaiak: *IWAHeu_alacsony (2,83-ig); *IWAHeu_kozep (3,33-ig); *IWAHeu_magas (3,33 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
11. IWAH érték-közösség: *IWAHek_alacsony (3,66-ig); *IWAHek_kozepes (4,33-ig); *IWAHek_magas (4,33 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
12. IWAH emberiség: *IWAHem_alacsony (2,33-ig); *IWAHem_kozepes (3,0-ig); *IWAHem_magas (3,0 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
13. Érték: *ERTEK_0 (nincs); *ERTEK_1 (becsület, tisztesség, lojalitás); *ERTEK_2 (humanitás, emberi jogok, egyenlőség); *ERTEK_3 (család, barát, munka); *ERTEK_4 (keresztény); *ERTEK_5 (kultúra, tudás); *ERTEK_6 (szabadság); *ERTEK_7 (szolidaritás); *ERTEK_8 (környezettudatosság); *ERTEK_9 (tolerancia); *ERTEK_10 (magyar nemzet)
14. Saját közösség: *Skoz_senk (senkit nem nevez meg), *Skoz_mik (mikroközösség); *Skoz_tagabb (tágabb közösség); *Skoz_has (hasonlóság); *Skoz_nemz (nemzeti); *Skoz_vil (világ)

15. Közösségi aktivitás: *KOZakt_alacsony (-,322-ig); KOZakt_kozep (,529-ig); KOZakt_magas (,529 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
16. Szociális háló: *SZ_0 (senki); *SZ_1-3; *SZ_4-6; *SZ_7-10; *SZ_10+
17. Kommunikációs háló: *K_senki; *K_ib (ismerősök+barátok); *K_tik (távolabbi ismerősök+kollégák); *K_barki
18. Információforrás: *INF_0; *INF_1-3; *INF_4-6; *INF_7-8
19. Hatalomtól való függés: *HF_alacsony (1-3); *HF_kozep (4); *HF_magas (5-7)
20. Hatalom definíció: *HD_nv (nem válaszol); *HD_kormany; *HD_fidesz; *HD_td (több dimenziós); *HD_iskola; *HD_intezm (intézmények); *HD_munka (munkahely); *HD_intim; *HD_polit (politika)
21. Inézményekbe vetett bizalom: *IB_alacsony (-,595-ig); *IB_kozep (,225-ig); *IB_magas (,225 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
22. Civil szervezetekbe vetett bizalom: *CB_alacsony (-,462-ig); *CB_kozep (,517-ig); *CB_magas (,517 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
23. Cselekvés a hatalom mellett: *HCSM_alacsony (-,648-ig); *HCSM_kozep (,342-ig); *HCSM_magas (,342 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
24. Cselekvés a hatalom ellen: *HCSE_alacsony (-,403-ig); *HCSE_ (,464-ig); *HCSE_ (,464 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
25. Fontos cél: *CEL_0 (semmi); *CEL_1 (igazság); *CEL_2 (értékek megóvása); *CEL_3 (egyenlőség); *CEL_4 (alapszükségletek); *CEL_5 (közösségek és érdekérvényesítés); *CEL_6 (klímaválság megszüntetése); *CEL_7 (szabadság); *CEL_8 (béke és elfogadás); *CEL_9 (demokrácia); *CEL_10 (jólét); *CEL_11 (kormányváltás); *CEL_12 (korrupció felszámolása)
26. Fontos célért való cselekvési hajlandóság: *CELtsel_0 (semmire); *CELtsel_1 (környezettudatosság); *CELtsel_2 (megmozdulás: tüntetés, demonstráció, sztrájk); *CELtsel_3 (közösség, összefogás, bevonódás); *CELtsel_4 (egyéni: petíció, véleménynyilvánítás, szavazás); *CELtsel_5 (áldozathozatal: idő, energia, munka); *CELtsel_6 (segítség, adományozás); *CELtsel_7; (önkéntesség, civil szervezeti részvétel) *CELtsel_8 (aktív részvétel, kiállítás); *CELtsel_9 (keretek között); *CELtsel_10 (bármilyen); *CELtsel_11 (agresszió); *CELtsel_12 (békemenet)
27. Általános aktivitás: *AKT_alacsony (1-3); *AKT_kozep (4); *AKT_magas (5-7)
28. Társadalmi fellépés: *TF_0; *TF_1; *TF_2; *TF_3; *TF_4
29. Radikális társadalmi fellépés: *RTF_0; *RTF_1; *RTF_2
30. Aktivitási terek mennyisége: *AT_0; *AT_1-2; *AT_3; *AT_4+
31. Kognitív alternatívák-igazságos-fenntartandó: *KaIF_alacsony (-,62-ig); *KaIF_kozep (,2439-ig); *KaIF_magas (,2439 fölött) (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
32. Kognitív alternatívák-megváltoztatható: *KaM_alacsony (-,449-ig); *KaM_kozep (,468-ig); *KaM_magas (,468 fölött) (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)

33. Kognitív alternatívák-jogtalan-stabil: *KaJS_alacsony (-,296-ig); *KaJS_kozep (,566-ig); *KaJS_magas (,566 fölött) (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
34. Klaszterek-IWAH magyar és emberiség+kognitív alternatíva: *CLUS_ellenaz (ellenazonosuló); *CLUS_azon (azonosuló); CLUS_valtig (változást igénylő)

Hayes féle mediációs elemzés - társadalom észlelt igazságtalansága, instabilitása és társadalmi fellépés

Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Version 4.1 *****

Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com
Documentation available in Hayes (2022). www.guilford.com/p/hayes3

*****

Model : 4

Y : ACT

X : RIGAZ

M : RSTABIL

Sample

Size: 243

*****

OUTCOME VARIABLE:

RSTABIL

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.5837	.3407	1.3771	124.5614	1.0000	241.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	1.5410	.1445	10.6620	.0000	1.2563	1.8257
RIGAZ	.5070	.0454	11.1607	.0000	.4175	.5965

Standardized coefficients

	coeff
RIGAZ	.5837

*****

OUTCOME VARIABLE:

ACT

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.4280	.1832	1.9930	26.9059	2.0000	240.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI	
constant	3.7449	.2109	17.7544	.0000	3.3294	4.1604	
RIGAZ	-.1767	.0673	-2.6258	.0092	-.3093	-.0441	
RSTABIL		-.3122	.0775	-4.0287	.0001	-.4648	-.1595

Standardized coefficients

	coeff
RIGAZ	-.1887
RSTABIL	-.2895

Test(s) of X by M interaction:

F	df1	df2	p
8.2461	1.0000	239.0000	.0045

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

ACT

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.3576	.1279	2.1189	35.3474	1.0000	241.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	3.2638	.1793	18.2051	.0000	2.9106	3.6169
RIGAZ	-.3350	.0563	-5.9454	.0000	-.4460	-.2240

Standardized coefficients

	coeff
RIGAZ	-.3576

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	RSTABIL	ACT
RSTABIL	1.0000	.0000
ACT	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
-.3350	.0563	-5.9454	.0000	-.4460	-.2240	-.3576

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
-.1767	.0673	-2.6258	.0092	-.3093	-.0441	-.1887

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI	
RSTABIL	-.1583	.0360	-.2342	-.0933

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI	
RSTABIL	-.1690	.0362	-.2447	-.1026

*****

Bootstrap estimates were saved to a file

Map of column names to model coefficients:

Conseqnt Antecdnt
COL1 RSTABIL constant
COL2 RSTABIL RIGAZ
COL3 ACT constant
COL4 ACT RIGAZ
COL5 ACT RSTABIL

***** BOOTSTRAP RESULTS FOR REGRESSION MODEL PARAMETERS *****

OUTCOME VARIABLE:
RSTABIL

	Coeff	BootMean	BootSE	BootLLCI	BootULCI
constant	1.5410	1.5429	.1411	1.2733	1.8205
RIGAZ	.5070	.5067	.0497	.4103	.6052

OUTCOME VARIABLE:
ACT

	Coeff	BootMean	BootSE	BootLLCI	BootULCI	
constant	3.7449	3.7502	.2167	3.3357	4.1727	
RIGAZ	-.1767	-.1767	.0596	-.2946	-.0606	
RSTABIL		-.3122	-.3139	.0651	-.4419	-.1890

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
5000

NOTE: Missing data resulted in the deletion of the following row(s) of
data from the analysis:

244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254
255										
256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266
267										

----- END MATRIX -----

Iramuteg elemzések

Állam

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

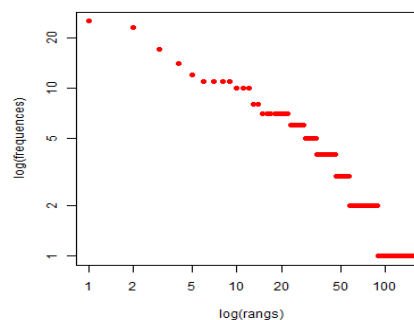
Number of texts : 241

Number of occurrences : 520

Number of forms : 161

Number of hapax : 72 (13.85% of occurrences - 44.72% of forms)

Mean of occurrences by text : 2.16

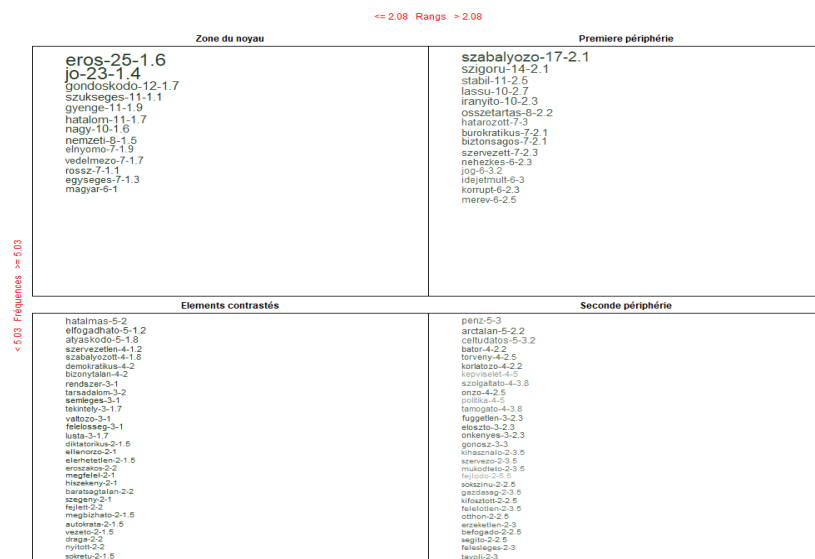

36. ábra – Az állam asszociációk együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

eros: 25, jo: 23, szabalyozo: 17, szigoru: 14, gondoskodo: 12, szukseges: 11, stabil: 11, hatalom: 11, gyenge: 11, lassu: 11, nagy: 10, irányito: 10, osszetartas: 8, nemzeti: 8, határozott: 7, szervezett: 7, rossz: 7, vedelmezo: 7, burokratikus: 7, elnyomo: 7, egyseges: 7, biztonsagos: 7, magyar: 6, nehezkes: 6, merev: 6, jog: 6, korrup: 6, idejetmult: 6, hatalmas: 5, atyaskodo: 5, elfogadható: 5, celtudatos: 5, penz: 5, arctalan: 5, szolgáltato: 4, torveny: 4, tamogato: 4, egyseges: 5, szervezetlen: 4, szabalyozott: 4, politika: 4, demokratikus: 4, nehezkes: 4, onzo: 4, korlatozo: 4, kepviseleti: 4, bizonytalan: 4, bator: 4, változo: 4, tekintely: 4, tarsadalom: 4, semleges: 4, rendszer: 4, onkenyes: 3, lust: 3, gonosz: 3, független: 3, felelosseg: 3

Prototipikusság elemzés-állam:

37. ábra – A államra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Kormány

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

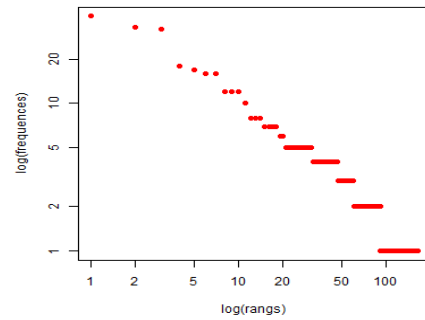
Number of texts : 243

Number of occurrences : 569

Number of forms : 162

Number of hapax : 72 (12.65% of occurrences - 44.44% of forms)

Mean of occurrences by text : 2.3

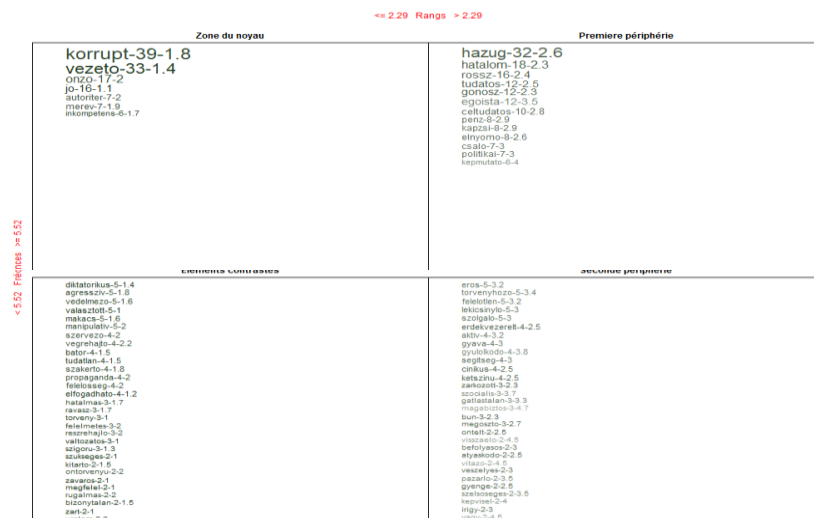

38. ábra – A kormány asszociációk együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

korrupt: 39, vezető: 33, hazug: 32, hatalom: 18, onzo: 17, rossz: 16, jo: 16, egoista: 12, tudatos: 12, gonosz: 12, celtudatos: 10, penz: 8, elnyomo: 8, kapzsi: 8, autoriter: 7, politikai: 7, merev: 7, csalo: 7, kepmutato: 6, inkompetens: 6, diktatorikus: 5, eros: 5, agressziv: 5, vedelmezo: 5, torvenyhozó: 5, felelotes: 5, valasztott: 5, lekicsinylo: 5, makacs: 5, manipulativ: 5, szolgalo: 5, tudatlan: 4, szakerto: 4, vegrehajto: 4, aktiv: 4, bator: 4, gyava: 4, gyulolkodo: 4, propaganda: 4, segitseg: 4, cinikus: 4, felelosseg: 4, elfogadható: 4, erdekezverelt: 4, szervezo: 4, ketszinu: 4, szigoru: 3, megosztó: 3, zarkozott: 3, hatalmas: 3, torveny: 3, szocialis: 3, felelmetes: 3, reszrehajlo: 3, ravasz: 3, gatlastalan: 3, valtozatos: 3, magabiztos: 3, bun: 3

Prototipikusság elemzés-kormány

39. ábra – A kormányra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Civil szervezetek

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

Abstract

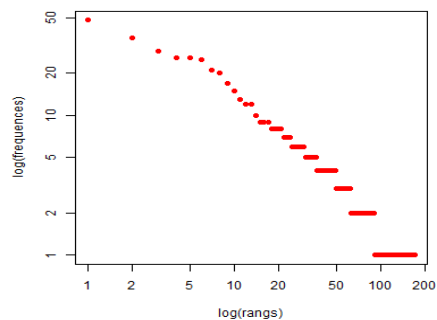
Number of texts : 243

Number of occurrences : 685

Number of forms : 170

Number of hapax : 79 (11.55% of occurrences - 46.78% of forms)

Mean of occurrences by text : 2.81

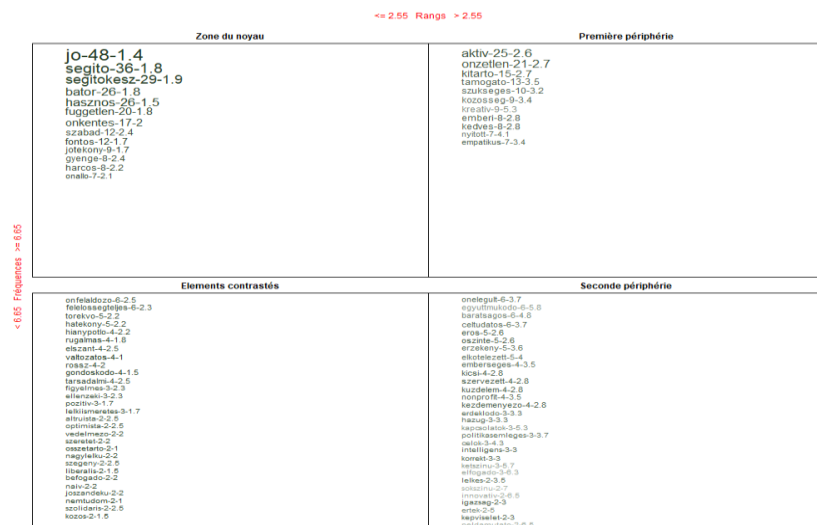

40. ábra – A civil szervezetekre adott asszociációik együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

jo: 48, segito: 36, segitokesz: 29, hasznos: 26, bator: 26, aktiv: 25, onzetlen: 21, fuggetlen: 20, onkentes: 17, kitarto: 15, tamogato: 13, szabad: 12, fontos: 12, szukseges: 10, kozosseg: 9, jotekony: 9, kreativ: 9, emberi: 8, harcos: 8, kedves: 8, gyenge: 8, nyitott: 7, onallo: 7, empatikus: 7, onfelaldozo: 6, egyuttmukodo: 6, onelegult: 6, celtudatos: 6, baratsagos: 6, felelossegteljes: 6, torekvo: 5, erzekeny: 5, oszinte: 5, eros: 5, elkotelezett: 5, hatekony: 5, tarsadalmi: 4, emberseges: 4, kicsi: 4, hanyopotlo: 4, rugalmas: 4, elszant: 4, szervezett: 4, kuzdelem: 4, nonprofit: 4, valtozatos: 4, rossz: 4, kezdemenyezo: 4, gondoskodo: 4, pozitiv: 3, kapcsolatok: 3, politikasemleges: 3, intelligens: 3, korrekt: 3, ketszinu: 3, elfogado: 3, lelkiismeretes: 3, erdeklodo: 3, figyelmes: 3, celok: 3, ellenzeki: 3, hazug : 3

Prototipikusság elemzés-civil szervezetek

41. ábra – A civil szervezetekre adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Hatalom

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

Abstract

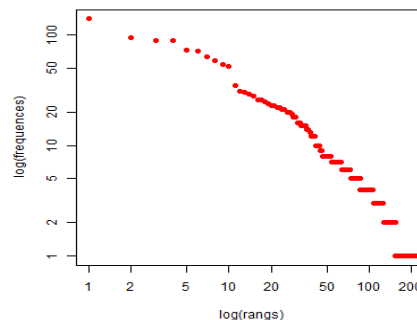
Number of texts : 618

Number of occurrences : 1974

Number of forms : 215

Number of hapax : 62 (3.14% of occurrences - 28.84% of forms)

Mean of occurrences by text : 3.19

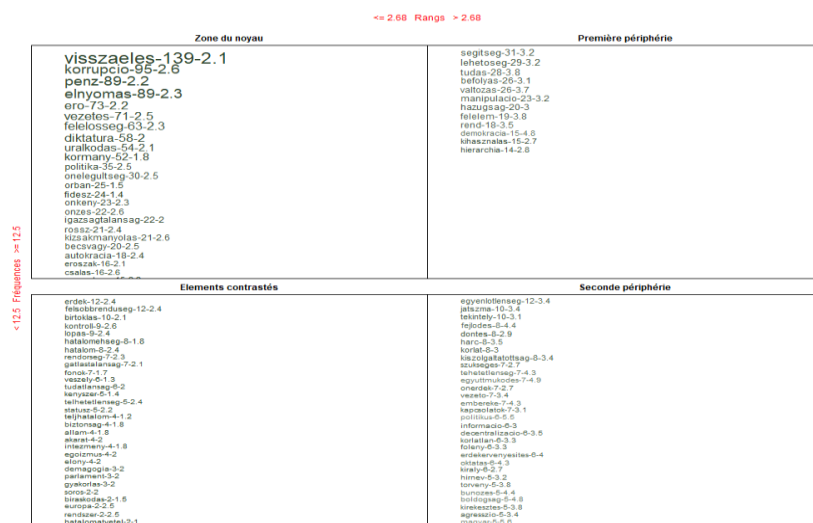

50. ábra – A hatalom asszociációk együtjtírásainak absztraktja

Frekvencia számok

Visszaeles, 139, korrupcio: 95, penz: 89, elnyomas: 89, ero: 73, vezetes: 71, felelosseg: 63, diktatura: 58, uralkodas: 54, kormány: 52, politika: 35, segitseg: 31, onelegultseg: 30, lehetoseg: 29, tudas: 28, valtozas: 26, befolyas: 26, orban: 25, fidesz: 24, onkeny: 23, manipulacio: 23, onzes: 22, igazsagtalansag: 22, rossz: 21, kizsakmanyolal: 21, hazugsag: 20, becsvagy: 20, felelem: 19, rendre: 18, autokracia: 18, eroszak: 16, csalas: 16, zsarnoksag: 15, kihasználal: 15, demokracia: 15, kapzsisag: 14, hierarchia: 14, személyisegvaltozas: 13, felsobbrenduseg: 12, erdek: 12, egyenlotlenseg: 12, tekintely: 10, jatszma: 10, birtoklas: 10, lopas: 9, kontroll: 9, korlat: 8, kiszolgaltatottsag: 8, hatalomehseg: 8, hatalom: 8, harc: 8, fejlodes: 8, dontes: 8, vezető: 7, tehetetlenseg: 7, szukseges: 7, rendorseg: 7, onerdek: 7, kapcsolatok: 7, gatlastalansag: 7, fonok: 7, embereke: 7, egyuttmukodes: 7, veszely: 6, tudatlansag: 6, politikus: 6, oktatás: 6, korlatlan: 6, kiraly: 6, informacio: 6, foleny: 6, erdekervenyesites: 6, decentralizacio: 6, torveny: 5, telhetetlenseg: 5, statusz: 5, stabil: 5, magyar: 5, kirekesztes: 5, kenyszer: 5, hirnev: 5, bunozes: 5, boldogsag: 5, bizalom: 5, alarendeltseg: 5, agresszio: 5, vedelem: 4, választas: 4, teljhatalom: 4, szegenyseg: 4, szabadsag: 4, miniszterelnok: 4, megosztas: 4, magabiztosság: 4, kozosseg: 4, intezmeny: 4, igergetes: 4, igazsag: 4, haboru: 4, elony: 4, elkulonules: 4, egoizmus: 4, burokracia: 4, biztonsag: 4, banat: 4, allam: 4, akarat: 4, tisztelet: 3, propaganda: 3, part: 3, parlament: 3, nagyvallalat: 3, munka: 3, megbizhatatlansag: 3, kozony: 3, kivaltsag: 3, hitler: 3, gyakorlas: 3, gazdasag: 3, fenyegetes: 3, elvakultsag: 3, ellenallas: 3, egysegesites: 3, egyenloseg: 3, demagogia: 3, alazat: 3

Prototipikusság elemzés- civil szervezetek

43. ábra – A hatalomra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Hatalomhoz kapcsolódó érzelmek

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

Abstract

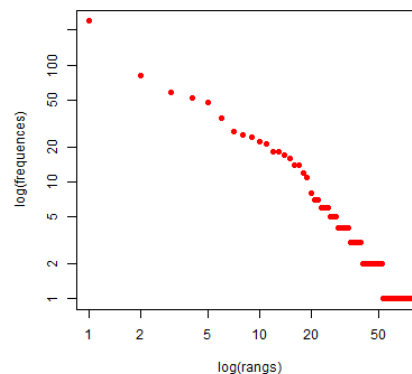
Number of texts : 636

Number of occurrences : 897

Number of forms : 78

Number of hapax : 26 (2.90% of occurrences - 33.33% of forms)

Mean of occurrences by text : 1.41

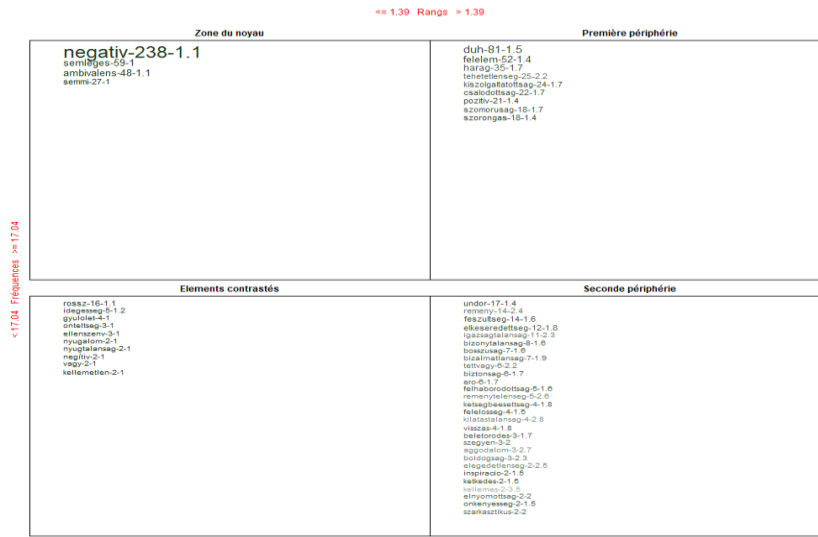

44. ábra – A hatalomhoz kötött érzelmek alapján megjelenő asszociációik együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

negativ: 238, duh: 81, semleges: 59, felelem: 52, ambivalens: 48, harag: 35, semmi: 27, tehetetlenség: 25, kiszolgáltatottság: 24, csalodottság: 22, pozitív: 21, szorongás: 18, szomorúság: 18, undor: 17, rossz: 16, remény: 14, feszultség: 14, elkeseredettség: 12, igazsagtalanság: 11, bizonytalanság: 8, bosszuság: 7, bizalmatlanság: 7, tettvagy: 6, ero: 6, biztonság: 6, reménytelenesség: 5, idegesség: 5, felhaborodottság: 5, viisszas: 4, kilatastalanság: 4, ketsegbeesettseg: 4 gyulolet: 4, felelosseg: 4, szegyen: 3, onteltseg: 3, ellenszenv: 3, boldogság: 3, beletorodes: 3, aggodalom: 3, vagy: 2, szarkasztikus: 2, onkenyesség: 2, nyugtalanság: 2, nyugalom: 2,, ketkedes: 2, kellemetlen: 2, kellemes: 2, inspiracio: 2, elnyomottság: 2, elegetlenség: 2

Prototipikusság elemzés- hatalomhoz kapcsolódó érzelmek

45. ábra – A hatalomhoz kapcsolódó érzelmekre adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Mediációs folyamatok

1. Értékközösség- Jogtalan társadalom - Kollektív cselekvések száma

Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Version 4.1 *****

Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com
 Documentation available in Hayes (2022). www.guilford.com/p/hayes3

*****

Model : 4

Y : AKTsum
 X : ertekkoz
 M : F_Tarsad

Sample

Size: 636

*****

OUTCOME VARIABLE:

F_Tarsad

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.0002	.0000	1.0016	.0000	1.0000	634.0000	.9961

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI	
constant	.0002	.0599	.0036	.9971	-.1173	.1177	
ertekkoz	-.0001	.0126	-.0049	.9961	-.0249	.0247	

Covariance matrix of regression parameter estimates:

constant ertekkoz

constant .0036 -.0006
 ertekkoz -.0006 .0002

*****

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1774	.0315	1.1757	10.2835	2.0000	633.0000	.0000

Model

coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	1.1324	.0648	17.4633	.0000	1.0051 1.2598
ertekkoz	.0460	.0137	3.3610	.0008	.0191 .0728
F_Tarsad	.1310	.0430	3.0454	.0024	.0465 .2155

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	ertekkoz	F_Tarsad
constant	.0042	-.0007	.0000
ertekkoz	-.0007	.0002	.0000
F_Tarsad	.0000	.0000	.0019

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1314	.0173	1.1911	11.1470	1.0000	634.0000	.0009

Model

coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	1.1325	.0653	17.3509	.0000	1.0043 1.2606
ertekkoz	.0460	.0138	3.3387	.0009	.0189 .0730

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	ertekkoz
constant	.0043	-.0007
ertekkoz	-.0007	.0002

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
.0460	.0138	3.3387	.0009	.0189	.0730

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
.0460	.0137	3.3610	.0008	.0191	.0728

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0000	.0018	-.0036 .0037

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output: 95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals: 5000

2. Értékközösség- Megváltoztatható társadalom - Kollektív cselekvések száma

Run MATRIX procedure:

Model : 4
Y : AKTsum
X : IWAH_ÉRT
M : F_Tarsad

Sample
Size: 636

*****

OUTCOME VARIABLE:
F_Tarsad

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1744	.0304	.9711	19.8945	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0792	.2451	-4.4033	.0000	-1.5605	-.5979
IWAH_ÉRT	.2743	.0615	4.4603	.0000	.1535	.3951

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_ÉRT	.1744

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_ÉRT
constant	.0601	-.0149
IWAH_ÉRT	-.0149	.0038

*****

OUTCOME VARIABLE:
AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.3209	.1030	1.0889	36.3372	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-.4538	.2635	-1.7224	.0855	-.9712	.0636
IWAH_ÉRT	.4446	.0661	6.7230	.0000	.3148	.5745
F_Tarsad	.1677	.0421	3.9886	.0001	.0852	.2503

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_ÉRT	.2570

F_Tarsad .1525

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_ÉRT	F_Tarsad
constant	.0694	-.0172	.0019
IWAH_ÉRT	-.0172	.0044	-.0005
F_Tarsad	.0019	-.0005	.0018

Test(s) of X by M interaction:

F	df1	df2	p
.0008	1.0000	632.0000	.9774

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2836	.0804	1.1145	55.4610	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-.6348	.2626	-2.4178	.0159	-1.1505	-.1192
IWAH_ÉRT	.4906	.0659	7.4472	.0000	.3613	.6200

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_ÉRT	.2836

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_ÉRT
constant	.0689	-.0171
IWAH_ÉRT	-.0171	.0043

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	F_Tarsad	AKTsum
F_Tarsad	1.0000	.0000
AKTsum	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
.4906	.0659	7.4472	.0000	.3613	.6200	.2836

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.4446	.0661	6.7230	.0000	.3148	.5745	.2570

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0460	.0168	.0169

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
--------	--------	----------	----------

F_Tarsad .0266 .0096 .0099 .0472

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
5000

3. Értékközösség- Megváltoztatható társadalom -Hatalommal szembeni cselekvés

Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Version 4.1 *****

Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com
Documentation available in Hayes (2022). www.guilford.com/p/hayes3

*****

Model : 4

Y : F_HcsELL
X : I_ÉRTÉKk
M : MEGVALT

Sample
Size: 636

*****

OUTCOME VARIABLE:
MEGVALT

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1744	.0304	.9711	19.8945	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0792	.2451	-4.4033	.0000	-1.5605	-.5979
I_ÉRTÉKk	.2743	.0615	4.4603	.0000	.1535	.3951

Standardized coefficients

	coeff
I_ÉRTÉKk	.1744

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	I_ÉRTÉKk
constant	.0601	-.0149
I_ÉRTÉKk	-.0149	.0038

*****

OUTCOME VARIABLE:
F_HcsELL

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2377	.0565	.9465	18.9461	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-.8122	.2456	-3.3065	.0010	-1.2946	-.3298
I_ÉRTÉKk	.2064	.0617	3.3480	.0009	.0854	.3275
MEGVALT	.1765	.0392	4.5024	.0000	.0995	.2535

Standardized coefficients

	coeff
I_ÉRTÉKk	.1313
MEGVALT	.1765

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	I_ÉRTÉKk	MEGVALT
constant	.0603	-.0150	.0017
I_ÉRTÉKk	-.0150	.0038	-.0004
MEGVALT	.0017	-.0004	.0015

Test(s) of X by M interaction:

F	df1	df2	p
.3003	1.0000	632.0000	.5839

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

F_HcsELL

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1621	.0263	.9753	17.1010	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0027	.2456	-4.0824	.0001	-1.4851	-.5204
I_ÉRTÉKk	.2549	.0616	4.1353	.0000	.1338	.3759

Standardized coefficients

	coeff
I_ÉRTÉKk	.1621

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	I_ÉRTÉKk
constant	.0603	-.0149
I_ÉRTÉKk	-.0149	.0038

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	MEGVALT	F_HcsELL
MEGVALT	1.0000	.0000
F_HcsELL	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
--------	----	---	---	------	------	------

.2549 .0616 4.1353 .0000 .1338 .3759 .1621

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.2064	.0617	3.3480	.0009	.0854	.3275	.1313

Indirect effect(s) of X on Y:

	Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
MEGVALT	.0484	.0169	.0200	.0848

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

	Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
MEGVALT	.0308	.0105	.0128	.0538

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
5000

NOTE: Missing data resulted in the deletion of the following row(s) of
data from the analysis:
637

WARNING: Variables names longer than eight characters can produce incorrect output
when some variables in the data file have the same first eight characters. Shorter
variable names are recommended. By using this output, you are accepting all risk
and consequences of interpreting or reporting results that may be incorrect.

----- END MATRIX -----

4. Emberiség - Megváltoztatható társadalom - Hatalommal szembeni cselekvés

Run MATRIX procedure:

*****

Model : 4

Y : F_Hatalo
X : IWAH_EMB
M : F_Tarsad

Sample
Size: 636

*****

OUTCOME VARIABLE:

F_Tarsad

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2785	.0776	.9239	53.3164	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0699	.1514	-7.0667	.0000	-1.3673	-.7726
IWAH_EMB	.3964	.0543	7.3018	.0000	.2898	.5031

Standardized coefficients

coeff
IWAH_EMB .2785

Covariance matrix of regression parameter estimates:

constant IWAH_EMB
constant .0229 -.0080
IWAH_EMB -.0080 .0029

*****

OUTCOME VARIABLE:

F_Hatalo

Model Summary

R R-sq MSE F df1 df2 p
.2961 .0877 .9152 30.4175 2.0000 633.0000 .0000

Model

coeff se t p LLCI ULCI
constant -.8755 .1565 -5.5935 .0000 -1.1828 -.5681
IWAH_EMB .3244 .0563 5.7654 .0000 .2139 .4349
F_Tarsad .1360 .0395 3.4395 .0006 .0583 .2136

Standardized coefficients

coeff
IWAH_EMB .2279
F_Tarsad .1360

Covariance matrix of regression parameter estimates:

constant IWAH_EMB F_Tarsad
constant .0245 -.0085 .0017
IWAH_EMB -.0085 .0032 -.0006
F_Tarsad .0017 -.0006 .0016

Test(s) of X by M interaction:

F df1 df2 p
.0771 1.0000 632.0000 .7814

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

F_Hatalo

Model Summary

R R-sq MSE F df1 df2 p
.2658 .0706 .9308 48.1818 1.0000 634.0000 .0000

Model

coeff se t p LLCI ULCI
constant -1.0209 .1520 -6.7178 .0000 -1.3194 -.7225
IWAH_EMB .3783 .0545 6.9413 .0000 .2713 .4853

Standardized coefficients

coeff
IWAH_EMB .2658

Covariance matrix of regression parameter estimates:

```
constant IWAH_EMB
constant .0231 -.0080
IWAH_EMB -.0080 .0030
```

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

```
F_Tarsad F_Hatalo
F_Tarsad 1.0000 .0000
F_Hatalo .0000 1.0000
```

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
.3783	.0545	6.9413	.0000	.2713	.4853	.2658

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.3244	.0563	5.7654	.0000	.2139	.4349	.2279

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0539	.0190	.0194 .0948

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0379	.0133	.0138 .0667

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
5000

5. Emberiség - Megváltoztatható társadalom - Kollektív cselekvés

Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Version 4.1 *****

Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com
Documentation available in Hayes (2022). www.guilford.com/p/hayes3

*****

Model : 4

Y : AKTsum
X : IWAH_EMB
M : F_Tarsad

Sample

Size: 636

*****

OUTCOME VARIABLE:

F_Tarsad

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2785	.0776	.9239	53.3164	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0699	.1514	-7.0667	.0000	-1.3673	-.7726
IWAH_EMB	.3964	.0543	7.3018	.0000	.2898	.5031

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2785

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_EMB
constant	.0229	-.0080
IWAH_EMB	-.0080	.0029

*****

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.3026	.0916	1.1028	31.9033	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	.2861	.1718	1.6653	.0963	-.0513	.6235
IWAH_EMB	.3740	.0618	6.0561	.0000	.2528	.4953
F_Tarsad	.1439	.0434	3.3158	.0010	.0587	.2291

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2389
F_Tarsad	.1308

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_EMB	F_Tarsad
constant	.0295	-.0103	.0020
IWAH_EMB	-.0103	.0038	-.0007
F_Tarsad	.0020	-.0007	.0019

Test(s) of X by M interaction:

F	df1	df2	p
.3519	1.0000	632.0000	.5532

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2753	.0758	1.1202	51.9926	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	.1322	.1667	.7929	.4282	-.1952	.4596
IWAH_EMB	.4311	.0598	7.2106	.0000	.3137	.5485

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2753

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_EMB
constant	.0278	-.0096
IWAH_EMB	-.0096	.0036

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	F_Tarsad	AKTsum
F_Tarsad	1.0000	.0000
AKTsum	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
.4311	.0598	7.2106	.0000	.3137	.5485	.2753

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.3740	.0618	6.0561	.0000	.2528	.4953	.2389

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0570	.0207	.0192 .0998

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0364	.0132	.0122 .0639

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
5000

6. Magyar- Stabil és jogos társadalom - Hatalom melletti cselekvés
Run MATRIX procedure:

Model : 4

Y : F_Hatalo
 X : IWAH_MAG
 M : IGSTAB

Sample
 Size: 636

*****

OUTCOME VARIABLE:
 IGSTAB

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2467	.0609	.9406	41.1007	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0002	.1607	-6.2247	.0000	-1.3157	-.6847
IWAH_MAG	.3085	.0481	6.4110	.0000	.2140	.4029

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_MAG	.2467

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_MAG
constant	.0258	-.0075
IWAH_MAG	-.0075	.0023

*****

OUTCOME VARIABLE:
 F_Hatalo

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.4323	.1869	.8157	72.7361	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-.6075	.1541	-3.9414	.0001	-.9102	-.3048
IWAH_MAG	.1874	.0462	4.0523	.0001	.0966	.2781
IGSTAB	.3702	.0370	10.0090	.0000	.2975	.4428

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_MAG	.1499
IGSTAB	.3702

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_MAG	IGSTAB
constant	.0238	-.0069	.0014
IWAH_MAG	-.0069	.0021	-.0004
IGSTAB	.0014	-.0004	.0014

Test(s) of X by M interaction:

	F	df1	df2	p

3.0250 1.0000 632.0000 .0825

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

F_Hatalo

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2412	.0582	.9433	39.1657	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-.9778	.1609	-6.0764	.0000	-1.2938	-.6618
IWAH_MAG	.3015	.0482	6.2583	.0000	.2069	.3962

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_MAG	.2412

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_MAG
constant	.0259	-.0075
IWAH_MAG	-.0075	.0023

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	IGSTAB	F_Hatalo
IGSTAB	1.0000	.0000
F_Hatalo	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
.3015	.0482	6.2583	.0000	.2069	.3962	.2412

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.1874	.0462	4.0523	.0001	.0966	.2781	.1499

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
IGSTAB	.1142	.0228	.0711 .1604

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
IGSTAB	.0913	.0180	.0575 .1279

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:

95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:

5000

Melléklet – Alkalmazott kérdőívek

1. Az első kutatás során alkalmazott kérdőív

Társadalmi aktivitás

Kedves Kötőtő!

Az alábbi kérdőív elsősorban a társadalommal kapcsolatos gondolkodásmódot vizsgálja. A kutatást a Pécsi Tudományegyetem Szociál- és Szervezetpszichológia Tanszéke végzi. A kérdőív több részből áll, kitöltése körülbelül 25-35 percet vesz igénybe. Kiemelnénk, hogy nincsenek jó vagy rossz válaszok, az Ön véleményére vagyunk kíváncsiak.

A kérdőív kitöltése anonim, minden adatot anonim módon kezelünk. Amennyiben érdeklik a kutatás eredményei, vagy szeretné megosztani velünk véleményét, észrevételeit, az alábbi e-mail címre várjuk levelét: tarsadalmiaktivitas18@gmail.com

Köszönjük az együttműködését!

*Kötelező

1. *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Hozzájárulok a kutatásban való részvételhez.

Demográfia

2. 1: Életkora (csak számmal) *

_____

3. 2: Neme *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Férfi

Nő

Egyéb

4. 3: Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Általános iskola

Szakmunkásképző, szakiskola

Szakközépiskola, gimnázium

Főiskola/BA/BSc

Egyetem/MA/MSc

PhD, DLA

5. 4: Lakóhelye *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Főváros
- Megyeszékhely
- Város
- Falu
- Külföld

Szabad asszociáció

5: Kérem, ruhazza fel emberi tulajdonságokkal az alábbi fogalmakat! Annyi tulajdonságot írjon egy fogalom mellé, amennyi eszébe jut. (Pl. jó, bátor stb.)

6. civil szervezet *

_____

7. állam *

_____

8. kormány *

_____

9. 6: Kérem, írja le néhány szó felsorolásával, ami először eszébe jut a „közjó” szó hallatán. Elég csupán szavakat írni. A szavak mellett egy „+” vagy „-” jellel jelezze, hogy a szó pozitív vagy negatív jelentéssel bír-e az Ön számára! (Pl. jó +, rossz -) Amennyiben a szó semleges jelentésű, kérem, írjon mellé „0”-t! *

_____

10. 7: Kérem, egy-két mondatban definiálja, hogy mit jelent az Ön számára a közjó fogalma! *

_____

11. 8: Ideális esetben, elsősorban, kinek a feladata lenne az előző (7-es) kérdésben az Ön által leírt közjót biztosítani? (Kérem, csak egy állítást jelöljön be!) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Egyén
- Család
- Állami vezetők
- Civil szektor
- Társadalom
- Egyéb: _____

12. 9: Ön szerint, ideális esetben, kik jogosultak a 7-es kérdésben leírt közjóra? (Kérem, csak egy állítást jelöljön be!)*

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Minden ember
 Minden magyar állampolgár
 Mindenki, aki adót fizet
 A rászorulók
 A rászoruló magyar állampolgárok
 Mindenki, aki Magyarországon tartózkodik
 Minden Magyarországon élő magyar állampolgár
 Egyéb: _____

Közügyek

13. 10: Általában kikkel szokott beszélgetni a közügyekről? (Több válasz is bejelölhető.)*

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Senkivel
 Családommal
 Kollégáimmal
 Barátaimmal
 Bárkivel, ha szóba jön
Egyéb: _____

14. 11: Hány olyan ember van a környezetében, aki a legtöbb, Ön számára igazán fontos kérdésben hasonló értékrend mentén gondolkodik, mint Ön?*

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- 0
 1-3
 4-6
 7-10
 10-nél több ember

12: Az állami kiadás többek között a lent felsorolt területekből áll. Az alábbi skálákon, kérem, jelölje be, hogy Ön a kiadások szempontjából mennyire tartja fontosnak az alábbi területeket. Amelyik területet fontosabbnak tartja, azt magasabb skálaértékkel jelezze. Amelyiket kevésbé tartja lényegesnek, azt alacsonyabb skálaértékkel jelezze. Fontos, hogy itt az Ön saját véleményére vagyok kíváncsi.

15. Oktatás (pl. oktatás támogatása, iskolák, óvodák)*

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

16. Egészségügy (pl. kórház, gyógyszerek)*

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

17. Rend és közbiztonság, védelem (pl. rendőrség, hadsereg) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

18. Kultúra és sport (pl. sport, egyház, média) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

19. Környezet (pl. környezetvédelem, hulladékkezelés) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

20. Gazdasági szerepvállalás (pl. közlekedés, mezőgazdaság, energiaellátás) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

21. Törvényhozás, végrehajtás *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

22. Nyugdíjrendszer *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

23. Munkanélküliek támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

24. Családi pótlék, gyermekeknek járó juttatások *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

25. Betegek és fogyatékkal élők támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

26. Hátrányos helyzetű családok támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

27. Nemzeti és etnikai kisebbségek támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

13: Ön szerint az állam mennyire tartja fontosnak az alábbi területeket a kiadások szempontjából?

28. Oktatás (pl. oktatás támogatása, iskolák, óvodák) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

29. Egészségügy (pl. kórház, gyógyszerek) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

30. Rend és közbiztonság, védelem (pl. rendőrség, hadsereg) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

31. Kultúra és sport (pl. sport, egyház, média) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

32. Környezet (pl. környezetvédelem, hulladékkezelés) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

33. Gazdasági szerepvállalás (pl. közlekedés, mezőgazdaság, energiaellátás) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

34. Törvényhozás, végrehajtás *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

35. Nyugdíjrendszer *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

36. Munkanélküliek támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

37. Családi pótlék, gyermekeknek járó juttatások *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

38. Betegek és fogyatékkal élők támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

39. Hátrányos helyzetű családok támogatása *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

40. Nemzeti és etnikai kisebbségek támogatása *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

41. 14: Kérem, jelölje az alábbi skálán, hogy mennyire tartja igazságosnak az előző (13-as) kérdésben jelölt állami elosztási rendszert! *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom igazságosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben igazságosnak tartom

42. 15: Kérem, soroljon fel néhány civil szervezetet, amelyekről hallott már. Amennyiben egy sem jut eszébe, hagyja üresen a sorokat!

---

43. 16: Az előző kérdésben az Ön által felsorolt szervezetek közül, mely civil szervezet munkáját tartja legfontosabbnak? (Pl. XY Egyesület: indoklás...)(Amennyiben az előző kérdésnél nem választott, kérem, hagyja üresen a sorokat.)

Kollektív cselekvés

44. 17: Kérem, írja le röviden, hogy mit jelent az ön számára a közösség! *

---

45. 18: Kérem, jelölje be azt a választ, amivel folytatná az alábbi mondatot: "úgy érzem, aktív tagja vagyok..." (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Társadalmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek
- Környezetvédelmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek
- Lakóközösségnek
- Civil szervezetnek
- Szakszervezetnek
- Vallási közösségnek
- Érdekvédelmi csoportnak
- Pártnak
- Nem veszek részt aktívan ilyen csoportok/közösségek életében/munkájában

Egyéb: _____

46. 19: Részt szokott venni a közösségét (pl. társadalmi csoport, helyi vagy országos lakosságot, stb.) érintő megmozdulásokban, akciókban? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen *Ugrás a(z) 48. kérdésre*
 Igen, egyre gyakrabban *Ugrás a(z) 48. kérdésre*
 Igen, de egyre ritkábban *Ugrás a(z) 48. kérdésre*
 Nem, de gondolkodom rajta *Ugrás a(z) 47. kérdésre*
 Nem, és nem is érdekelnek az ilyen megmozdulások *Ugrás a(z) 47. kérdésre*
 Nem *Ugrás a(z) 47. kérdésre*

Cím nélküli szakasz

47. 20: Amennyiben nem szokott részt venni a közösségét érintő megmozdulásokban, akciókban, miért nem? (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Nem tudok ilyen jellegű lehetőségekről
 Fizikai okok miatt (távolság, betegség)
 Attól tartok, hogy a magán- vagy szakmai életemben hátrány érhetne miatta
 Úgy gondolom, hogy ezeknek a megmozdulásoknak általában nincsen értelmük
 Ezek a megmozdulások általában engem nem érintő kérdésekről szólnak
 Úgy érzem, hogy az esetek többségében a szervezők értékrendje nincsen összhangban az enyémmel
 Nincsen kedvem időt és energiát szánni rá

Egyéb: _____

48. 20: Amennyiben részt szokott venni a közösségét érintő megmozdulásokban, akciókban, miért? (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Szeretek közösségekhez csatlakozni
 Fontos számomra, hogy kiálljak azok mellett az értékek mellett, amiket képviselek
 Elsősorban azért megyek, mert a barátaim, ismerőseim is részt vesznek az adott megmozduláson
 Csak akkor megyek, ha én magam is érintett vagyok

Egyéb: _____

Társadalmi rendszer

49. 21: Mennyire ért egyet az alábbi állítással? "Fontosnak tartom, hogy minél több közügy kerüljön népszavazáson megvitatásra." *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Teljes mértékben egyetértek							

50. 22: Elmenne szavazni a következő parlamenti és önkormányzati választások alkalmával. *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen
 Nem
 Talán

51. 23: Elmenne szavazni a következő népszavazás alkalmával? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen
 Nem
 Talán

52. 24: Mit gondol, a felsorolt közéleti kérdések közül melyek érintik Önt? (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Olimpia szervezése Magyarországon
- Városfejlesztési programok
- Közlekedés fejlesztése
- Civil szervezetek működési kereteinek módosítása
- Kerítés építése a határon
- Családi Otthonteremési Kedvezmény (CSOK)
- Paks II: a paksi atomerőmű bővítése
- Büntethetőségi korhatár leszállítása
- Nyugdíjrendszer átalakítása
- Tankönyvpiac államosítása, tankönyvek egységesítése
- Mindegyik
- Egyik sem

- 25: Kérem, jelölje be az alábbi skálákon, hogy mennyire ért egyet az állításokkal!

53. 25/1: Úgy gondolom, hogy összességében a jelenlegi társadalmi rendszer az elérhető legjobb. *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

54. 25/2: Nem hinném, hogy meg lehetne változtatni a kialakult társadalmi rendszert, mert nincsen beleszólásunk. *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

55. 25/3: A jelenlegi társadalmi rendszer megváltoztatása mindenképpen szükséges. *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

56. 25/4: Úgy gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi rendszert képesek vagyunk megváltoztatni. *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

57. 26/1: Az alábbiak közül milyen formában járult már hozzá a hátrányos helyzetű emberek életminőségének javításához? (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Ételosztásban való részvétel
- Pénzadományozás
- Ruhák, élelem adományozása
- Oktatás
- Önkéntes munka
- Sehogy

Egyéb: _____

58. 26/2: Amennyiben semmilyen formában sem járult még hozzá hátrányos helyzetű emberek életminőségének javításához, miért nem? (Kérem, csak akkor válaszoljon az alábbi kérdésre, ha az előző (26/1) kérdésben a "Sehogy" választ jelölte be. Amennyiben más választ jelölt, hagyja üresen a válaszlehetőséget.)

_____

Társadalmi problémák

59. 27: Kérem, válassza ki az alábbiak közül azt a 3 társadalmi területet/problémát, melyek megoldását a legsürgetőbbnek tartja. *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Elszegényedés
- Munkanélküliség
- Terrorizmus
- Háborúk
- Szolidaritás hiánya
- Menekültek számának növekedése
- Diszkrimináció
- Korruptió
- Gyermekéhezés
- Kivándorlás
- Túlnépesedés
- Oktatás
- Egészségügy
- Egyenlőtlenségek
- Bűnözés
- Értékvesztés
- Közösségek, családok felbomlása
- Vallási értékek háttérbe szorulása
- Családon belüli erőszak
- Nemzeti értékek háttérbe szorulása

Egyéb: _____

60. 28: Az előző (27-es) kérdésben bejelölt 3 társadalmi probléma közül, kérem, válassza ki az Ön számára legfontosabb (1 db) problémát/területet és indokolja, hogy miért tartja annak a megoldását a legsürgetőbbnek! (Pl. Oktatás: indoklás...) *

_____

61. 29: Az alábbiak közül melyik eset lenne elégséges ok ahhoz, hogy fellépjen a 28-as kérdésben leírt társadalmi probléma megoldása érdekében? (Kérem, csak egy választ jelöljön be!)*

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Ha a társadalom nagy része fel lenne háborodva a fentebb leírt problémán és cselekednének az emberek, én is csatlakoznék hozzájuk.
- Akkor is cselekednék a korábban leírt társadalmi probléma megoldása érdekében, ha szinte senki sem csatlakozna hozzám.
- Akkor sem csatlakoznék egy megmozduláshoz, ha mindenki más fellépne az általam fontosnak tartott ügy érdekében.
- Nem tartom fontosnak, hogy bárki fellépjen a fentebb leírt társadalmi probléma megoldása érdekében, én magam sem tennék semmit.

62. 30: Az alábbi társadalmi fellépési formák közül melyekben venne részt? (Több válasz is bejelölhető.)*

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Demonstráció
- Sztrájk
- Aláírásgyűjtés
- Polgári engedetlenség (pl. tiltakozás a közigazgatás tevékenysége ellen)
- Intézmények elfoglalása
- Petíció aláírása
- Semmilyen társadalmi fellépési formában nem vennék részt

Egyéb: _____

64. 32/1: 1– Bal oldal, 7–Jobb oldal *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Bal oldal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Jobb oldal

65. 32/2: 1 – Moderált, 7 – Szélsőséges *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Moderált	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Szélsőséges

66. 32/3: 1 – Liberális, 7 – Konzervatív *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Liberális	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Konzervatív

67. 33: Ha jövő vasárnap lennének a választások, Ön melyik pártra szavazna? (Ennek a kérdésnek a megválaszolása nem "kötelező", ugyanakkor segítséget jelent kutatásunkban. Amennyiben nem szeretne választani a megadott lehetőségek közül, de szívesen kifejtene véleményét, kérjük, az "Egyéb" opció mellé írja le gondolatait.)

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Fidesz-KDNP
- MSZP

- Jobbik
- LMP
- DK
- Együtt-PM
- Kétfarkú Kutya Párt
- Momentum
- Egyik sem
- Nem mennék el szavazni
- Egyéb: _____

68. 34: Hogy érzi most magát?

_____

2. A második kutatás során alkalmazott kérdőív

Társadalmi aktivitás

Kedves Kitöltő!

Az alábbi kérdőív elsősorban a társadalommal kapcsolatos gondolkodásmódot és a kollektív cselekvést vizsgálja. A kutatást a Pécsi Tudományegyetem Szociál- és Szervezetpszichológia Tanszéke végzi. A kérdőív több részből áll, kitöltése körülbelül 25-30 percet vesz igénybe. Kiemelnénk, hogy nincsenek jó vagy rossz válaszok, az Ön véleményére vagyunk kíváncsiak.

A kérdőív kitöltése anonim, minden adatot anonim módon kezelünk. Amennyiben érdeklik a kutatás eredményei, vagy szeretné megosztani velünk véleményét, észrevételeit, az alábbi e-mail címre várjuk levelét: tarsadalmiaktivitas2019@gmail.com

Köszönjük az együttműködését!

*Kötelező

1. Hozzájárulok a kutatásban való részvételhez. *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen
- Nem

2. Kijelentem, hogy betöltöttem a 18. életévemet! *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen
- Nem

3. 1: Kérjük, 7 fokú skálán ítélje meg, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal! *

Soronként csak egy oválst jelöljön be.

	1. Egyáltalán nem értek egyet	2.	3.	4.	5.	6.	7. Teljes mértékben egyetértek
A mai társadalmi rendszer igazságos.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A társadalomban egyesek jogtalanul nehezebben érvényesülnek, mint mások.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Úgy érzem, én is tehetek azért, hogy egy igazságos társadalomban éljek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Úgy érzem, a személyes boldogságom nagyban függ a társadalmi rendszer működésétől.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Úgy gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi rendszer összességében az elérhető legjobb.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nem hinném, hogy meg lehetne változtatni a kialakult társadalmi rendszert.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A jelenlegi társadalmi rendszer megváltoztatása mindenképpen szükséges.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A jelenlegi társadalmi rendszert képesek vagyunk megváltoztatni.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Úgy gondolom, hogy fontos lenne a jelenlegi társadalmi rendszer megőrzése.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. 2: Az előző kérdésre adott válaszait milyen társadalmi egységhez/rendszerhez igazította? Mire gondolt (pl. Európa, Magyarország, világ stb.)? *

Ugrás a(z) 5. kérdésre

III.

5. 3: Mennyire érzi magát közel az alábbiakban felsorolt csoportokhoz? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	Egyáltalán nem érezem magamat közel	Nem igazán érezem magamat közel	Egészen közel érezem magamat	Nagyon közel érezem magamat
A közösségében élő emberekhez	☐	☐	☐	☐
Magyarokhoz	☐	☐	☐	☐
Európaiakhoz	☐	☐	☐	☐
Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberekhez	☐	☐	☐	☐
A világ minden táján élő emberekhez	☐	☐	☐	☐

6. 4: Milyen gyakran használja a „mi” szót az alábbi emberek csoportjaira való hivatkozáskor? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	Soha	Nagyon ritkán	Alkalmanként	Gyakran	Nagyon gyakran
A közösségében élő emberekre	☐	☐	☐	☐	☐
Magyarokra	☐	☐	☐	☐	☐
Európaiakra	☐	☐	☐	☐	☐
Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐
A világ minden táján élő emberekre	☐	☐	☐	☐	☐

7. 5: Mennyire érzi úgy, hogy hatást gyakorolhat... *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	Soha	Nagyon ritkán	Alkalmanként	Gyakran	Nagyon gyakran
a közösségében élő emberekre	☐	☐	☐	☐	☐
Magyarokra	☐	☐	☐	☐	☐
Európaiakra	☐	☐	☐	☐	☐
Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐
A világ minden táján élő emberekre	☐	☐	☐	☐	☐

8. 6: Mennyire szeretne ... lenni? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

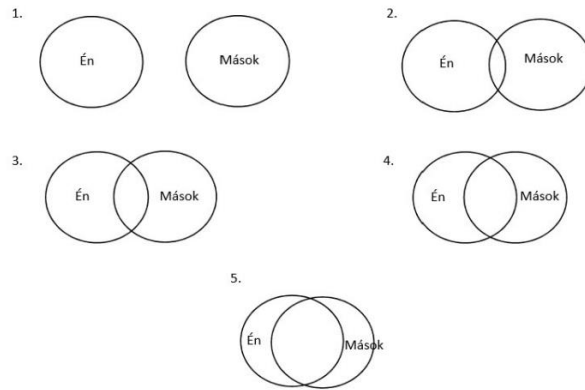
	Egyáltalán nem	Csak egészen kis mértékben	Némileg	Nagymértékben	Teljes mértékben
a közösségének felelős tagja	☐	☐	☐	☐	☐
felelős magyar állampolgár	☐	☐	☐	☐	☐
felelős európai állampolgár	☐	☐	☐	☐	☐
az Ön értékeit képviselő társadalmi szerveződés felelős tagja	☐	☐	☐	☐	☐
a világ felelős tagja	☐	☐	☐	☐	☐

9. 7: Mennyire hiszi, hogy ...? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	Egyáltalán nem	Csak egészen kis mértékben	Némileg	Nagymértékben	Teljes mértékben
hűséges a közösségéhez	☐	☐	☐	☐	☐
hűséges a magyarokhoz	☐	☐	☐	☐	☐
hűséges az európai állampolgárokhoz	☐	☐	☐	☐	☐
hűséges tud maradni az értékeihez	☐	☐	☐	☐	☐
hűséges az egész emberiséghez	☐	☐	☐	☐	☐

8: Kérjük, az alábbi kép alapján jelölje a lentebb található táblázatban a felsorolt csoportok mellett annak a körpárnak a sorszámát, amelyik a legjobban szimbolizálja az adott csoporttal való viszonyát!

10. 8: Táblázat *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1. körpár	2. körpár	3. körpár	4. körpár	5. körpár
A közösségben élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐
Magyarokkal	☐	☐	☐	☐	☐
Európaiakkal	☐	☐	☐	☐	☐
Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐
A világ minden táján élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐

11. 9: Az előző kérdésre adott válaszaiban milyen Ön számára fontos értékekre/értékrendre gondolt "Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberek" esetében? *

Ugrás a(z) 12. kérdésre

IV.

12. 10: Sokak szerint fontos, hogy az ember újra közösségei aktív szereplőjévé váljon. Kérjük, 7 fokú skálán jelölje, hogy Ön mennyire ért egyet ezzel az állítással? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

13. 11: Mennyire érzi közössége aktív tagjának magát? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem érzem magamat aktívnek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben aktívnek érzem magamat

14. 12: Mennyire érzi tágabb környezetben saját közösségét aktívnek? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

15. 13: Mennyire érzi azt, hogy közössége és saját érdekei megegyeznek? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

16. 14: Mennyire érzi azt, hogy közössége és saját értékei megegyeznek? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

17. 15: Mennyire fontos az Ön számára a közösségén belüli párbeszéd, az érdekek és értékek egyeztetése? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

18. 16: Mennyire bízunk meg közössége tagjaiban? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

19. 17: Mit gondol, mennyire bíznak meg Önben közössége tagjai? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

20. 18: Az előző kérdésekre adott válaszaiban melyik közösségére gondolt? *

Ugrás a(z) 21. kérdésre

V.

21. 19: Általában kikkel szokott beszélgetni aktuálpolitikai és a közügyeket érintő kérdésekről? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Senkivel
- Kizárólag a legközelebbi ismerőseimmel, barátaimmal
- Távolabbi ismerőseimmel, kollégáimmal is
- Bárkivel, ha szóba kerül
- Egyéb: _____

22. 20: Körülbelül hány olyan ember van a környezetében, aki a legtöbb Ön számára igazán fontos kérdésben hasonló értékrend mentén gondolkodik, mint Ön? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- 0
 1-3
 4-6
 7-10
 10-nél több

23. 21: Honnan szokott tájékozódni az aktuális közügyeket érintő kérdésekről? *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Barátoktól
 Kollégáktól
 Távolabbi ismerősektől
 Internetes hírportálokról
 Nyomtatott sajtóból
 Facebookról
 Televízióból
 Rádióból

Egyéb: _____

Ugrás a(z) 24. kérdésre

VI.

24. 22: Kérjük, 7 fokú skálán ítélje meg, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal! Mennyire bizik az alábbi csoportokban? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1. Egyáltalán nem	2.	3.	4.	5.	6.	7. Teljes mértékben
Kormányban	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Megyei önkormányzatokban	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helyi önkormányzatokban	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Oktatási rendszerben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Egészségügyi rendszerben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rendfenntartásban	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Civil szervezetekben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

25. 23: Kérjük, írja le azokat a szavakat, kifejezéseket, mondatokat, vagy mondat töredékeket, amik eszébe jutnak a HATALOM szóról! A szavak mellé írjon +/-0 jelet, aszerint, hogy az adott szó az Ön számára pozitív/negatív/semleges jelentéssel bír. *

---

26. 24: Kérem, írja le milyen érzelmeket váltott ki Önből, amikor a hatalomra gondolt! *

---

27. 25: Mit csinálna a környezetében jelenleg tapasztalható hatalommal? *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1. Egyáltalán nem tenném	2.	3.	4.	5.	6.	7. Mindenképpen megtenném
Tisztelném	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Elismerném	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Harcolnék ellene	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Harcolnék érte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Megszerezném	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Elosztanám	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Szembeszálnék vele	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

28. 26: Kérjük, az alábbi skálán jelölje, hogy jelenleg milyen mértékben érzi magát függő helyzetben a fentebb leírt hatalomtól! *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem érzem magamat függő helyzetben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben függök az aktuális hatalomtól

29. 27: Az előző kérdésekre (25, 26) adott válaszaiban mire/kire gondolt a hatalom alatt? *

---

30. 28: Ön szerint mi az a cél, amiért érdemes lenne kollektíven, együtt cselekedni? *

---

31. 29: E célért mire lenne hajlandó? *

VIII.

32. 30: Mennyire érzi a társadalom aktív tagjának magát? *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem érzem magamat aktívnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben aktívnak érzem magamat

33. 31: A felsorolt társadalmi fellépési formák közül melyekben vett már részt? (Több választ is jelölhet.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Nem vettem még részt semmilyen társadalmi megmozdulásban
- Petíció aláírásában
- Demonstrációban
- Sztrájkban
- Polgári engedetlenségben (nem engedélyezett demonstráción való részvétel, tiltott sztrájk, tiltott útlezárás)

Egyéb: _____

34. 32: Amennyiben részt vett már a fent említett fellépési formák valamelyikében, röviden hogyan fogalmazná meg a megmozdulás célját? *

---

35. 33: Kérem, jelölje azt a választ, amivel folytatná az alábbi mondatot: Úgy érzem, jelenleg aktív tagja vagyok... (Több választ is jelölhet.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- társadalmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek.
- környezetvédelmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek.
- civil szervezetnek.
- szakszervezetnek.
- vallási közösségnek.
- érdekvédelmi csoportnak.
- pártnak.
- Nem veszek részt aktívan ilyen csoportok/közösségek életében/munkájában.

Egyéb: _____

36. 34: Neme *

- Férfi
- Nő

37. 35: Életkora *

---

38. 36: Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Általános iskola
- Szakmunkásképző, szakiskola
- Szakközépiskola, gimnázium
- Főiskola/BA/BSc
- Egyetem/MA/MSc
- PhD/DLA

39. 37: Lakóhelye *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Főváros
- Megyeszékhely
- Város
- Falu
- Külföld

40. 38: Mennyi az Ön családjában éves szinten az egy főre jutó havi nettó bevétel? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Kevesebb mint 50.000 Ft
- 50.000 - 100.000 Ft
- 100.000 Ft - 150.000 Ft
- 150.000 Ft - 250.000 Ft
- 250.000 Ft - 500.000 Ft
- 500.000 Ft felett
- Nem tudja/ Nem kíván válaszolni

41. 39: Mennyire tartja elégnek ezt az összeget ahhoz, hogy a hétköznapiakban felmerülő igényeit kielégítse? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

1 2 3 4 5 6 7

Egyáltalán nem tartom elégnek az igényeim kielégítéséhez   Teljes mértékben elég az igényeim kielégítési